FORSØG

TIL

EN VIDENSKABELIG

DANSK RETSKRIVNINGSLÆRE

MED HENSYN TIL STAMSPROGET OG NABOSPROGET,

UDARBEJDET

Rasmus AF

R. RASK,

PROFESSOR I LITERÆRHISTORIEN OG UNDERBIBLIOTEKAR.

Nec consuetudo, quæ apud quosdam obrepserat, impedire debet, quo minus veritas prævaleat et vincat, nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est.

CYPRIANUS, EP. 74.

STUDIE... FORENIN... N.

KØBENHAVN.

TRYKT I DET POPPSKE BOGTRYKKERI.

1826.

Ingen beskylder jeg for sin vildfarelse, men vil ikkun kalde enhver til frihed fra dend onde vanes tyranni; vil og ingen paatrænge dette. Enhver blive kun ved det, som hannem behager, dog ej at laste det andet, som ret og riktigt er, om det end hannem mishager.

P. Syv.

Magasin
B 74427
ex 1
Odense
Universitetsbibliotek
65-240

Indhold.

Fortale.

Første Afdeling,

Den anskuende Retskrivningslære.

1. *Hovedst. Skriftens Natur og höjeste Grundsætning.*

1. Den höjeste Grundsætnings Udfindelse forudsætter adskilligt. 2. Skriften forudsætter Sprog. 3. Sproget består i Tale. 4. Skriften er dobbelt. 5. Stavelseskrift og Bogstavskrift. 6. Sproget er en Naturting, Skriften et Kunstverk. 7. Skriften kan altså forandres, 8. uden at Sproget rores. 9. Retskrivningslærens Grundsætning er forskjellig fra Sproglærens. 10. Retskrl. forudsætter Sproglæren. 11. Retskrivningens höjeste Grundsætning er *Udtalen*. 12. Prof. Blochs og P. Syvs Måde at udtrykke samme Grundsætning. 13. Nytten af en höjeste Grunds. er Rigtighed og Vished ikke Enhed, 14. ej heller Varighed. 15. Hvorledes fuldkommen Skrift skulde være.

2. *Hovedst. om Lydene i Sproget.*

16. Her tales kun om Modersmålet og det dannede Sprog. 17. Selvlydene ere ti: 18. A, 19. E, 20. I, 21. O, 22. U, 23. Y, 24. Å, 25. Mellemlyden o, 26. Æ, 27. Ø, 28. Ö, 29. deres Opdagelse ved Höjsgård og Chladni. 30. Halvlyden e eller Shva, 31. flere Selvlyde. 32. Selvlydenes Inddeling. 33. Tvelyde have aldrig fundet Sted i Dansk. 34. Næselyden. 35. Toneholdenes Antal. 36. Det slæbende, 37. det skridende, 38. det standsende, 39. det rullende, 40. det løbende, 41. det stødende, 42. deres Ombytte lse, 43. og Benævnelse. 44. Tonefaldet, 45. dobbelt Tonefald, 46. Stavelsemålet. 47. Medlydene. 48. D, 49. ð, 50. F, 51. G og Gj, 52. g, 53. H, 54. J, 55. blødt j, 56. K og Kj, 57. L, 58. M, 59. N, 60. ŋ, 61. P, 62. R, 63. S, 64. T, 65. V, 66. blødt w, 67 flere Medlyde, 68. Medlydenes Inddeling og Benævnelser, 69. Gab og Sammenstød, 70. Lydenes Afdelinger.

3. *Hovedst. om Bogstavrækken.*

71. Den gotiske (danske) er latinsk, 72. den latinskes oprindelige Beskaffenhed, 73. den gotiske er dobbelt, så at vi have 3 Bogstavrækker, 74. den lat. er vidt udbredt, 75. og rig på Tegn.

4. *Hovedst. de øvrige Grundsætn. for Retskr.*

76. Man må ikke antage for fine Adskillelser, 77. men følge *Brugens* Gang, 78. endog tage Hensyn til *fremmede Sprogs Brug*, 79. og kjende Retskrivningens *Historie*, 80. samt *Oldsproget* 81 og *Nabosproget*. 82. Sproget på Runestenene er oldnordisk. 83. Den ældste, ældre og gamle Dansk går til 1530. 84. Sprogets Gang i Norge, 85. og Sverrig. 86. Forholdet til Hollandsk og Tysk er anderledes. 87. *Oprindelsen*, den indre, 88. og ydre. 89. *Overensstemmelsen*, den indre, 90. og ydre. 91. *Adskillelsen*. 92. Tilbageblik.

Anden Afdeling.

Den anvendte Retskrivningslære.

5. *Hovedst.* 93. *om at bruge latinske Bogst.*
6. *Hovedst. om store Bogstaver.*

94. De bruges i visse Tilfælde af alle Folk, 95. i Navneord af Tyskerne og os, 96 hvilket ej behøves i Isl., 97. og ej bör udstrækkes til Tillægsord og Stedord, skönt de stå som Navneord.

7. *Hovedst. om de lange Selvlyde.*

98. Tre Måder at betegne dem: 99. stumt *h* forkastes, 100. det overensstemmende *e* 101. er falsk og forkasteligt, 102. det stumme *e* i No. ligeså. 103. Digterne kunne gjerne udvide Ordene. 104. Fordoblingen af *e, i, u*, og Understøttelsen af *a, o, ø* 105. er indviklet og urigtig; 106. altså forkastes alle stumme Selvlyde.

8. *Hovedstykke om Å.*

107. Å bör skrives med et eget Bogstav, 108. hvilket også har været påtænkt; 109. og å er den retteste Figur dertil.

9. *Hovedstykke om ø.*

110. Forskjellen imellem ø og ö er ældgammel. 111. Tegnenes Valg dertil.

10. *Hovedst. Adskillelsen af enslydende Bogstaver.*

112. Hvorfor man skriver *e, o* for *æ, å*. 113. Reglerne for denne Brug, 114. hvilke ikke bör overtrædes.

11. *Hovedst. Adskill. af de nær hinanden liggende Selvlyde.*

115. Nødvendigheden at skille *ö* fra *ø*. 116. *ö* kommer af åbent *ò*, men uregelret; 117. *ø* af lukt *ó*; 118. *y* af *u*; 119. Omlyden *u* og *y* til *ö*, *è* og *æ* til *i*; 120. Adskillelsen af *u* og *o*, 121. af *i* og *e*.

12. *Hovedst. om Tonetegnene.*

122. De have længe været anvendte i Dansk, 123. over hvilke Selvlyde de bör sættes, 124. i fremmede Ord, 125. i danske, 126. over Forstavelsen *for-* 127. til at adskille lignende Ord.

13. *Hovedst. om Tvelydene.*

128. Den sidste Lyd i *av, ev* er *v*, egentlig *u*, men ikke *u*, 129. og altid opprunden af en Medlyd. 130. Den sidste Lyd i *aj, ej* er *j* ikke *i*, 131. men egentlig blødt *j*, som burde fordobles, når en Selvlyd følger på; 132. men det er nok at stave *j* til foregående Selvlyd. 133. Dette *j* kommer af en Medlyd, 134. og skrives som Medlyd af mange Sproggranskere og Forfattere. 135. Tvelydene i andre Sprog.

14. *Hovedst. om Gj, Kj.*

136. Foran *i, y, ø, ö, æ* udelades *j*, 137. Indvendinger besvares, 138. ingen Undtagelser antages. 139. Den ældre Brug. 140. Foran *á, å, o, u* og *e* beholdes *j* 141. i Følge den virkelige Udtale, 142. om *e* er åbent eller lukt gör ingen Forskjel

15. *Hovedst. Medlyde, som bruges i mer end én Betydning.*

143. *eg, ög* for *ej, öj*, 144 *og* for *ov*, 145. *gt, gs* forskjelligt fra *kt, ks*; 146. *vt* for *ft* forkastes; 147. *bt, bs* forskjelligt fra *pt, ps*.

16. *Hovedst. Medlyde, som skrives uden at høres.*

148. *d* foran *sk, st*, 149. *d* foran *t*, 150. *rd, ld, nd* alene og foran *s, sk, st*, 151. foran *t*; 152. stumt *t* i *danskt* forkastes; 153. *t* foran *s*, 154. *ds* for *c* forkastes; 155. *hv, hj* beholdes; 156. *th* i *ti*, *Ting* forkastes.

17. *Hovedst. om Medlydenes Fordobling.*

157. Der findes virkelig to imellem Selvlyde, 158. men kun én i Enden af Ordene; 159. altså fordobles de i Midten, og når en Selvlyd tilföjes, 160 men ikke foran en anden Medlyd, ej heller i Enden af Ordene. 161. Hvorledes forholdes i sammensatte Ord.

18. *Hovedst. om de fremmede Bogstaver.*

162. Hvortil *c* er oprindelig bestemt. 163. Det bör især aldrig skrives for *k*, 164. næppe heller for *s*. 165. Q, 166. X, 167. og Z forkastes. 168. Hvortil disse Bogstaver dog kunne bruges.

19. *Hovedst. om fremmede Ord.*

169. Hvilke fremmede Ord der menes. 170. Deres Afvigelser fra vor Skrivebrug. 171. Umuligheden at rette sig derefter for Udtalens og Enhedens Skyld. 172. Forfædrene plejede at forandre dem, 173. vi selv for en stor Del ligeså. 174. Indvendinger af andre Sprogs Brug, 175. af Etymologiens Vigtighed til Ordenes Forstand, 176. af Læsningens Sikkerhed, 177. af vort Sprogs Berigelse. 178. Omklædningen af de græske Selvlyde og Tvelyde, 179. af *ph, ch, th, rh* til *f, k, t, r,* 180. af ξ, ψ, ζ. 180. Latinske og ital. Ord. 182. De franske Selvlyde og Tvelyde. 183. De franske Medlyde. 184. Engelske og tyske Ord. 185. Fremmede Navne.

20. *Hovedst. om Skilletegnene og andre Tegn.*

186. Denne Læres Uvished. 187. Stavelseopholdet betegnes stundum med Bindetegnet (-). 188. Ordopholdet er stundum vanskeligt at bestemme. 189. De större Opholdes Beskaffenhed. 190. Sætningstegnet (,). 191. Ledtegnet (;). 192. Delingstegnet (:). 193. Slutningstegnet (.). 194. Spörgsmåls- og Udråbstegn (?!). 195. Indskudstegn ( ). 196. Anförelsestegn („"). 197. Tankestreg og Afbrydelsestegn (— ..). 198. Andre Mærker. 199. Forkortelser. 200. Taltegn, Rommertal.

Fortale.

I det jeg overleverer Almenheden nærværende Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære, har jeg kun lidet at sige til dets Anbefalelse. Som det vigtigste anser jeg den Bemærkning, at det ikke er mine egne Meninger og Indfald, jeg her kunde synes at ville påtrænge andre; men de berömteste og skarpsindigste danske Sproglærdes Regler, jeg på ny har søgt at fremdrage og ordne, udføre og grundfæste; fordi jeg er overbevist om deres evig uforanderlige Rigtighed i det hele taget; om nogle enkelte Tilfælde kan vel bestandig findes Anledning til Tvivl. Selvlydsordningen med å *og* ø *foruden* ö *er* Höjsgårds *Opfindelse* (29); *Læren om* j *og* v *efter Selvlydene, er* P. Syvs *vigtigste Forbedring i vor Skrift* (134); *Udeladelsen af* j *efter* g, k, *når én af de blöde Selvlyde* (æ, ö, ø, y, i) *følger på, er* J. Badens *Regel* (S. 232); *og således videre, som man vil se af Bogen selv på de enkelte Steder. Intet er mit uden Valget og Fremstillingen. Det havde ikke været værd at skrive en hel Bog derfor, vil man sige, når de enkelte Sætninger alt være bekjendte! Men disse enkelte Sætninger have hidtil været adspredte i mange tildels gamle og sjældne Verker, og ere vel*

blevne flere af de nyere Lærde ubekjendte. De modsatte Meninger, som nu én Gang ere blevne almindeligere, pleje derimod at fremtrænges i Lærebøgerne, hvor Grundene for disse bekvemt overspringes for Korthedens Skyld, så at deres Tilværelse sædvanligvis ikke engang nævnes. De fortjente Sproggranskere, som fremsatte dem først, have også for det meste blot uddraget dem af vort nuværende Sprogs Natur, eller af almindelige filosofiske Betragtninger; jeg troede i den ældste Dansk, i Nabosproget og Oldsproget; den gamle danske Tunge, at finde en Hjemmel derfor, som de måskje ikke have mærket, da den svenske Retskrivning ikke för 1801 har været bragt ret i Orden, og det islandske Sprog vel endnu senere er blevet nogenledes tilgængeligt. Disse Skriveregler ere således grundede på Tænkningens Love i Almindelighed, på vort Sprogs Natur og sammes historiske Udvikling, på vort Stamsprog og Nabosprog, altså på Autoriteter, som det ikke skönnes, at vi kunne fornægte, så længe vi tilstå, vi ere Nordboer, og tale med den danske Tunge. Jeg håber også, disse Regler ville vinde i Klarhed og Kraft, ved at skildres i Sammenhæng indbyrdes og med den Grundvold, hvorpå de hvile; og måtte mit Arbejde hermed ikke være alt for mislykket, vil det uden Tvivl hverken anses for overflødigt, ej heller være gjort forgæves.

At jeg i ét og alt skulde have truffet det rette, er jeg langt fra at indbilde mig, skönt jeg er mig bevidst, at have anvendt ikke ringe Tid og Granskning på at undersøge og udfinde det; men da jeg, langt fra at tilegne mig nogen ubeföjet Myndighed, overalt anförer mine Grunde, så vil enhver selv kunne dömme om

disses Gyldighed, og derefter indrette sit Valg i de enkelte Tilfælde. Mange Indvendinger have været gjorte, endnu förend Bogen er bleven sluttet; men kun få nyttige og brugbare Ideer har jeg fundet deriblandt. Lektor Bredsdorff har ytret (i ny Freja Nr. 18), at man kunde betjene sig af Tonetegnene (ˊ) og (ˋ) ligesåvel ved Selvlydene u, y, i, *som ved* o, e, *og således ikke synderlig vilde behöve* (ˆ). *Da dette vilde göre vor Tonetegning mere overensstemmende med den islandske og simplere i sig selv, har jeg intet at indvende derimod: det er mig kun om Grundsætningen at göre, at man aldrig bör skrive* stumme Selvlyde, *som er en aldeles urimelig og selvmodsigende Ting; men i det Sted, hvor det behöves, sætte et Mærke over. De brede Selvlyde* ú, ý, í *forekomme mig vel bestandig i Dansken, at være forskjellige fra de dunkle* ó, é, *da hine ligesom erholde en Tilsætning af* w, j *(til smalt* u, y, i*), disse derimod ligefrem erholde en anden Lyd (end åbent* ò, è*); men man kan sige, at skönt Forskjellen imellem de brede og smalle ikke er den samme, som imellem de dunkle og klare, så er den dog meget lignende (analog), og dette kunde måskje være nok, til at udtrykke den i Skriften med samme Tegn. Jeg har ellers hverken under Udarbejdelsen, eller overhovedet siden jeg under min Rejse i Asien, ved Jævnförelse af vort Sprog med de asiatiske, bragde mit System til Klarhed og fuldstændig Sammenhæng, forandret min Mening om nogen væsentlig Punkt; men vel om nogle enkelte Ord, som jeg tilforn ikke havde eftertænkt så nöje. Skrivningen af disse har jeg forandret fra det Sted i Bogen, hvor jeg har fremsat Regelen, der bestemmer deres Skrivning. De*

ere dog meget få; f. E. gjelder *troede jeg kunde forsvares med Afledsordet* et Gilde; *men Slægtskabet med Dat.* gjældt *er unægtelig nærmere* (113. c), *da det er en Böjning af samme Ord, altså er* gælder *rettere. Jeg har også skrevet* Værk *og* Præst *efter Brugen for* Verk *og* Prest; *men dette, som også bruges, og har været udelukkende Brug i flere Hundredår, er rettere efter Oprindelsen* (ἔργον, πρεσβυτερος), *og Overensstemmelsen med* virke *og t.* Priesten. *Ligesåa* allene *efter Udtalen, men* alene *er rettere efter Sammensætningen, og giver samme Udtale, når det deles rigtig i Stavningen. Jeg undser mig ikke ved at tilstå dette oprigtigen, men håber at den skönsomme Læser vil indse, at det måtte være næsten umuligt, at undgå nogle enkelte Fejltagelser af denne Natur, indtil Regelen blev nedskreven, især i et sådant Vilderede, som der hersker i den gamle Retskrivning med Adskillelsen af* e *og* æ. *Prof. Bloch slutter sin Regel for de tvivlsomme Tilfælde således, S. 274:* „Vil man nu her have noget bestemt at følge, kunde man enten betegne dem alle med æ, såsom dette dog er det egentlige (*Tegn*) for Ælyden, eller ... skrive alle dem med e, der i Tysken have det.“ *Man ser heraf tilstrækkelig, hvor vanskelig denne Sag er; ja hvis jeg slet intet havde fundet at forandre, måtte det unægtelig have opvakt Mistanke om, at jeg snarere havde tvunget Regelen efter min forud antagne Brug, end indrettet denne efter det Udslag, den fordomsfri Undersögelse gav, hvilket dog overalt har været min ivrigste Bestræbelse.*

Man har indvendt mig, at det er alt for mange Forandringer jeg på én Gang vil foretage; jeg skulde have lagt en Plan til at

overtale Publikum, og fremkommet stykkevis med det ene efter det andet. Men jeg kunde ikke foretage færre Forandringer end Sagen selv medförte; ej heller kunde jeg udstykke mit Verk, uden at fordærve min Plan, som var at fremsætte en Lærebygning, der måtte udföres efter dens egne Regler, for at give et Eksempel på deres Anvendelighed, og på den Skikkelse, vor Skrift derved erholder. Det var desuden, oprigtig talt, mere min Hensigt at overbevise end at overtale, hvortil jeg ingenlunde tiltror mig Veltalenhed nok. En sådan lang ortografisk Plan kunde måskje have opfyldt mit hele Liv, hvilket jeg langtfra ikke önskede, ja vel mulig have udfordret endnu længere Tid; eftersom der altid gives nogle, som modsætte sig enhver nok så indskrænket Forbedring, når den ikke er deres eget Indfald; og andre, som af ingen Ting lade sig bevæge, til at følge med Tidens og Videnskabens Gang, men regne det for en væsentlig Fordring til en klassisk Stil, at være i det mindste et halvt Hundredår tilbage for Publikum i Retskrivningen. Man turde altså få længe at vente, hvis man vilde bie med at fremsætte den anden Forbedring, til disse havde antaget den förste. Hertil kommer at en slig Plan kan anses som allerede forsögt og udfört af andre; f. E. Læren om Je er jo först fremsat og anvendt af P. Syv, derefter bestyrket af Höjsgård, Baden, Abrahamson og Dichman; ligeså omtrent de övrige Punkter, som ovenfor bemærket. Det syntes just derfor Tid engang at samle det stykkevis fremsatte til et Hele, og at bringe det til virkelig Anvendelse, för det går i Forglemmelse; at ikke disse evig fortjente Lærdes Granskninger i en upartisk Efterverdens Öjne

skulde synes spilte på en utaknemmelig Tidsalder, fordi de ikke straks have kunnet blive almindelige. To af vore nærmeste Nabofolk have også i dette Hundredår bragt sin Retskrivning ud af en Forvirring ikke stort mindre end den, hvori vores har befundet sig, til en beundringsværdig Orden, nemlig Svenskerne og Hollænderne: det syntes også derfor på Tiden for os, at forsøge det samme, da vort Sprog i andre Henseender har opnået fuldt så höj en Grad af Dannelse som Svensk eller Hollandsk. Hr. af Leopolds *Afhandling om svenska stafsättet er vel, som hist og her berört, ikke fri for betydelige Fejltagelser, men dog i det hele et udmærket Arbejde i sit Slags, der også har haft en forönsket Virkning; ti da det udkom vare der næppe fem Mænd i hele Sverrig, der skreve således, men nu skrive alle omtrent så.* Siegenbeeks og Weilands *Arbejder over Hollandsken ere også fortræffelige, skönt de ikke så vel kunne anvendes af os, hvis Sprog har en i flere Henseender forskjellig Beskaffenhed, og hvis Skrift lige fra Trósforbedringen af har taget en ganske anden Retning. Ja end og den spanske Retskrivning er i dette Hundredår bragt til en Fasthed og filosofisk Regelrethed, som få andre Folkefærds kan måle sig med, den følges derfor ligeledes i de ny Fristater i Amerika; og selv de franske have nylig antaget* Voltæres *Forbedringer i deres Retskrivning. Det synes da passeligt, at også vi söge at holde Skridt med andre Folkefærd, og ikke blive alene tilbage, i det alt omkring os skrider vældig fremad til Fuldkommenhedsmålet. Hr. Amtsprovst* M. F. G. Bøgh *har vel for fire År siden leveret et hæderligt og interessant Forsøg til en videnskabelig dansk*

Retskrivningslære; men da han hverken har optaget Prof. Blochs Regel om F *for* Ph, *og* K *for* c, q, *eller Dichmans Lære om* j *og om fremmede Ords fordanskede Skrivning, eller Abrahamsons* æ, *eller Badens enkelte Selvlyde, eller overhovedet nogen væsentlig Forbedring; så vilde hans Lære snarere före os tilbage end fremad. Den vil i alt Fald aldrig blive almindelig antaget, da f. E. den der har gjort sig ret klart, hvor urimelige de stumme Selvlyde ere, eller hvor uskikkede de to* aa *ere, til at udtrykke den enkelte Lyd* å, *eller hvor fejlagtigt det er at skrive* Vei *som Tvelyd, men* jeg *som Selvlyd og Medlyd, aldrig vil opgive sin Overbevisning, fordi man beråber sig på Brugen; hans egen Brug kan jo være lige så god som en andens! Den der vil frembringe Overbevisning, må nødvendigvis godtgöre, at en anden Brug er rigtigere efter filosofiske og historiske Grunde, og vel vogte sig for Skin af, at slå sig til det stærkeste Parti. Vore nyere Retskrivningslærere have tværtimod, synes mig, ligesom været bange for at noget hos dem skulde synes antaget efter Grunde, eller optaget af deres Forgængeres Granskninger; de have herved forfejlet Hensigten, at tilvejebringe Enhed, og måttet forfejle den, da Enhed ikke tilvejebringes ved idelig at gjentage, hvad der er den almindeligste Brug, men ved at vise, hvad der er den rigtigste, og hvorfor. Dette har i det mindste været min Hensigt med nærværende Forsøg, Udfaldet må så blive som det vil; jeg skönner ikke, at noget betydeligt kan udrettes på anden Måde, med mindre det befales, og al Undersøgelse om det rigtige hæves.*

Den berömte Digter Klopstocks' mis-

lykkede Forsøg på at omforme den tyske Retskrivning, har derfor ingenlunde kunnet afskrække mig. Såvel Tysklands delte Statsforfatning med ulige Stræben og stridige Fordele, som den tyske Skrivemådes udartede Beskaffenhed, der vilde fordre en total Omstøbning (135. 184), *og endelig de mange Forfattere, som årlig skrive i det tyske Sprog, synes der at göre al Forandring umulig. Desuden forekommer Klopstocks Idé mig blot grundet på et løst Begreb om Udtalen som Hovedgrundsætning, men udført uden alt Hensyn til Sprogets indre Natur eller Böjning, til Oprindelsen, til Nabosprog eller Grundsprog, til Forgængere eller til Brugens historiske Gang; ja endog uden synderlig dyb Granskning af Lydenes Væsen, så at f. E.* au, eu, äu *antages for rigtig skrevne efter Udtalen! ä og e ombyttes næsten ganske, uden alt Hensyn til deres oprindelige Bestemmelse* (112); *f. E.* Beche *Fl. af* Bach, *og* Räben *for* Reben, *Vindrue. Kort, Klopstock tog alt af sig selv uden Hensyn til nogen Ting, jeg har intet taget af mig selv, men blot søgt at vælge imellem det forhåndenværende, og til den Ende at samle alt, hvad der kunde afgive tilstrækkelig Grund til sådant Valg. Klopstocks Forsøg,* über die deutsche Rechtschreibung, *udgör* $3\frac{1}{2}$ *Ark, og kan sammenlignes med* Silverstolpes Bokstafverings-Teori för svenska språket, *og* Kr. Kølles Afhandling om den danske Skriverigtighed. *Enhver af disse Forfattere var til sin Tid ganske ene om sin Skrivemåde, som ved hans Død overgaves til Forglemmelse, og måtte have den Skæbne, da den gik ud på rent at omstøbe, og at skabe noget nyt. Men enhver ser at mit Forsøg er af en*

modsat Beskaffenhed: mine Grundsætninger ere de sædvanlige: Udtalen, Brugen, Oprindelsen, Overensstemmelsen *og* Adskillelsen (92); *kun deres Orden er her forandret, da jeg sætter Udtalen øverst, hvilket dog også P. Syv og Prof. Bloch for mig have gjort* (12); *og Anvendelsen af Brugen er her noget indskrænket, da den i Modersmålet er så delt og ustadig, at man umulig kan benytte den med Sikkerhed uden historisk at undersøge dens Grund* (79), *som findes i gammel Dansk og Islandsk. At jeg for øvrigt, såvidt det på nogen Måde kan bestå med en logisk Anvendelse af Grundsætningerne, følger Brugen nöjagtig, vil den fordomsfri Læser endogså blot af denne Fortale kunne overtyde sig om.*

Nogle indvende, at vort Sprog ved den megen Anvendelse af Islandsk og gammel Dansk, får et gammeldags Udseende, som ikke mere passer; andre tværtimod, at det efter min Skrivemåde bliver så nyt, at man må lære om igjen at læse! Jeg håber at begge Parter, om de gjennemgå min Bog, ville se at de have fejlet. Sproget bliver ved denne Retskrivning hverken gammelt eller nyt, men just ligesom det er; dets sande Lyd og Klang bliver endogså langt tydeligere og anskueligere; det bliver derfor heller ikke herved vanskeligere, men tværtimod lettere at læse rigtig, endogså for den ustuderte (*Skild.* 1826. *Nr.* 59, 60). *Det er sandt jeg anfører som en Grund med til at skrive enkelte Selvlyde, at der skrives således i de ældste Håndskrifter af vore Provinslove; men denne Brug er for øvrigt ikke mere forældet, end at den bestandig bruges f. E. af Dr. G. L. Baden, som lever og skriver endnu! Jeg antager også i efter Selvlydene med Nyerup og flere nule-*

vende; men denne Nyhed er for øvrigt ikke farligere, end at den forsvaredes af Prof. J. Madsen 1586! *Der er vel noget, som man meget tidlig har indset, noget, som man senere er bleven opmærksom på; men hvad Forskjel gör det, når man spörger om det rette? Jeg har taget det, som jeg fandt det, og overalt, hvor jeg troede det af nogen Vigtighed, angivet min historiske Hjemmel; men jeg har hverken tænkt på at göre vor Retskrivning gammeldags eller nymodens, kun ene og alene at göre den rigtig. Jeg beder derfor den gunstige Læser ret hjærteligen, ikke at forkaste, hvad der i min Bog måtte synes gammelt eller nyt; men ene og alene hvad der, imod min Villie, måtte befindes urigtigt.*

Da jeg oftere har beråbt mig på den ældste nordiske Skrivebrug, så har jeg tilföjet en Kobberplade med Skriftprøver af to meget gamle Oldbøger, tilhørende den arnamagnæanske Håndskriftsamling. Til Forklaring af dette Kobber må tjene følgende. Den første Skriftprøve forestiller en hel Side af den berömte danske Oldbog, F, *som oftere er unført i dette Verk (især S.* 156 *og* 165*), formedelst det deri hyppig forekommende* å. *Læseren vil nu selv kunde dömme, om det virkelig er* å *eller en Forkortelse, en Hieroglyf ell. desl. Det på denne Side indeholdte Sted er Kong Valdemars sjællandske Lov* 2, 13 *(trykt efter en yngre Oldbog i Kofod Anchers danske Lovhist.* 1, 561*); det læses her således:*

...æc mæltæ for um, at ey kam margh ut, oc gar han with sår; tha givæ tültær eth fore, oc sithæn bøtæ han thre marc for sår. Æn far man sar af annæn, thet ther twymünt ær, oc dül hin annæn at thet hafthæ ey meræ æn en mun; tha dülæ thet mæth tültær eth, oc bøtæ tho thre marc. Æn thet skal man witæ, at hwaræ sum man fær sar mæth od oc mæth æg, swa at huthæn går gömæn oc bloth gar ut; tha bøtæs thærtæ foræ thre marc. Æn warthær thet swa, at en man

særær then annæn fæm sår; tha a han at bøtæ thær for fæmtan marc. Æn warthær nokær sar af...

Det er, tilligemed det foregående, som hører dertil, på nu brugelig Dansk: (Bliver nogen såret i Overarmen, Forarmen, Låret eller Benet, så at Marv går ud; da er det de 4 Ben, som man skal bøde 6 Mark for. Men fragår Gjerningsmanden om Hulsår at det ikke gik igjennem, eller om de Ben, som) jeg talte om nys, at der ej kom Marv ud, men vedgår Såret; da give han Tylfter-ed derfore *(for at godtgöre sin Påstand)*, og siden bøde han 3 Mark for Såret. Men får nogen af en anden et Sår, som er tvemundet, og fragår den anden, at det havde ej mere end én Mund; da fragå han det med Tylfter-ed, og bøde dog 3 M. Men det skal man vide, at hvor som *(helst)* man får Sår med Od eller med Æg, så at det går gjennem Huden, og Blod går ud, så bødes derfore 3 M. Men skjer det så, at én Mand sårer *(giver)* en anden fem Sår; da har han at bøde derfor 15 M. Men bliver nogen såret af...

Man ser her de vigtigste Punkter af den danske Retskrivning, nl. at man overalt har skrevet efter Udtalen; at man har haft et eget Bogstav for å, *nemlig* a *med en Tøddel over, som her forekommer tre Gange, eller med udeladt Tøddel* (kam *for* kåm, *o. kom*), *men ikke* aa; *at man har brugt enkelte Selvlyde overalt* (Ed, en *o. unus*)*; ikke haft noget overensstemmende* e (far, gar, *ikke* faer, gaer); *ikke brugt* j *i Stavelsen* gø *eller* gö; *ej heller fordoblet Slutningsmedlyden* (Od). *Men at man også har brugt Tøddelen over Selvlyde, hvor den nu ej behøves* (fær, *isl.* fær, *får*), *samt haft adskillige nu forsvundne Lyde, nl.* th *i samme Tilfælde som Engelsk* (thre, thær, eth, with), *og to forskjellige Yer, det ene* (75) *som betegnedes med overstrøget* u *(her, af Mangel på Figuren, trykt* ü*) svarende til* ø, *og lydende uden Tvivl som isl.* u; *det andet, som skreves* y, *nærmere ved* i, *ligesom isl.* y, *hvilke Betegnelser siden ere forkastede tillige med tilsvarende Adskillelser i Lydene.*

Den anden Skriftprøve er taget af den bedste svenske Oldbog i Samlingen, indeholdende den gamle svenske Landslov. Det her afbildede Sted er Konungsbalk, Kap. 6 *(i Karl* 9*'s Udg. Stokh.* 1635*, Kap.* 5*) det læses her således:*

...ok hælghodoma þöm han uppa halder, at þe skulu alla förra uptalda articulos wiþ konung sin haalda, ok størkja epte bæzsta samwiti þera, ok meþ uphaldnom handom guþi ok konunge sinom a trygga tro lowa...

Det er, tilligemed det foregående, som hører til Meningen, på Dansk: (Siden skal Lavmanden og Almuen sværge; da har Lavm. at oprække sin Hånd, og bede sig og Almuen Gud således at være huld og alle Helgener) og de Helligdomme, han holder på, som de skulle holde alle fornævnte Artikler imod sin Konge, og styrke (*ham*) efter deres bedste Samvittighed, og med oprakte Hænder love Gud og sin Konge på fuld Tro (at holde deres Eder).

De svenske havde altså samme æ og ø som vi, men ikke endnu noget å, de skreve i det Sted aa (*også ofte to* aa *eller* a), *hvoraf ses, at å ligeså lidet er nogen gammel svensk Opfindelse, som* aa *nogen gammel ejendommelig dansk Brug.*

STUDENTER FORENINGEN

Nr. 455. i 12. af den arnamagn. Samling. (F).

æc mæltæ for um, at ey kam margh
ut. oc gar han with sar. tha giuæ tul
tær eth fore. oc sithæn bøtæ han thre
marc for sar. En far man sar af an
næn thet th twymunt ær. oc dul hin
annæn at thet hafthæ ey meræ æn en
mun. tha dulæ thet mæth tultær eth
oc bøtæ tho thre marc. En thet skal
man witæ at hwaræ sum man fær sar
mæth od oc mæth æg swa at huthæn
gar gømæn oc bloth gar ut, tha bøtæs
thæræ foræ thre marc. En warthær
thet swa at en man særær then annæn
fæm sar. tha a han at bøtæ thær for fæm
tan marc. En warthær nokær sar af

Nr. 53. i 4. af den arnamagn. Samling.

ok hælghodoma. þøm han upp a hal
der. at þe skulu alla førra vptalda
artitulos. wiþ konung sin haalda.
ok størkia epte bæzsta sam witi þe
ra. ok meþ vphaldnō handom. guþi
ok konunge sinom. a trygga tro
lowa.

Første Afdeling.

I. *Hovedstykke.*

1. Det første Skridt til en Retskrivningslære er at udfinde eller bestemme den *höjeste Grundsætning* for denne Kundskabsgren; uden en sådan Grundvold kan ingen Lærebygning opføres, ingen Vanskelighed afgöres, ja ingen anvendt (praktisk) Videnskab tænkes. Man har også følt Nødvendigheden heraf; Svenske Akademiet for Eksempel har i sin Afhandling om *svenska stafsättet* (den svenske Bogstavering) meget skönsomt indviet den første Afdeling til at undersøge Retskrivningens höjeste Grundlov, skönt alligevel næppe været heldig i at udfinde den. Denne Undersøgelse udfordrer nemlig Bestemmelsen af adskillige foreløbige Begreber, uden hvilke Begrebet om Retskrivning ikke kan blive rigtigt og tydeligt; men har man en falsk eller utydelig Forestilling om Sagen selv, skönnes let at man ikke, uden det skulde skje ved et Slumpetræf, kan tænke at finde de Grundsætninger, hvorpå den beror. Disse foreløbige Begreber har man ikke desmindre overset, og straks gået løs på Sagen, som skulde udfindes. Heraf allene kan forklares, hvorledes så megen Vaklen og Modsigelse har kunnet indsnige sig i så skarpsindige Lærdes Arbejder.

2. De Hovedbegreber, hvorpå det her kommer an, ere *Skrift* og *Sprog;* Retskrivning er nemlig intet

andet end rigtig Skrift, og Skrift er en synlig Betegnelse af det hørlige Sprog, Sproget er da det allerførste, uden hvilket hverken Skrift, at sige Bogstavskrift, eller Retskrivning vilde finde Sted, og Skriften er den egentlige Gjenstand for Retskrivningslæren; Bestemmelsen af dens Væsen og Forhold til dens nødvendige Betingelse, Sproget, skönnes derfor lettelig at være af yderste Vigtighed, til at sikre den hele Undersøgelse Rigtighed og Fasthed.

3. Hvad *Sprog* er, synes ikke vanskeligt at afgöre, Ordet have vi taget af det tyske *Sprache*, og dette kommer af *ich spreche*, jeg taler, altså er Sproget et Slags Tale. Således bruge også Hollænderne deres *spraak* og *taal* iflæng; hos os er dog den Forskjel, at Sprog er den Måde, hvorpå et vist Folk plejer at udtrykke sine Tanker i hørlige Lyde, eller at tale; men *Talen* er den virkelige Anvendelse af et eller andet Sprog, hvilketsomhelst. Se vi hen til vort gamle danske Udtryk, *Mål* eller *Tungemål*, da er det Stamord til *Mæle*, og røber derved noksom det oprindelige Begreb af Tale, skönt *Mål* i vore Tider, da det ikke behøves til Begrebet Sprog, sædvanlig anvendes meget indskrænket om det særegne i enhver Persons Stemme eller Måde at tale på. Talen er således fælles for hele Menneskekönnet, Sproget ejendommeligt for ethvert Folk, og Målet særeget for enhver enslig Person, alle tre efter deres oprindelige Natur og Væsen Gjenstande for Hørelsen, og ikke for nogen anden Sands.

4. *Skrift* er af en dobbelt og ganske forskjellig Art, den kan nemlig 1) male Tingene eller dog vore Forestillinger om dem ved visse naturlige eller vilkårlige Tegn, dette kaldes *Tegnskrift*. Hertil henhører Amerikanernes gamle Måde at afmale de Gjenstande, hvorom de vilde give en Begreb, Ægypternes

Billedskrift og Kinesernes besynderlige Skrift, der har særskilte ofte meget sammensatte Tegn for de særskilte Gjenstande eller Begreber, der skulle betegnes. Alle disse Slags Skrift betegne Ting eller Begreber, og have intet at göre med Sproget; da Tingen og Begrebet bliver det samme, med hvor forskjellige Lyde det end monne udtrykkes i forskjellige Tungemål; f. E. Begreberne *Mand*, *Kvinde* blive de samme, hvad enten man udtrykker dem med disse Ord, eller med *homme*, *femme*, eller med *ανηρ*, *γυνη*, eller med hvilkesomhelst andre Lydforbindelser i andre Sprog; det Sindbillede altså, som betegner Begrebet *Mand*, betegner også Begrebet *homme*, som er det samme, og Begrebet *ανηρ*, som er det samme, og således videre uden mindste Sammenhæng med Lyden i noget Sprog i Verden. Heraf kommer det at Folk, der have forskjellige Sprog, kunne have samme Tegnskrift, og altså læse hinandens Bøger, uagtet de intet forstå af hinandens Tale, som Kineserne og Koreanerne. Men Skriften kan også, 2) være bestemt til at male Lydene, der høres, når man taler et Sprog, uden mindste Hensyn til Betydningen eller Begrebet; f. E. det skrevne Ord *den* betegner blot denne Lyd, ikke Kjendeordsbegrebet; man finder derfor i Engelsk samme Lyd skreven på samme Måde, uagtet den der betyder *en Hule*, og på Nygræsk atter samme Lyd, skreven på samme Måde δεν, uagtet den der betegner *ikke*, hvilke tre Begreber dog ere aldeles forskjellige.

5. Imidlertid er dog denne Skrift af dobbelt Art. Når man skal male det blot hørlige, må det nemlig nødvendigvis skje ved vilkårlige Tegn, hvorom man kommer overens; men skulle Folk komme overens om dem, må de nødvendigvis være indskrænkede til et vist Antal, og ethvert af dem må svare til noget

bestemt af det hørlige; man må altså opløse sin Tale i visse Dele, og anvise enhver af dem sit bestemte Tegn. Ved denne Opløsning er måskje den første Afdeling af Talen, som falder ret tydelig i Öjne, hvad man kalder *Ord*, det er såmeget som udtales samlet, og udtrykker et enkelt Begreb eller Forhold af et Begreb; f. E. *Han kommer ikke*, adskiller sig temmelig tydelig i tre Ord, af hvilke *han* udtrykker Begrebet om en fraværende Person, *kommer* Begrebet om Bevægelse til det Sted, hvor den talende opholder sig, *ikke* det nægtende Forhold af Bevægelsesbegrebet. Her findes altså tre Ord, hvert for sig udtales samlet, og imellem dem göres et lidet Ophold. Men at indføre Tegn for de enkelte Ord i Talen vilde grændse til det umulige, da disses Antal er ubestemt, og deres Afændringer ved Sammensætning, Afledning og Böjning ligeledes går i det uendelige. Ja en sådan Ordskrift vilde, om den var mulig, være besværligere end Tegnskriften, da Ordene ere langt ubetydeligere end Tingene selv, og hine blot hørlige, disse derimod synlige eller dog tænkte således, og altså mere skikkede til at afbildes. Opløser man dá atter Ordene i deres Bestanddele, så kommer man til *Stavelser*, det er såmeget som udtales ved enhver Åbning eller Stilling af Munden samt Udstøden af Luften; f. E. i det anførte Ord *kommer*, stiller man Munden og udstøder Luften to Gange, frembringer altså to Stavelser: *kom-mer*, ligeledes ved at udtale Ordet *ik-ke*. Man ser let at disse Dele af Ordene ere blot mekaniske og betydningsløse, tagne af Måden at udtale dem, og have aldeles intet med Begrebet og dets Dele at göre; f. E. *ikke* deles i to Stavelser, men Begrebet, en blot Nægtelse, er enkelt og udeleligt; altså kan man ikke sige, at *ik* svarer til én og *ke* til en anden Del af samme. Det

er blot tilfældigt når Afleds- eller Böjningstillæggene stundum træffe sammen med denne mekaniske Sönderlemmelse af Ordene, og Stavelserne således synes at være betydningsfulde; f. E. i Ordet *Dom-mer*, hvor den første Stavelse synes at betegne Tingen, og den sidste Personen, som frembringer den; ti ved Sammenligning med andre lignende Ord, som *Ta-ler*, *Tæn-ker*, finde vi lettelig, at det ikke er Stavelsen *mer* i hint Ord, ligesålidet som *ler* eller *ker* i disse, der medfører Personsbegrebet, men kun den Del af disse Stavelser, som gjenfindes i dem alle tre, nemlig *er*. Det er heraf klart at Ordenes Opløsning i Stavelser efter deres mekaniske Udtale, ikke svarer til Begrebernes Dele, undtagen hændelsesvis i enkelte Tilfælde, eller hvor Ordene ligefrem ere sammensatte af betydningsfulde Dele. De mekaniske Dele af Ordene, som vi kalde Stavelser, finde vi ofte gjentagne i de forskjelligste Forbindelser; f. E. den sidste Stavelse af *kommer*, nl. *mer*, gjenfinde vi i: *drömmer*, *tæmmer*, som ere Gjerningsord i Nutiden, *Hammer*, *Tömmer*, som ere oprindelige Navneord, *Kræmmer*, *Drömmer*, som ere afledte No. i Entallet, *Tommer*, *Tömmer*, som ere Flertalsformer af *Tomme*, *Tömme*. Man må heraf slutte at Stavelserne i et Sprog ikke ere nær så mangfoldige som Ordene, og at Ordene kun blive det ved de mange forskjellige Stillinger, hvori Stavelserne forbindes med hverandre. Det vilde derfor ikke være urimeligt at udtænke særskilte Tegn for slige Orddele, og stille disse Tegn efter hverandre i Skriften, ligesom Stavelserne høres efter hverandre i Talen. Dette er *Stavelsesskrift*, en sådan anvendes endnu den Dag i Dag af Abyssinierne. Den er meget kort, og kan være ret bekvem i Sprog som Arabisk og Abyssinisk, hvor Stavelsebygningen er så simpel, at der aldrig forekommer to

Medlyde i Begyndelsen eller tre i Slutningen af nogen Stavelse; men den vilde i Græsk, Latin, Islandsk og Dansk være yderlig besværlig. Man finder nemlig i disse Sprog mange Stavelser som *klå*, *skra*, *ansk*, *arsk*, ja endog hårde Sammenstød af Medlyde både i Begyndelsen og Enden tillige, som: *spansk*, *Skrifts*, *springsk* o. desl.; der vilde altså fordres et overordentligt Antal af Tegn, eller dog mangfoldige Afændringer af Tegnene efter de forskjellige Tilsætninger og Afændringer i Lyden; f. E. *ring*, *rings*, *spring*, *springs*, *springsk* måtte have forskjellige Tegn, ikke at tale om andre Ord, som *bring*, *kring* o. s. v. Stavelseskriften vilde derfor i mange Sprog være om ikke rent umulig dog yderst vanskelig. Oplöse vi da atter ganske mekanisk Stavelserne i deres Bestanddele, så komme vi til de simpleste Lyddele, som vi kunne skjelne. Disse bestå enten i en enkelt udelelig Lyd, der, uden at det mindste forandres i Taleredskabernes Stilling, kan fortsættes efter Behag, så længe som Åndedrættet tillader; f. E. ī..., ē..., eller i visse for sig selv lydløse Bevægelser eller Slag med Taleredskaberne, hvormed man enten begynder eller slutter, altså i Almindelighed begrændser hine enkelte Lyde; f. E. 'l, k'. Hine kaldes *Selvlyde*, fordi de lyde for sig selv allene; disse *Medlyde*, fordi de først i Forbindelse med hine blive lydelige; f. E. i den første Stavelse af *ikke* er *i* en Selvlyd, som kunde fortsættes i det uendelige, hvis ikke man ved *k'* gav et Stød eller ligesom Tungeslag, der gjorde Ende derpå; denne Stavelse består altså af to Lyddele: en Selvlyd og en derpå følgende Medlyd. Den næste Stavelse begynder med det samme Stød eller Slag *k*, hvorpå følger *e*, der ikke han begyndes förend lige i det *k* er frembragt, med andre Ord, der for til begrændses af Medlyden, men kunde fortsættes

sålænge man behagede, hvis den ikke i dette Ord var aldeles kort og toneløs. Af slige enkelte Lyddele gives der langt færre end af Stavelserne, de ere altså langt bekvemmere end disse til at betegnes med særskilte Tegn. Slige Tegn have alle evropæiske Folkeslag antaget, det er dem vi kalde *Bogstaver*, og ved at stille dem ved Siden af hverandre, efter som de enkelte Lyddele følge på hverandre i Talen, kommer man til *Bogstavskrift*, den simpleste, naturligste, almenanvendeligste, altså fuldkomneste i Verden. Dette er hvad man hos os i daglig Tale fortrinligvis forstår under Navn af Skrift, og med Rette kan anse, som den herligste af alle menneskelige Opfindelser, da derved ikke blot fjærne Personer kunne meddele hinanden deres Tanker og Følelser, men også Fædrenes Erfaringer og Granskninger bestandig kunne lægges til Efterslægtens, og således den menneskelige Kundskab og Dannelse stige og udbrede sig i det uendelige. Denne Opfindelses rigtige Anvendelse på Modersmålet er hvad jeg forstår ved dansk Retskrivning, hvis alvorlige Begrundelse og videnskabelige Behandling i Følge det nys anførte vist nok må anses som en værdig Gjenstand for Videnskabsmanden; ligesom denne Opfindelses tankeløse Anvendelse efter gammel Vane uden Grund og Regel synes at måtte lede til Misbrug, et tænkende Folk aldeles uværdig.

6. Sammenligne vi nu Skrift og Sprog, så finde vi at disse tvende Ting ere af en höjst forskjellig Beskaffenhed. Sproget er grundet i den menneskelige Natur, og findes hos alle Folk på Jorden; Skriften er en tilfældig Opfindelse, som mange Folkeslag endnu næppe kjende af Navn. Sproget er os altså givet, Skriften er vort eget Værk. Jeg mener ikke just hermed at Sproget er os eller noget andet Folk indblæst, men at det er uvilkårlig udviklet af Folkene i

deres bevidstløse Barndom, og altid står som en fuldendt nødvendig Naturgjenstand for dem, når de komme til den Modenhed eller Grad af Dannelse, at de tænke på at skrive. Selv de Folk, der i en historisk Tidsalder have forandret Sprog, have gjort det ubevidst og til en Tid, da Læsning ikke var Almuens Sag, og Bogvæsen neppe var til i Landet, altså ingen Aftale eller Overenskomst kunde tænkes. Efter Aftale og med Bevidsthed er, så langt som Historien rækker, aldrig noget Sprog dannet og antaget, ja aldrig såmeget som en eneste Endelse eller Böjning optaget eller forkastet af noget Folk i Verden. Al den Virkning, som den omhyggeligste Dannelse kan have på Sproget, er derfor ubetydelig i Forhold til det hele. Det forholder sig med Sproget som med et ædelt Dyr, hvis Sundhed man kan vedligeholde, hvis Styrke man kan forøge, og hvis Holdning man kan forskönne ved fornuftig og omhyggelig Pleje; men til hvis Legeme man ikke kan föje såmeget som en Tå eller en Negl mere end Naturen skjenkede det. Sproget er da at anse som en Naturgjenstand, som noget givet, der vel ingenlunde bör behandles skødesløst; men som dog med al Flid og Kunst blot kan forædles et lidet Gran, ikke forandres betydelig. Langt anderledes forholder det sig med Skriften, dens første Opfindelse forudsætter Sprogets fuldkomne Tilværelse og Opfinderens såvelsom de antagendes fuldkomne Bevidsthed og Eftertanke; den beror aldeles på Overenskomst, på en virkelig Aftale, der må gjentages med enhver enslig Person, som nogensinde skal være i Stand til at læse den; den er hel og holden et Værk af Kunsten, hvortil Naturen ikke engang har givet et Vink; da den ingen iöjnefaldende Forbindelse har gjort imellem det hørlige og det synlige.

7. Da Skriften således er ganske vilkårlig, ganske et Menneskeværk, kan den også tildels eller aldeles forandres efter menneskeligt Godtbefindende; man kan göre ny Aftale om denne som om enhver anden Overenskomst, og det her såmeget lettere, som man dog alligevel må gjentage Overenskomsten med enhver for sig af den opvoksende Slægt. Det bedste Bevis herfor er vel ellers den hyppige Forandring i Skriften, som virkelig har fundet Sted hos mange forskjellige Folkeslag; f. E. Armenierne have først skrevet med græske Bogstaver, siden i det femte Hundredår dannet sig en egen Bogstavrække med ganske andre Tegn og i en anden Orden. Nordboerne have tværtimod først haft egne Bogstaver, Runerne, siden tillige med Kristendommen antaget den langt bekvemmere latinske i den Form, som Munkene i Middelalderen havde indført, og som plejer at kaldes den gotiske. Ja Engellænderne og Hollænderne have længe efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse benyttet sig af disse gotiske Bogstaver eller Munkebogstaver i Tryk, men i vore Dage aflagt dem aldeles, og antaget den smagfuldere Form, i hvilken de få Navn af latinske Bogstaver, fordi de i denne Skikkelse længst have været brugte til Latinen, og virkelig ligne de gamle Rommeres Skrift mest af alle. Også i Anvendelsen af de enkelte Bogstaver selv eller i den egentlige Retskrivning foretages idelig Forandringer; f. E. den spanske Retskrivning har forandret sig såmeget i det nittende Hundredår, at en ny Bog må forekomme den, der er vant til det gamle, som om den var skreven i et andet Sprog. Hos os selv næsten ligeså: I *Arent Berntsens Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed*, trykt i Kh. 1656, finder man f. E. S. 136 om Harsyssel i Jylland: Hvoroffver Syssel it icke allene med

mange fornemme Herregaarde omsier er bleffven bebygt — — Mens end oc med Lundenes oc Bøffling Slotte, sampt Guddom-Closter saavelsom med trende Kiøbstæder er ziret. Hvad man nu vilde skrive: Hvorover Sysselet ikke allene omsider er bleven bebygt med mange anseelige Herregaarde; men endog siret med Lundenæs og Bøvling Slotte, samt Gudum Kloster, saavelsom med trende Kjøbstæder. Og i H. T. Gerners Bog om *Det Danske Sproks Skriffverictighed* Kh. 1679 findes S. 11: De Fædre fattedis Bogstaffvernis mengde aff Begyndelsen, der ellers giør Sprocket let, om hvilket Pontoppidanus oc vel melder: oc ynsker, at vi end fleere Kiendetegn haffde til at skriffve Bogstaffvernis adskillige liudelser med. Hvilken forbavsende Forandring er ikke her foregået i halvandet Hundredår! Men det er gået ganske anderledes til med Forandringerne i Retskrivningen end med dem i Sproget; hine ere skjete efter fuldt Overlæg, og navnlig begyndte af P. Syv, der omtrent på samme Tid viste os en langt bedre Retskrivning end hine Mænd brugte, af hvilken det meste ved stiltiende Overenskomst siden er blevet almindeligt. Heraf skönnes klarlig at Retskrivningen står i Folkenes Magt, og kan forandres efter Overbevisning om hvad der er rettere og bekvemmere.

8. Det falder da i Öjnene hvor uendelig stor Forskjel der er imellem Sproget og Skriften, og fornemmelig hvor uafhængigt hint er af denne: hvor aldeles ugrundet derfor det gamle Råb er, at den der forsøger en Forbedring i Skrivningen, just derved forvansker Sproget, antaster Fædrenelandets Helligdom, anmasser sig Ret over hele Folkets Ejendom o. s. v. Nej ikke en Gang om nogen faldt på at skrive Dansk med hebraiske Bogstaver, kunde han derfor siges at angribe Sproget i mindste Måde, når han anvendte dem rigtig. Den derimod, som skriver *tænkde, trykde,*

eller *betroete Penge, elskete Venner,* han angriber sit Sprog, og mestrer sine Landsmænd alle tilbobe, skönt han nok så trolig følger Vanen i de urimeligste Bogstaveremåder, efterdi aldrig nogen Dansk har talt således. Men skönt *A. Berntsen* skrev *Skouff-Egnen* (S. 296), *Hvoroffver,* og H. Gerner endnu senere *neffne, haffve* for det som Peder Syv betegnede: *Skov-Egnen, hvorover, nævne, have;* så var det dog selv samme Lyd, begge Partier vilde betegne, ethvert som det syntes bedst; det ene efter gammel Vane, det andet efter Udtalen, og hertil havde begge lige Ret, da intet af dem i mindste Måde vilde forandre den i Sproget antagne Form af disse eller andre Ord. Til Oplysning af den Omstændighed, at sammie simple Medlyd kunde betegnes så ulige, tjener den Bemærkning at Latinerne ikke havde egne Tegn til de tvende Medlyde *j* og *v*, men udtrykte dem med Selvlydstegnene *i* og *u:* vore Forfædre derimod betegnede *v* med samme Rune som *f*, nemlig med *Fé*, *ᚠ*, der synes at være taget af det græske *Digamma*, F, som også havde Lyden af *v*, hvorvel det i Latinen gik over til at antage den af *f*. Ved Indførelsen af de latinske Bogstaver i det gamle Norden erholdt, eller rettere beholdt *f* Lyden af *v* efter en Selvlyd, da man ikke fandt noget nærmere at sætte isteden for det gamle *Fé;* men ved Oldsprogets Overgang til den nyere Dansk glemte man den oldnordiske Retskrivning, og kjendte kun *f* fra Latin og Tysk som *Ef;* man fandt derfor dette Bogstav altfor hårdt til at udtrykke Lyden, især da man tillige var kommen i den Uvane at fordoble det, og havde da ingen anden Udvej end at tilföje *u* (eller *v*) snart for ved snart bag ved, for at vise det var det bløde *f*, man mente, det er at sige *v*. Den som siden indførte Adskillelsen af de to Figurer af *u* (*u* og *v*), at den

ene altid skulde bruges som Selvlyd, den anden som Medlyd (uden noget *f*, eller *ff*) forvanskede vist ikke Sproget, skönt mangfoldige Ord derved fik et höjst forandret Udseende; tværtimod tydeliggjorde han Lyden, der ved den gamle Skrivebrug var så aldeles fordunklet, at den, som ikke nöje har gransket Sprogets og Skriftens Historie, må være aldeles uvis om, hvorledes hine Ord til den Tid bleve udtalte. Ligesom ingen Dansk kan falde på at det svenske ſtafwelſe eller *stafvelse* udtales aldeles ligesom det danske *Stavelse*, med mindre han har studeret Svensk. Man ville undskylde denne Udførlighed, der var nødvendig for straks i Begyndelsen at rydde den vrange Forestilling af Vejen, at den der i Skrivningen foretager en Forandring, være sig nok så rigtig, nok så nødvendig, derved angriber Sproget, som dog hverken bör anfægtes eller kan forandres efter nogens vilkårlige Godtbefindende; ti sålænge denne falske Forestilling havde Sted, vilde al Forbedring i Retskrivningen være umulig; ja sålænge vilde Retskrivningslæren aldrig kunne hæve sig til Rang af Videnskab. Der vilde intet andet være at göre end at samle de forvirrede Skrivemåder, som Hændelsen havde givet Tilværelse, og Vanen Lovskraft; og vi måtte da opgive vor Ret til at forbedre vort eget Arbejde. Skönt nemlig de nu brugelige Bogstaver ikke ere vor egen Opfindelse her i Norden, så er dog deres Anvendelse til vort Sprog fuldkommen vort eget Værk, og det er kun denne, om hvis Forbedring Talen kan være. Ethvert Folk i Evropa har anvendt dem på sin ejendommelige Måde, eftersom de bedst syntes at passe til dets Sprogs Natur, og ofte forandret deres først indførte Form og Anvendelse, når en anden syntes mere bekvem; hvorfor skulle vi da opgive denne Ret, og derved göre dens Håndthævelse

eller Gjenerhvervelse vanskeligere for vore Efterkommere?

9. Er da Sproget og Skriften Ting af så aldeles forskjellig Natur og Oprindelse, så må også imellem Sproglæren og Retskrivningslæren overordentlig stor Forskjel finde Sted. Den første beskriver en given og nødvendig Naturgjenstand, den sidste lærer hensigtsrigtigen at indrette og anvende et vilkårligt Kunstværk; den første er *anskuende* (teoretisk), den sidste *anvendende* (praktisk). Det er altså umuligt at disse tvende Kundskabsgrene kunne bygges på samme Grundsætninger, eller tilfredsstillende udføres ved samme Fremgangsmåde. Det er tillige heraf klart at Sproglæreren, som giver ny Love for Ordenes Böjning, går aldeles udenfor sin Videnskabs Grændse; og at den der f. E. vil lære os at sige: *betroete Penge, elskete Venner,* eller forbyde os at sige: *det iboende Hus, de blæsende Instrumenter, den Mand der er ventende* o. desl. handler ligeså dårlig, som den der vilde lære sin Hest at böje Knæene indad, eller formene den at böje Fodledene i Løbet: samt at omvendt den Retskrivningslærer, der blindt hen følger Vanen, uden at undersøge dens Grund, og rette dens Misgreb; f. E. lærer os at skrive: *Stiil, Soel, meendte, hørdte,* eller forbyder os at skrive: *Tå, Frø, Sne, Træ,* han opgiver sin Ret, ja forsömmer sin Skyldighed, og er aldeles udulig til sit Kald. Det er derfor ubegribeligt, hvorledes man idelig har kunnet forveksle Skriften med Sproget, og villet bygge hin på dettes Grundsætninger. Intet er nemlig sædvanligere end at bestrø enhver Opsats om Retskrivningen med Horatses Blomsterudtryk om *Brugen* (usus), uagtet han udtrykkelig tilföjer:

quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi,
som har Myndighed og Magt at ordne *Talen*;

og kort tilforn:

mortalia facta peribunt,
nedum sermonum stet honos.

Dødeliges Dåd forsvinder,
heller ikke varer *Sprogets* Glands.

hvoraf det er soleklart at han taler om *Sproget* og *Talen*, og ingenlunde om Retskrivningen, som de gamle overalt ikke studerede på, og som det allermindst kunde falde Horats ind at give Regler for, i et Brev om Digtekunsten. Endog den berömte svenske Lærde *Af Leopold* har i sine ellers ypperlige Indvendinger imod *Silverstolpes* Bokstafverings-Teori S. 106, L. 14 og S. 114 aldeles forblandet Sprog og Skrift; ligeledes i Svenske Akademiets Afhandling om Retskrivningen, efter at have omtalt Brugens Vigtighed og Myndighed som Grundsætning, udbryder han: *Tag bort denna* (Skrivebrugens) *Lagmyndighet, och vi hafva ei mera något Språk, något Stafsätt!* o. s. v. Hvilken iöjnefaldende Urimelighed at parre Sproget med Bogstaveringen, som Ting der stå og falde med hinanden! Når Sproget kan bestå ganske uden Skrift, kan det da ikke bestå med at forkaste Brugens lovgivende Magt over Skriften? Jo visseligen, ligesåvel som Mennesket kan leve og befinde sig vel, hvad enten det klæder sig efter den Pariser Mode eller efter den grönlandske. Ja efter at have drøftet Brugens og Udledningens Vigtighed noget nöjere, tilstår svenske Akademiet (eller Hr. Af Leopold, som er den egentlige Forfatter) *"att hvarken Bruket eller Etymologien kunna antagas såsom någon allmän egentlig och tillräckligt upplysande princip för stafningen."* Hvilke Modsigelser straks i Begyndelsen af hint berömte Værk om den svenske Retskrivning! Det sidst anførte er vist nok det rigtige; ti Brugen er den höjeste Lov for Sproglærens Bestemmelser; men Retskrivningslæren kan umulig bygges på samme Grundsætning formedelst disse Videnskabers aldeles forskjellige Natur.

10. Heraf følger at Retskrivningslæren heller ikke kan være nogen Del af Sproglæren. En kort Skildring af den sædvanlige Skrivning og Udtale kan være fornøden i Sproglæren, som et Slags Forberedelse, at man kan vide hvad der betegnes ved de i Bøgerne forekommende Bogstavforbindelser; men denne Skildring bör være beskrivende af Skriften, ligesom den egentlige Sproglære er en beskrivende Fremstilling af Sproget; og bör ligesålidet undersøge hvorfor man skriver således, og hvorledes man rettere burde skrive, som Sproglæren bör udgrandske hvorfor Sprogbygningen er indrettet således, og hvorledes den rettere kunde indrettes. Ikke en Gang slig Forberedelse eller *Bogstavlære*, som man kunde kalde den, vilde behöves, dersom Sproglæren blot mundtlig foredroges, og blot ved Hørelsen indprentedes i Lærlingens Hukommelse, eller dersom Skrivningen i det foredragende Sprog var indrettet på samme Måde som i Modersmålet, og derfra kunde forudsættes bekjendt; den egentlige Retskrivningslære kan altså endnu meget mindre anses som en Del af Sproglæren. Denne forudsættes endogså i Retskrivningslæren; da man for at skrive Sproget rigtigen, eller dömme om dets rigtigste Skrivning, nødvendigvis må have Kundskab om dets Natur og Beskaffenhed, som erholdes af Sproglæren. Det er altså en Fejl i *Boivies Försök till en svensk Språklära*, Stokh. 1820, når hele Sproglæren S. 96 inddeles i fire Dele, hvoraf Retskrivningslæren er den første, altså forblandet med nysomtalte Skildring af Udtalen eller *Bogstavlære*. Hr. Boivie selv må også straks have indset det urigtige i denne Anordning, da han *"för ett redigare sammanhang i föreställ-*

ningssättet" følger en anden i Bogen, hvorved Retskrivningen kommer efter Ordföjningen. De Hrr. *Beauzée* og *Douchet* have derimod allerede i *Encyclop. Method.* under Ordet *Grammaire* tydeligen indset det rette Forhold imellem disse Kundskabsgrene, og kun fordunklet Fremstillingen deraf ved et selvgjort Kunstsprog. *La Grammaire*, hedder det, *considère la Parole* (Sproget) *dans deux états différents, ou comme prononcée, ou comme écrite — — — ainsi toute la Grammaire se divise en deux parties générales, dont la première, qui traite de la Parole* (Talen) *peut être apélée* Orthologie, *et la seconde qui traite de l'Ecriture se nomme* Orthographe. Man ser at her ved *Grammaire* forstås hele Sprogvidenskaben, og derimod ved det selvgjorte Ord *Orthologie* den egentlige Sproglære, og at følgelig Meningen bliver, at Sprogvidenskaben deler sig i tvende Kundskabsgrene: 1) Sproglæren, som handler om Talen eller Sproget selv og 2) Retskrivningslæren som handler om Skriften.

11. Efter således at have tydeliggjort os Forskjellen imellem Sprog og Skrift, Sproglære og Retskrivningslære, vil det ikke mere være vanskeligt at finde den höjeste Grundsætning for Retskrivningen. For at finde den, må vi gå ud fra Skrivningens Natur og Bestemmelse: nu er Skriften en synlig Betegnelse af det hørlige Sprog, altså en Malen af Lyd, en Efterligning af en given Gjenstand; men Hensigten med enhver Efterligning er at udtrykke Forbilledet så livagtig som muligt; altså må Hensigten med al Skrift være, så nöjagtig som muligt at fremstille for Öjet hvad Øret hører, når Sproget tales. *Udtalen*, som er det hørlige af Sproget, må da være den höjeste Grund for Skriften, og den Skrivning må være den retteste, som bedst betegner Udtalen; ligervis som det

Maleri er det fuldkomneste, der mest skuffende ligner den malede Gjenstand. Dette synes uimodsigelig at ligge i Tingenes Natur; hvis Udtalen ikke var, kunde jo Skrivningen slet ikke finde Sted, da der i så Fald fattedes den Gjenstand, som derved skulde betegnes; Udtalen må jo altså nødvendigvis være den første Grund til Skriften. Ja hvad er vel Grunden til Brugen selv andet end Udtalen? Hvorfor skrive vi: *Brev, Hage, blid, vred, to, tre, lade, trykke* o. s. v. med disse Bogstaver? Unægtelig fordi vi udtale Ordene med de tilsvarende Lyddele. Hvorfor skrive de svenske *Haka, låta,* og ikke ligesom vi: *Hage, lade?* Hel simpelt fordi de udtale disse Ord på hin Måde, og ikke således som vi. Hvorfor skrev vel Peder Syv: *Skov, over, nævne, have,* og ikke *Skouff* eller *Skou, offver, næffne, haffve?* Ikke for Brugens Skyld, ti *uff* og *ff* såvelsom *ffv* var den Gang almindeligt over hele Danmark og Norge; ikke heller formedelst Oprindelsen, ti Oldsproget har *skógr, yfir, saknа, hafa,* med *g, k, f,* men aldrig *v* i disse Ord; ej heller formedelst Overensstemmelsen, ti den gamle Skrivemåde strakte sig til alle lignende Tilfælde; men ligefrem fordi Udtalen fordrede det. Sporon skrev endnu *haandhæve* og *Konst;* hvorfor skrive vi da nu almindelig *håndthæve* med *t* og *Kunst* med *u*? Fordi Udtalen fordrer det, — og det trods Oprindelsen af *Hånd*, og den gamle Form *Kaanst!* Således gör Udtalen sin Ret gjeldende som Skrivningens höjeste Grund trods alle andre Hensyn, og trods en betydelig Modstand af dem, der lade sig lede af Vanen, og mangle Eftertanke til at indse, eller Kraft til at følge det rette.

12. Dette er dog langt fra at være nogen ny Opdagelse. Prof. Bloch har i sin danske Retskrivningslære

(Odense 1805) S. 3 udtrykt den selvsamme Grundsætning hel kort og simpelt med disse Ord: *"Da Skrivning er en synlig Afbildning af den talendes Lyd, så må Retskrivningen grunde sig på en ret Udtale."* Ja P. Syv i sin danske Sprogkunst (Kh. 1685) S. 3 gör det til sin første Regel: *"Efter Udsigelsen, når den er ret, skal Skrivningen föjes."* Det Tillæg at Udtalen skal være *ret* er dog næsten overflødigt; ti det er naturligt at man vil gjerne göre sin Skrift almenlæselig, og altså må vælge den *almindelige Udtale* at betegne, og det er ligeså naturligt at man gjerne vil fremtræde for det offentlige i en værdig Dragt, og altså må vælge den *dannede Mands Udtale*; men stundum kan det dog være et Landskabs eller en udannet Mands Udtale, man vil skrive, og i så Fald blev det en Feil at betegne den *rette Udtale*; f. E. i Lystspillet, hvor den jydske Tiggerkone indföres sigende: *a ær så svolten Fa-lil!* vilde det være falsk at skrive: *jeg er så sulten Fader-lille!* Det følger altså af sig selv, at den Udtale, man betegner, må være den, man mener; mener derimod den skrivende en Udtale, som han ikke burde mene, det er en urigtig, så ligger Feilen ikke i hans Retskrivning, men i hans Mangel på Dannelse eller Kundskab; f. E. om en jydsk Forfatter vilde skrive *a* for *jeg*, eller en københavnsk *skød* for *skød* eller desl., så vilde dette ikke være Feil mod Retskrivningen; men Mangel enten på Smag eller på Sprogkundskab. Slige Forseelser blive da at dömme efter Smaglærens eller Sproglærens Love og ingenlunde efter Retskrivningens. I anden omarbejdede Udgave af Prof. Blochs Retskrivningslære, som er indrykket i hans fuldstændige danske Sproglære (Odense 1817) hedder det (5) at det er *Udtalen*, "man søger *ved de vedtagne Tegn* så tydelig, som muligt, at udtrykke, og den er følgelig den egentlige Grundvold

for hele Skrivebrugen." Men ikke heller dette Tillæg om *de vedtagne Tegn* synes mig her nødvendigt eller en Gang rigtigt; ti man må jo først være enig om Grundsætningen, förend man kan tale om Midlerne til Udøvelsen; ligesom Bygmesteren først må vide om Huset skal være Grundmur eller Bindingsværk, förend han kan indlade sig i nogen Aftale om Tömmeret. Jeg skönner derfor ikke rettere end at det simpelt hen er *Udtalen*, der er den höjeste Grund for Retskrivningen.

13. Hvad nu Nytten af en sådan Retskrivningsgrund vel kan være, må vist synes et forunderligt Spörgsmål; den er nemlig *den samme som Nytten af* Grunde for al menneskelig Granskning og Handling i Almindelighed. En fast Grund er det eneste Middel til Sikkerhed og Rigtighed i Fremgangsmåden og Fornuftrethed i det hele Foretagende: kort til at opnå Hensigten, og overbevise sig selv og andre at man har nået den; altså er Nytten af en fast Retskrivningsgrund hel simpelt den, at man kan komme til at skrive rigtig, og vide at man skriver rigtig. Når altså svenske Akademiet mener, at den består *"mindre uti at kunna efter den tyngа Bruket till en viss lärdare riktighet, än att öfver hela språket förena stafningen till en fullkomlig likställighet, och at göra denna likställighet för Framtiden beständig"*, så synes denne Forestilling aldeles fejlagtig. Rigtighed må nemlig nødvendig være Videnskabens höjeste Mål, og Overensstemmelsen må være en Følge af Rigtigheden. Ja det synes umuligt at tilvejebringe fuldkommen og varig Overensstemmelse i andet end det bevislig rigtige; ti lad end Vane, Magt, eller hvad det være må, frembringe Enhed til en Tid, så vil dog Fornuften en Gang hævde sin Ret og finde sin Talsmand,

der vil give Stødet til en ny Tingenes Orden, og forstyrre den falske Enhed, som da i Grunden kun tjente til at forlænge Gæringen og forøge Forvirringen. Men om også en fast Enhed i det i og for sig selv urigtige kunde tilvejebringes og bestå; så har man ingen Grund til at önske en sådan; ti det er bedre at skride frem ad forskjellige ujævne Veje til det rette, end i ørkesløs Selvtilfredshed at blive stående ved det falske. At de Svenske f. E. skrive *fv* for *v* imellem tvende Selvlyde er unægtelig en Urimelighed, der må støde enhver som ikke er forud indtaget. Flere have også forsøgt at rette denne Fejl, og hvorvel Akademiet har givet den sit Stempel, vil den dog upåtvivlelig en Gang kun så meget senere blive afskaffet, men bliver den det ikke, så vil den dog til evig Tid blive en Fejl, og altså en Plet på den svenske Retskrivning, som vi må lykönske os med nu at finde udslettet af vort Modersmål.

14. Det skönnes ikke heller hvorledes hin Stræben efter at göre Skrivningen for Fremtiden bestandig kan bestå med den (S. 19) ytrede *"nödvändiga grundsatsen, att det verkliga uttalet bör öfverallt af skrifningen uttryckas."* ti hvorledes kunne vi önske at Efterkommerne bestandig skulle vedblive at udtrykke vor nuværende Udtale, når de i Følge Tingenes naturlige Gang have antaget en anden i Talen? Alt hvad man i så Henseende kan göre, er at bestræbe sig for en så rigtig, tydelig og skön Udtale, at enhver Forandring vilde blive til det værre; ti derved allene kunne vi håbe at bevæge Efterkommerne til at forblive ved den samme og altså tillige ved den Retskrivning, som udtrykker den. Men hvorledes man kommer til en sådan Udtale, hører jo til Måden at studere og dyrke Sproget på, og ligger aldeles uden for Retskrivningen og dens höjeste Grund.

Det er overalt en dårlig og höjst uvidenskabelig Iver, man viser for at forplante til Efterslægten en skrøbelig Ordning (System) være sig i Retskrivningen eller hvad som helst, isteden for straks med Sindighed og Overlæg at rette og forbedre den, såmeget som mulig; så at Efterkommerne kunde modtage den i sin fuldkomneste Skikkelse, og de nulevende beholde Æren for at have bragt den dertil. Sådan Iver synes bestandig at grunde sig på en hemmelig eller dunkel Bevidsthed om det fejlagtige, hvilken let opvækker den bange Anelse at man måskje endnu kunde opleve den hele Bygnings Kuldkastelse, og se en ny opført af dens Ruiner. Det er da hverken Enhed i Ordningen eller Varigheden deraf; men ene og allene Rigtighed og Fuldkommenhed som Retskrivninglæreren såvelsom enhver anden Videnskabsmand bör sørge for at tilvejebringe. Til at nå dette Mål er det han stedse må have Skrivningens höjeste Grund for Öjne. Lykkes Arbejdet ham derved, så vil Enhed og Varighed komme af sig selv.

15. Men den höjeste Grund er endnu langt fra ikke den eneste. Næst efter *Skriftens* Natur og Bestemmelse, der unægtelig først måtte tages i Betragtning, kommer det fornemmelig an på Gjenstanden, der skal betegnes, det er *Sproget*, og endelig på de vilkårlige Tegn, hvormed Skriften betegner Sproget, det er *Bogstaverne*. Disse tvende Ting og især Bogstavernes Uoverensstemmelse med vort Sprog, for hvilket de ikke ere opfundne, lægge os mange Hindringer i Vejen; men förend vi undersøge disse eller forsøge at overvinde dem, må vi først betragte de Fordringer, man med Rette kunde göre til en fuldkommen med Udtalen overensstemmende, på den allene grundet og af ingen slige Hindringer indskrænket Skrift. Disse synes at være: 1) At den for hver

enkelt Lyd i Sproget må have et enkelt Tegn, hverken flere eller færre; at den altså hverken bör betjene sig af flere sammenstillede Tegn til at udtrykke enkelte Lyde (som *aa* for *å*, *fv* for *v*) ej heller af enkelte Tegn for flere forskjellige Lyde tillige (som *x* for *ks*). 2) At den for de forskjellige Beskaffenheder i Lydene, som det måtte synes nødvendigt at betegne, må have forskjellige Bitegn eller Mærker, der ere tydeligen adskilte fra Lydtegnene selv; at den altså ikke udtrykker Lydenes Længde eller Korthed ved at tilföje andre Lydtegn (såsom: *vaer* for *vår*, *Tiid* for *Tid*, *Uhr* for *Ur*, *Dugg* for *Dug*; da *e*, *i* og *h* er egne Lydtegn, ikke Mærker på Længde, ligesålidt som *g* på Korthed). — Det kunde synes som det måtte være en vigtigere Fordring, at de forskjellige Slags Lyde betegnedes med forskjellige Slags Bogstaver; dette vilde også fra Begyndelsen af have været let at udföre; f. E. om man havde ladet Selvlydstegnene udgöre den egentlige Linie (som: a, e, o, u), men hævet Læbebogstaverne over samme (som: ba, fo), hævet Tungebogstaverne mindre (som: to), og sænket Ganebogstaverne neden for samme (som: gi, qu), o. s. v. Nytten heraf kunde dog ingen anden være, end at Öjet således lettere og hastigere vilde kjende og skjelne Bogstaverne; men da nu de enkelte *Lyddele* ere så få, at de næppe i noget japetisk Tungemål overstige 30, vilde denne Nöjagtighed i Tegnenes Indretning være höjst ubetydelig, og har ikke heller i nogen bekjendt Bogstavrække været iagttaget. I Begyndelsen gjorde man alle Bogstaver omtrent lige höje, og ingen Forskjel på store og små Bogstaver i Henseende til Figuren, således ere de fönikiske, samaritanske, ældste græske og latinske Bogstaver, samt Runerne indrettede; siden ved hurtig Skrivning bleve nogle trukne op over, andre ned under det midterste

af Linien uden Hensigt blot efter Trækkenes Bekvemhed, dette er Tilfældet med den syriske, arabiske og senere græske og latinske Skrift, og herved er intet tabt, eftersom der ingensinde har været nogen Adskillelse i Formen imellem de forskjellige Klasser af Bogstaver. Da de enkelte Lyddele alligevel uden nogen særdeles Orden følge efter hverandre i Talen, ligesom Bogstaverne anbringes efter hverandre i Skriften, så er også Adskillelsen af Bogstavklasserne aldeles ubetydelig; da derimod Lydenes Beskaffenheder hverken høres för eller efter, men i og med Lydene selv, så er det en stor Fejl når Mærkerne på hine Beskaffenheder anbringes imellem de virkelige Bogstaver, og således afbryder disses fortløbende Følge, der skulde svare nöjagtig til de enkelte Lyddeles Følge; og denne Fejl fordobles, når hine Mærker på Beskaffenhederne tillige ere Bogstaver, der til andre Tider betegne særegne Lyddele, da man i så Fald ikke kan se hvor de betegne en Beskaffenhed og hvor de betegne en egen Lyddel; f. E. *gåer* og *gået*, *Steen* og *Sneen*, d. e. *går*, *gået*, *Sten*, *Sneen*). 3) At den i Anvendelsen af Bogstaverne såvelsom Mærkerne ufravigelig følger Ordenes Lyd, så at så ofte en vis Lyd forekommer i Udtalen, også det tilsvarende Tegn anbringes i Skrivningen, ellers ikke; at den altså hverken betegner èn og samme Lyd med forskjellige Tegn (som *c*, *k*, *q* i Ordene: *Clarinet*, *Krav*, *Qval*), ej heller forskjellige Lyde med ét og samme Tegn (som: *förer*, *för!* og *förend*, *för*), hvilket desuden strider imod første Fordring. Disse Fordringer ere grundede i Skriftens Natur; jo nærmere man kommer dem, des fuldkomnere, hensigtsrettere og lettere er både Skrivningen og Læsningen; jo mere man støder an derimod, des mangelfuldere, fornuftstridigere og vanskeligere blive de begge. Dette er altså det Forbillede

man i ethvert Sprogs Retskrivning må have for Öje, det Mål man bestandig bör søge at nærme sig.

2. *Hovedstykke.*

16. Såsnart man går videre deler Undersøgelsen sig efter de forskjellige Sprogs Natur. Vi have kun her med Modersmålet at göre, og vor første Bestræbelse må da blive at undersøge hvormange og hvilke enkelte Lyde vort Sprog har. Herved er blot at erindre, at vi indskrænke os til det dannede og almindelige Sprog, uden at indlade os i de mange höjst forskjellige Almuemål, videre end hvor de kunne tjene til at oplyse hint, eller ere nødvendige at tage Hensyn til, for at bestemme hvad der ikke tilhører hint. Dels ere de nemlig lidet bekjendte, dels indeholde de en Mængde fine Afændringer og Overgange eller Mellemlyde, som ere vanskelige at betegne med de bekjendte Bogstaver og unyttige for det dannede Sprog, hvor de ikke findes.

17. At de enkelte Grundlyde dele sig i to Arter: selvstændige og tilföjede eller ligesom begrændsende, og at hine kaldes Selvlyde, disse Medlyde er allerede anmærket, og gjelder for alle Sprog i Verden. Ikke desmindre er disse tvende Arters Talrighed og Forhold til hinanden meget forskjelligt i de forskjellige Tungemål. De fleste østerlandske Sprog have kun få Selvlyde og sjældne Sammenstød af Medlyde, men derimod et större Antal af enkelte Medlyde end vi. Det er derfor ikke nær så ubekvemt at skrive disse Sprog med Stavelseskrift, ej heller nær så unaturligt der at anse Medlydene for Hovedsagen, og udelade de korte Selvlyde eller betegne dem ved Bitegn, som alt sligt vilde være i de nordiske Sprog. Persisken f. E. har kun fem Selvlyde: *a, i, u, æ, å,* de to sidste altid korte ligesom græsk *ε, ο*, men over 30,

altså mer end 6 Gange så mange Medlydstegn. Den har også til langt *á, í, ú,* tre Bogstaver ا, ي, و, det er således blot de korte Selvlyde den udelader, og disse ere i Forhold til de mange Medlydstegn, hvormed Ordene temmelig tydelig bestemmes og skjelnes for Öjet, höjst ubetydelige. Dansken derimod har ligesom Svensk 10 forskjellige Selvlyde, men ikke 20, altså ikke en Gang dobbelt så mange Medlyde. Hos os ere derfor Selvlydene langt vigtigere, og til Lykke er også vor Skrift langt bekvemmere til at adskille dem. At vort Sprog virkelig har 10 enkelte Selvlyde, har allerede været tydelig indset og lagt for Dagen af Höjsgård i hans Anden Prøve af dansk Ortografi, Kh. 1743, og i hans Danske Grammatika, Kh. 1747. Disse ti Selvlyde ere følgende:

18. 1) *A*, som findes i: *ha, Gave, bar, Farve, tavs, Knald, Edda;* uagtet man nemlig udtaler disse Ord med meget forskjellige Tonehold, er det dog én og samme Lyd, det klare *a*, man hører i dem alle, ganske det italiænske *a*, det græske *α*. Dette er den første, simpleste og tydeligste Grundlyd i de fleste om ikke alle bekjendte Tungemål, og Bogstavet har derfor med god Grund erholdt den første Plads i de fleste bekjendte Bogstavrækker.

19. 2) *E* høres i Ordene: *lede, tre, bred, et, hedde, helligt, gjerrig;* samt i de svenske Ord: *leda, tre, bred, ett, hetta, teckna, heta, heligt* o. desl. Dette lukte *e* svarer til det franske *é fermé*, og, som jeg formoder, til det græske *η*, så at Ἥβη har været udtalt aldeles ligesom vi udtale Hébé.

20. 3) *I* høres i Ordene: *Vise, Fil, vid, Vished, vild, Bid;* samt i de svenske Ord: *visa, fil, vid, visshet, vild, bild* o. s. v. Denne Lyd betegnes på samme Måde i Tysk og Fransk. Ved opmærksom

Iagttagelse mærker man dog lettelig en Forskjel i disse Ord, da Lyden i de tre første er bredere og ligesom lukket af et *j*, i de tre sidste så at sige smallere, eller merę enkelt. Man hører den især tydeligst ved Sammenligning af sådanne Ord, som for øvrigt ligne hinanden; f. E. *Tid* og *Kid*, *fri* og *vi*, *i* og *I*, og i Svensken, hvis jeg ikke fejler, i To. *víd*, bred, og Fo. *vid*, ved. Det brede *i* betegnes i Islandsken altid med et Tonetegn, *í*, til en Tid udtryktes det med *ij*, hvilket unægtelig aller tydeligst betegner Lyden; f. E. *tijd*, *frij*, *ij*, ligeså *vijsa*, *fjill* (en Elefant) *vijðr* o. s. v. I Græsken har efter min Formening *ει* været dette brede *i* eller *ij*, og *ι* derimod det simple *i*. Betegnelsesmåden *ij* bruges endnu i Hollandsk; f. E. *tijd*, *vrij*, *wijze*, *vijl*, *wijd*. Dog er i dette Sprog Lyden heraf, først norden for Rinen og nu næsten almindelig, gået over til *ej*, uagtet det i en holl. Sproglære Amsterdam 1791 indskærpes at udtale *ij* som langt *i*. I Engelsk og Tysk har også det brede *i* overalt antaget Lyden *ej*; f. E. eng. *wise*, t. *weise*; eng. *wide*, t. *weit* o. s. v. Således have alle tre nyere germaniske Sprog forandret denne Grundlyd, som alle tre skandinaviske ligesom Nygræsken have beholdt uforfalsket i sin oprindelige Form; men just hin Forandring deraf tjener til at vise dens bestemte Forskjellighed fra det smalle eller åbne *i*, hvormed vi ellers ere tilböjelige til at forblande den. Ikke desmindre kan man næppe antage disse Lyde for tvende forskjellige Grundlyde, da den første blot synes at udmærke sig ved sin Bredhed, som er en Egenskab og ikke noget selvstændigt, eller i det höjeste ved Tilsætning af en svag Medlyd (*j*), der gör den i alt Fald kun til en Sammensætning, men ikke til nogen ny enkelt Grundlyd.

21. 4) *O* høres i de danske Ord: *Sol*, *söle*, *Rose*, *Hoste*, *Ko*, *Bro*, *bo*, *tro*, *hos* o. desl. samt i de svenske Ord: *sol*, *sola sig*, *ros*, *hosta*, *ko*, *bro*, *bo*, *tro*, *bodde*, *trodde*, *bodt*, *trodt*. Dette dunkle eller lukte *o* findes i de tydske Ord: *Rose*, *oben*, *Tod*, og er formodentlig hvad *Lévizac* i sin franske Sproglære, Paris 1822, kalder *o grave* i *hôte*, Vært, skönt Toneholdet gör intet til Sagen, og det derfor synes rettere, i Overensstemmelse med *e fermé*, at kalde det *o fermé*, som det også kaldes i *Grammaire de Port-Royal*, hvor der anføres samme Eksempel *hôte*, samt *côte*, Kyst; det findes også i: *côté*, Side; *ôpéra*, et Syngestykke; samt i: *eau*, Vand, *bateau*, Båd, o. desl., og svarer, som jeg formoder, til det græske *ω*. I Italiænsk er denne Lyd ofte kort; f. E. *volto*, Ansigt; *coltivare*, dyrke; *bello*, smuk o. m. desl.

22. 5) *U* findes i Ordene: *suse*, *ful*, *ud*, *surre*, *fuld*, *Gud*; ligeledes i de svenske Ord: *susa ful*, *ut*, *surra*, *full*, *upp*. Det betegnes på samme Måde i Tysk. Ved nöjere Jævnførelse af de anførte Eksempler opdages dog lettelig en Forskjellighed, som består i, at de tre første have en bredere Lyd, der ligesom lukkes af et *v*, de tre sidste derimod en smallere eller mere enkelt. Man føler denne Forskjel tydeligst ved Sammenligning af Ord der ellers ere overensstemmende; f. E. *gúl-Guld*, *Húd-Gud*, og i Svensken måskje i: *búr-hur'*. Det først anførte brede eller lukte *u* betegnes i Islandsken altid med et Tonetegn, *ú*, tilforn tryktes det sædvanlig med *w*, hvilket, når det betragtes som sammensat af *u* og *v*, der ret godt passer med den i gotisk Tryk brugelige Figur *w*, ganske træffende afbilder Lyden. I Græsken har *ου* eller *ϖ* efter min Formening haft denne Lyd, og *υ* derimod i de ældste Tider lydet

som vort smalle, simple *u* i *Bud*, *Gud* o. desl. eller som det latinske *u* i *dulcis*, skönt det vist nok tidlig ligesom i Islandsk antog Lyden af *y*, hvilket skönnes deraf at Rommerne allerede i deres Velmagts Dage antoge et eget Tegn dertil. I de nyere germaniske Sprog er også dette *ú* overalt forvandlet til en Tvelyd, men i de nordiske Sprog beholdt uforvansket; f. E. *Hús*, sv. *hús*, isl. *hús*; t. *Haus*, holl. *huiz*, eng. *house*. Denne Forvandling tjener til at bevise dets Forskjellighed fra det smalle eller åbne *u*, hvorfra man ellers ikke plejer tydelig at adskille det. Da imidlertid Forskjelligheden består i Lydens Bredhed, som blot er en Egenskab, eller i det höjeste i en Tilsætning af en svag Medlyd (*v*), altså i en Sammensætning, mere end i Lydens materielle Væsen, hvorved allene der kunde fremkomme en anden Lyd, så synes det rettere at antage disse tvende *u* for Afændringer af et og samme Bogstav end for virkelig forskjellige.

23. 6) *Y* høres i: *flyde*, *hyre*, *Dyr*; *Stykke*, *tys*, *Hyld*; ligeledes i de svenske Ord: *flyta*, *hyra*, *dyrt*, *stycke*, *tyst*, *rygg* o. desl. Det forholder sig hermed aldeles som med *i* og *u*; man bemærker i de tre førstanførte Ord en bredere Lyd, der ligesom er lukket eller begrændset af en svag Medlyd (*j*), til hvilken der er intet Spor i de tre sidste Eksempler. Forskjellen bliver iöjnefaldende ved Eksempler, som ellers ligne hinanden; f. E. *ryg* og *Ryg*, *lyst* og *Lyst*. Man skulde kunne betegne den brede Lyd meget eftertrykkelig ved *yj*; f. E. *flyjde*, *Dyjr*, *dyjrt* o. desl. I Græsken fra de klassiske Tider formoder jeg den første af disse Lyde var det som betegnedes ved *υι*, den anden *υ*, så at man har Eksempel på begge i Ordet τετυφυια. Man vil også finde at det brede *y* ofte svarer til Tvelyde i de germaniske Sprog; f. E.

Fyr; t. *Feuer*, eng. *fire* (læs *fejr*), men at vor skandinaviske Lyd også her er nærmere ved den oprindelige, skönnes af det gr. πυρ. Da imidlertid Forskjellen her ligesom ved *i* og *u* blot ligger i en ulige Grad af Bredhed, eller höjt i en Tilsætning i det ene Tilfælde, så synes man ikke heller berettiget til at antage disse *y* for to forskjellige Grundlyde.

24. 7) *Å* høres i: *Nåde*, *trådt*, *så*, *åtte*, *lådden*, *Låd*, så og i: *foreskriver*, *Boghvede*, *klog*, *Sprog*, *Fold*, samt i de svenske Ord: *nåd*, *tråd*, *så*, *konung*. At dette er en enkelt Selvlyd tilstå alle, endog de som skrive den med to eller tre Bogstaver *aa*, eller *aae*. "I det svenske Sprog, siger Höjsgård, bliver *aa* klogeligst og bekvemmeligst skrevet *å*, såsom en Lyd midt imellem *a* og *o*." Baden siger at: "Denne Lyd bör anses som en virkelig Vokal, og det var at önske, vi havde en egen Figur til at udtrykke den, som de Svenskes *å*." Den skrives ofte med *o*; f. E. *o* i: *derfore*, *en Krog*, *en Hob* lyder aldeles ligesom *å* i: *kåre*, *et Åg*, *et Håb*. Når man sammenligner dette *å* eller *o* med det ovenfor beskrevne dunkle, lukte eller brede *o*, finder man let at dette er den klare eller åbne Lyd, som svarer til hint, men vist nok i sit ejendommelige Væsen er forskjellig derfra. Herrerne af Port-Royal kalde det også *o ouvert*, og anføre til Eksempler: *cotte*, Fruentimmerkjole; *hotte*, Bærekurv; Lévizac kalder det mindre rigtig *o aigu*; det er nemlig en egen selvstændig Lyd, som i og for sig selv kan have ethvert Tonefald, skönt ikke altid i et og samme Sprog. Jeg må dog tilstå at det forekommer mig også i Fransk ofte at være langt; f. E. i *hors*, uden; *encore*, endnu; *je sauve*, jeg frelser o. desl. Det röber derfor kun liden Eftertanke at give denne Lyd Navn af *o aigu*, som om det blot var en skarp

eller kort Udtale af Lyden i: *hôte, plutôt* o. desl. Hvad har *å* i *råde* med *o* i *rode* at göre, eller hvorledes kan *o* i *derfore* antages for en skarp eller rap Udtale af *o* i *de fore?* Alle fire Ord: *råde, derfore — rode, fore,* have jo aldeles samme Længde, samme Tonefald, men to ganske forskjellige Selvlyde. Dette *å* eller åbne *ò* findes også i mange vidt udbredte Sprog, som fattes det ovenanførte lukte eller dunkle *ó;* f. E. Finsk og Russisk, samt Persisk, hvor det dog altid er kort. Det svarer aldeles til det islandske *o* uden noget Mærke over, så at isl. *so* lyder aldeles ligesom vort *så,* og uden Tvivl til det græske *o,* kun at dette ligesom det persiske altid er kort, da *ω,* som fattes i Persisk, har været vort brede, lukte *ó* (21). Når Baden bemærker at denne Lyd *å* for Fremmede er vanskelig at sige efter, så ligger vel denne Vanskelighed blot deri, at Lyden næppe findes lang i Tysk, og at altså Tyskerne ere tilböjelige til at sætte *ó* istedet, såsnart Stavelsen skal være lang; ti den der kan udtale det franske *encore,* må også kunne udtale: *kåre, Båre, Nåde, både, kåge, håbe, kroget, krogei, Kår, Kåg, Bog, Håb* og *Hob,* hvor Lyden er aldeles den samme.

25. Det må dog her endnu bemærkes at der imellem *å* og *o* gives en Mellemlyd, der tydelig skjelnes fra disse af Almuen i det mindste i Fyn, og vel torde være vanskelig for Fremmede at træffe, men heller ikke er dem nødvendig, da den ikke synes at höre til det dannede Sprog. Dette dunkle *å* eller Mellem-o höres fornemmelig i Enden af Stavelser, og hvor man plejer at skrive *aae,* samt i nogle flere Tilfælde. Almuen gör altså Forskjel på

klart *å* i:	dunkelt *å* i:
Vår, Kår,	*Sår, År, Får, Hår;*

når (qvando),	*jeg når, får, går, står;*
å! så,	*jeg så, små, at nå, en Å;*
kåre, hvorfore,	*såre, ad Åre, en Åre, Tåre.*

Man hører også denne Lyd med forskjelligt Tonehold i: *Kop, op, hoppe, sort, vor, doven, oven, nogen;* og man vil let overtyde sig om at *o* i *sove* af Almuen udtales midt imellem *å* i *Sål, forsåle* og *ó* i *Sól, sóle.* Det er unægtelig et åbent *o,* skönt mindre åbent end *å,* og hvis det lukte *o* betegnes *ó,* det åbne *ò;* så kan dette ganske passende betegnes *ȯ,* når man kun ikke anser dets Ejendommelighed for at bestå i Toneholdet. Men i den dannede Tale vil man næppe være i Stand til at skjelne dette *ó* fra *å;* man vil også finde at det i mange Tilfælde nedstammer fra det islandske *o,* som er vort klare, åbne *å,* f. E. *dofinn, ofan, sofa, nokkur, vor;* og at der altså ikke heller med Hensyn til Oprindelsen er Grund til at anse *å* og *ó,* som forskjellige Grundlyde, skönt Toneholdets Afændring kan göre betydelig Forskjel i Udtalen deraf. Prof. Bloch er af samme Mening i sin Sproglære Nr. 16, hvor han siger: "Lyden å er kun et Slags, imellem *a* og *o,* kort i *smått, ånde,* lang i *små, håne.*" Ihre har ellers allerede 1751, i en liden Bog i 8. *öfwer swenska språket,* bemærket at de svenske egentlig fattes Tegn for *"ett mellanläte emellan* o *och* å, *hwilken skilnad i många Swearikes landsorter iakttages, såsom uti:* k o l (*carbo*) *skild från* k å l (*olus*) *och andra flere.*" Imellem vort *kold* (frigidus) og *Kål* göres af Almuen hos os selvsamme Forskjel, men denne Adskillelse er også af Svenskerne aldeles forkastet i den dannede Tale, og iagttages kun på Landet; f. E. i Vestergøtland i Følge *Sv. Hofs Dialectus Vestrogothica,* Stockholmiæ 1772, hvor Mellemlyden betegnes med *ó.* Man behøver

derfor, såvidt jeg skönner, i intet af de nyere skandinaviske Sprog at antage flere end to Grundlyde af dette Slags, nemlig åbent *ò* eller *å*, og lukt eller dunkelt *ó*.

26. 8) *Æ* findes i Ordene: *lære, Værn, Træ, Ælde, Væld, træffe*, så og i: *tredive, her, der, heldig, Held, begge*, samt i de svenske Ord: *lära, värn, träd, fälla, hätta, träffa*, såvelsom i: *jern, her, hjelte*. Tyskerne have det i: *Stärke, Pferd*, o. desl. At denne Lyd er en enkelt Selvlyd kan ikke bestrides af nogen, som har Begreb om den, ej heller kan det nægtes, at den er væsentlig forskjellig fra det ovenomtalte dunkle eller lukte *é* (19), skönt den ofte skrives *e;* man indser Forskjellen tydelig ved at sammenligne sådanne Ord som:

véd	— med, Bræd;	sér	— sær, Hær;
héllig	— heller, hælde;	Em	— frem, slem;
gjérrig	— Herre, værre;	Réb	— dræb, Slæb;
ét	— Net, tæt;	flére	— lære, være;
én	— Ven, den;	gléde	— Glæde, Slæde;
brédt	— Brædt, træt;	Bréve	— kræve, hæve.

Den Lyd, som findes i de sidstanførte Eksempler er den åbne eller klare, der svarer til den lukte eller dunkle i de foranstillede Eksempler, ligesom *å* (eller *ò*) til *ó*. Det er også i Fransk bekjendt under Navn af *e ouvert*, og findes i dette Ord, *ouvert*, såog i *après* o. desl. Det betegnes sædvanlig med *è*, uagtet dets Lyd ikke er en Afændring af *é* fremkommen ved et forandret Tonehold, men en ganske anden Lyd, der selv kan modtage alle Tonehold, ligeså vel som *é*. I Islandsk betegnes *æ*, være sig kort eller langt, altid med simpelt *e* uden Tonetegn. Det græske *ε* har haft, og har endnu i Nygræsk altid samme åbne Lyd, kun at det ligesom *ο* overalt er kort; så

at *φερω*, lat. *fero*, isl. *ber*, d. *bærer* har haft samme Lyd i første Stavelse i alle fire Sprog *).

*) Det er et blot Drömmeri uden al Grund, når Hr. af Leopold i Bogen om den svenske Retskrivning S. 115 flg. for ramme Alvor anvender vor Udtale af Latinen på Rommernes gamle Sprog, og bemærker at *e* og *o* altid har den lukte Lyd i Enden af en Stavelse, og altid antager Lyden af *æ* og *å* foran en Medlyd, som hører til samme Stavelse. Således er Hovedreglen i vore nyere Sprog; men de gamle vare tværtimod indrettede så at samme Bogstav overalt beholdt samme Lyd, indtil det ved Omlyd forandredes til et ganske andet, der atter overalt beholdt samme Lyd. Endog blot i vort eget gamle Sprog, Islandsken, vilde man komme meget tilkort, hvis man udtalte *be-ra* anderledes end *ber*, *ko-ma* anderledes end *kom;* ti *e* og *o* beholde overalt samme Lyd (*e, o, æ, å*), indtil de forandres til *bar*, *báru* o. s. v. På samme Måde i Latinen: *fĕro* er *φερω*, ligesåvel som *fers, fert, φερς, φερτ*, *lĕgo* er *λεγω* ikke *ληγω*, *mĕ* er *με* ikke *μη*, hvis altså *ε* har været kort *æ*, som det endnu er den Dag i Dag, så har man sagt: *fèro, lègo* ligesåvel som *fèr, fèrs, fèrt, lèctus*, og ikke *fé-ro, lé-go*. Men deraf følger ingenlunde at Rommerne ikke have haft *é;* ti *égi* er jo det græske *ηγον, ηγαγον, ηχα*; og *légi* forholder sig på samme Måde til *lègo*, som *égi* til *ago*, det er at sige, har ved Omlyd erholdt en ganske anden Selvlyd. *Rex*, som Grækerne skreve *ρηξ*, har vist ikke lydet som *ex*, Grækernes *εξ*, og *Félix*, som Grækerne skreve *φηλιξ*, har vist ikke været udtalt på samme Måde som *fèro*, Grækernes *φερω*. Ligeledes forholder det sig med *o;* vi udtale vel *pó-lus, ló-cus, chórus*, men det er klart af det græske: *πολος, χορος*, at denne Udtale er falsk, og at de gamle have sagt *pòlus, chòrus, fòró*, ligesom Islænderne udtale: *hola*, Hule; *mora*, mylre; *bora*, bore. Dog have Rommerne derfor ikke manglet *ó;* ti *legó, feró, hóra, autór, sól, ós* (*óris*) har haft denne Lyd, som skönnes af det græske: *λεγω, φερω, ὡρα,*

27. 9) *ø* findes i Ordene: *føde, død, strø, Følge, Trøst, Fødder*, samt i de svenske Ord: *föda, död, strö, följa, tröst, fötter.* Tyskerne have samme Lyd i: *Oehl, hören, tödten, Vögel;* de Franske i: *feu*, Ild; *peu*, lidet; men i Engelsk, Italiænsk og andre sydevropæiske Sprog fattes den såvel som *y* og efterfølgende *ö*. I Hollandsk findes vel og *eu;* men det synes at være åbent *ö*, ikke *ø;* f. E. *deugd*, Dyd; *beun*, Loft; *beunhaas*, Bönhase; *teugel*, Töjle; ti det lukte *ø* erstattes her sædvanligvis med *o*, såsom: *oli, dooden* o. desl.

28. 10) *Ö* høres i Ordene: *förend, Björn, för, spörge, tömme, skön*, ligeledes i de svenske Ord: *böra, björn, töm, spörja, tömma, skön.* Det er forunderligt at hverken Ihre eller Silverstolpe har bemærket hvor såre forskjelligt dette er fra *ø*, hvilket dog tydelig falder i Öjnene ved den mindste Sammenligning af Ord som: *före — föra, böra — höra* o. m. fl., uagtet Höjsgård allerede flere År tilforn i to forskjellige Værker havde gjort opmærksom derpå, og bestemt en egen Figur dertil, nl. *ö* forskjelligt

---

αυτωρ, isl. *sól, ós*, ital. *autore, sole*, lat. *sólis;* "*Man uttalar* s o l *med omikron, men* s o l i s *med omega,*" og "*enkel consonant i slutet af enstafviga ord ljuder alltid dubbel*" siger Forf., og det er sandt; men at denne Udtale er falsk, falder i Öjnene, da *sòl* (σολ) skulde i Ejeformen have *sollis* ligesom *fel* (φελ) *fellis*, *mel* (μελ) *mellis*, og ligesom *òs* (ος) har *ossis*. Sagen er altså blot at vi overføre vor Udtale med Urette på de gamle Sprog, der bevisligen havde en ganske anden Indretning, som kun i Latinen ikke falder så tydelig i Öjnene, da Rommerne ikke havde optaget *η* og *ω*, men skreve dem med samme Tegn, som *ε* og *ο*, ej heller anvendte de franske og islandske Tonetegn, hvorved Udtalen ligeså tydelig havde kunnet tilkjendegives.

fra *ø*. Dette klare eller åbne *ö* forholder sig til *ø*, hvad Lyden angår, aldeles ligesom *å* forholder sig til *ó*, og *æ* til *é;* det er altså mere forskjelligt fra *ø*, end *ó* (25) fra *ó* (21), og bör anses som en forskjellig Grundlyd, ikke som nogen Mellemlyd. Det gjenfindes også i mange andre Tungemål og Sprogarter i allehånde forskjellige Forbindelser tydelig adskilt fra *ø*. Det er således aldeles det franske *eu ouvert*, som det rigtigen kaldes i *Grammaire des Grammaires* Art. 2, eller *œu* i: *veuve*, Enke; *œuf*, Æg; *cœur*, Hjerte; *sœur*, Søster. Lévizac adskiller også "*deux sortes d'*e u," kun at han mindre rigtig kalder det lukte *eu grave*, f. E. *jeûne*, Faste; det åbne *eu aigu*, f. E. *jeune*, ung. Men det er klart at Forskjellen ikke består i Toneholdet, da begge Lyde kunne modtage alle de samme Tonehold. I Tysken findes det åbne *ö* næppe langt, da *å* langt, hvortil det svarer, ikke findes der; men i Plattysk (eller Sassisk) er det ofte langt, og meget bestemt adskilt fra *ø;* skönt disse Selvlyde i *Bremisches Wörterbuch* på en elendig Måde skjelnes ved at sætte de græske Bogstaver (οε) i Klammer ved Siden af de Ord, der have *ø*, og (οη) ved Siden af dem, der have *ö;* f. E. *drövен* (οε), bedrøve; *drönen* (οη), dröne. Dette er efter Prof. Richeys Plan, der grunder sig på den falske Forudsætning at *e* er *é* og *η* derimod *æ* eller *è*. *J. H. Voss* i sine sassiske Idyller betegner *ö* med *æ*, formodentlig i Overensstemmelse med det franske *œu*, og *ø* med *ö*, hvilket dog strider imod hans egen Anvendelse af *ä* til at betegne den åbne Lyd; efter hvilket man skulde vente at *ö* også måtte betegne det åbne *ö*. Det er Skade at han, ligesålidet som de svenske Lærde, har kjendt vor skarpsindige Höjsgårds Plan til at adskille

disse Lyde, der visselig er den bekvemmeste, man, uden at indføre ny Tegn, kan optænke. Men har han været uheldig i Betegnelsen, så har han derimod været des nöjagtigere i Adskillelsen selv. Han skriver f. E. med lukt *ö* (*ø*): *Böme*, Træer; *de Köster*, Degnen, *blöten*, bløde; *söt*, sød; *töwen*, tøve; *smöken*, smøge (Tobak); men med åbent *æ* (*ö*): *vær*, for; *Bæn*, Bane, Loft; *Bænhasen*, Bönhaser; *dægen*, due; *hægen*, hue; *kæren*, vælge; *Kæle*, Kul; *æver*, over. Man ser heraf tillige at det lukte *ø* kommer af *ó*, men det åbne *ö* af *å* eller *ò*; ti *Böme* (Bøme) kommer af *Boom* (Bóm), *blöten* af *Blood*, *smöken* af eng. *smoke* (smók); men *hægen* svarer til svensk *hâg*, Hu; *kæren* til dansk *Kår*; *Kæle* til isl. og sv. *kol*. Ligeså i Tysk: af *das grosse* (gróse) kommer *die Grösse* (Grøse); men af *das offne* (åffne) kommer *öffnen* med åbent *ö*. Nordfriserne skjelne ligeledes *ø* og *ö* på det tydeligste; da ingen Adskillelse hidtil såvidt vides har været indført i nordfrisiske Sprogprøver, vil jeg tillade mig her at anvende den danske; man hører da det lukte *ø* i: *dat ϕle*, Olien; *øve*, at øve; *dat Bøør*, Buret; *gøøl*, guul, isl. *gulr* har aldeles samme Lyd; *drøøg*, tör; *Krøøn*, Krone; det åbne *ö* i: *Dör*, Dör; *Jögel*, Istap, isl. *jökull*, Isbjerg; *Tögel*, en Töjle; *Fögel*, en Fugl, sv. *fågel*; *Döged*, Dyd; *döwe*, at dyppe; *Döw*, Due; *jö Kö*, Ko-en.

29. Disse 10 tydelige og grundforskjellige skönt mer eller mindre indbyrdes beslægtede Selvlyde har vor berömte Sproggransker *Höjsgård* allerede for mer end 80 År siden forefundet i vort Sprog, og betegnet på den her antagne Måde; men at Lydene selv ere langt ældre, og rimeligvis alt i 13de Hundredår både i Dansk og Svensk have været bestemt adskilte, synes klart af de ældste Love, hvorvel *å* betegnes

på forskjellige Måder, og *ø* ikke adskilles fra *ö*. Hr. Lektor *J. H. Bredsdorff* har også i to Småstykker af 1817 og 1821 erkjendt og adskilt disse 10 Selvlyde i Dansken, skönt betegnet dem noget anderledes. Endelig har den berömte *E. F. F. Chladni*, uden at kjende vore Landsmænds Arbejder, i en Afhandling *über die Hervorbringung der menschlichen Sprachlaute* i *Gilberts Annalen der Physik* for 1824, 2. St. på en ganske anden Vej fundet, at de selvsamme 10 Selvlyde udgöre en fuldstændig Række af alle de selvstændige Hovedlyde, som de menneskelige Taleredskaber efter deres Bygning og Bevægelse ere i Stand til at frembringe, og givet Eksempler derpå af Tysk og andre Sprog. På selvsamme Tid, som denne Afhandling udkom, bleve også ved et besynderligt Træf de 10 Selvlyde for første Gang virkelig adskilte i en hel Bog, nemlig i min *spanske Sproglære efter en ny Plan*, Kh. 1824. Jeg har også fulgt samme Skrivemåde i min *frisiske Sproglære*, Kh. 1825, og følger den endnu i *Hermod* og i denne Afhandling. I intet Sprog har denne Selvlydsordning været opdaget förend i Modersmålet, og i intet kan den lettere og bekvemmere indføres i Skriften; intet Folk burde derfor, syntes mig, komme os i Forkøbet med at benytte denne Opdagelse, og tilegne sin Skrift denne filosofiske Nöjagtighed og Fuldstændighed.

30. Silverstolpe har i sin ovenanførte *Bokstafverings-Teori för Svenska Språket*, Sth. 1811, bemærket endnu et Slags Selvlyd, eller, som han kalder den: *ett starkt uttryckt* Scheva, *som har ett mellanljud mellan* ä *och* e, *och alltid är kort*, hvilket han betegner med et Slags *i* uden Prik, f. E. *eftir*, *hemlighetir*, *löji*, *hundradi*, *resti*, *hadi*, *jemti*, *temligin*, *modit*, *slagit*, *husits*, *medlin*, *fruntimrin*, *stadin*, *stundin*, *förstatin*, *intagni*, *lysandi*. Hos os

har også Prof. S. N. J. Bloch i sin danske Sproglære, 2 Udgave, Odense 1817, antaget "en ganske dunkel Lyd af det åbne *e*, der imellem visse Medlyde og i visse Endelser næsten rent opsluges; f. E. *en* i *Retten, Hundens*, *er* i *Hunger, Ånder*, *es* i *Træes; Pompejuses.*" Ligeledes har Lektor Bredsdorff i de nys anførte Småstykker antaget en lignende Halvlyd, som han betegner ᵉ, f. E. i Fadeᵉ, høᵉre, Bordeᵉt. Chladni endelig antager også foruden de ti klare Selvlyde en dunkel og kort Lyd, som han kalder *Schva*, og betegner med Afkortelsestegnet (ʾ), men som dog ikke egentlig kan anses for en Selvlyd, da den ikke kan modtage nogen Forlængelse. Den høres i de tydske Endestavelser *en, er;* f. E. *Morgen, Diener*, der udtaless: *Mòrg'n, Din'r*, og svarer til det såkaldte stumme *e* i Fransk, hvor det høres lidt. Det er ikke at nægte at noget sådant virkelig finder Sted; kun forekommer det mig, som en blot Opslugelse af Lyden, der forkortes såmeget at den næsten rent forsvinder og bliver til en blot Udstøden af Luften uden Lyd. Det er måskje denne Halvlyd, man i gammel Dansk har villet betegne med Endelserne *it, is*, f. E. *Hoffuit, Plasterit, megit, Kongis, brugis, giordis, huorledis;* men nu omstunder finder den også Sted i Endelserne *el, en, er;* f. E. *Nøgel, Dagen, Broder.* Derimod må jeg tilstå, jeg ikke kan overtyde mig om, at den findes i Enden af Ordene, som *høre, lære, rejste, havde*, med mindre man for disse Tilfælde vilde antage et stumt eller halvt *é*, forskjelligt fra det i hine Tilfælde, som jeg vilde kalde stumt eller halvt *æ*. Sætter man disse Lydes Ejendommelighed i en overordentlig hastig Udtale, hvorved man næsten blot mærker en Udstøden af Luften uden nogen tydelig Lyd, så begriber man let at der må kunne fremkomme

mange slige Halvlyde, da dette kan tænkes at skje med alle Selvlydene. Således er måskje det stumme *e* i Fransk egentlig et stumt *ø*, andre Sprog have muligen endnu andre. Da hine Halvlyde imidlertid hos os altid danne egne Stavelser, og da de såsnart man udtaler de Stavelser, hvori de findes, afsondret eller med allermindste Vægt, straks antage den bestemte Lyd af kort *æ* (*è*) eller *é;* så synes de i vort Sprog ikke at kunne gjelde for egne ny Grundlyde; men kun for en ubetydelig Afændring eller måskje Mangel af en vis given Lyd, navnlig af *æ* (*è*) eller *é*.

31. Skönt hine ti således ere de reneste og tydeligste selvstændige Grundlyde, og skönt der næppe findes flere i noget bekjendt Sprog, skulde man dog tage meget fejl, hvis man anså dem for de eneste bestemte Selvlyde, som de menneskelige Taleredskaber ere i Stand til at adskille. 1) Vi have allerede (25) omtalt et dunkelt *å* eller *ó*, der ligger midt imellem *å* og *ó*, og bestemt adskilles fra disse af Almuen i mange danske og svenske Landskaber. 2) Den danske Almue har også et dunkelt *a*, som den i mange bestemte Tilfælde, skönt ingenlunde overalt, sætter isteden for det klare *a;* f. E. i *Fâ'r* for *Fader; Håre* for *Hare; Kâ'l* for *Karl; je så ham't nok* for *jeg sagde ham det nok;* men ikke i: *bage, Have, Had*, ikke heller i samme Tilfælde overalt i Riget. Denne Lyd høres også i Plattysk; f. E. i *Draake*, en Drage; *aapen*, åben; *daakig*, tåget; hos Voss. I Hollandsk beskrives *aa* at lyde på samme Måde, og i Engelsk er denne Lyd hyppig og bestemt, samt fører Navn af *bredt a*, f. E. *water*. Men i dannede Folkes Tale høres den aldrig her i Riget. 3) I Ordene, hvor kort *ö* står foran *r*, synes det antage en Lyd, som er en Trappe höjere, og som kunde betegnes *ø̈*, f. E. i *Hör, Hörren, törre*, der

forekommer mig ikke blot i Længde, men i selve Lyden at være forskjelligt fra *Dör, för.* Hos Almuen er det tydeligere. 4) Hvor kort *æ, è* står foran dobbelt *rr* synes det ligeledes at antage en Lyd, der er höjere end *æ,* og måskje kunde betegnes *ë* eller *ä;* f. E. *Lærred, Herre* synes i selve Lyden at være forskjellige fra *Lære, Hære.* Hos Almuen er det tydeligere og længere, f. E. *Jä'n* for *Jærn, vär* for *være.* I andre Sprog, f. E. Finsk og Singalesisk, høres dette meget åbne *ä* bestemt, f. E. finsk *pää,* Hoved. Det er höjst rimeligt at der i de afrikanske og amerikanske Sprog findes endnu andre Afændringer af Lyden, hvorom vi hidindtil ikke have tydelige Begreber i Evropa. I den ældste Sanskrit findes et ऋ, der også forekommer langt, ॠ, men det er en Sammensætning af *e* og *r,* samt et ø, der er en Sammensætning af *o* og *l;* og således ville vel de fleste ny, man måtte opdage, kunne henføres til en eller anden af hine 10, og være ligesom Afændringer deraf; de 10 derimod bestandig forblive de vigtigste og tydeligste Grundlyde i ethvert menneskeligt Tungemål.

32. Chladni inddeler de ti oprindelige Selvlyde meget sindrigt, efter Måden hvorpå de frembringes, som følger:

a

å	ö	æ
o	ø	e
u	y	i.

Men man kan også dele Selvlydene på en anden Måde, efter som de hyppigst udledes af hverandre i Sproget. Når man betragter dem fra denne Synspunkt, vil man ikke finde tre, men kun to at svare til hinanden. Höjsgård synes også at have haft en sådan Inddeling for Öjne, når han i sin danske Sprog-

lære S. 3. ordner dem på følgende Måde; *a, æ, å, ö, o, ø, e, i, y, u;* hvor blot de to sidste synes at burde omflyttes; ti således siger man *Kamp, kæmper, Dom* (Dåm), *dömmer; Bod, bøder; Kneb, kniber, Bud, byder.* Man finder vel og mange andre mindre regelrette Overgange, men som næsten alle have sin Oprindelse i en ældre Sprogform; især finder man hyppig at *å* bliver til *æ,* men dette har sin Grund i Oldsproget, hvor det første var omtrent *av,* det andet *aj,* hvor det altså egentlig var *v* der gik over til *j;* de her angivne Overgange ere derimod i vort Sprogs nuværende Skik de sædvanligste. Af Roden *Blod, bløder* have vi intet Afledsord med *e,* af *ud, yder* intet med *i,* af *Greb, griber* intet med *æ,* som man skulde vente efter Chladnis Inddeling; men Omlyde som: *lang, længes; tom* (tåm), *tömmer; god, gøder; sen, sinker; fuld, fylder* ere såre hyppige i vort Sprog; ligeså i vort Sprogs Forhold til alle Nabosprogene, f. E. isl. *hjarta,* Hjærte; sv. *sön,* Sön; holl. *koopen,* købe; t. *Steg,* Sti; o. m. fl. Ja i Tysk ere de samme Overgange ganske sædvanlige; f. E. *fahren, fährt; kommen, kömmt; stossen, stösst; sehen, sieht; geben, gibt* o. s. v. Alt dette hjemler os da følgende i Retskrivningslæren mere anvendelige Todeling:

hårde: *a, å, o, u, e;*
bløde: *æ, ö, ø, y, i.*

Jeg har givet dem Navn af hårde og bløde, fordi de første altid fordre den hårde Lyd af *k* og *g,* hvor intet *j* skydes imellem, f. E. *Gade, Gåde, god, Gud, Bægere;* den sidste altid give *k* og *g* den bløde Lyd, f. E. *gæres, göre, gø, gyde, gide.* Denne Inddeling er også i de keltiske, slaviske og finniske Sprog af stor Vigtighed i hele Sprogbygningen, ligesåvel som i de fleste gotiske, skönt de enkelte Selvlyde ingenlunde ere ens fordelte imellem disse Klasser i så for-

skjellige Sprog. I Islandsk er Inddelingen anderledes end i Dansk, men i Svensk, Tysk og Plattysk såvidt jeg skönner den samme som hos os. Man har også inddelt de 6 af disse Selvlyde, som mest ligne hinanden nl. *å, o, ö, ø; æ, e* i *höje* og *lave* eller *dybe;* men der hersker i Anvendelsen af disse Tillægsord en ganske modsat Brug: mig forekommer *a* højere end *å, å* højere end *o, o* højere end *u;* jeg har derfor kaldet å (eller ò) den höje og *ó* den lave O-lyd; men Prof. Bloch har bemærket at han bruger den modsatte Benævnelse, og kalder *å* det lave *o, æ* det lave *e,* så at efter hans Udtryksmåde *Hest* indeholder det dybe, *Smed* det höje *e.* På denne Måde bruges også disse Udtryk af andre Forfattere og i andre Sprog; da de alligevel endnu stedse forekomme mig besynderlige, har jeg her undgået dem, og ladet mig nöje med Udtrykkene *åbne, klare* i Modsætning mod *lukte, dunkle,* der ikke ere udsatte for nogen Mistydning. *Smalle* og *brede* ere også Benævnelser, der ikke upassende bruges til at skille de rene Selvlyde fra dem, der ligesom indeholde en skjult Medlyd, og altså blive et Slags hemmelige Tvelyde (*crypto - diphthongi*). Således ere i Isl. *e, o* smalle, men *ó, ú* brede; hos os ere Lydene i: *Gud, Fylde, vi* smalle, men i: *ud, hyle, Li* brede.

33. Når tvende Selvlyde uden at tabe deres Udtale og Natur forbindes med hinanden i èn Stavelse, så fremkommer hvad man kalder en *Tvelyd.* Slige Tvelyde ere hyppige i Fransk, Ital. o. fl.; ingensteds kunne de være tydeligere end i Finsk og Lappisk; f. E. i det finske: *huone,* et Hus; *myösin,* forsmår; *mieli* Sind; *rauta,* Jærn; *pöytä,* Bord; og i det finlappiske: *oåpam,* besøger; *ruoððo,* en Tale, o. desl. Alle disse Ord udtales i to Stavelser, og skönnes således lettelig at indeholde Tvelyde i første. I Dansk

og Svensk findes aldeles ingen slige Tvelyde; men om de skulde opkomme eller optages i Fremtiden, kan intet være lettere end at betegne dem ved en Sammenstilling af Tegnene for de Selvlyde, hvoraf de bestå. Kun må jeg her anmærke at de finske Tvelyde udtales omtrent ligesom de sammenstødende Selvlyde i de danske Ord: *Uår, Buegang, friere,* blot med en egen Böjning af Stemmen, der gör det til èn Stavelse, og kan sammenlignes med Slöjfning i Tonekunsten. I höjtideligt Foredrag af Engelsk høres gjerne *hear* o. desl. udtalte på en lignende Måde, som virkelige Tvelyd. Men slige Lydforbindelser savnes som sagt aldeles i Dansk og Svensk. Når derfor nogle skrive *tavs* med *au,* er det blot en tilsyneladende Lighed, da Lyden er aldeles forskjellig fra det finske *au* i *rauta,* der klinger næsten *ra-uta;* at den er ligeså forskjellig fra det tyske *au* er bekjendt nok. Ligeledes når man skriver *Evropa* med *eu,* ti Lyden af disse Bogstaver høres i *beundre;* eller *huje* med *ui,* ti *ui* høres i *Ruin, Druide, Jesuit,* o. s. v. Allerede i skånske Lov, det ældste sikre og betydelige Mindesmærke af det nyere egentlig danske Sprog efter Runestenene, ere alle de islandske Tvelyde forsvundne; f. E. *dør* for deyr, *egn* for eign (Ejendom) *therra* for þeirra (deres). Når man derimod finder *æi* med *i,* så er det at forstå og læse som *æj,* ej, ligesom *liuir* med *u* er at forstå og læse *livir,* lever, hvor der blot skrives *i* og *u,* fordi man den Gang endnu ikke havde opfundet at adskille *i* og *j* eller *u* og *v;* og ingenlunde at anse som Tvelyde; ti disse Ord hedde på Isl. *eigi, lifa,* af hvilke hint har fået *æ* eller *e,* for *ei,* ligesom *egn, therra,* og *j* for *g, gi.* Man finder derfor i gammel Svensk skrevet *egh,* hvilket uden Tvivl har betegnet samme Lyd, ligesom det sv. *ej* endnu den Dag i Dag lyder ganske som vort *ej.*

Ligeså er *tiughu* håndgribelig isteden for *tjugu*, tyve, blot skrevet med *i* af Mangel på Kundskab om noget *j*, og ingenlunde at anse for nogen Tvelyd. Så tidlig ere da Tvelydene forsvundne i Dansk og Svensk, og den Regel indført at enhver Selvlyd danner en egen Stavelse.

34. Vende vi os da fra Tvelydene, der ikke findes i vort Sprog, tilbage til Selvlydenes øvrige Beskaffenheder, så finde vi at de modtage en ganske anden Skikkelse ved at udtales igjennem Næsen, hvilket i Dansk finder Sted, når *m* eller *n* følger efter, og derfor ikke har erholdt nogen særskilt Betegnelse, da det anses for en Følge af det hosstående *m* eller *n*. Man føler let Forskjellen imellem de rene Selvlyde og Næseselvlydene i følgende Ord: *har, han; det, den; et, en; vild, Vind; god, Kone; Kulde, kunde; fyldig, fyndig; et Såld, en Hånd; hærde, hænde; Hörren, Hönen* o. desl. Dog falder mig intet Eksempel ind, hvor vi udtale det lukte *ø* igjennem Næsen, da det næppe forekommer i Forbindelse med *m* eller *n*, med mindre det skulde være: *Tömmer, önske*, som nogle udtale *Tømmer, ønske;* men jeg anser dette for en Landskabsudtale, stridende mod Overenstemmelsen, og ikke optaget i det almindelige danske Sprog. Derimod synes jeg ikke at mærke nogen Næselyd på Selvlydene i *Bön, Bönne, Roning, Syning* uagtet *n* kommer efter, da disse Ord lyde anderledes end *Rön, Rönnetræ, Kone, Syne.* Stundum virker *n* endogså over *v* på en foranstående Selvlyd; f. E. *Navn, Hœvn*, der udtales anderledes end *Nav, Rœv* o. desl. Derimod har *n* i *Oen, Sövn*, såvidt jeg skönner, ingen Virkning på Selvlyden; ej heller virker *n* over *g* hos os således som hos de Svenske; f. E. *Vogn, Regn, egne.* I Oldsproget virker *n* hverken over *f* eller *g* med mindre endnu en Medlyd følger på; f. E.

nafn, nefni, vagn, regn have ingen Næselyd; men *nefnt, rignt* have den. Disse Tilfælde, hvor Selvlydene hos os udtales igjennem Næsen, skille sig fra de franske Næseselvlyde derved, at det efterfølgende *m* eller *n* hos os udtales med sin egen hårde Lyd efter Selvlyden, altså foruden den derved forårsagede Næselyd, og har således i disse Tilfælde en dobbelt Virkning; hos de Franske derimod blot tjener til at betegne den Næseudtale af foregående Selvlyd, som begynder og ender tilligemed samme, efter hvilken der slet intet videre [illegible] høres. Slige Næseselvlyde, som der slet [illegible] *m* eller *n* mere findes i Nærheden af, har man også hos os hyppig i Almuesproget med allehånde forskjellige Tonehold. Det vil således være umuligt at skrive dette tydeligen og rigtigen uden dobbelte Betegnelser til alle Selvlyde; men da Næseudtalen blot frembringer en Afændring i Selvlydenes Form og ikke ny Lyde, må det vel anses for rettest i Overensstemmelse med den littaviske og polske Retskrivning at betegne denne Beskaffenhed ved en Tilsætning til Selvlydstegnene således: $a_{,}$, $e_{,}$, $i_{,}$, $o_{,}$, $u_{,}$, $y_{,}$, $å_{,}$, $æ_{,}$, $ø_{,}$, $ö_{,}$; f. E. Ordet *Mand* lyder på Bornholm, hvis jeg forstår Hr. Skougård ret, som *Ma,j*, hvor man hører 3 Bogstaver et *m*, et næselydende $a_{,}$ og et *j*, ligeså udtales det af Almuen i Købstæderne i Fyn, ti Bönderne på Landet sige: *Må,j*; borttager man Næselyden fra hint *Ma,j*, får man Månedens Navn *Maj*. *Konge* lyder hos Almuen i Fyn som *Kå,v* med et meget langt Tonehold; men *kåv* uden Næselyd med samme Tonehold er Gjerningsordet *kåge*. I dannede Folkes Tale høres dog næppe det mindste af dette, undtagen måskje i Udråbsordet *nu* eller *nå!* som lyder *nu,! nå,!* Således kunde man også skrive *Na,vn, Hœ,vn*, og på Svensk *va,gn re,gn*, samt på Islandsk: *gegni gegndi; rigni,*

rigndi; i det mindste sådanne Tilfælde, som ellers kunde blive tvetydige. Dog vi have egenlig her blot at betragte hvilke Lyde der findes, ikke hvorledes de skulle betegnes.

35. En anden såre mærkelig Egenskab ved Selvlydene er *Toneholdet,* det er den forskjellige Grad eller Art af Eftertryk, som de hver for sig modtage i Udtalen, hvad Höjsgård med et selvgjort Ord kaldte *Åndelav;* f. E. *a* i Ordene: *Fa'r, Fare, Fart, Farve* får et höjst forskjelligt Eftertryk; man hører altså i disse Ord ganske forskjellige Tonehold. *Höjsgård* har i sin såkaldte *Anden Prøve* af dansk Ortografi 1743 bemærket fire; men i sin *Grammatika* 1747 har han udfundet fem, det samme Antal som Hr. F. P. I. Dahl i sin *Oversigt af den danske Retskrivningslære,* Kh. 1823, Fol. har antaget. Det forekommer mig dog at vi have 6 tydeligen adskilte, af hvilke de tre ere lange, de tre korte, parvis svarende til hinanden. Höjsgård har anført Eksempler på alle 6 uden at adskille de to af dem.

De lange Tonehold ere:

36. Det *slæbende* eller *langtrukne* (˜) er det længste, men ikke hyppigt i vort dannede Sprog. Det findes især i nogle Udråbsord, såsom: *bã̃! hã̃! ã̃! sã̃! hĩ̃! æ̃! ĩ̃!* og undertiden i *õ̃! fỹ̃!* samt i nogle sammentrukne Ord, såsom: *Fã̃r, Mõ̃r, Klỹ̃,* der dog ikke altid have dette langtrukne Tonehold, og endelig i *ã̃f,* og *frã̃,* når de betyde en Hvile, og ikke som sædvanlig en Bevægelse; f. E. *Låget er alt ã̃f. Han kunde have blevet derfrã̃.* Höjsgård betegner dette i sin Gram. (§. 30) ikke så upassende med (') ti det klinger virkelig som om et *e* var udeladt efter Selvlyden, ja i de fleste Tilfælde er et *e* virkelig bortfaldet; f. E. *Fa'r* for *Fader, Mo'r* for *Moder, a'f* for *afe, fra'* for *frae,* ligesom; *omme, borte, henne, ude, inde* o. desl. I Almuesproget er dette Tonehold hyppigt især i de Tilfælde, hvor et Tostavelsesord sammentrækkes så det bliver enstavelset; f. E. *bã̃* for bage, *slæ̃v* for slæbe, *tẽ̃* for tav, *trẽ̃* for tredie. Ligeså i Tysk; f. E. *wahr,* sand; *Haar,* Hår; *lieb,* kær; og i Hollandsk, hvor det måskje har givet Anledning til den hyppige Selvlydsfordobling.

37. 2) Det *skridende* eller *langjævne* (¯) er det som høres i den første Stavelse af: *Fare, Haven, Taler slæber, Tåge, Hjörnet, Kjole, køber, Rude, byde, lever, lide,* o. utall. desl. Det findes også i Stavelser, der endes på en Medlyd, som; *Lærling, Tårne, törner, Kjollomme, Onsdag, Torne,* men ikke gjerne i enestående Enstavelsesord. Det er dette som Höjsgård ikke har adskilt fra det langdragne, uagtet han har to særskilte Benævnelser til dem, ja afhandlet dem i to særskilte Paragrafer (§. 29. 30); men jeg mener det er klart at det slæbende er ên Gang så langt som det skridende, hvilket især føles, når man sammenstiller lignende Ord; f. E. Udråbsordet *jā̄!* med *jage, ā̄f* med *ave, sā̄!* med *sāre* o. desl.

38. Det *standsende* eller *langstødende* (^), som Höjsgård kalder det dobbelte, høres i Ordene: *hår, tål, brå, svæv, Træ, håb, stå, tört, Föd, Sól, Kó, Nøden, hør, tø, sûr, gûl, rû, lŷd, fŷr! Skŷ.* Det er i Dansken overordentlig hyppigt og fremkommer især, når Tostavelsesord, som have det skridende, forkortes, det findes altså i de fleste Gjerningsords byd. M., hvor det giver et særdeles passende Eftertryk; samt i Datiden, når den er enstavelset; f. E. *jeg så, lå, græd, lód, stód, brød, skød, léd, stég;* så og i mange Navneord, især når de stå bestemt; f. E. *Håvet, Sæden, Håbet, Tornen, Øen, Bruden, Blyet, Lyden, Léen, Tiden, Skrinet.* Hos Almuen er det endnu hyppigere, da det også findes i mange Tilfælde,

hvor det danede Sprog har en dobbelt Medlyd efter, altså et kort Tonehold; f. E. *Sömet*, Sömmet; *Føer*, Fødder. I andre Sprog er det derimod langt sjældnere og dunklere; dog forekommer det mig at høres i de isl. Datider; *eg sá*, så; *lá*, lå; *hjó*, hug; *stóð*, stod; samt måskje i det byd. *sjá-ðu*, se! o. desl. Udtrykket *dobbelt* passer ikke vel hertil, da det slæbende er meget mere dobbelt. Höjsgård har valgt det, fordi Toneholdet synes sammensat af tvende korte; men Begrebet *sammensat* bör ikke forblandes med *dobbelt*. Hr. Dahl kalder disse Ord langt rettere *holdtonede*, hvor han ved *Hold* uden Tvivl har tænkt sig den Standsning, der forårsages i Ordene ved dette Tonehold, kun Skade det lader sig ikke vel anvende på Toneholdet selv, da det vilde støde alt for meget at sige *det holdtonede Tonehold*.

De korte Tonehold ere:

39. 4) Det *rullende* eller *nynnende* svarer til det slæbende (36), og består deri at man dvæler med Tonen ved den efterfølgende Medlyd, ligesom det slæbende består deri at man dvæler med Tonen på Selvlyden selv. Det rullende Tonehold høres fornemmelig i korttonede Stavelser, som endes på flydende Bogstaver, og som formodentlig derfor af Hr. Dahl benævnes *flydetonede*; f. E. i de første Stavelser i Ordene: *arbejde*, *hærge*, til *Hånde*, *Horde*, *spörger*, *Morder*, *sørger*, *hulde*, *Byrde*, *hellige*, *Kilde* o. desl. når de udtales tydelig. Hos Almuen i Jylland høres det, som Höjsgård bemærker, i Gjerningsord, der have en dobbelt Medlyd til Kjendebogstav, når de afkortes, såsom: *skinn'* for *skinne*, *swimm'* for *svömme* o. desl. Det forekommer ofte i Svensk, og har måskje givet Anledning til den hyppige Medlydsfordobling i dette Sprog; f. E. *håll*, Hold; *skillnad*, Forskjel, så og i mangfoldige Tilfælde uden Medlydsfordobling; f. E.

hand, *sjunga*, *rymd*, Himmelrummet, og det er måskje blandt andet dette Toneholds overordentlige Hyppighed, der gör Svensken så yndig i Sang. Höjsgård betegner det ved et Tonetegn efter Medlyden, når det står i Slutningen af Ordene, men lader det i Midten ubetegnet, eller sætter et andet kort Tonetegn isteden, hvilket ikke kan billiges. Derimod vilde det ikke være så urimeligt at udtrykke det ved et Mærke på eller efter Medlyden, da Tonen virkelig synes at falde på Medlyden; f. E. *ar'bejde*, *hær'ge*, sv. *han'd*, *rym'd*. Det forekommer også i Tysk, f. E. *Norden*, *mörderlich*; så og i Engelsk, f. E. *have*, har; *love*, elsker; *live*, lever; *further*, videre, o. desl.

40. 5) Det *løbende* eller *kortjævne* (') er det som høres i: *Fad*, *fast*, *fæster*, *Kolden*, *Dörre*, *Öjne*, *hos*, *tørstig*, *trøster*, *du*, *bytter*, *hedde*, *vil*, *ikke* o. utall. fl. af alle Ordklasser. Dette svarer til det skridende, men Forskjellen indses lettelig ved at sammenligne følgende Ord:

Kato — *Katte*,	*være* — *værre*,
åde — *Odde*,	*smöre* — *törre*,
Rose — *Hóste*,	*røde* — *rødde*,
sure — *surre*,	*yde* — *ytre*,
hele — *hellig*,	*hvile* — *ville*.

Det skridende holdes omtrent dobbelt sålænge, og falder allene på Selvlyden, det løbende derimod iler at falde over på Medlyden, der således synes at fordobles. Hr. Dahl kalder de således udtalte Stavelser *skarptonede*, hvilket også Höjsgård først brugte, men antog siden Udtrykket det *kortjævne*; det forekommer mig at Tyskerne bruge deres *scharf* og *geschärft* om alle korte Tonehold, ligesom *gedehnt* om alle lange; jeg mener derfor at *skarpt* ikke er så be-

stemt og udtryksfuldt, som *løbende* modsat *skridende*, eller det *kortjævne* modsat det *langjævne*.

41. 6) Det *stødende* (ˆ) høres i: *kan, Mand, Talg, Marv, hen, vend, Bælg, Held, Hånd, Könnet, Rön, Nødder, Bund, Mudder, ung, Skyld, Dynd, Sind, vild* o. desl. Det svarer til det standsende, og er stundum vanskesligt at skjelne derfra. Forskjellen er at her forenes Selvlyden så hastig som mulig med påfølgende Medlyd, ved det standsende derimod skilles den fra samme; i dette Tilfælde støder man den ligesom ind på Medlyden, i hint standser man, og ligesom skyder Medlyden fra, hvorved Eftertrykket i dette Tilfælde kommer til at hvile på Medlyden, i hint på Selvlyden. Forskjellen mærkes når man jævnfører Ordene:

Svål — Fâld	*Hær — forfærde*
Kâl — kold	*tör — Hörren*
Ord — ond	*Stødet— Fødder*
gul — Guld	*By — Byld*
hed — hedder	*sid — sidder.*

Dette Tonehold fremkommer især hyppig ved at forkorte Tostavelsesord, som have det løbende, det findes altså ofte i Gjerningsordenes byd. M. og i Datiden; f. E. *sender, send! binder, bind! sørger, sørg! Kald, Hævn, Synd* o. desl. Höjsgård har først betegnet det løbende og stødende Tonehold på den her antagne Måde, men siden ombyttet disse Tegns Brug; da denne Anvendelse imidlertid bedre stemmer overens med deres Brug i andre Sprog, har Hr. Dahl med Rette beholdt den.

42. Disse Tonehold udgöre måskje det fineste og vanskeligste i vor Udtale; sjælden beholdes de uforandrede i alle et Ords Böjninger og Forbindelser; men sædvanlig ombyttes og forandres de på det mangfoldigste, ja flyttes og bortfalde stundum aldeles; f. E.

tâge, tâg, tóg, tôge, tag (*dig i Agt!*)
Dâg-en, Dâge-ne, daglig, Dagdriver;
Bârn-et, Börn-ene, men Bârnevœrk, Börnesko;
brédt, brêd, brêde, brédbladet;
Vén, Vénskab, ven'lig, venskâbelig;
Gúd, Gûden, gûdelig, gudfrygtig.

Undertiden skjelnes aldeles forskjellige Ord allene ved Toneholdet fra hverandre; f. E.

Dâlen af *daler* — *Dâlen* af *Dal,*
vâr (forsigtig) — *vâr* af *være,*
Nøden af *nøder* — *Nøden af Nød,*
hôrnet (som har Horn) — *Hörnet* af *Horn,*
bêget (Tillægsord) — *Bêget* af *Beg,*
Ringen af *ringer* — *Ringen* af *Ring.*

Ligeså: *Hænder* og *hænder, Tænder* og *tænder, Tàng-en* og *Tánge-n, Odd-en* og *Odde-n, sig* og *síg! Tág* og *tâg! Skréd* og *skrêd, Vrid* og *vríd.* Undertiden er det blot en anden Anvendelse af samme Ord, der fordrer Toneholdet aldeles forandret; f. E. *jâ, jã̂; nej, nêj; af* (*alt dette*), *hvorâf*, og *ãf; en Møller, Hr. Møller.* Ja i Vers og Sang forandres det skr[illegible]ende Tonehold ofte til det slæbende, og det løbende til det rullende; når Stavelser, der egentlig synes bestemte til at holdes en Fjerdedel Takt, udstrækkes til en halv, og Ottendels Stavelser til Fjerdedels. Det standsende og stødende forandres også tit i Sang, hvor de ofte ikke kunne anbringes i deres egentlige Form.

43. Af de dobbelte Benævnelser, der i det foregående ere tillagte disse Tonehold, ere de på ethvert Sted først anbragte figurlige Udtryk tagne af Bevægelse eller Fart; de forekomme mig mest passende at udtrykke Tonernes Måde at komme af Sted på i deres

Følge efter hinanden eller i Talens Løb; f. E. ved det standsende synes Bevægelsen at afbrydes, og ligesom at måtte begyndes på ny; ved det stødende går den vel fort, men vilde hvis det ofte blev gjentaget (f. E. *hèller frèm hvis Mànden kàn*) ligne den stødende Gang af et Skib i kort Sø, eller en Vogns Skumplen på en stenig Vej o. desl. De derefter anbragte Benævnelser ere læmpede efter Höjsgårds Udtryk, såmeget som mulig. Har en Stavelse et af de tre lange Tonehold hvilket som helst, så er den *langtonet;* har den et af de tre korte, er den *korttonet;* i begge Tilfælde er den *betonet;* den derimod, som intet Tonehold får, men blot såmegen Vægt som er nødvendig for at göre den lydelig, kaldes *toneløs* eller *ubetonet;* f. E. i Ordene: *Edda, Haven, Håvet, Harver, Håkke, Hàddet* er den sidste Stavelse toneløs, i *Hâverne, Hâvene, Hâgelen, Haglene, Fødderne, elskede, følgende* ere de to sidste toneløse; i *betænker, undtågen, alvårlig* er den første og sidste det.

44. Forskjelligt fra de hidtil omtalte Tonehold er *Tonefaldet.* Det består i den Egenskab hos Ordene at de have Tonehold på en eller anden vis Stavelse, og ikke på andre; f. E. Ordene: *bestå, måskje, Person, Forfàld, Stillads, overalt, Bryggeri, Grammatik, Universitet* have alle Tonen på sidste, altså samme Tonefald, skönt Toneholdet er höjst ulige. I Ordene: *bedste, Påske, Verset, Stillits, Brygger, Forandring* falder Tonen på næstsidste, og i: *billige, forrige, adelig, ærgerligt, hæderligt* på tredie fra Enden; af dette Udtryk at Tonen falder på en vis Stavelse har Tonefaldet sit Navn; man kan derfor ikke egentlig tale om Tonefald uden ved Flerstavelsesord eller ved flere Ord tillige. Visse Sprog have et bestemt uforanderligt Tonefald; f. E. i Islandsk og

Finsk falder Tonen på første, i Fransk og Persisk derimod på sidste virkelige og lydelige Stavelse af ethvert Ord; men derfor kunne disse Sprog ligefuldt have mange forskjellige Tonehold; f. E. i de franske Ord: *Grammaire,* Sproglære; *traité,* Afhandling; *nouvelle,* Nyhed, er vist Toneholdet ikke det samme, skönt Tonefaldet er det. Dansken har, ligesom Svensk Tysk, Engelsk og flere Sprog, et foranderligt Tonefald; f. E. i *Broderi* på sidste Stavelse, i *brodêre* på næstsidste, i *broderlig* på tredie, i *Rimelighed* på fjerde, i *Menneskelighed* på femte fra Enden, ja ved Böjning kan Tonen endogså komme til at falde på sjette fra Enden; f. E. *Menneskeligheden, Urimelighederne, Ubegribelighederne* o. desl. Således plejer man nemlig at bestemme Tonens Plads efter dens Afstand fra Slutningen af Ordene.

45. I lange og fornemmelig i sammensatte Ord findes ofte tvende Tonefald; det der har Overvægten kaldes *Hovedtonen,* det andet *Bitonen;* f. E. *en Trefod, en Firben, et Femår, et Tiår,* have Hovedtonen på nædstsidste, og Bitonen på sidste Stavelse; *hvorhen, hvorfra* omvendt; *Sædvane, afmaler, udtænker, bidrager* have Hovedtonen på tredie fra Enden, og Bitonen på næstsidste; *Østerrig, Kirkeran, Kjætterret, Galgenfrist,* så og *Gudfrygtighed, Retfærdighed* Hovedtonen på tredie fra Enden, og Bitonen på sidste; *København, Aggershus, Kristjansand, Kristjanstad**) omvendt; *Ugudelighed, Uforanderlighed* Hovedtonen på fjerde fra Enden, og Bitonen på sidste. Stundum have begge Stavelser en så lige Grad af Vægt, uagtet de derfor gjerne kunne have forskjellige Tonehold, at det er vanskeligt at sige hvilken der har Hovedtonen og hvilken Bitonen; f. E.

*) De Svenske sige: *Kristjànstad.*

derfor, heraf, allerbedst, ligesâ. Da Tonefaldet blot består i et eller andet Toneholds Plads, så er det naturligt at meget af det om Toneholdene anførte gjelder tillige om Tonefaldet, nemlig at det kan flyttes og forandres (42); f. E. i *Bogstav* har *Bog* Hovedtonen, *stav* Bitonen, i *bogstâvelig* omvendt; ligeså i *Alvâr, alvârlig; Vilkâr, vilkârlig; Forskjel, forskjellig.* Ofte kunne hel forskjellige Ord blot på Tonefaldet skjelnes i Talen; f. E. *Forslag - Forslâg, forlægge - forlægge, Forfald - Forfâld,* o. desl.

46. Fra Tonehold og Tonefald må man endnu skjelne *Stavelsemâlet* (qvantitas syllabarum) i Verselæren. I Følge dette deles alle Stavelser i trende Slags: *korte, lange og ubestemte. Korte* (˘) ere de toneløse (43) eller de, som i det mindste kunne læses således uden at Meningen forstyrres. *Lange* (¯) ere de, på hvilke Tonen falder, som oftest bruges også de med Bitonen således, men hvilket Tonehold de få, er i denne Henseende ligegyldigt, følgelig ere også alle de korttonede, være sig rullende, løbende eller stødende, lange i Vers. *Ubestemte* (⏑) ere de, som kunne bruges både lange og korte, og deres Antal er i vort Sprog meget stort; fornemmelig hører hertil Enstavelsesord, og af dem fornemmelig Stedord og Småord, uagtet de have et bestemt Tonehold; da de i Forbindelse med andre Ord i Talen ofte erholde Tonefaldet, ofte miste det. Man ser heraf at Stavelsemålet har mere Lighed med Tonefaldet end med Toneholdene; dog tillade Digterne sig også stundum at forandre Tonefaldet, og at bruge Stavelser lange, der ikke have noget Tonefald i Talen. Til Eksempel herpå må tjene følgende Vers af Holbergs Peder Pårs:

I at forgöre Folk, hun havde ej sin Mage,
Hun kunde Skikkelse af Björn og Ulv påtage,

i Luften tit hun red på Kosteskaft og Stok,
sligt aldrig havde gjort, så lærd var ej Jens Blok.

Man ser at Stavelserne: *kun*'de, *hâv*de, *Ulv, lærd,* såvelsom: *Mâge, Björn, rêd* o. desl. alle ere lange uagtet deres höjst forskjellige Tonehold; fremdeles at *skaft* er langt, skönt det kun har Bitonen i Ordet *Kosteskaft,* men derimod *forgöre,* Luf*ten,* al*drig,* hav*de* ere korte ligesom de også ere toneløse; samt at Enstavelsesordene: *í, át, hún, ej, sín, tit, var* her anses som ubestemte og bruges lange eller korte, dels efter den Grad af Vægt, de få i Forbindelse med de øvrige Ord, dels temmelig frit efter som de behøves i Versebygningen; f. E. *í at* göres til *i át.* Endelig at Tonefaldet i *påtage* er forandret til *påtâge,* hvorved den første Stavelse, der havde Hovedtonen, er bleven kort, og den der havde Bitonen derimod anvendt som lang, samt at den sidste i *Skikkelse,* skönt egentlig toneløs, får det løbende eller standsende Tonehold, og bruges derpå som lang. Dette må være nok her til at oplyse Stavelsemålets Natur og Forhold til Tonehold og Tonefald.

47. Vi have nu overset alle Selvlydene i Modersmålet med deres Inddeling og øvrige Tilhørigheder: Næselyden, Toneholdene og Tonefaldet, der ikke må blandes med Stavelsemålet; vi komme dernæst til *Medlydene,* som i Dansk ere følgende:

1) *B,* som høres i Ordene: *bager, Blad, brage, taber, Drab, dræbt, Kræbs, Vable, næbbes.* Det er tydeligere adskilt fra *p* end i Tysk, og nöjere adskilt fra *v* end i Spansk og Portugisisk, og det lyder aldeles som i Svensk, Islandsk, Engelsk, Fransk og Italiænsk, altså höjstrimelig som det latinske *b* har været udtalt af Rommerne, og det græske β af Grækerne i de ældste Tider, skönt det nygræske β udtales anderledes.

48. 2) *D*, som forekommer i: *Dag, Dreng, dadle, dybt* o. s. v. er ligeledes samme bekjendte Lyd som i andre Sprog: Svensk, Islandsk, Tysk, Fransk, Engelsk og Italiænsk, har derfor rimeligvis været den samme i Latin og Græsk i gamle Dage, skönt det nygræske δ udtales anderledes.

49. 3) Undertiden høres *d* især i Enden af en Stavelse med en svagere, åndende Lyd, der svarer til det isl. og angelsaks. ð; f. E. *Blað, Hað, veð, með, Buð, Guð*, isl. *blað, hatr, við, með, boð, guð*. Dette ð er höjst forskjelligt fra det tyske *d* i *Bad* o. s. v.; i den norske og svenske Udtale er det også tabt, og plejer at erstattes med hårdt *d;* f. E. *Bad, Blad, med,* o. s. v. omtrent som Tyskerne vilde udtale slige Ord. Men i gammel Norsk og Svensk fandtes det ligesåvel som i Islandsk og Dansk, hvilket kan ses af de ældste og bedste Håndskrifter, skönt det forunderlig nok er tilsidesat i de trykte Udgaver. I Danmark skrev man det med *dh* eller *th* efter at ð var forglemt, hvis det nogensinde har været indført her i Landet. Det engelske *th*, når det er blødt, har også den samme Lyd, ligeledes det nygræske δ. Hos os høres det dobbelt imellem tvende Selvlyde i: *væððe, reððe, Føððer*, hvilket lyder aldeles som det engelske *th* i *brother, mother* o. desl. Det skulde vel også egentlig høres enkelt imellem to Selvlyde; f. E. *haðe, baðe, beðe, biðe;* men det forekommer mig som det her er mindre tydeligt og nærmere det sædvanlige *d;* måskje den bestandige Stavning af Medlyden til efterfølgende Selvlyd, efter tysk Brug, omsider har bragt os til at sætte *d* isteden, da ð aldrig forekommer i Begyndelsen af en Stavelse. Foran en Medlyd især *r* er det bestemt gået over til *d;* f. E. *Fædre, Mødre, bedre*, ikke *Fæð-re;* som lettelig høres, når man jævnfører det med isl. *feðrum, Hleðra*

o. desl. Flertallet af *Miððel* udtales både *Midler* og *Miðler*.

50. 4) *F*, som findes i: *få, flere, Frist, Straf, Skrift.* Det er den samme Lyd, som dette Bogstav har i Tysk, Engelsk, Fransk og Italiænsk, og det skulde derfor ikke lönne Umagen at beskrive den vidtløftigen. Det nygræske φ har samme Lyd, men det er muligt at dette Bogstav i den ældste Græsk har været noget nærmere ved *p*, siden det i Latin erstattes med *ph*, og i Armenisk ligeledes udtales som et hårdt *p*.

51. 5) *G* har man i Ordene: *gå, give, glad, graver, gnaver, vugger, vægre, Dragt.* Dette er det sædvanlige *hårde g* i Svensk og Islandsk, Engelsk, Fransk og Italiænsk. En blødere Lyd har *g* i Ord som: *Gænge, göre, gøder, gyder, gider*, men foran de hårde Selvlyde skrives i disse Tilfælde *gj*, såsom: *gjaldt, Gjord, Gjed* o. desl.; ja denne Skrivemåde udstrækkes endogså ofte til mange af hine Tilfælde, hvor en blød Selvlyd kommer efter; f. E. i den danske Ordbog: *Giær, giör, Giøs* (ɔ: Gjær, gjör, Gjøs). Denne Lyd synes altså blot at bestå i en Sammensmeltning af *g* og svagt *j*, og som oftest at forårsages af den bløde Selvlyd, der følger på, den forekommer heller aldrig i Slutningen af en Stavelse. I Islandsk finder den selvsamme Lyd Sted, skönt naturligvis ikke altid i de samme Tilfælde som hos os, f. E. i: *gæti*, vogter; *get*, kan; *gildi*, Gyldighed; *gyðja*, Gudinde; *gjarn, gjörn*, begjerlig; *gjöðr*, Glente; *gjá*, en Bjergrævne, o. desl. Man ser at Islænderne skrive *gj* foran *ö*, og derimod blot *g* foran *e*, men dette kommer deraf at *ö* hos dem hører til de hårde og *e* til de bløde Selvlyde, hvilket er tværtimod vor Inddeling (32); de skrive altså *gjöri* eller *geri*, jeg gör; og *gjörningr* eller *gerd*, Gjerning; men Lyden

selv er aldeles den samme som hos os, og uden Tvivl den ældste og oprindeligste i disse Tilfælde såvel i de nordiske Sprog som i Latin og Græsk. Heraf er det italiænske og engelske *ge*, der lyder som *dsj*, og det nygræske og svenske bløde *ge* eller *gj*, der lyder som blot *j*, tvende senere opkomne Fordrejelser. Den svenske Udtale har også indsneget sig i Norge.

52. 6) Det tyske *g* udtales især i Begyndelsen af Stavelserne sædvanlig endnu ganske anderledes, neml. åndende som *gh*. Hos os høres derimod undertiden i Enden af Stavelserne et svagere, åndende *g*; f. E. *et Tag', en Sag', Rug'*; så og i *Nag'le, sag'ler*, og måskje i *Sang', syng'er, Bjærg', Bjærg'e*; mindre tydeligt er det imellem to Selvlyde, som i: *tag'er, ryg'er*. Det stemmer meget overens med ovenomtalte ð, men findes ikke i de korte og hårde Stavelser: *Byg, Ryg*, ej heller hvor *g* fordobles, som: *bygger, begge, Ryggen*, uden hos Almuen. Forfædrene have erkjendt dette åndende *g'*, og skrevet det *gh*; f. E. *dagh, thingh*, og i Fortalen til jydske Lov efter Oldbogen *F.* (Nr. 455 i 12. af den arnam. Samling) *Mæth logh scal land byggæs, æn wildæ hwær man ɔruæs at sit eghet* o. s. v. Det findes også i Islandsk, f. E. *dag'r, veg'r*, og skrives i gamle Håndskrifter stundum *gh*, hvilket lyder forskjelligt fra *g* i *gánga, agnir, regn, veggr*. Nu omstunder er dette *g'* i den norske og svenske Udtale enten meget dunkelt eller måskje aldeles forsvundet ligesom ð, men at det fandtes i gammel Norsk og Svensk ses af gamle Håndskrifter, hvor det hyppig forekommer; f. E. *loghmaðr, i Noreghe*, o. desl. Dr. Bredsdorff tror endnu at høre et tredie Slags *g*, der også skal være åndende, og lyde som det tyske *ch*, f. E. i *Magt, Vagt, Bægt, Vægt, Pligt* o. desl.; men jeg må tilstå det forekommer mig at være det

rene, hårde *g*, der høres i disse Tilfælde, ligesom i det isl. *vigt, bygt*. Jeg anser derfor *Macht, Vacht, Bæcht* o. desl. for en fortysket fejlagtig Udtale, og skönner ikke at Lyden af det tyske *ch* findes i ren og rigtig Dansk.

53. 7) *H* findes i Ordene: *Hav, Hede, hid, udhugger, afhugger, Baghus, Nathue*. Det lyder ligesom i Svensk, Islandsk og Tysk, og findes i Dansken aldrig efter en Selvlyd eller foran en Medlyd, undtagen *j* og *v*, hvor det dog kun udtales af Jyderne, omtrent ligesom af Islænderne, men af de øvrige Danske og Norske udelades i Følge den nyere Udtale.

54. 8) *J* høres i: *ja, Jærn, Hjærte, jo, Mjød, Sjæl, stjæler*. Det er en Medlyd, som fremkommer eller kan frembringes ved at udtale *i* så hastigt at det mister sin selvstændige Lyd, og ophører at være Selvlyd; for øvrigt har det mest Lighed med *g*, med hvilket det også stundom forveksles. Det findes både i Begyndelsen og Enden af Stavelser foran og efter Selvlyde, og skjelnes lettelig fra Selvlyden *i*, når man sammeligner følgende Ord:

med *i*	med *j*	med *i*	med *j*
Iagttager	*Jagt*	*Mosaik*	*Kavaj*
ialt	*gjaldt*	*Hebraisk*	*Haj*
Perial	*stjal*	*pyrenæisk*	*nej*
Stierne	*Stjerne*	*beivre*	*bejle*
tiere	*Tjære*	*Deist*	*en Tejst, Gejst*
Bier	*Bjerg*	*odenseisk*	*sejre*
Union	*Kujon*	*mistroisk*	*Oktroj*
Biord	*ifjor*	*Heroide*	*Konvoj*
Fioler	*Kjoler*	*Ruin*	*huje*
Evangelium	*Hjul*	*lat. cui, fui*	*Huj* (og Hast)
iöjnefaldende	*Hjörne*	*østersøisk*	*Söjle*
iøvrigt	*jødisk*	*færøisk*	*Tröje.*

Medlyden *j* forekommer i Dansk ikke foran nogen anden Medlyd i samme Stavelse, ej heller efter de flydende Bogstaver *l, r, n,* som i Svensk: *familj, vilja, hölja, svärja* o. desl.; da vi sige *Familie, Villie, hylle, sværge.* Måskje nogle få kunne undtages; f. E. *hærje,* dog siges og *hærge.* Men efter de stumme Bogstaver have vi det især i Begyndelsen af Ordene; f. E. i *Bjerg, Fjæld, gjaldt, begjere, hjalp, Skjul, Pjalt, Tjörne,* så og i: *Mjød, Sjæl.* Det er besynderligt at vi ikke have antaget at fordoble det i Ord som: *vaje, ejer, Boje, böjer* o. desl. hvor Fordoblingen dog er ligeså nødvendig som i: *vædde, eller, Odde, törrer* o. desl. Man nødes derover til at stave det til foregående Selvlyd: *vaj-e, ej-er, Boj-e, böj-er,* men dette afstedkommer dog ingen betydelig Forvirring i Dansk, da en lang Selvlyd aldrig forekommer foran det i dannede Folkes Tale, og man altså aldrig kan komme til at stave: *va-je, bo-je* ell. desl. Islænderne have det i de forskjelligste Stillinger, men udtrykke det stundum med (ˋ) over Selvlydene (*è, ì*); f. E. *bjóða,* byde; *djarft,* djærvt; *fè* (*fje*), Gods; *gjafari,* Giver; *hjálpa,* hjælpe; *kjálki,* Kæbe; *ljár,* en Le; *mjöðr,* Mjød; *snjár,* Sne; *pjátr,* Tin; *rjá,* Stöj; *sjár,* Sø; *tjóður,* Töjr; *vèl* (*vjel*), List; *þjór,* Stud; ligeså i Midten af Ordene; *styðja,* støtte; *vefja,* svøbe; *byggja,* bygge; *vekja,* vække; *vilja,* ville; *fremja,* fremme; *venja,* vænne; *lepja,* labe; *verja,* værge o. s. v. I adskillige sydevropæiske Sprog betegnes det med *y* f. E. i Spansk: *yugo,* Åg; *mayor,* større; *rey,* Konge; i Engelsk: *yes,* ja; *royal,* kongelig; *boy,* Dreng. Heraf formodentlig at man i gammel Dansk stundum finder det skrevet *y;* f. E. *tyæne, syæl, eyedom, nöyæ, böyæ, ey, böy.* Dog var det naturligt at denne Betegnelsesmåde snart forkastedes hos os, hvor *y* er

en bestemt og hyppig forekommende Selvlyd. Den betegnes ellers ingenlunde altid så simpelt og rigtigt i de sydlige Sprog: Italiænerne skrive *j* ligesom vi imellem to Selvlyde; f. E. *Febbrajo,* Februar; *noja,* Lede; men i Begyndelsen af Stavelserne *i* ligesom Franskmændene; f. E. *pie,* Fod; *più,* mere; uagtet det her vilde være såre nyttigt at skrive *j* til Adskillelse fra de Tilfælde, hvor der høres den virkelige Selvlyd *i* foran den anden Selvlyd, såsom: *pio,* from; *pietoso,* kærlig. Besynderligere endnu er den Måde hvorpå *lj, nj* (Ungarernes *ly, ny*) udtrykkes af de sydlige Folkeslag: nemlig af Ital. *gl, gn,* af Spanierne *ll, ñ,* af Portugiserne *lh, nh,* af de Franske *ill, gn;* man har været i synlig Forlegenhed med at betegne disse Lydforbindelser, der ikke fandtes i Græsk og Latin; men portug. *telha,* Tegl, udtales aldeles som isl. *telja,* og *penha,* Klippe, som *venja;* enhver vil indrömme at den islandske Betegnelse er den simpleste og rigtigste, der kan optænkes. De gamle kjendte ikke *j* som en virkelig Medlyd, forskjellig fra *i;* formodentlig vare Grækerne ikke blevne opmærksomme derpå, fordi de ikke havde det foran nogen Selvlyd, de havde hverken Ord som: *ja, jage, jeg, jog,* ej heller som *bjæffer, fjæller, tjener, Stjerne,* men udtalte: *I-ónia, I-ésús,* o. desl. med Selvlyden *i;* men efter en Selvlyd have de dog haft det; f. E. i: Αἰας, αι, οι, μοι, der rimeligvis har lydet som: *Ajas, aj, oj, moj,* ligesom ᾄδω, synger, måskje har været udtalt ā j d ó isteden for αειδω, a ī d ó Latinerne have upåtvivlelig haft det i: *jugum, juvo, ejus, cujus, majus, major, majestas,* som skönnes endnu tydligere af *magis* og det ital. *maggio, maggiore;* kun have de ikke haft det efter nogen Medlyd. Ulfilas, den første der (i 4de Hundredår) indrettede en fuldstændig Bogstavskrift for noget af de

gotiske Folk, antog et eget Bogstav til *j*, og Armenierne, som ikke længe efter dannede sig en egen Bogstavrække, anvendte hertil Figuren *j*, men gave *i* en ganske anden Skikkelse. I Fönikisk, Samaritansk, Hebraisk, Syrisk, Arabisk; Persisk, og Sanskrit, samt alle indiske Sprog, iberegnet Birmansk, anses også *j* som en bestemt og tydelig Medlyd, der, når disse Sprog udtrykkes med latinske Bogstaver, efter den engelske Måde plejer at betegnes med *y*.

55. 9) Ja man skulde foruden det stærke, eller hårde Jod i: *ja, Bjerg, fjærnt, Stjerne*, o. desl. kunne antage et blødere eller svagere, hint nærmere ved *g*, dette nærmere ved Selvlyden *i*. Dette bløde Jod, som kunde betegnes med *j*, hvis man vilde bortkaste Prikken over det hårde *j*, høres hvis jeg ikke fejler i Jydernes Udtale af *Hjært', hjem* o. desl. Det er vel det samme som i den dannede Tale høres i: *gjerne, Kjole*, og som efter *g* og *k* rent kan udelades, når en af de bløde Selvlyde følger på, f. E. i: *Gær, göre, Kød, gylden, giver;* ti det er unægteligt, at man i *kjende, Kjole* hører både *k* og *j*, men at Lyden alligevel er forskjellig fra den, som høres i Ordene: *Tak, Jon!* ell. desl., hvor hastig man end lader dem følge efter hinanden, blot man udtaler dem tydelig. Denne Forskjel mener jeg må ligge i Joddet, som er hårdt *j* i Begyndelsen af Navnet *Jon*, men blødt *j* efter *g* og *k* i samme Stavelse. Det er rimeligt at Italiænerne ligeledes have blødt *j* foran Selvlyden i Ordene: *piano,* jævnt; *Pietro,* Peter; *chiaro,* klart; og at dette kan være den dunkle Grund, hvorfor de skrive disse Ord med *i*, uagtet de skrive *stajo,* Skjeppe, o. desl. med *j;* men det er klart at vort danske *j* er hårdt efter *b, f, p, t* kort efter alle Medlyde undtagen *g* og *k;* f. E. i *Bjælke fjaske, stjæle* o. desl. Denne Forskjel imellem hårdt

j og svagt *j* har vel ikke været indført i noget Sprog; men dog været tydelig følt af af andre; f. E. af Hr. Skougård, der i sin Skildring af den bornholmske Sprogart i Bornholms Beskrivelse S. 113 omtaler den således: "*j* efter en Vokal betager ey denne sin rette Lyd, således som i Dansken efter nogle af de Nyeres Orthografi; Således til Eksempel *øj* må aldeles ikke bruges isteden for Difthongen *öy* eller *öi* (öj); men *ø* beholder sin rene (dunkle eller lukte) Lyd, ligesom det var hvilkensomhelst af de andre Konsonanter der fulgte det; f. E. en Høg kaldes: *e,j Høj*, Flert. *Høja;* Eeg, Egetræ kaldes: *Ej, Ejetræ,* hvor *e* høres ligeså reent (dunkelt, lukt), som i det danske *Eeg.*" Jeg må dog tilstå at Forfatterens Anskuelse af denne Sag ikke forekommer mig ganske rigtig; ti Forskjellen imellem det bornh. (samt aldeles fynske) *Høj, Ej,* og det danske Tillægsord *höj,* Biord *ej* ligger fornemmelig deri: 1) at de have forskjellige Selvlyde, de to første *ø, e,* de to sidste *ö, æ,* der kun efter vor mangelfulde Retskrivning betegnes ens, og derved skuffe Öjet: 2) at de to første have en lang Selvlyd, de to sidst en kort. Måskje der endnu kunde ligge en tredie Forskjel i *j*, hvis man vilde antage det i hine Landskabsord for hårdt *j*, og det i vor almindelige Udtale af *öj, ej* for blödt *j;* men det behøves næppe; ti det er naturligt at Selvlydene kunne udtales både langt og kort foran Jod, ligesåvel som foran alle andre Medlyde, skönt ā j, ē j o. desl. ikke forekomme i vort dannede Sprog. Dette er også allerede anmærket i sv. Akad. Afhandl. S. 56, men Hr. Skougård synes at have troet at en Tvelyd fandt Sted, når Selvlyden var kort, og det efterfølgende *j* altså enten burde fordobles eller henføres til foregående Selvlyd såsnart Ordet forlængedes, som i *Vej, Vej-e* (eller *Vej-je*), men at derimod, når Selv-

lyden var lang, så var *j* en virkelig Medlyd, der ligesom de øvrige kunde staves til følgende Selvlyd, som bornh. *Høj*, i Fl. *Hø-ja*. Men det er klart at den foregående Selvlyds Længde eller Korthed ikke nødvendig forandrer Jodlydens Natur, ligesålidt som vor Forlegenhed med at stave den, fordi vi ikke have antaget at fordoble den ligesom alle andre Medlyde. Lektor Bredsdorff har også skjelnet imellem disse tvende Jodder, dog henfører han næppe rigtigen det i *gjorde* til det hårde, ei heller synes det naturligt, at han betegner det bløde med *j*, og det hårde med *j*.

56. 10) *K* lyder som det sædvanlige hårde *k* i Islandsk og Svensk, Tysk og Hollandsk; f. E. *kalde, Konge, Krig, Skud, skrive, Skjold, hakker, vakler, Bark, Folk* o. desl. Det kommer hårdt *g* meget nær, hvorfor også Lektor Bredsdorff tror at høre *g* og ikke *k* efter *s*, f. E. i: *Skade, Skud, Skald, Skrin;* mig forekommer det dog som Lyden her er forskjellig fra den i: *Gade, Gud, gal, Grin*, og at det vilde være en unöjagtig og fejlfuld Udtale at sige: *Sgade, Sgud, Sgald, Sgrin;* men vist nok ligge disse Lyde hinanden nær. En anden tilsyneladende Afændring af *K* er den bløde Lyd, som det har i: *kær, Kön, Kød, Kylling, Kid;* men når man anbringer denne bløde Lyd foran de hårde Selvlyde, vil man finde at den egentlig består i et svagt *j*, der indsniger sig imellem *K* og Selvlyden, f. E. *Skjald, Skjold, Kjole, Skjul, Skje,* men som kun udelades foran de bløde Selvlyde, da *k* i Forbindelse med dem i alle egentlig danske Ord har den bløde Lyd. Det er altså tvivlsomt om den Forskjel, der er på Kå-lyden i: *Kamp* og *Kæmpe, skåne* og *skönne,* mere ligger i *k* eller i den efterfølgende bløde Selvlyd, egentlig ligger den vel midt imellem dem; men da den forårsages af *æ, ö* o. s. v. og kan sluttes af samme, synes

den mindre at vedkomme *k*, den høres derfor heller aldrig, hvor *k* står i Enden af en Stavelse. Den er temmelig forskjellig fra det svenske bløde *k* i lignende Tilfælde, der er det italiænske *ce*, og det engelske *ch*, hvad vi måtte skrive *tsj* *); men stemmer aldeles overens med Lyden af det isl. bløde *k* eller *kj* i: *kær, kjör, kjurt (kyrt), kyn, kið*. At Islænderne skrive *kjör, gjöri* med *j*, men *kenni, geri* uden *j*, kommer deraf at *ö* hos dem er en hård Selvlyd, men *e* en blød, altså deres Inddeling af Selvlydene forskjellig fra vores (32), skönt Grundsætningen hvorefter *j* indskydes eller udelades er aldeles den samme (51). Det tyske *ch*, som er et åndende *k*, altså heller burde skrives *kh* eller *k'*, findes ikke i noget af de nordiske Sprog, med mindre man vilde antage den ovenomtalte Udtale af *gt* som *cht* (52) for at være ægte.

57. *L* høres i: *Lade, Led, Blod, Flag, glad, klæde, al, hele, ilde, vild, Bælg, Stilk, Alf;* det har samme Lyd hos os som i andre bekjendte Sprog: Svensk, Tysk, Italiænsk; derimod have vi hverken det islandske ll, ej heller det polske ł, at vi heller ikke have *l* i Forbindelse med *j* (ɔ: det franske *ill*, ital. *gl*, spanske *ll*, portug. *lh*) er allerede anmærket (54).

---

*) Det er besynderligt at A. G. Silverstolpe, som vilde indføre en fuldkommen, på Udtalen allene grundet Retskrivning i Svensk, ikke faldt på at betegne det bløde *k* med *c* ligesom i Italiænsk, især da han forkastede *ä*, og erstattede det med *è, é*, altså kunde have skrevet *cènna, cér* for *känna, kär*, og beholdt *k* til *èlska, kunskapır* o. s. v. isteden for at han skrev de første Tilfælde: *kènä, kér*, de sidste: *èlsqä, qúnsqapır*, og forkastede *c* aldeles.

58. *M* har overalt sin bekjendte Lyd, såsom i: *mader, mærker, Smag, ham, Kam, Halm, Hammer, hamre, klæmter, larmer,* og afviger i ingen Måde fra det svenske, isl., tyske, eng. og italiænske *m.*

59. *N* findes i: *Nakke, næmt, Fnug, Knæk, Snak, hen, han, Hane, denne, Synd.* Det særegne Stød, det i Forbindelsen *nd* synes at modtage, ligger blot i foregående Selvlyds Tonehold, da *synder* ikke har samme Eftertryk som *Synd, bunde* ikke heller som *Bund.* Toneholdet er forskjelligt, men Lyden af *n* er den samme som i: *kun, kan* o. desl.

60. Foran *g* og *k* antager *n* derimod en egen Lyd, der dels egentlig høres som en bestemt Medlyd imellem Selvlyden og det påfølgende *g* eller *k*, dels ligesom *n* og *m* har den Tilbagevirkning på Selvlyden at denne udtales igjennem Næsen; f. E. *Klang, Ganger, Sæng, længe, Kong* (Frode), *Konge, ung, Tunge, Lyng, synge, Ting, klinge,* så og: *rank, Banke, Bænk, Lænke, Dunk, Bunke, Ynk, synke, Vink, hinke,* det findes ikke lettelig efter Selvlydene: *é, ó.* Dette *n,* som kan betegnes $\tilde{g}$, er forskjelligt fra det franske Slutnings-*n* deri, at det virkelig høres efter Selvlyden, og altså gör et Sammenstød med den efterfølgende Medlyd *g* (egentlig g^{ϵ}) eller *k*, hvorimod det franske *n* slutter tilligemed Selvlyden, hvis Næseudtale det blot tjener til at antyde; men at det er mindre hårdt end sædvanligt *n,* skönnes lettelig når man sammenligner følgende Ord

med blødt $\tilde{g}$:	med hårdt *n:*
$a\tilde{g}g^{\epsilon}re$ (angre)	*angå,*
$h\ae\tilde{g}g^{\epsilon}e$ (hænge)	*hengiven,*
$Vi\tilde{g}g^{\epsilon}e$ (Vinge)	*Vindgud, Vingud,*
$va\tilde{g}ke$ (vanke)	*vandkoldt.*

Dette bløde *n* eller $\tilde{g}$ findes med selvsamme Lyd i Islandsk, Svensk, Tysk, Eng., Ital. og andre Sprog.

Silverstolpe tager dog uden Tvivl fejl af dette Bogstavs Natur, når han tror at det tillige indbefatter *g;* det indbefatter ligesålidet *g* som *k,* man må derfor, uagtet man giver det sit eget Tegn, ligesåvel skrive: $sprag\tilde{g}g^{\epsilon}$, $l\ae\tilde{g}g^{\epsilon}e$ med *g* (g^{ϵ}), som $Mug\tilde{k}$, $Ag\tilde{k}e$ med *k,* og altså for at udtrykke den svenske Udtale af *regn* skrive $reg\tilde{g}n$ eller måskje *regn,* men ikke $reg\tilde{n}$, der måtte lyde omtrent som vort *Rend.* Dette skönnes når man i Udtalen af Ordet $Eg\tilde{k}e$ (Enke) afbryder förend man begynder på *ke,* man får da en Lyd omtrent som *end* kun lidt blødere, men ikke *Eng,* som man måtte, hvis $\tilde{g}$ indbefattede *ng.* Ligeså når man afbryder $vag\tilde{k}e$ (vanke), får man ikke Lyden *Vang,* men næsten *Vand,* kun lidt blødere, da det ikke er bestemt *n* man udtaler. Man kan også høre det, når man udtaler i Sammenhæng: $sprig\tilde{g}g^{\epsilon}$ *nu,* da det vilde støde mindre at sige $sprig\tilde{}$-*gnu* med hårdt *g* henført til sidste Ord, end at udelade g^{ϵ} aldeles. Ligeså i Ordene: $Rag\tilde{g}g^{\epsilon}le$, $dig\tilde{g}g^{\epsilon}le$ o. desl., hvor det vilde være en mindre Fejl at sige $Rag\tilde{}$-*gle*, $dig\tilde{}$-*gle* end at udelade *g.* Hvad der har forført Silverstolpe er måskje at det er det svage og åndende g^{ϵ}, som de svenske ellers ikke have, der følger efter i disse Tilfælde, og at det ved Ordenes Deling bör henføres til foregående ikke til efterfølgende Stavelse; men jeg undrer at Lektor Bredsdorff har været af samme Mening. Alle Folkefærd have erkjendt at *g* ligesåvel som *k* høres efter denne Lyd: I Sanskrit, hvor der haves et eget Bogstav for $\tilde{g}$, skrives ligesåvel $\tilde{g}g$ som $\tilde{g}k$; ligeså i alle indiske Tungemål, hvor samme Skriftordning følges; Grækerne skrive også αγγελος ligesåvel som αγκαλη (ikke αγελος); Latinerne *ungo* ligesåvel som *uncus* (ikke *uno*); Mœsogoterne γαγγαν, gange, ligesåvel som δριγκαν, drikke, (ikke γαγαν). Man vilde ikke

lettelig overtyde nogen Islænder om at der intet *g* høres i: *gánga, gángr* o. desl. efter *n;* ja dette *g* efter *n* er så tydeligt, at det endogså ofte forener sig med *v* eller *j* for Vellydens Skyld ligesom efter *r, l;* f. E. af *saungr saungvi,* af *lángr leingja,* ligesom af *belgr belgjar* o. s. v. Det er derfor uden Tvivl enten Mangel på skarp Iagttagelse eller en Følge af en blød og fejlagtig Udtale, når man ikke hører noget *g* efter dette *g̃* eller *n.* Der vilde da i Henseende til Kortheden intet være vundet, med mindre det skulde skje på Rigtighedens Bekostning, ved at indføre et eget Bogstav for *g̃,* og i Henseende til Tydeligheden såre lidet, da dette *g̃* i vore Sprog aldrig forekommer uden i Forbindelse med *g, k,* og *n* aldrig forekommer med sin rette hårde Lyd foran disse Bogstaver uden hændelsesvis i sammensatte Ord. Denne ringe Nytte, som slig Nöjagtighed vilde medføre, er vel Grunden, hvorfor det aldrig har kunnet lykkes i noget evropæisk Sprog at indføre et eget Bogstav for denne Lyd; uagtet man allerede i Gellius' Tid (Noct. Att. 19, 14) havde indset, den var forskjellig fra *n.*

61. *P* er ikke hyppigt i vort Sprog, det høres i: *Par, Pind, plager, praler, sparer, splintrer, springer, op, oppe, tapper, tapre.* Det kommer vort sædvanlige hårde *b* temmelig nær, og forveksles stundum dermed af Almuen; ja Lektor Bredsdorff mener endog at det er virkeligt *b,* der høres efter *s,* f. E. i *spinde;* men mig forekommer det at man hører tydelig Forskjel på *b* og *p* i: *dens Bind* og *den Spind,* men at derimod dette sidste og *dens Pind* have aldeles samme Lyde, og blot skjelnes ved Afdelingen; at altså: *sbinder, Sblint, sbringer* o. desl. vilde betegne en blød og falsk Udtale af slige Ord.

62. 16) *R* høres i *raver, råber, brammer, frier, griber, Krig, skriger, Ar, Hare, færre, Færd, sært,* og er det sædvanlige svenske og tyske *r,* ikke det franske *r* af Struben. Det modtager såvidt vides ingen Afændringer i Lyden.

63. 17) *S* forekommer i: *save, Siv, slår, små, sniger, skaber, Skjold, skraber, Skvalder, spår, Splid, spreder, står, Streng, hæs, hvas, løse, hvæsse, Blæst, Rasp.* Dette Bogstav modtager heller ingen Afændring i Lyden hos os; det svage tyske *s,* det holl. eng. og franske *z,* der høres i t. *sein,* holl. *zijn;* t. *weisen,* holl. *wijzen* o. desl. findes nemlig aldeles ikke i de nordiske Sprog; ej heller findes det åndende engelske *sh,* f. E. *shell,* Skal; *ashes,* Aske; *wish,* önske; det tyske *sch,* f. E. *Schale, Asche, wünschen;* det ital. *sce* og det svenske *ske,* (*sj, skj, stj*) enten i Dansk eller Islandsk. Fra Tysk er det rimeligvis først indkommet i Sverrig, og har derfra udbredt sig til Norge i senere Tider. Det hollandske *sch,* som består af hårdt *s* med *ch* efter, ligesom det græske χ, findes naturligvis ej heller i Norden da *ch* ikke findes her.

64. 18) *T* forekommer i: *taler, tænker, tier, tre, står, strængt, retter, Hat, Malt, tört, fromt, hånt* o. desl. uden nogen Afændring i Lyden, da aldeles intet åndende *th* eller desl. finder Sted i Dansk. Lektor Bredsdorff tror atter her at høre *d* isteden for *t* efter *s;* f. E. at *stiger* og *stræber* egentlig udtales *sdiger, sdræber;* mig forekommer det som der høres Forskjel på *hans Diger* og *han stiger,* men ikke på dette sidste og *hans Tiger* undtagen for såvidt den forskjellige Afdeling af Ordene kan göre en ringe Forskjel; for øvrigt er vist nok det hårde *d* meget nær ved *t,* så at f. E. Lyden i *Edda* meget ligner

den i *lette,* ligesom det er bekjendt at *Rygge* og *rykke, Labber* og *Lapper,* næppe kunne skjelnes i Talen.

65. 19) *V* fremkommer eller kan frembringes, når man udtaler *u* så hastigt at det taber sin selvstændige ejendommelige Lyd, altså ophører at være Selvlyd; det findes i: *Varme, Værn, Vrede, hæver, hæv! Liv, halv, Arv, Høvl, Ævne, Gavn, Ævre, Havre, tavs.* Man ser at denne Medlyd er noget hårdere end Jod, da den forekommer foran *r* i Begyndelsen af Ordene og efter *l, r* i Slutningen. Den er meget let at skjelne fra Selvlyden *u,* når man sammenligner følgende Ord:

med *u:*	med *v:*	med *u:*	med *v:*
uagtsom	*Vagt*	*Nikolaus*	*tavs*
uægte	*vægtig*	*Emmaus*	*Snavs*
kuer	*Kværn*	*Træur*	*Trævl*
Tuer	*tvær*	*Søure*	*søvnig*
Duel	*dvæl*	*beundrer*	*Evropa*
uøvet	*Svøbet*	*Aleuter*	*Levnet*
suede	*svede*	*Julius*	*til Livs*
Druide	*Kvide*	*Junius*	*Knivs*

Det isl. og svenske *v,* det tyske og holl. *w,* det nygr. *β* har aldeles samme Lyd; Figuren *w* har sin Oprindelse deraf at man i Middelalderen faldt på at skrive langt *j* for dobbelt eller stort *i* foran i Ordene, ligeså *uu* (eller *w*) for langt eller stort *u* især foran i Ordene, f. E. frankisk *uuort,* Ord; da det nu fornemmelig er i Begyndelen af Ordene at *j* og *v* tydeligst findes som Medlyde, så gik hine Tegn *j* og *w* med Tiden over til blotte Medlydstegn. Inde i Ordene skrev man derimod snart ligeså, snart efter Latinernes Eksempel enkelt *u consonans;* f. E. i vore gamle Love *vvarthær, swa, hauær,* d. e. varðer, svå, haver. Men da dette *u consonans* i Tysk og Hollandsk antog Lyden *f,* så blev *w* (for *uu*) antaget som et bestemt

Tegn på *Ve,* og *v* begyndte af Skødesløshed at anvendes for *f* endogså i Begyndelsen af Ordene; f. E. *von,* af; frankisk *fon,* fris. *fon.* Denne Lyd af *f* har *v* dog aldrig haft i Dansken; da Skrivemåden *Drivt, Løvte* for *Drift, Løfte* almindelig anses som fejlagtig. Grækerne fattedes Lyden *v* i den almindelige Sprogart, men i den ældgamle Dorisk udtryktes den ved *Digamma, F,* hvilket ingenlunde er dannet af Grækerne ved at sætte et Gamma ovenpå et andet, men er taget af det fönikiske eller samaritanske *Vaw;* med de græske Bogstaver kom det til Italien, men gik over til at betyde *f,* hvorover Kejser Klavdius vilde indføre det i den omvendte Stilling Ⅎ som *v;* men *v* beholdt Overhånd, urimeligt nok på de Tider, da det ikke som nu skildtes fra *u,* hvilken Adskillelse først er opkommen efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse. Hos os er den meget silde bleven almindelig, endnu i Breve fra 1664 finder man: Vnderſkreffne, vdlagt, huis, huer, ligesom og wj, Tienere o. desl. Ved Peder Syvs Bestræbelser blev dog Adskillelsen imellem *v* og *u* snart efter så almindelig, at vi nu næsten standse ved at se Ord med *u, v* skrevne som de nysanførte. Med Adskillelsen imellem *j* og *i* ere vi derimod endnu næppe komne i det rene, skönt den med ligeså megen Klarhed og Rigtighed blev fremsat og fulgt af Peder Syv; og af Pontoppidan i *Grammatica danica,* 1668, hvor han f. E. S. 10 skriver: *"dend Ugudelige tager gjerne hemelig gave at böje rættens stier."* Ordspr. 17, 23; ja allerede af Prof. Jacob Madsen 1586, i hans Afhandling *de Literis,* rigtig og tydelig var foredraget. Vore Naboer ere heri komne os langt i Forvejen, skönt de også i gamle Dage brugte disse Bogstaver iflæng; f. E. i Gustav I's Bibel, Ups. 1541, *som iagh j dagh biudher tigh;* om de hertil have benyttet vore Lær-

des Granskninger, som vi have ringeagtet, skal jeg ikke kunne sige. Ligeså megen Vanskelighed som vi have med at få *j* rigtig i Brug overalt, hvor *i* har tabt sin selvstændige Lyd; ligeså hårdt, ja endnu hårdere, falder det derimod de Svenske, at få *v* sat istedenfor det gamle *f* i Enden af en Stavelse; f. E. *haf*, Hav, og for *fv* imellem to Selvlyde; f. E. *hafvet*, der udtales: *Havet;* Årsagen til denne sære Skrivebrug er allerede omtalt (8). I Kymrisk har også *f* været i Brug for *v* overalt, men *W. Owen*, har i sit *Welsh and English Dictionary*, London 1793–1803 sat *v* overalt istedenfor ligesom det bruges i den armoriske Sprogart. I Fransk og Italiænsk er også *v* antaget som Medlyd i de fleste tydelige Tilfælde, nemlig foran Selvlydene. I alle østerlandske Sprog findes også denne Medlyd med sit bestemte særegne Bogstav fra Tyrkiet lige til Kinas Grændse.

66. 20) Engellænderne have foruden det hårde *v*, der lyder som i Dansk, endnu et ganske anderledes lydende blødt *w*, hint nærmere ved *f*, dette ved Selvlyden *u*. Dette bløde *w*, som vi her ville betegne ligesom Engellænderne, høres, mener jeg, i Jydernes Udtale af *hwor; hwem? swimm* o. desl. ikke i Islændernes, ti disse have hårdt *v* efter *h, s, k*, f. E. *hvað, hver, sveima, kvöld*, ligeså hårdt *j* i *hjarta, hjálpa*. I de sydlige Sprog, findes det bløde *w* rimeligvis foran Selvlydene i de for Tvelyde ansete Lydforbindelser: *ua, ue*, o. desl. f. E. i portug. *guarda*, Vagt; *lingua* eller *lingoa*, Tunge; ital. *guadagno*, vinder; *guisa*, Måde; *uomo*, Menneske; fr. *oui*, ja. Ligeledes efter Selvlydene i: *au, ou*, o. desl.; f. E. portug. og ital. *pausa*, Ophold, Standsning; *causa*, Årsag. Det er rimeligt at Latinerne og Grækerne have haft samme Lyd i: *παυσα, causa* o. desl., og at disse således ikke heller hos dem have

været virkelige Tvelyde. I alt Fald er det denne Medlyd, som høres efter Selvlyden i eng. *now*, nu; *owl*, Ugle; *drown*, drukne; samt *house*, Hus; *out*, ud, og i tysk: *Haus, auf*, samt hos os i: *Raw, Gawl, Hawre, Æwre, Trœwl, stœwne, howner, Søwn* efter den sædvanlige danske Udtale; ti Nordmændene, i det mindste i visse Egne, sige: *Ra-v, Ga-vl, Ha-vre* ja endog *Na-vn, Ga-vn* o. desl. med hårdt *v*, hvilket er den gamle isl. Lyd, der kun i Isl. skrives med *f*, såsom: *rafr, hafrar* o. desl. Forskjellen bliver tydelig, når man sammenligner de eng. Ord: *poverty* og *power*. Det forekommer mig, som man efter den bedste og almindeligste danske Udtale hører hårdt *v* i: *Krav, skœv, lev!* blødt *w* i: *krawler, kœwles, lewret*. Det hårde høres overalt foran en Selvlyd, f. E. *Vår, Ga-ve*, det bløde overalt imellem en Selvlyd og Medlyd, f. E. *Tawle, hœwner, søwnig*. I Slutningen af Ordene hører man ofte begge Dele, såsom *Haw* og *Hav*, *Rœw* og *Rœv Brew* og *Brev, Liw* og *Liv*, det sidste eller hårde er vel sædvanligt i København, især i højtidelig Tale; men i Sammensætning forandres Lyden, såsnart en Medlyd kommer umiddelbar efter; f. E. *Havet, Hawmand; Livet, Liwlœge; Loven, Lowbog; Løvet, Løwhytte*. I Svensk er det svage *w* forsvundet, og forekommer kun i fremmede Ord, hvor det skrives *u;* f. E. *auditör, auscultant, autor, Europa;* det hårde *v* derimod er hyppigt, og skrives i Begyndelsen af en Stavelse *v*, i Enden *f*, og imellem tvende Selvlyde *fv*. Peder Syv og Pontoppidan vare de Mænd som skaffede os dette *f* og *fv*, *ffv*, *ffu* o. s. v. af Halsen; men de mærkede ikke Forskjellen imellem *v* og *w*. H. Gerner har dog i sin Bog om Skriverigtigtigheden, Kh. 1679 S. 35 (ved en Trykfejl 3) haft et dunkelt Begreb derom, når han siger: "*W* anlan-

gende, haffve vi fornøden *in fine, sed non in principio*... Det er it *Compositum* af *u* og *v* hos os, oc er fornøden udi nogle få Ord *in fine*, ut *Low*, *Skow*, *Tow*, hvilket dersom det icke var i brug, vi vel kunde miste, oc i dend sted bruge diphthongum *ou*, ut *Lou*, ligesom *au* udi *Lauridtz*, *Kauring*." Hr. Skougård har haft en lignende Forestilling herom, da han skriver: *måvar*, måber; *hivar*, i Fyn *hiver*, skranter, med *v*, men derimod *dæulas*, i Fyn *dæwles*, skændes; *housar*, i Fyn *howser*, husker; *tégauns*, i Fyn *té Gawns*, til Gavns, med *u*. Dog synes det klart at *Gavn* ikke indeholder noget *u*, altså heller ikke nogen Tvelyd; men *w*, som er kommet af det gamle *f* eller *ff* i *gaffn*, sv. og isl. *g* i *gagn*, ligeså de øvrige Eksempler. Dette bestyrker ellers den ovenanførte Adskillelse af hårdt *j* i bornh. *Ej*, *Højj* og blødt *j* i *ej*, *höj*, *Maj* (S. 63). Virkelig synes Lyden af *j* og *w* i Ord som: *skoje*, *flåwe*; *rejse*, *rewse*; *Hejre*, *Hawre*; *Hegn*, (*Hejn*), *Hæwn*; *Söjle*, *søwnig*; o. desl. at være ganske overensstemmende, så at når man i det ene Tilfælde antager blødt *w*, må man i det andet antage blødt *j*, og ikke som Lektor Bredsdorff hårdt *j*; kun forstår det sig at disse bløde Medlyde *j* og *w* derfor ingenlunde bör anses for Selvlyde, altså ikke heller antages for at danne Tvelyde i noget Tilfælde i det danske Sprog. Ja i Følge denne Synsmåde forsvinder endogså i Græsk og Latin Tvelydene aldeles, og findes kun i Skriften, fordi man ikke har antaget det bløde *j* og *w* i disse Sprog, men vel mærket det ikke var hårdt *j* og *v*, der hørtes, altså troet det måtte være *i* og *u*. Da den sædvanlige Anskuelse imidlertid er såmeget herimod, vil jeg anføre en hollandsk Lærds (Zeydelaars) med megen Klarhed fremsatte Betænkning herom (af *Nieuwe en volledige*

Nederduitsche Spel- en Spraakkunst, Amsterdam 1791. 8. S. 16. 17). Han siger da: "De Tvelyde og Trelyde, som endes på *i* og *u*, ere egentlig ingen Tvelyde eller Trelyde, men enkelte Lyde (Selvlyde), der sluttes med en Medlyd; ti Slutnings-Iet beklæder her et Jods Plads, og Slutnings-Uet et Ves. At dette forholder sig så, fremskinner især af Udtalen af *ei*, *ui* og *ou*. Disse såkaldte Tvelyde have ingen dobbelt Lyd (Selvlyd), og blive aldrig udtalte som *ee-i*, *uu-i* og *oo-u*, men som *èj*, *uj* og *òw*. Ligeledes også *ai* som *aj*, *au* som *aw*, *aai* som *aaj*, *aau* som *aaw*, *eeu* som *eew* o. s. v. Vi have da kun to Slags Tvelyde og Trelyde, der alle endes på *i* eller *u*, men som i Udtalen kun indeholde èn Selvlyd (og en Medlyd). Heri stemme vi fuldkommeligen overens med Grækerne, hvis διφθογγοι også endes på *ι* og *υ*, af hvilke *ι* udtales som *j*, og *υ* som *w*. Et nyt Bevis at vi må erkjende det græske for vort gamle Stammesprog." Forfatteren har dog ikke tænkt på at adskille blødt *j* og *w* fra hårdt *j* og *v*, skönt Sagen herved synes at vinde megen Klarhed. Alt dette hæver imidlertid ingenlunde Tvelydenes Virkelighed i mange Sprog; f. E. i fransk *royal* (roajal), *joindre*, *ennui* (an-nyí), *lui*, ital. *Paolo*, samt *vai*, *dei*, *sei*, *lui*, *noi*, o. desl. når de bruges som Enstavelsesord, hvilket er sædvanligt hos Digterne (33).

67. Flere end disse 20 enkelte Medlyde have vi ikke i Modersmålet, da intet af de Tegn, vi have forbigået i Bogstavsrækken *c*, *q*, *x*, *z* hos os betegner nogen særegen enkelt Lyd. *C* lyder *) nemlig som *k* foran *a*, *o*, *u* og Medlydene samt i Enden af

*) Man begriber let at her ingenlunde tales om den ægte Udtale i fremmede Sprog, men om vor sædvanlige Udtale af fremmede Ord i Dansken.

Stavelser, og som *s* foran *æ, ö, e, i, y;* f. E. *Commission* udtales som *Kommission; Classe* som *Klasse; Accise* som *Aksise; Ceremoni* som *Seremoni* o. s. v.; *ch* udtales som *k* i græske, latinske og tyske Ord, som *sk* eller *sj* i franske; f. E. *Christen, Character* som *Kristen Karakter, Chef, Charlotte* som *Skæf* eller *Sjæf, Skarlotte* eller *Sjarlotte. Qu* eller *Qv* lyder som *Kv* hårdt, og skrives derfor og nu omstunder således af mange; f. E. *Qvinde, beqvem, Quart,* som *Kvinde, bekvem, Kvart. X* som *ks;* f. E. *Φxe, Exempel, Text,* som *Φkse, Eksempel, Tekst. Z* som *s* hårdt, f. E. *zire* som *sire* (63). — Men i andre Sprog findes naturligvis mange andre, som vi fattes; f. E. þ, *th,* eller ϑ i Isl., Eng. og Græsk, ja i vort eget gamle Sprog, da vi i de gamle Love regelret finde *th* i de Tilfælde hvor Islænderne have þ; f. E. *thæt,* þat; *thot,* þótt; o. desl. Ligeså *ch* eller *k'* og χ i Tysk, Hollandsk og Græsk, ikke at tale om Hvislelydene i de slaviske og indiske Sprog eller Strubelydene i de østerlandske (semitiske). Af de fem, som ikke sædvanlig antages i dansk Skrift, nl. ð, *g', j, w, g̃* have Ihre og Silverstolpe kun mærket det sidste, som dog er det ubetydeligste; men man må tilstå at de øvrige fire som hos os ere dunkle nok og vanskelige at adskille, i Svensken dels ere endnu sjældnere og dunklere, dels måskje slet ikke forekomme. Cladni har indset at der gives en Mellemlyd imellem *i* og hårdt *ȷ*, nemlig blødt *j;* samt også erkjendt det engelske bløde *w;* det islandske ð har han gjenfundet i det ny græske δ, og *g'* er måskje hvad han kalder blødt *ch;* f. E. i de tyske Ord: *sagen, Bogen* o. s. v. Men han har ikke indset at det er blødt *j* og *w,* der høres i de såkaldte Tvelyde, at *Haus* altså egentlig burde skrives *Håws; Häuser, Höjser* o. s. v. ej heller har han skjelnet imellem Ganelyde og Strubelyde, der dog er aldeles nødvendigt i de østerlandske Sprog, hvor man har ق, خ, ح, غ, ع, af Struben, ganske forskjellige fra vore sædvanlige Ganebogstaver: *k, k', h, g, g'.*

68. Den Inddeling af Medlydene, som Chladni fremsætter, synes ikke nær så naturlig, som hans ovenanførte Inddeling af Selvlydene (32); vi skulle derfor her forsøge en simplere efter Bogstavernes Natur og de Taleredskaber, hvormed de fremsiges, samt de skarpsindige indiske Sproglærdes Brug.

Ganebogstaver:	k,	(k'),	g,	g',	g̃,
Tungebogstaver:	t,	(þ),	d,	ð,	n,
Læbebogstaver:	p,	f,	b,		m,
Halvselvlyde:	ȷ,	j,	v,	w,	
flydende:	l,	r,			
hvislende:	s,				
åndende:	h.				

Men man inddeler dem også på andre Måder: Næsebogstaverne regnes for det meste til *de flydende,* og de øvrige af de fire første Klasser få Navn af *stumme.* Det ses ikke klart hvori denne Benævnelse har sin Grund, med mindre det er i den Egenskab ved nogle af dem, at de begynde ganske afbrudt uden nogen foreløbig Udströmmen af Luften, ved andre derimod at de ligesom begynde med en foregående Brummen eller Udstøden af Åndedrættet, hvorved det synes som man blev ved at gjentage eller fortsætte Medlyden. Men denne Egenskab synes dog klarere at ligge til Grund for den i de indiske Sprog sædvanlige Inddeling i *dumpe* og *klingende.* Til de dumpe synes efter vor Udtale blot at høre: *k, g, t, d, p, b,* og måskje *ȷ, v, h;* de øvrige ere klingende. Disse klingende benævnes vel rigtigst ved at sætte *e* foran således: *Ek', Eg', Eg̃, Eþ, Eð, En, Ef, Em, (Ej, Ew,) El, Er, Es.* Ved de dumpes Benævnelser

vilde det være en væsentlig Forbedring at sige *Je* isteden for *Jod*, og dette kan antages med såmeget större Grund i Dansken, som vi alt for længe siden have antaget den overensstemmende Benævnelse *Ve* isteden for *Vaw*, og ikke vedkjende os noget andet af de hebraiske eller græske for Stavningen så höjst ubekvemme Bogstavnavne.

69. Vi have set at Selvlydene kunne forbindes med hinanden til at udgöre *Tvelyde*, skönt slige ikke findes i vort Sprog; de kunne også følge umiddelbar efter hverandre uden at forbindes, og danne da hvad man kalder *Gab*; f. E. *såat, treårigt, tvecægget* o. desl. Slige Gab ere meget hyppige i vort Sprog; f. E. *Sagaen, Knæet, Træer, Strået, gået, troet, Broen, Frøet, Frøen, Bue, truer, Byen, flyer, Sneen, Leer, Bien, Stier.* Ligeledes kunne også flere Medlyde forbindes umiddelbar med hinanden, eller danne *Sammenstød*, om man så vil kalde dem; f. E. *Frø, strø, ørn, ørns, længst, indre, ældre*, o. s. v. I andre Sprog er det stundum ligeså vanskeligt at afgöre hvad der er Sammenstød og hvad der er en enkelt Medlyd, som at sige bestemt hvor man hører en Tvelyd og hvor en Selvlyd og Medlyd; f. E. om det ital. *ce*, det eng. *ch*, det polske *cz*, det svenske *ke* er en enkelt Medlyd eller *t-s-h* eller *t-j* eller hvad? ligeså det engelske *j*, *sh*, og i Lappisk, Armenisk o. s. v. endnu mange flere. Dog hører vort Sprog i denne Henseende til de letteste at betegne, og vor Udtale til de reneste og tydeligste, da vi savne alle disse Hvislelyde ligesåvel som alle hine Tvelyde, de to Ting, som i andre evropæiske Sprog forårsage de störste Vanskeligheder. Det eneste vanskelige af denne Art i Dansken er vel at sige hvor vi have *g*, *k*, og hvor vi have *gj*, *kj*, men dette bliver meget let ved at følge den ovenfremsatte og her bestandig

anvendte Regel, som Sproget selv synes at udpege os, nl. at skrive *gj*, *kj*, foran alle hårde Selvlyde, og *g*, *k* foran alle bløde. Endnu en Sag kunde måskje væntes afhandlet her, nemlig hvorledes Selvlyde og Medlyde forbindes til Stavelser; men dette synes dog mer at høre til Sproglæren. Den berömte Jos. Dobrowsky har også både i sin *Lehrgebäude der böhmischen Sprache*, Prag 1809, og i sin *Institutiones linguæ slavicæ*, Vindobonæ 1822, afhandlet dette temmelig udförlig. Det er besynderligt at svenske Akademiet, som gör Stavelsebygningen til Grundsætning i Retskrivningen, ikke har afhandlet den nöjere; dog måskje det ligeledes har gjemt dette Afsnit til sin endnu ikke udkomne svenske Sproglære. Det er i alt Fald klart at Stavelsebygningen er en Del af Sprogbygningen, og at Læren derom følgelig hører til Sproglæren, ligesåvel som Læren om slige Lydforbindelsers Forandringer og Overgange, være sig formedelst Velklangen eller Begrebernes forandrede Forholde. Det er da naturligt at dette ligesom det øvrige af Sproglæren forudsættes i Retskrivningslæren, samt at dette her må være så meget des vigtigere som det mere angår det mekaniske end det organiske af Sproget, mere hører til Bestemmelsen af Lydene, der udtales, end til Begreberne, som dermed forbindes. Men hvorledes det kan göres til Grundsætning (prinsip) for Retskrivningen, mer end det øvrige af sammes Gjenstand, begribes ikke.

70. Skal Skriften være rigtig, må ikke blot de enkelte Lyde og Lydforbindelser, men også disses Forholde rigtigen tilkjendegives. De enkelte Lyde adskilles tydelig nok, når de skrives hver for sig efter hverandre, ligesom de følge efter hverandre i Udtalen; men imellem Stavelserne høres en Adskillelse, skönt ringe, som det var at önske man kunde tilkjendegive i Skriften; f. E. i *efter*, *Kamre* göres slet

intet Ophold imellem *e* og *f*, eller *K*, *a*, *m*, men disse Bogstaver udtales så tæt forenede som mulig, ligeså Stavelserne *ter*, *re*; derimod imellem *ef* og *ter*, samt *Kam* og *re* göres et Ophold, hvorfor Skriften ikke anvender noget Mærke; undertiden kan det dog göre stor Forskjel, hvorledes man afdeler Ordene; f. E. *Vand-ren-de* og *Van-dren-de*. I enkelte Tilfælde kunde det vel være rådeligt at adskille Delene ved Bindetegnet, men dette kan dog ikke vel anvendes uden ved sammensatte Ord; det bliver da for de øvrige Tilfælde höjst nødvendigt, at indrette Skrivningen i Almindelighed således, at det så let som mulig kan falde i Öjnene, hvor Stavelserne skille sig ad, så at Læseren ikke skal sammenblande dem, eller være uvis, hvor han har ên Stavelse, og hvor han har to. Ordene adskilles ved et lidet Mellemrum i Skriften; men det tilhører måskje Retskrivningslæren at bestemme hvor man skal göre sligt et Mellemrum, eller hvormeget der hører til ét Ord, og dette er stundum vanskeligt at afgöre; f. E. (*at være*) *forhånden* anses for ét Ord, er da (*at have*) *for Öjne*, (*at ligge én*) *for Fødderne*, (*at slå ned*) *for Fode*, (*nu*) *for Tiden* også enkelte Ord? *Ifald* regnes også ofte for ét Ord, er nu *i alt Fald*, *i så Fald*, *i andet Fald*, *i modsat Fald* også enkelte Ord? *Iaftes*, *Ionsdags* o. desl. skrives sammen i Adresseavisen, skal man da også skrive *i Onsdags Aftes*, *i Løverdags Morges* sammen? På denne Måde vilde det falde os let at berige vort Sprog uendelig; men jeg véd ikke hvad man skulde göre af denne Rigdom, om den skulde have Plads i Ordbøgerne eller i Sproglærerne, ej heller indser jeg hvad Sproget vilde vinde derved i Rigtighed og Klarhed. Imidlertid er Grændsen, som sagt, ikke så let at afpæle. De större Afdelinger i Talen tilkjendegives ved Tegn, som kaldes *Skilletegn*;

disse ere af en dobbelt Art, i det nogle tilkjendegive Længden af det Ophold, man gör ved Afdelingerne i Følge Sætningernes indbyrdes Afhængighed, andre derimod den Böjning af Røsten, som udfordres i Følge de særskilte Sætningers Natur og Betydning. De første ere:

, *Komma* eller Sætningstegn,
; *Semikolon*, *Semikomma* eller Ledtegn,
: *Kolon*, Eftersætningstegn eller to Prikker,
. *Punktum*, Slutningstegn eller Prik, Punkt.

De andre ere:

? Spörsmålstegn,
! Udråbstegn,
( ) Indskudstegn,
" " Anførelsestegn,
— Tankestreg,
... Afbrydelsestegn.

De ere her ordnede efter den sædvanlige Måde, der synes at være den naturligste, og omtrent stemmer overens med den berömte engelske Sproglærer L. Murrays Måde, samt med Prof. Blochs Anordning hos os. Jeg undrer at Hr. Amtsprovst *M. F. G. Bøgh* i sin danske Retskrivningslære, Kh. 1822, har omvendt Ordenen af de fire første, uagtet han i næstforegående Afsnit handler om de enkelte Ords Adskillelse, fra hvilket Æmne det upåtvivlelig var naturligere at gå over til Sætningstegnet end til Slutningstegnet, som ender et helt Sammenhør eller Omfang af Sætninger. Hans Inddeling synes heller ikke ret heldig, når han gör Læren om Ordenes Adskillelse til anden Hoveddel, og den om Skilletegnene til tredie Hoveddel; ti det er klart at begge disse Æmner høre til samme Begrebsklasse, nemlig Måden at tilkjendegive Opholdene i Talen. Af disse Opholde er

det imellem Ordene mindst og hyppigst, og tilkjendegives derfor ved den blotte Afstand imellem Ordene; det imellem Sætningerne det næste o. s. v. Alt dette udgör derfor kun en eneste Hoveddel; således i det mindste skulle vi her i det følgende betragte det. Men det kan ikke nægtes at det virkelig hører til Retskrivningslæren, skönt det er langt mindre betydeligt end Læren om Lydtegnenes eller Bogstavernes rigtige Anvendelse; da man i mange Tider og Lande har skrevet uden at adskille Ordene, end sige anvende noget Slags Skilletegn, og dog godt kunnet læse det skrevne. Det er derfor en Mangel ved svenske Akademiets Afhandling at denne Materie ganske er forbigået. Til Retskrivningslæren hører endelig også Forklaringen over hvad andre Tegn og Forkortelser der måtte bruges i Skriften; dog vil man snart kunne være færdig med Afhandlingen derom; da deres Anvendelse ingen Vanskelighed har, men blot behøver at fremsættes.

3. *Hovedstykke.*

71. Efter således at have ransaget Sproget, opsøgt og bestemt dets enkelte Lyddele, samt omtalt disses Forbindelser og sammes Afdelinger i Talen; komme vi da til at betragte den *Bogstavrække*, vi have antaget til at betegne hine Lyddele med. Den er egentlig dobbelt, nemlig den *gotiske* eller såkaldte danske, og den *latinske*, der dog begge svare Bogstav for Bogstav til hinanden, og i Grunden kun udgöre èn og samme, der ved Omstændighederne er opløst i to. Egentlig er den opløst i flere, eller har antaget flere forskjellige Skikkelser til forskjellige Tider og i forskjellige Lande, hvor den har været indført; men Forskjellen er i de fleste Tilfælde ringe, og består kun i et eget Sving på Bogstaverne eller ligesom en

egen Hånd. Den ældste betydelige Afart af den latinske Skrift er den *irske* og *angelsaksiske*, der omtrent er den samme; den har siden været efterlignet både i irsk og angelsaksisk Tryk. En anden endnu mere fordærvet Afart dannede sig noget senere på det faste Land, især i de nordvestlige Dele af Evropa og iblandt de gotiske Folkefærd i det 12-15 Hundredår; den kaldes sædvanlig *Munkeskrift* fordi Munkene til den Tid næsten vare de eneste skrivende, og denne Skrift altså kan anses at skylde dem sin Opkomst. Den angelsaksiske Skrift såvelsom Munkeskriften udgjorde ellers hver til sin Tid den almindelige og i de Lande eneste bekjendte og brugelige Skrift i Bøger, hvormed man skrev såvel Latin som alle de andre vestevropæiske Sprog, man havde Begreb om, ja stundum endog Græsk, men den gik dog den Gang bestandig under Navn af *latinsk*, da den var kommen fra, og anvendtes især til dette Sprog, som også var det der hyppigst skreves. Derfor findes Latin på angelsaksiske Mynter med angelsaksiske Bogstaver, og latinske Indskrifter på Mindesmærker i vore gamle Kirker, f. E. Ribe, Odense, Roskilde og Lunds Domkirker med Munkebogstaver. Således handles også i et på Islandsk forfattet Tillæg til Skalda, fra Valdemarernes Tid, om den *latinske* Bogstavrækkes Anvendelse på Islandsk; ja på et Sted i samme Afhandling, hvor der utrykkelig skjelnes imellem den latinske, græske og hebraiske Bogstavrække, bemærkes at Angelsakserne skreve med latinske Bogstaver. Det hele Sted lyder således: En þó rita enskir menn enskuna látínustöfum öllum þeim er réttræðir verða í enskunni, en þar er þeir vinnast eigi til, þá hafa þeir við aðra stafi svá marga ok þesskonar sem þarf, en hina taka þeir or, er eigi eru réttræðir

i máli þeirra d. e. *Ikke desmindre (uagtet de forskjellige Sprog ikke have samme Grundlyde) skrive dog Angelsakserne deres Sprog med* latinske *Bogstaver for såvidt som de findes med deres rigtige Lyd i Angelsakisken; men der hvor de ikke slå til, der anvende de andre Bogstaver såmange og sådanne som de behøve, og dem derimod, som ikke have nogen rigtig (egen) Lyd i deres Sprog, kaste de bort.* (Snorra-edda ásamt Skáldu, útg. af Rask, Sth. 1818, S. 275.) Man ser heraf at Forfatteren har haft temmelig klar Kundskab om den angelsaksiske Skrift, ti der er virkelig opdaget tre ny Bogstaver: þ, ð, v, hvilket sidste til den Tid ikke var bekjendt i Latinen, og forkastet tre gamle: k, q, z, samt œ, hvis man vil anse det for et eget Bogstav; men at man uagtet disse Forandringer og uagtet de øvrige Bogstaver ofte have egne besynderlige Skikkelser, dog bestemt anså det for latinske Bogstaver, som Angelsakserne brugte, og som Islænderne antoge isteden for Runerne. Da Bogtrykkerkunsten opfandtes af gotiske Folk, gjordes naturligvis Trykstilene den Tids og det Steds Skriftbogstaver så lige som muligt, for at Folk kunde læse de trykte Bøger uden Hinder. De første Trykstile vare således Munkebogstaver, men gik endnu bestandig under Navn af latinske, og de ældste latinske Oldtryk ere derfor alle med Munkebogstaver. Men da Bogtrykkerkunsten udbredte sig til Italien og andre sydlige Lande, hvor man var bleven den gamle rommerske Skrift mere tro, gav man også de trykte Bogstaver den smagfuldere, rundere Form, man der forefandt i Håndskrifterne, ja forædlede den snart endnu mere, og bragde den nærmere til den oprindelige Form hos de gamle Rommere, men herved skiltes den jo mere og mere fra Munkeskriften. Da man i de sydlige Lande først syssel-

satte sig med at udgive de gamle latinske Forfattere, blev den forbedrede Skrift også anvendt til Latinen af de nordlige Folkefærd, uagtet Munkeskriften, som mere bekjendt, vedblev at anvendes til Landssprogene. I Danmark har man dog næppe endnu 1550 gjort nogen Forskjel, men trykt Latin med Munkebogstaverne ligesåvel som Dansk; f. E. i Henrik Smits Lægebøger, Københaffn 1556 og 57 ere alle de latinske Navne i Randen trykte med Munkebogstaver, såsom: Grana Juniperi, Oleum Rosarum, Calx viua o. desl. I Tyskland blev denne Forskjel tidligere indført. Den forbedrede Skrift fik da udelukkende Navn af *latinsk*, og Munkeskriften begyndte at kaldes efter Sprogene, som den anvendtes til, *tysk* i Tyskland, *dansk* i Danmark, *svensk* i Sverrig o. s. v. I senere Tider har man med et almindeligt Navn kaldet den *gotisk* efter de gotiske Folkefærd, som først have uddannet den og længst beholdt den. Munkeskriften, som mest lignede hvad vi nu kalde Fraktur eller Svabakkerbogstaver, var dog så overlæsset med Bistræger, Kroge og alskens Kruseduller, at den snart forandredes og forsimpledes noget i Tryk; den nuværende Form af de gotiske Trykstile blev omtrent 1570-80 indført i Danmark, og plejer nu at skilles fra den ældre Form, som har beholdt Navn af Munkebogstaver, men disse vedbleve endnu længe i Hollandsk og flere Sprog. I nyere Tider har man dog næsten overalt søgt at fortrænge den gotiske Skrift også fra Folkesprogene, og at indføre den smagfuldere og mere ægte latinske. I Fransk blev den meget tidlig afskaffet; i Engelsk og Polsk holdt den sig længer, men er dog nu aldeles gået af Brug; Irlænderne have også forkastet deres gamle irske Fordrejelser af Bogstaverne, og Hollænderne deres afskyelige Munkebogstaver, uagtet de endnu anvendtes i en Håndudgave

af det ny Testament, Haarlem 1802. Svenskerne have også ganske og aldeles afskaffet dem i Skrift, og næsten ganske i Tryk. I Tyskland synes Stemmerne for Øjeblikket delte, især trykkes dog alle lægevidenskabelige Værker, og alle Mindesmærker af de oldtyske Sprogarter med latinske Bogstaver, så og mange historiske Bøger og Sprogværker; f. E. *Gatterers* Diplomatikker, *Adelungs* Mitridat og *J. Grimms* store "deutsche Sprachlehre," samt de tre berömteste literære Tidender. Også hos os såvelsom Islænderne stride disse tvende Skriftformer om Herredömmet, og de gotiske have allerede lidt et stort Skår. Fra 1750 har man trykt danske Bøger med latinske Bogstaver, og de latinske ere indførte i Videnskabernes Selskabs Skrifter såvelsom i det skandinaviske, det danske og det norske naturhistoriske Selskabs samt i alle Indskrifter af nogen Smag; endogså i Navne på Gadehjörner og det i selve Provinsstæderne; ja enhver Bonde skriver og enhver Bondepige syer jo sit Navn med lat. Bogstaver. Der er derfor ubegribeligt, hvorledes Prof. Molbech endnu for ramme Alvor, som det synes, kan kalde de lat. Bogstaver en *fremmed* Skrift i Modsætning mod den gotiske, hvorved der er intet *dansk* undtagen Navnet.

72. Af denne historiske Udsigt er det klart at den Bogstavskrift, vi i Dansken bruge, er den latinske, skönt vi foruden den egentlig latinske Form af den, endnu ere belæmrede med en anden; fordrøjet af Munkene i Middelalderen og sædvanlig kaldet den gotiske. Gå vi da tilbage til vor Bogstavrækkes ældste Beskaffenhed hos Latinerne selv, så finde vi at den i Førstningen kun indeholdt et enkelt Tegn for hver Grundlyd; og at disse Tegn skreves adskilt, opretstående og temmelig stift som de vi nu kalde *store Bogstaver* (unciales v. majusculæ). Men i senere

Tider, da Skriveriet tiltog, opstod en anden mindre, mere sammenhængende og afrundet Form af Tegnene, som de vi nu kalde små Bogstaver (literæ minoris formæ v. minusculæ). Disse tvende Former vedligeholdt sig længe ved Siden af hinanden, den ene i Indskrifter o. desl., den anden i sædvanlige Håndskrifter. Men i disse gjorde man dog gjerne Begyndelsesbogstaverne store, da man anså den Form for smukkere og mere ægte. Tilsidst blev det almindeligt at bruge store Begyndelsesbogstaver ikke blot ved ny Afsnit, men ved ny Sammenhør (Perioder) og endelig i Personers og Steders Egennavne, således er Brugen endnu i latinsk Tryk. De tvende Former af Bogstaverne bleve således igjen forbundne til at udgöre en eneste dobbelt Bogstavrække, hvoraf man efter visse Regler snart brugte de store, snart og sædvanlig de små, som mere bekvemme men yngre og mindre ægte. Denne dobbelte Bogstavrække er følgende

store:	A	B	C	D	E	F	G	H	I	(J	K)	L	M
små:	a	b	c	d	e	f	g	h	i	(j	k)	l	m
store:	N	O	P	Q	R	S	T	(U)	V	X	Y	Z	
små:	n	o	p	q	r	s	t	u	(v)	x	y	z	

j og *v* adskiltes ikke fra *i* og *u* af de gamle selv, men Formen *I, i, V, u* var den sædvanlige både som Selvlyd og Medlyd; *k* derimod ansås for et græsk Bogstav, der brugtes såre lidet. Rækken indeholdt da oprindeligvis 22 eller 23 Bogstaver, der nu ere blevne til 25. Desuden dannede man for at betegne to Tvelyde de sammensatte Tegn Æ, æ, Œ, œ, der endnu bestandig bruges i god og nöjagtig latinsk Tryk, Nogle have vel begyndt at opløse dem til ae, oe, men dette synes mindre rigtigt og tydeligt; da der således udfordres ny Tegn til at tilkjendegive hvor *e* skal læses særskilt, og ikke udgöre nogen Tvelyd med *o*

og *a*. Det synes naturligst at skrive *æris, pæna*, i to Stavelser og *aeris, poeta* i tre; men når man skriver de først anførte Ord *aeris, poena*, må man skrive de sidste *aëris, poëta;* hvilket Tegn (¨) ellers ikke er brugeligt i Sproget (man skriver nemlig ikke *reï, fideï, cuï, fuït*); men kun opfundet ligesom til at flikke på en fejlagtig Retskrivning med, og i sig selv urimeligt; da det tilkjendegiver at *ae* skal udtales som *ae*, og *oe* som *oe*, det er: at disse Bogstaver skulle have sin naturlige Lyd og ingen anden!

73. Den gotiske Bogstavrække har samme dobbelte Form, nl. store og små Bogstaver, der se således ud:

𝔄 𝔅 ℭ 𝔇 𝔈 𝔉 𝔊 ℌ ℑ (𝔍) 𝔎 𝔏 𝔐 𝔑
𝔞 𝔟 𝔠 𝔡 𝔢 𝔣 𝔤 𝔥 𝔦 𝔧 𝔨 𝔩 𝔪 𝔫
𝔒 𝔓 𝔔 ℜ 𝔖 𝔗 𝔘 𝔙 𝔛 𝔜 ℨ Æ Ø
𝔬 𝔭 𝔮 𝔯 𝔰 𝔱 𝔲 𝔳 𝔵 𝔶 𝔷 æ ø

Det store *Je* af denne Bogtsavrække er dog ikke almindelig antaget, men kun forsøgt i nogle nyere Værker her i Landet. Forsøget er i sig selv rigtigt og bifaldsværdigt, sålænge man trykker med disse Munkebogstaver, kun synes det næppe Umagen værd at flikke på denne smagløse Lævning af Middelalderens Babari; da man uden Flikværk kunde have de samme og end större Fordele ved at lade sin Bog trykke med de ægte lat. Bogstaver. En Omstændighed, der gör de gotiske meget forkastelige, er at den tilhørende Skrift siden Bogtrykkerkunstens Opfindelse er afveget så aldeles fra den gamle Form, man vil beholde i Tryk, at man næppe gjenkjender noget eneste, hvilket er til stor Hinder for Almuen i at læse og skrive, uagtet det var til Lettelse for den at man først beholdt og endnu forsvarer Munkebogstaverne. Man har også efterlignet denne gotiske Skrivehånd i Tryk, den består af følgende Tegn:

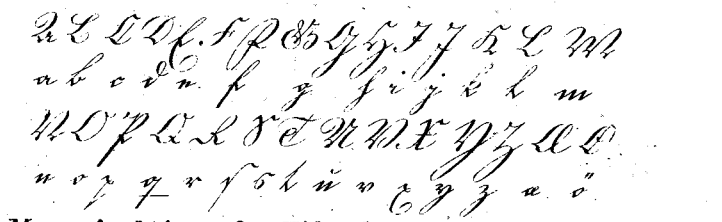

Man må altså nu for Tiden lære tre Bogstavrækker for at kunne læse Dansk, nemlig 1) den latinske, uden hvilken man ikke engang kan læse Adresseavisen eller Skilter i Byen såvelsom Provinsstæderne; 2) den gotiske i Tryk, uden hvilken man ikke kommer igjennem Katekismus, Lærebog eller Almanak; 3) den gotiske i Skrift, uden hvilken man ikke kan læse skriftlige Dokumenter. Denne sidste er dog den urimeligste af alle, da den er mere forskjellig fra den trykte, som den skulde forestille, end denne er fra den latinske. Da nu alle disse tre Bogstavrækker ere dobbelte så har man seks Tegn at lære for hver enkelt Lyd i Sproget; hvilken urimelig Mængde af Tegn, det ene isteden for det andet, og det ene fordrejet af det andet! Såsnart den gotiske Skrift afveg så meget fra Trykken, at den måtte læres særskilt, blev den hensigtsstridig og burde været afskaffet; ti Hensigten, hvorfor man beholdt den i Førstningen, var kun at afbilde den bevante Skrift. Det var altså unægtelig Tankeløshed at man beholdt den, da den blev til Byrde isteden for til Lettelse, og det er Slendrian at man kan forsvare den endnu, da den kun tjener til Udgift for Bogtrykkerne, til Plage og Tidspilde for Ungdommen, som må lære at læse tredobbelt og skrive dobbelt, til Afskrækkelse for Udlændere, der kunde have Lyst til at lære vort Sprog, og altså til Skillerum imellem os og andre dannede Folkefærd. Dog kan vor Langsomhed i at afskaffe den gotiske Skrift, når den forbindes med Betænksomhed, muligen have den gode

Følge at adskillige små Forbedringer i vor Retskrivning lettere kunne indføres ved denne Overgang, som endnu forestår os at göre. Således have i det mindste de Svenske benyttet denne Overgang til at slippe fra det tyske *w*, og kunde vi ved samme Lejlighed slippe i det mindste fra *q* og *z*, og få et eget *å*, samt *ö* adskilt fra *ø*, foruden det Je, som af sig selv følger med den latinske Skrift, så havde vi efter vort Sprogs Natur vundet betydelig.

74. Den latinske Bogstavrække har mange og store Fordele fremfor hvilken anden som helst, den er smagfuld at se til, hurtig at skrive, og i den skrevne Form meget lig den trykte. Den har Tegn for alle væsentlige Grundlyde, og er ikke overlæsset med mange unyttige Tegn. Den har Tonetegn til Selvlydene, der i det mindste i de nyere Sprog dels anvendes til at antyde Tonefaldet som i Spansk, dels til at bestemme selve Lydens væsentlige Beskaffenhed, som i Fransk og Islandsk. Den er udbredt ikke blot over den største Del af Evropa, men med Evropæerne over den største Del af Jordkloden. I Latin, Italiænsk, Fransk og Engelsk og flere Sprog bruges den udelukkende, således er næsten alt hvad lærdt og skönt, stort og udødeligt, den menneskelige Ånd har frembragt, optegnet dermed. I Amerika og Avstralien fra Grönland til Botanybaj bruges den udelukkende. I det sydlige og vestlige Afrika har den fået fast Grund; den er også indført i flere asiatiske Sprog; f. E. Malaisk. Den letter således den som er oplært deri Adgangen til fremmede Sprog; da hans Öje ikke stødes eller forvildes af fremmede Figurer, men tværtimod kommer Øret til Hjælp i at fatte og fastholde Ordene. Den letter også omvendt Fremmede at lære vort Sprog, da den ligeledes kommer dem til Hjælp i at gjenkjende og erindre Ordene; Engellænderen f. E.

vil tro at møde gamle Bekjendte, når han støder på vort: *Finger, Hånd, Ting, varm, aem, have, finde, holde, give, tage,* som han i sit eget Sprog er vant at se skrevne: *finger, hand, thing, warm, them, have, find, hold, give, take,* hvorimod Finger, Haand, Ting, varm, dem, have, finde, holde, give, tage ville være ham aldeles fremmede, ja nogle af dem, såsom Finger, Haand, Ting, endog umulige at læse, förend han får studeret en ny Bogstavskrift; Således lægge vi selv Hindringer i Vejen for vort Sprogs og Bogvæsens Udbredelse ved vor Fastholden på den gotiske Skrift efter at alle dannede Folkefærd have forkastet den.

75. Just derved at den latinske Bogstavrække er så udbredt, har den tillige erholdt et andet såre vigtigt Fortrin; ethvert Folk, som har antaget den, har nemlig på sin Måde lempet den til sit Sprog, afændret den, og tilföjet nogle ny Tegn, hvilket gör den fuldstændigere og fuldkommere end nogen anden i Verden, i det den med færre Grundtegn kan udtrykke flere Lyde end nogen anden selv den indiske. Således have Spanierne tilföjet ñ, Polakkerne ł, Engellænderne w, Islænderne þ og ð, Danskerne og Svenskerne å og ø, der ikke er taget af *æ*, men udtrykkelig skrives med denne Streg igjennem i de ældste danske og svenske Håndskrifter, ligesom også *u* med en lignende Streg igjennem stundum forekommer for *y*. Slige ny Bogstaver gjenkjendes dog straks formedelst deres Overensstemmelse med de gamle Grundbogstaver, og hindre aldeles ikke Læsningen. Mange Forandringer ere også gjorte af de forskjellige Folkefærd i de enkelte Bogstavers Anvendelse; f. E. det italiænske *ce*, det franske og polske *z* ere anvendte til Lyde, som ikke lettelig på nogen anden Måde lade sig bekvemt betegne. Den tænkende Sprog-

lærde, som med tilstrækkeligt Kjendskab til denne mangfoldige Udvidelse og Anvendelse af Bogstavrækken forbinder en ordnende Ånd kan danne et Hele af alt dette, der i Simpelhed og Fuldstændighed uendelig langt overgår enhver anden Bogstavskrift. Han vil også finde Midler nok til at afhjælpe Manglerne i sit Modersmåls Retskrivning, når denne kun ikke anses for uforbedrelig.

Denne Bogstavrække er da antaget og given; det vilde være Dårskab at forandre dette Valg, al den Stund Hensigten med Skriften er at kunne læses af så mange som mulig. Vi have heller ingen Grund til at fortryde på Valget, eller klage over vor Bogstavrækkes Ufuldkommenhed, men snarere over vor egen Sendrægtighed i at anvende dens uudtömmelige Fuldkommenheder retteligen. Fattes vi et *å*, hvorfor bruge vi da ikke det samme som vore Naboer, der dog alligevel have sammme Bogstavrække ja næsten samme Sprog som vi, og som allerede Höjsgård for 80 År siden har foreslået, for ej at tale om at vore Forfædre have brugt en lignende Figur, för den nogensinde blev anvendt i Sverrig, (se Bladet Hermod Nr. 2). Fattes vi et *ö* forskjelligt fra *ø*, hvorfor benytte vi ikke disse to Figurer, som vi have, som Höjsgård har foreslået, og som ere ganske bekjendte over hele Danmark og Norge? Man må derfor tilstå, det ikke er at tilskrive Bogstavrækken, om vor Skrift er ufuldkommen, men ene og allene vor egen Mangel på Skönsomhed til at anvende den retteligen.

4. *Hovedstykke.*

76. Skrifttegnenes rette Anvendelse er dog, oprigtig talt, ikke så let en Sag; ti dels er det formedelst Lydenes Finhed, Lighed, Foranderlighed og ubestemte Grændser vanskeligt at afgöre, hvad der er

bestemt rigtigt; dels er det formedelst Vanens Magt, Hobens Tankeløshed, Halvlærdes Selvklogskab og Lærdes Mangel på Enighed og Fasthed i at følge bestemte Grundsætninger, vanskeligt at sætte endog det håndgribelig rigtigste og nødvendigste igjennem. Retskrivningslæreren i Modersmålet har heller ingenlunde fri Hænder til at anvende Bogstavrækken efter eget Skön, da vort Sprog ikke nu først begynder at skrives, men alt i mange Hundredår har været Skriftsprog. Han må derfor, hvis han vil håbe at finde Efterfølgere, ikke lade det være nok at göre Læsningen bestemt, men tillige sørge for at Skrivningen bliver let og ubehindret. Han bör vogte sig for at indlade sig i alt for fine Adskillelser, ti i Finhederne hersker den störste Forskjellighed, han kan altså der mindst vænte at alle skulle høre ligesom han, eller udtrykke hvad han tror at høre, hvis de selv tro at høre anderledes. På denne Grund mener jeg, det vilde være urådeligt at adskille *j* fra *j* og *v* fra *w*, ti f. E. i Stavelserne: *Baj, Vej, nej,* Kon*voj, Soja, höj, Stöj* tror Skougård at høre *i* (eller *y*), Bredsdorff at høre hårdt *j*, og jeg at høre blødt *j*; ligeså i *Gavn, Skov* o. desl. hører Skougård *u*, Peder Syv og Pontoppidan *v*; Gerner, Bredsdorff og jeg *w*; ja mange af disse Ord udtales virkelig på begge Måder (66); det vilde derfor uden Tvivl lede til uendelig Forvirring at adskille disse Bogstaver i Skrivningen. Hermed stemmer også Hr. Amtsprovst Bøghs Regel overens, der (S. 39) lyder omtrent således: Til Betegnelse i Skrift må og bör intet antages, som den Skrivende lettelig kan tage fejl af; intet som man ikke tydeligen kan beskrive for ham, så at han med Vished kan skjelne det fra andre lignende Ting. Men når man vil tilkjendegive den bestemte Landskabsudtale, der hersker i enkelte Sprogarter, ere slige Ad-

skillelser nødvendige; da de tydeligere end den udførligste Beskrivelse vise hvorledes man siger, og i hvad Tilfælde. Hertil kommer at Sprogarterne ofte i slige Finheder afvige fra hverandre. Det vilde altså opløse og forstyrre det almindelige Skriftsprog, hvis man indførte Adskillelser, som altfor nöje betegnede Finhederne i en enkelt Egns Udtale, da man altid måtte overlade de øvrige Egnes Beboere lige Ret; ja disse vilde naturligvis endog uforsætlig ofte anvende de Betegnelser, som udtrykte deres særskilte Udtale. I Følge heraf anser jeg det også for uråderligt at adskille ð fra *d* og *g'* fra *g*; Nordmændene sige nemlig *d* og *g*, hvor vi sige ð og *g'*, dette være nu en Fejl eller ej, så kunne vi aldrig vænte at de af Høflighed mod os skulde optage en ny eller i det mindste i flere Hundredår aflagt og forglemt Betegnelse, som fremstiller vor Udtale, men strider imod deres egen; såmeget mindre som det i Følge de menneskelige Tings Omskiftelser var muligt at deres Land en Gang kunde blive Hovedsædet, og vor Udtale, der nu måskje kan gjelde for den fineste og retteste, komme til at betragtes som et forældet Landskabsmål. Hel anderledes forholder det sig med Islænderne, som længst have beholdt ð i Skrift, og endnu den Dag i Dag nöjagtigen adskille det fra *d* i Udtalen. Hvis de altså optage ð, så gjengive de kun derved deres Skrift en Nöjagtighed og Fuldkommenhed, som den ved foregående Slægters Skødesløshed var såre nær ved at tabe, men som deres Sprog aldrig har ophørt at besidde. Hvad os derimod angår, så vilde dette ð ikke allene skille den danske og norske Skrivebrug ad; men også göre vor Skrift höjst forskjellig fra den svenske og tyske, og det i fælles Ord, som hidtil have været skrevne på en fælles Måde; f. E. *hvad, bad, ned, vid, blid*, o. desl.

77. Men i at betegne endog de nødvendigste Adskillelser, ja i det hele Foretagende må Retskrivningslæreren gå frem på samme Måde som hans Landsmænd i Almindelighed. Skrivebrugen bör være ham vigtig, han må søge at uddrage Lovene, som den følger og befæste dem ved at vise deres Grund og Nødvendighed; kun Modsigelserne i disse Love bör han søge at hæve, og Urigtighederne bör han søge at rette, og i disse Rettelser bör han holde sig til det mest bekjendte eller dog med det bekjendte mest overensstemmende samt simpleste og letteste. Når derfor C. Kølle i Kristiania betegnede *å* med overstrøget *a*, så var Hensigten rigtig, men Fremgangsmåden fejlagtig eller uheldig; ti at tvende *a* betegne *å* er unægtelig en Modsigelse mod den sædvanlige Brug af *a* både hos os selv og andre evropæiske Folk; men hverken er det overstrøgne *a* bekjendt, ej heller overensstemmende med noget bekjendt, da *ø* forholder sig til *o* som *æ* til *a*, og ingenlunde som *å* til *a*, ej heller er det overstrøgne *a* bekvemt at skrive, eller let at trykke eller læse, da det ikke bruges til nogen Ting i noget andet Sprog. Ligeledes er ā for ă hverken bekjendt nogensteds fra, ej heller overensstemmende med noget bekjendt, da ē er langt *e* og ă følgelig må formodes at være langt *a* og ikke *å*, ej heller endelig er ā så let at skrive som *a* med en Tøddel over (d. e. *å*); ti således skrives dette Bogstav i et af de ældste og skönneste danske Håndskrifter, den ovenfor anførte Oldbog *F*, samt i sædvanlig svensk Skrift. Hvis nogen vilde forædre den engelske Retskrivning, så burde han ingenlunde sætte *grin* isteden for *green*, *luk* isteden for *look* eller desl., ti dette vilde forandre hele Selvlydsordningen i Sproget, være det modsatte af den hidtil værende Brug, en Kuldkastelse af dens Love isteden for en

Revision eller Forbedring af dem. Men han burde f. E. søge at adskille *bow* (= *now*) fra *bow* (*boe* = *toe*), at göre *were*, *where*, *there* overensstemmende med *hare*, *snare*, *rare* eller med *hair*, *fair*, *pair*; i Almindelighed at göre de antagne Regler overalt gjeldende, ikke omstøde dem eller omstøbe Brugen, som kun vilde afstedkomme Forvirring. Det er sandt at Rettelsen af Brugens Undtagelser og Fejl også må afstedkomme Gæring og Ulighed i nogen Tid; men dette er en nødvendig Følge af enhver Forbedring; da den umulig kan blive almindelig antaget i samme Öjeblik, som den første Gang fremsættes; man må altså enten erklære Vejen til al Forbedring spærret for evig, eller finde sig deri. Dog skader denne Vaklen intet, al den Stund den ligger imellem Brugen, som er bekjendt, og det rigtige, som af sig selv er klart og indlysende, altså rimeligvis snart vil blive Brug. Kun hvad der kuldkaster Brugens Grundlove, eller går frem i modsat Retning, afstedkommer Forvirring og er forkasteligt. Desuden hersker der i vor Skrivebrug allerede en så stor Vaklen, at man ofte finder samme Forfatter skrive samme Ord på forskjellig Måde, og det endog i samme Bog. Den Vaklen altså, der fremkommer ved at rette og bestemme Brugen i Skrivningen af Modersmålet, forstyrrer ingen forhåndenværende Enhed; men leder tværtimod til en grundet og derfor varig Overensstemmelse, et Mål der næppe på nogen anden Vej står til at opnå. Jeg håber derfor ikke at gå Brugen for nær i det jeg søger at samle, drøfte og vælge iblandt de mange ofte modsigende Regler, der gives for den, samt af vore störste Sproggranskeres Arbejder uden noget nyt Forslag at tilvejebringe en Ordning eller opføre en Lærebygning i denne Videnskab. På denne Måde allene synes mig muligt at forene de stridende Partier,

hvoraf nogle göre Brugen til øverste og höjeste Grundsætning, andre aldeles tilsidesætte eller ringeagte den. Skulde Brugen være øverste Grundsætning, vilde det ikke være muligt at fremstille Retskrivningen uden i Form af en Ordbog; men da den så ofte vakler, og, som vi snart skulle få at se, bevislig fejler, altså nødvendig må berigtiges, så kan den umulig være den höjeste Grundsætning. Det er da vist at man uden Hensyn til Brugen intet vil udrette; men det er ligeså vist at man, uden at underkaste Fornuften den, aldrig vil kunne göre Retskrivningslæren værdig til at kaldes Videnskab, al den Stund Brugen i og for sig selv ikke er bygget på Fornuftgrunde, men intet uden det som grunder sig på Fornuften eller dog består for den, kan fortjene hint hæderlige Navn. Med Rette siger derfor *Dichman* i sine Regler for Retskrivningen Kh. 1799 S. 26. "Sålænge Sprogbrugen (Skrivebrugen) hævder sin usurperede Ret som Norme, kan den undertrykte Ortografi aldrig arbejde sig frem til Rang mellem Videnskaberne; og Sproglæreren, sparende sig den Möje at skrabe Qvasi-Regler sammen, som tilintetgjöre sig selv i evige Undtagelser, kan i dets Sted give Lærlingen en halv Snees, i Henseende til Retskrivningen forskjellige Bind (eller en Ordbog) i Hænde og sige til ham: "*See der! lær hvorledes du skal skrive!*" Ortografien er i vore Dage endnu en scientifisk Uting. Men gjör den nogensinde Krav på det hæderlige Navn af Videnskab, så måe den ikke rave frem, hældende sig til den vaklende Undskyldning: *således skriver man*; men den måe støtte sig på den faste Overbeviisning: *således bör man skrive*. Det er: den måe, i det den skaber sig selv, hvile på en *regelmæssig Konsequents*, i det den bliver sig selv så lig som muelig, og omfatter uden Undtagelse ethvert Tilfælde af samme Art.

Den Regel: *skriv som man skriver*, indeholder desuden, når man træder den nærmere, den underlige Påstand: "Antag de störste Urimeligheder, når de ere i Mode"; og Ordet *Man* viser allerbest, hvorlidet denne Påstand er berettiget til at anmasse sig Navn af *Regel;* thi gives der vel, med Hensyn til Retskrivningen, nogen större Proteus end den kjære *Man?*" Såvidt Dichman. Man ser han smigrer ikke Brugen, men han følger den dog selv så meget som mulig, og det må unægtelig enhver, der agter at udrette noget til dens Forbedring.

78. Ja ikke nok at man følger Brugens Gang i Modersmålet, endogså andre Sprogs Brug må man tage Hensyn til; efterdi vi høre til samme store Skrivesamfund som de fleste øvrige evropæiske Folkefærd, og til samme Sprogsamfund som alle Nabofolk rundt om os, især dog de øvrige skandinaviske. Der ere visse Ting, hvori disse Samfund stemme overens, at angribe dem vilde være urimeligt især for et i Magt og Antal så indskrænket Folk, og vilde kun tjene til at göre vor Skrift besynderlig og barbarisk i de andre Folkefærds Öjne. Således kunne vi vel skrive *Kanselli* ligesåvel som Islænderne *kanselli* og de Svenske *Kansli; Kvinde* af *Kone* ligesåvel som Islænderne *kvinna;* og *straks* ligesåvel som Tyskerne *stracks;* samt *Magasin* ligesåvel som Franskmændene skrive *Magasin*, vi kunne da letteligen undvære de fire hos os aldeles overflødige Bogstaver *c, q, x, z*, men dersom nu en Lærd faldt på at anvende dem til at betegne de fire Lyde, for hvilke vi fattes egne Tegn, så vilde det være en åbenbar ja næsten latterlig Urimelighed; da ingen vilde gjenkjende dem i den ny Betydning, men Skriften vilde se ud som Sifferskrift. Denne Fejl begik ikke desmindre Silverstolpe oftere: han antog nemlig *ç* til at betegne det eng. *sh*, fr. *ch*, tyske *sch*, hvilket langt rettere skulde være betegnet *s'* eller *sh*, samt *k* til at betegne det ital. *ce*, eng. *ch;* og endelig *q* til at betegne det sædvanlige *k* (S. 65 Anm.), lutter Forandringer som skulde have givet Svensken et barbarisk og urimeligt Udseende i Sammenligning med Dansk eller Tysk, eller hvilket som helst andet Sprog, da disse Bogstaver ikke bruges således hos noget Folk i Verden fjærn eller nær. Af denne Grund allene mener jeg vi aldrig burde tænke på at optage noget *g̃* (60), om endog man kunde blive enig om Figuren og om Afgörelsen af Spörgsmålet: enten det er en blot Afart af *n*, eller det indbefatter *ng;* efterdi intet andet Folk i Evropa har noget eget Bogstav for denne Afart af *n*, og de danske Ord, hvori det forekommer, og som vi have tilfælles med andre, således vilde få et fremmedt og besynderligt Udseende; f. E. *Fig̃ger, tæg̃ker, lag̃g, ug̃g*, o. desl. Hertil kommer Ubetydeligheden af den Nöjagtighed eller Tydelighed, som derved vilde vindes. Fremdeles Lyden *æ* betegnes i Dansk snart med *æ* snart med *e*, uagtet *e* har en anden forskjellig Lyd; ligeledes betegnes Lyden *å* snart med *å* snart med *o*, uagtet *o* desuden har sin egen Betydning. Dette synes og er unægtelig en stor Ufuldkommenhed, ikke desmindre mener jeg det vilde være aldeles ugörligt at rette dette Misgreb, og anvende *æ* og *å* overalt, som Kølle virkelig forsøgte i Bogen: *Ær dæt fårnuftigt at have Religion?* Kristiania 1794; ti i alle vestevropæiske Sprog have *e* og *o* denne dobbelte Betydning; mangfoldige af de Ord, vi have tilfælles med andre Folk, vilde alså derved få et barbarisk Udseende: *såm får Æksæmpel: Kånsært, Kåntækst åg dæsl.* Ikke at tale om hvormeget dette vilde stride imod vor egen Brug (77), og hvor besynder-

lige derfor mange af vore egne Ord i lang Tid måtte forekomme os selv, hvis vi antoge en sådan Skrivemåde. Silverstolpe har, uden Tvivl for at undgå denne Klippe, forkastet *ä* og *å*, og antaget derfor *e* og *o* med visse Mærker over; men herved støder han vel oftere an mod Brugen i Svensk og Dansk, end han, ved at anvende *ä* og *å* overalt, vilde have stødt an mod andre fremmede Tungemål.

79. Da man derfor i at betegne Udtalen med den antagne Bogstavrække ingenlunde tör tilsidesætte Brugen, og dog så ofte kommer i Strid med den, så er det af yderste Vigtighed at kjende dens Grund og Oprindelse, som findes i Retskrivningens og Sprogets Historie. Intet Middel er vigtigere til at vejlede Retskrivningslæreren, og vise ham hvor han tör forandre Brugen, end det som viser ham Årsagen til dens mange Særsyn og det rette Sammenhæng dermed. Hvis en fornuftig og bekvem Betegnelse af Udtalen allerede tilforn havde været brugt, vilde det jo være urimeligt at plage sig selv og andre med en ny; ja hvis denne bekvemme Skrivning endog skulde være forglemt, vilde det alligevel være en utilgivelig Fejl at overse den, formedelst Vankundighed i Videnskabens Historie antage en ny, og derved føre et gammelt Skriftsprog længer end behøvedes bort fra det selv, fra dets oprindelige og ejendommelige Væsen. I gamle danske Bøger finder man således ofte *å* skrevet med enkelt *a*, og det blev meget sent almindeligt at skrive to Aer for denne Lyd, ja endnu Kong Christjan 4. skrev sædvanlig enkelt *a*, som ses af hans egenhændige Breve, f. E. tvende af 1645, der ere meddelte af Prof. Molbech i Ny danske Magasin 5 Bd. I H. S. 77, 78. Man finder der: *y gar, derpa, na, forsta, savel, arsag, darlighed, nadige, bade, made* for: *igår, derpå, nå, forstå, såvel, Årsag; Dårlighed, nådige, både, Måde,* og kun enkelte Gange *aa* for *å;* f. E. *Raad, faat* for *Råd, fået;* men stundum for langt *a;* f. E. *Staadt, daa* for *Stået, då.* Da nu Kongen ingenlunde kan formodes at have villet forandre Retskrivningen, så er det klart at det først ved Pas 1650–60 kan være blevet almindeligt at skrive *aa* for *å*, hvorvel det i trykte Bøger findes temmelig almindeligen efter 1600, og at altså denne Brug ingenlunde er så gammel og så dybt grundet i det danske Sprog, som man sædvanlig synes at antage. Dette er også klart deraf at Pontoppidan i sin *Grammatica danica* 1668 S. 17 nævner to af vore ældre Forfattere, som have brugt *å* for *å*, nl. *Bertel Knudsen* Præst til Søderup og Hørup i Skåne i sin *manuductio ad poeticam danicam*, Hafniæ 1641, og Peder Jensen Præst til Vester-Hæsinge i Fyn i sin *Prosodia danicæ linguæ* med hosfølgende danske Eksempler o. s. v. forfattet 1627, og efterat have anført nogle Prøver, såsom: *mål, så, på, år* tilføjer: *sed ego vocalem geminare malo*, nemlig fordi han vilde bruge (^) hvor en Sammentrækning fandt Sted; f. E. *hår* for *haver, får* for *farer*, og vel tillige formedelst den i hans Tid overhåndtagende Brug. Kommer nu hertil at man i en af vore betydeligste og ældste danske Oldbøger (77) virkelig finder *å* skrevet som *a* med en Tøddel over, aldeles ligesom det den Dag i Dag skrives af de Svenske; så må alt dette unægtelig meget styrke vort Mod til at forkaste *aa*, og antage en rigtigere Betegnelse endogså imod den nuværende Brug.

80. Ligesom den nuværende Sprogform og Skrivebrug har sin Grund i den foregående, således har atter den sin Grund i den næstforegående, og således videre, indtil vi tilsidst komme til en Punkt, hvor vi ikke mere kan kalde det Dansk, til et Stamme-

sprog eller Oldsprog, hvorpå det nuværende er bygget og hvori det har sin første Grund. Det skönnes let hvor nødvendigt det er at kjende Sprogets Oprindelse og Sammenhæng med dette Oldsprog, og ikke blot historisk vide at Dansk er oprunden af Islandsk; men med en levende Kundskab i Oldsproget at have tydeliggjort sig Måden hvorpå og Overgangene hvorved den er oprunden deraf. Vi forefinde nemlig i Modersmålet, både Sproget selv og Skriften, mange Særsyn, som vi uden slig Kundskab umulig kunne forklare eller engang begribe, end sige bedömme deres Rigtighed eller overhovedet afgöre noget derom. Mangel på slig Kundskab er måskje den væsentligste Fejl ved svenske Akademiets Afhandling om Stavemåden. Den Særhed f. E., som den svenske Retskrivning har tilfælles med den danske, at *e* betegner tvende Lyde: *e* og *æ*, ligesom *o* betegner *o* og *å*; f. E. i *én, mener — den, tjener; Ordet, god — Orden, godt;* uagtet der for *æ* og *å* haves egne Bogstaver; f. E. *Hæl, Sjæle, hårdt, Både*, er aldeles uforklarlig for den som ikke kjender Sprogenes Overgang fra Oldsproget. Grunden dertil bliver da i Akademiets Bog undersøgt på 14 Sider (104-118), men naturligvis intet mindre end udfunden (jf. S. 33 Anm.) da dog den hele Sag på 14 Linier kunde været fremsat så klart som Solen, hvis Forfatteren havde kjendt den ældste Svensk og sammes Forhold til Islandsken. Dernæst opofres andre 27 Sider til Anvendelsen af det aldeles fejlagtige Udslag af denne frugtesløse Undersøgelse. Sagen er med Anvendelse på Modersmålet følgende: i Oldsproget betegnes Lyden *æ* altid med *e*, og Lyden *å* altid med *o*; f. E. *bera*, bære; *borit*, båret; men *æ* og *á* tilkjendegive der et Slags Tvelyde, der udtales næsten *aj, aw*, altså hel forskjellig fra *e, o*; f. E. *næra*, nære; *hárit*, Håret, lyde næsten som *najra*,

hawrit. Da nu Sproget i 12te Hundredår både i Danmark og Sverrig tabte alle Tvelyde (33), så erholdt *æ* og *á* samme Lyd som *è* og *ò*, men da Skrivningen ikke forandredes tilligemed Udtalen, så fik man dobbelte Betegnelser for disse tvende Lyde, og begyndte naturligvis snart at forblande disse dobbelte Betegnelser (*e* med *æ*, *o* med *å*), efterat deres naturlige Grund, den forskjellige Udtale, var forsvunden. Lydene *é* og *ó* findes derimod slet ikke i Stammesproget, men i deres Sted atter to Tvelyde, der skrives *ei*, *ó*, og for os, som ikke have dem, kunne beskrives at lyde omtrent som *éj*, *ów*. Ved Sprogets Overgang til nuværende Dansk og Svensk forsvandt også disse Tvelyde, og antoge Lyden af nuværende dunkelt *é*, *ó*, f. E. *bein*, Ben; *sól*, Sol; man fandt ingen andre Bogstaver at betegne disse ny opkomne Selvlyde med end *e*, *o*, og således erholdt da disse Bogstaver en dobbelt Betydning; den oprindelige som *æ*, *å*, og den senere som *é*, *ó*. Undertiden som i den oftanførte Oldbog *F* betegnede man vel *e* og *o* i sidste Tilfælde med et Mærke eller en Tøddel over; men dette blev sjælden iagttaget, og således havde man da den Urimelighed i Skrivningen, at *der*, *det* udtaltes ligesom *nær*, *Dræt*, men skreves ligesom *ser*, har *set*. Hos os fattes ikke heller Eksempler på grundløse Undersøgelser lig det svenske Akademis om Oprindelsen til den dobbelte Brug af *e* og *o*; men dette må være nok til at vise, på hvilken Klippe de nødvendigvis udsætte sig for at strande, der uden dyb Kundskab til Sprogets Oprindelse og Oldsprogets Beskaffenhed ville afgöre eller drøfte nogen betydelig Punkt af denne Materie, al den Stund de ikke kunne afrive Sproget fra dets Stamme og Rod, sålænge disse i en Mængde betydelige Værker ligge klart for Dagen for enhver, som gider umaget sig med at søge og begrunde dem.

81. Fra samme Oldsprog som Dansken har sin Oprindelse, nl. Islandsken, nedstammer også Svensken, stundum ligger hin, stundum denne nærmere ved Stammesproget, snart har hin, snart denne været forud på Vejen til Dannelse og Smag, men i det hele have de fulgtes ad, og Afstanden imellem dem er endnu ikke stor. Det indses derfor let hvor vigtigt det er for Retskrivningen i den ene at have bestandigt Hensyn til den anden. Hvis f. E. en eller anden ny Betegnelse måtte synes nødvendig eller tilrådelig, vilde det være urimeligt, og blot tjene til at barbarisere Sproget, om man hentede den fra fremmede eller fra nogen anden Kilde hvilken som helst, hvis man i Oldsproget eller Nabosproget kunde finde noget der passende lod sig anvende, såsom *å*, der i Grundsproget skrives *â* eller *á*, i Nabosproget *å*, og derfor i Dansken ikke bör betegnes *a*, *aa* eller *aae*. Den blotte Overensstemmelse med Stammesproget eller Nabosproget bör allerede være os en vigtig Grund; ti da al Skrivning er en vilkårlig Betegnelse af det hørlige i Sproget, må det jo i og for sig selv være hensigtsstridigt, og blot lede til Forvildelse at indføre flere vilkårlige Tegn eller Betegnelsesregler for selv samme Ting. Det bliver da nødvendigt at kjende Oldsproget og Nabosproget, især deres Udtale, og ikke lade sig nöje med at slå et Ord op i en Ordbog ved påkommende Tilfælde; ti Synet bedrager let, hvis ingen levende Kundskab i Sproget kommer til Hjælp. F. E. i det J. Baden i sin danske Sproglære beskriver Udtalen af blødt *k* eller *kj* foran *æ*, jævnfører han den svenske Retskrivning uden *i* (eller *j*) som passende nok for Svensk, skönt ikke for Dansk; "ti, siger han, hvem tvivler på at Kå-lyden falder stærkere til Øret i det svenske *Kärlek* end i det danske *Kiærlighed?*" Svaret bliver, ingen uden hvem

der kjender en Smule Svensk, og vèd at det svenske *k* i *Kärlek*, er endnu meget blødere end det danske *k* i *Kærlighed*, ja at det næsten slet intet af Kålyden har, men udtales som det engelske *ch*, så at man måtte skrive dette svenske Ord på Engelsk: *chairlek*. Hans Slutning er altså fejlagtig, og måtte blive omvendt: kan det bløde *k* i Svensk, hvor det næsten intet af Kålyden har, skrives blot *k*, så kan det i Dansk, hvor det er meget nærmere ved det egentlige hårde *k*, endnu meget rimeligere skrives således; f. E. *Kærlighed*, *skön*, *köbe*, o. desl. For altså at kunne anvende Nabosproget eller Oldsproget må man kjende dem: det er Mangel på denne Kundskab, der har gjort såmange ellers ganske sindrige Betænkninger over Retskrivningen grundløse og unyttige, og det er derfor især på denne Grundvold jeg har bygget det følgende af nærværende Forsøg, især for såvidt det går ud på at indskrænke eller ændre Brugen i nogen som helst Måde.

82. Men er ikke Tysken eller i det mindste Plattysken og Hollandsken ja måskje Engelsken os ligeså nær, og altså ligeså nødvendige at tage Hensyn til ved Bestemmelsen af vor Retskrivning? Vist nok høre de til samme store Familie som de skandinaviske Sprog, at de heller ikke her skulle tilsidesættes ses af Nr. 78, men for at besvare Spörgsmålet fuldstændig og rigtig, må man kjende Sproghistorien: uagtet vi nu ikke her kunne beskrive den med nogen Udførlighed, må vi dog kaste et Blik på Gangen i de nordiske Sprogs Udvikling og Forhold til hverandre samt til de germaniske. Den allerældste Dansk er den, som findes på Runestenene. Sproget er her, for såvidt det forstås, aldeles islandsk og såre fremmedt og vanskeligt for vor Tids Danske og Norske; da Böjningerne ere tabte i vort nyere Sprog, en stor

Del Ord forældede, og Udtalen såre betydelig forandret. Da nu tillige Sproget ingenlunde forekommer fuldstændigt på Runestenene; men kun en meget ringe Del deraf, og selv denne ingenlunde i nogen regelbunden og selvoverensstemmende Retskrivning, så kan det af Sproget, som forefindes på disse Mindesmærker, næppe tjene til andet end til at bevise, at vort Oldsprog virkelig var det samme som Islandsk, og vi have i det islandske Skriftrige selv en langt bekvemmere Kilde, at øse vor olddanske Sprogkundskab af, end Runestenene nogensinde kunne yde os. At vort Oldsprog virkelig var den tilforn såkaldte *danska túnga* eller *norræna*, nu det *islandske* Sprog, kan ellers godtgöres med mange andre Grunde; jeg tror at have bevist det udførlig i Fortalen til min isl. Sproglære, og jeg har siden i Fortalerne til den angelsaks. og fris. Sproglære søgt at vise hvor tydelig Dansken på den anden Side skiller sig fra de germaniske Sprog, endog de nærmest beslægtede. Det vilde blive for vidtløftigt at gjentage alt dette her; jeg vil derfor blot anmærke, at Runestenenes Dansk her regnes med til Islandsk, og ikke er det jeg forstår ved den ældste Dansk.

83. Noget efter Kristendommens Indførelse begyndte derimod vor Lovgivning eller vore Lovsamlinger og med dem Dansken, som særeget fra Islandsken tydelig adskilt Sprog. Allerede i den skånske Lov, den ældste af de danske Landskabslove, som vi have betydelig gamle Håndskrifter af, ere nemlig alle de isl. Tvelyde blevne til enkelte Selvlyde, alle Navneord af Hankönnet have mistet deres Könsmærke *-r, ur* i Nævneformen, der således er bleven lig Gjenstandsformen; ja disse tvende Former ere også i Flertallet for det allermeste blevne lige. Nutiden af Gjerningsordene af anden Hovedart har tabt al Om-

lyd, ja denne er også i mange andre Tilfælde forsvunden, og Sprogformen så forandret fra Islandsk, at den ikke mere kan henføres til samme Sprog, hvorvel den endnu i Medlydenes Anvendelse og i de fleste øvrige Böjninger er Islandsken såre nær, ja i Henseende til Ordenes Valg, Stilling og Forbindelse næsten aldeles det samme. Denne Sprogform mener jeg kunde fortjene Navn af *den ældste Dansk*, den er dog ikke vedbleven meget længe, da Sproget var i en bestandig Overgang. — I sjællandske og jydske Lov ere allerede Hensynsformerne forsvundne og således Navneordenes og Tillægsordenes Böjning næsten ganske den samme som i nuværende Dansk; men denne Sprogform har dog endnu en stor Mængde ren islandske Udtryk og Vendinger; og som Særkjender fornemmelig *p, t, k* i samme Tilfælde som Islandsk; dette kunde man kalde *den ældre Dansk;* den strakte sig fra skånske Lov (1200?) omtrent til 1400. — Efter den Tid frembragde formodentlig de mange indströmmende Tyskere endnu en större Forandring i Sproget; man begyndte at fordoble Selvlydene, især *a* for at udtrykke det dunkle *å; p* imellem tvende Selvlyde forvandledes til *b, t* til *th* eller *dh, k* til *gh* eller *g*, man optog tyske Ord, og forkastede eller glemte mange herlige gamle Kraftudtryk. Dette Tidsrum, som jeg vilde kalde *gammel Dansk*, kan sluttes med vore Oldtryk ved År 1530 efter Thotts og fleres Regnemåde. Trosforbedringen befordrede Sprogets Dannelse og Fastsættelse, og hvorvel det ligeledes efter den Tid, især ved Tabet af Skåne, Halland og Bleking, imellem 1660 og 1700, har forandret sig en Del, have dog disse Forandringer mest bestået i Retskrivningen, da *ff u* eller *ff v* den Tid blev forkastet, alt hvad der er trykt efter 1530 er endnu, med Undtagelse måskje af enkelte Oldformer

eller Landskabsord, fuldkommen forståeligt. Fra 1530 begynder altså egentlig det nu såkaldte danske eller norske Sprog. Til Bevis herfor være det mig tilladt at anføre en liden Prøve bogstavret af Christiern Pedersens bogh om Børn ath holde till Scole, prentet i Andorp (Antwerpen) 1531. "Vaare det saa ath man kunde samle mange hundrede mesteris oc klerckis visdom, oc mange andris farnufft til sammen i en hob, som nw lade dem tøcke at de meget vide och kunde, Da skulle icke all deris visdom och konst kunde lignis ved en aff de krigs mendz visdom oc fornwfft som da vaare till, Der fore finge de Rommere oc saa megen mact oc velde Ath de betwingede alle land och rige steder oc byer alle vegne tringt omkring vnder dem." Dette vil enhver Dansk og Norsk endog den ringeste Bonde, som blot har lært at læse, uden Hinder forstå, hvilket ikke lettelig er Tilfældet med noget som er ældre end Trosforbedringen 1530; f. E. Povel Vendekåbes Svar Till thet ketterlige werisielige och wbesindige breff, som then wbeskemmede kettere Hans Mickelß aff Malms lod wdgaa met thz ny Testamente, ther konningh Cristiern lod ynkellige och wtilbørlige forwandle paa sith tijranniske wildt, oc icke Gudt till loff. Tryct wdi Rozstock 1527. "Ingen ting spørs saa langt, som then ther føris omkring vdi bøger och haffde tw dog thet giort, som the ther sette greetske wd paa latine stwndwm ord fraa ord oc stwndum meningh fraa meningh, effther som eet maal kand seg føie med eet andet, oc thet ladet vdgaa wdi then blotte text, for vden the kettirske gloßer, oc wenetske fortall, som tw haffuer førd ther i blant. Tha haffde tw nogen tack forschyld Men nw haabes oss ath nar then menige mand bliffwer wiiss giord paa thijn sckalcke mening, tha schulle tijne oc thijn herris anslagh ther aff meer spijldis en fordis oc fremmes. I Hans Mikkelsens: Nøye testamenth paa danske ret effter latinen vdsatthe, Trøckt oc

saat vti Lybs i land til Myssen 1524, er Sproget endnu særere og vanskeligere, så at man næppe forstår det uden lærdt Studium eller Kundskab i Islansk og Svensk. Det kan altså mener jeg antages for nogenlunde afgjort, at vort Modersmål i sin nuværende Skik begynder ved 1530.

84. I Norge var Sprogets Gang dog ikke ganske den samme som i Danmark: Oldsproget vedvarede der næsten fuldkommen i sin Grundform eller islandske Skikkelse til omtrent 1300. I det 14 Hundredår begyndte Udtalen at forandres og enkelte Former at forstyrres; dog er det endnu stedse en ubetydelig afvigende islandsk Sprogart. Ved Foreningen med Danmark og Sverrig fik det derimod ved Pas 1400 et stort Fremstød; nu indtrådte Gæringen eller Opløsningen af Oldsproget for Alvor, ligesom i Danmark, og skønt Norsken blev betydelig tilbage, eller tabte Oldformerne senere end Dansken, var der dog henimod År 1530 næppe den mindste Forskjel; siden den Tid har der aldeles ingen været, undtagen når Landskabsord her eller der have undsluppet Forfatterne, og indsneget sig i det fælles Bogsprog.

85. De Svenske have i Oldtiden haft selvsamme Sprog som de Danske og Norske, det er Islandsk, hvilket bevises af Runestenene der i Landet. Efter Kristendommens Indførelse begynder med Lovgivningen fra 1250 en Forandring at vise sig, da Tvelydene allerede i Uplands Loven som oftest ere ombyttede med enkelte Selvlyde, ligesom hos os i skånske Lov, også enkelte gamle Böjninger og Former forsvundne. Dette går imidlertid temmelig gradvis, og Svensken står i Tidsrummet til 1400 lige imellem Norsk og Dansk. Ved Foreningen med Danmark og Norge fik også Svensken et stort Stød fremad, imod den nuværende Sprogform og imod

Dansken, med hvilken den dog aldrig mere fuldkommen forenedes. Fra 1530 til 1600 var den måskje Dansken nærmest; men dog altid en egen Sprogart, som den er endnu den Dag i Dag. En Del af de gamle Böjninger især af Kjendeordet beholdtes vel endnu længe i Bibeloversættelserne formedelst den Værdighed, de gave Stilen; men vare forsvundne af Breve og det sædvanlige Foredrag.

86. Med Nabosprogene på den anden Side er Forholdet derimod ganske anderledes. Det er bekjendt at Tysken, i hvilken Form som helst, endog den holstenske Plattysk er enhver Danskfødt aldeles uforståelig, med mindre han ved Studium eller lang Øvelse har lært sig den, ligeså Hollandsk og Engelsk, altså alle tre nulevende germaniske Tungemål, og det efterat vi i mere end tusinde År have stået i de mangfoldigste Forbindelser og Berørelser med de germaniske Folkefærd. Gå vi til de ældre Tider, så er Forholdet det samme, om ikke måskje Adskillelsen endnu tydeligere afpælet. Jeg har søgt at godtgöre dette i Fortalerne til mine islandske, angelsaksiske og frisiske Sproglærer, ved at opgive mange mærkelige Adskillelsespunkter i Lyd, Velklang, Kön, Böjning og Ordföjning, ja hvor langt man end går tilbage i Tiden, og hvor nærliggende tyske Sprog man end tager for sig; vil man finde dem så forskjellige fra vort Oldsprog, at ikke den lærdeste Islænder vil være i Stand til at forstå dem, uden eget Studium af disse Sprog. På Grund af alt dette, som her ikke er Stedet at gjentage, anses de *germaniske* eller *teutoniske* Sprog for at danne en egen Sprogstamme, forskjellig fra den skandinaviske. Den germaniske Stamme deler sig atter som bekjendt i to Sproggrene, der fra de ældste Tider, vi kjende dem, have været forskjellige, nl. den over- og neder-germaniske; til hin hører Møsogotisk, Alemannisk og Frankisk, til denne Oldsaksisk, Angelsaksisk og Frisisk. Nu omstunder har den øvre Sproggren kun ét Skriftsprog, den såkaldte *Höjtysk*, den nedre ligeledes kun ét Skriftsprog nemlig *Hollandsk*; ti *Engelsken* er så forfransket, at den neppe kan regnes til de germaniske Sprog, undtagen for så vidt dens hele Grundvold er af angelsaksisk altså nedergermanisk Oprindelse. Denne germaniske Sprogstamme har vel en stor Mængde Stamord tilfælles med den skandinaviske; men Sprogformen er meget forskjellig, og ofte ligesom det omvendte af den skandinaviske; de nedergermaniske ere i den Henseende fuldt så adskilte fra vort Oldsprog som de overgermaniske, i det de fattes Tillægsordenes Könsmærker og Gjerningsordenes Adskillelse af Personer i Flertallet. Den hele Udtale og Velklang i disse Sprog er tillige forskjellig fra den nordiske, uagtet de tyske Oldsprog i denne Punkt vel ere os noget nærmere, da deres Skrivning er simplere end det nyere tyske Sprogs. Tyskerne have andre Bogstaver end vi, for adskillige fælles Lyde, såsom: *ü* og *ä* for *y* og *æ*, samt andre Lyde til adskillige fælles Bogstaver; f. E. til *s* og *v*, ikke at tale om de mange Lydforbindelser, hvori de skille sig fra os, som: *au, eu, ch, sch, z*. Det selv samme gjelder om Hollænderne, de betegne fælles Lyde anderledes end vi; f. E. *u* med *oe, ö* med *eu*, samt udtale fælles Bogstaver anderledes; f. E. *u* og *v* som *y* og *f*, og have mange egne Lydforbindelser, f. E. *ui, ieuw*, og Lyde, som de nordiske Sprog aldeles ikke vedkjende sig; f. E. *ch, sch, z*, og et eget *g* eller *gh* af Struben. Det skönnes da lettelig at vi hverken bör eller kunne rette os nær så meget efter det tyske eller hollandske, som efter det svenske og islandske; da vort Sprog har været det samme som dette, og er endnu

næsten det samme som hint. Det er vel og tænkeligt at det en Gang har været det samme som de tyske Sprog; men Forskjellen er at det i tiende, ellefte Hundredår var det samme som Svensk og Islandsk; en Gang for Kristi Fødsel måskje det samme som de germaniske Sprog; i det mindste var det i tiende, ellefte Hundredår ligeså forskjelligt fra dem, som det er endnu. Det er derfor stor Skade at vore Sproglærere hidtil have forsömt at studere de nordiske Sprog, og holdt sig udelukkende til Tysken, uagtet deraf i Henseende til Retskrivningen såre lidet er at lære. Vi have vel af den optaget en Del Ord, og efterlignet den i at danne vort Sprog, men deraf følger kun dens Vigtighed for Ordforklaringen og Sproghistorien; vi kunne ikke følge dens Retskrivning uden at forvanske vort Sprogs Natur, eller idet mindste fremstille denne Natur urigtigen eller ligesom i Forklædning. Prof. S. N. J. Bloch er såvidt vides den første og hidtil eneste af vore nyere Lærde, der har taget Hensyn til Oldsproget og vort nuværende Modersmåls Oprindelse deraf, hans Retskrivning i *Fuldstændig dansk Sproglære* til Brug i lærde Skoler o. s. v., Odense 1817 er derfor endog i flere Henseender især i Anvendelsen af æ bedre end Dichmans, uagtet denne i at forkaste Tvelydene og adskillige andre Punkter formedelst sit dybe, filosofiske Blik synes at have Fortrinnet. Til Nabosproget har endnu ingen taget vedbörligt Hensyn.

87. Alle disse höjst nødvendige Hjælpemidler til Skrivebrugens Bedömmelse og Berigtigelse ere historiske, og bestå i at sammenligne ét Steds eller én Tids Brug med en andens; men der gives også andre Hjælpemidler til Skrivebrugens Berigtigelse eller Grunde til Retskrivningens Bestemmelse hentede af Sprogets indre Væsen, disse henføres sædvanligvis til

tvende Hovedpunkter: Oprindelsen og Overensstemmelsen. Ordenes *Oprindelse* indeholder ofte Grunden til deres Skrivning; f. E. hvorfor skrives *Landsmand* med *d* både i Midten og Slutningen, uden fordi det er sammensat af *Land* og *Mand?* Udtalen vilde unægtelig være tilstrækkelig betegnet med *lansman*. Ligeså skrives *bekjendt* med *d*, fordi det nedstammer fra *kjendt*, og dette fra *kjender*, i hvilke begge man synes at høre *d*; ligeså *godt* af *god*. Men Oprindelsen kan være af en dobbelt Art, den indre og den ydre. Den *indre*, når den som i de nysanførte Tilfælde findes inden for Sproget selv, ligger enten i Sammensætning eller Afledning eller Böjning, hvor man gjerne søger at beholde de enkelte Ords eller Stammeordets eller Stammeformens Bogstaver uforandrede, eller i det mindste at anvende Bogstaver, som ere overensstemmende med hine. I denne Henseende bemærker man et såre kjendeligt Slægtskab imellem Selvlydene, i det de bløde temmelig regelret komme af de hårde, ligesom de S. 41 ere stillede under hinanden. Når de afvige fra denne Orden, vil man sædvanlig finde Grunden dertil i den ældre Sprogart, Oldsproget eller Nabosproget; f. E. af *Krog* (Kråg) kommer *krøger*; *Bog* (Båg) får i Flert. *Bøger* ikke *kröger*, *Böger*; Grunden er at man i den gamle og ældre Dansk sagde *Króg*, *Bóg* eller, ligesom endnu i Svensk, *Krók*, *bók*, med dunkelt eller lukt *o*; Islænderne have også i disse Tilfælde *krókr*, *bók* med deres brede tvelydagtige *ó*. I Svensken ere færre slige Afvigelser, det er derfor Skade at man i svenske Akademiets Afhandling har tilsidesat dette Bogstavslægtskab, som griber såre dybt ind i Retskrivningen, efter at det var udviklet af en ikke ringe Lærd. "Vår berömde Lagerlöf, siger Akademiet S. 13, är onekeligen en af dem, som afhand-

lat denna fråga med den största urskillning, klarhet och användlighet. Hans *Dissertatio de Linguæ Svecanæ Orthographia,* Ups. 1694, förtjenar att läsas såsom ett märkvärdigt prof af en dagsljus och behaglig skrifart, äfven i detta invecklade och föga underhållande ämne. Hans mening är den, hvilken också med flera lyckligt hittade exempel styrkes, att det finnes emellan vissa vokaler i Språket en viss skyldskap, hvarefter deras förändringer gemenligen rätta sig, och hvarigenom man kan af ett ords i Språket ännu varande stam- eller slägtord, sluta til den vokal som bör brukas i stafningen; t. e. att man hellre bör skrifva *mäktig* med *ä* än med *e*, emedan det kommer at *makt*, *ädel* med *ä* af *Adel*, *lossa* med *o* af *lös*, *lofva* i likhet med *löfte* o. s. v." Ligeledes svare de beslægtede Medlyde ofte til hverandre; f. E. *Tagtækker*, *Knude-knytter*, *Skib-Skipper*, *skriver-Skrift.* Og dog forkastes denne Grund, fordi der gives Undtagelser, uregelrette og uvisse eller dunkle Afledninger, hvis Bogstavering må bestemmes efter Udtalen eller Brugen! Det kan vel forsvares at den er utjenlig "till allmän stafningsgrund," da ikke alle Ord i Sproget ere afledte, eller kunne indbringes under Reglen om Bogstavslægtskabet; f. E. *Rum*, *mer*, *tre*, *andet*, *bevise*, *har*, o. desl.; men deraf følger ikke at den jo i utallige Tilfælde er den eneste sande Grund til Brugen, som man følger uden at tænke derpå, altså af stor Vigtighed til Retskrivningens Bestemmelse. Det forstår sig at den indre Oprindelse foretrækkes for den ydre, og begge må være klare og afgjorte; stemme de begge overens, er naturligvis Grunden såmeget stærkere; f. E. *forgæves* af *Gave*, ligesom sv. *förgäfves* af *gåfva*, uagtet det isl. *gefins* og det tyske *vergeblich*, eftersom disse ere dannede anderledes, nl. hint af *gefit*, givet, dette af *geben*, give. *Hjælp* af

Gjerningsordet *hjælper*, *hjalp* og af isl. *hjálp* (auxilium); *Hjærte* af isl. *hjarta*, hos vor Almue *Hjårte*, holl. *hart* og gr. *καρδια*.

88. I Henseende til den *ydre Oprindelse* har naturligvis de os nærmeste ældste og oprindeligste Sprog Fortrinnet for de fjærnere, yngre og længer ude beslægtede; altså for det meste Islandsk fremfor de øvrige, eftersom det er deraf den allerstörste Del af vort Sprog har sin klare Oprindelse. Man skriver derfor *Mester* med *e*, fordi det heder på Isl. *meistari* og på Tysk *Meister*, ikke med *æ* uagtet det lat. *magister*; ligeså Navneordet *Streng* med *e*, fordi det heder på Isl. *streingr* eller *strengr*, men Tillægsordet *stræng* med *æ*, fordi det hedder på Isl. *strángr*. Det er derfor at Kundskab i dette Sprog er en ueftergivelig Fordring til den der vil bestemme vor Retskrivning. I det som ikke kan bestemmes efter Islandsk, er Engelsk og Hollandsk ofte af Vigtighed; f. E. *Smærte*, eng. *smart*. Ofte stemme de overens; f. E. *Mærke*, af *mark*, eng. *mark*; *Hjærte* af *hjarta*, eng. *heart*; holl. *hart*. Tysken har så ofte hærdet Medlydene, udvidet Selvlydene til Tvelyde, og på så mange andre Måder forandret Ordene, som vi Nordboer have beholdt i en oprindeligere Form, at vi må være meget forsigtige ved at anvende den i vor Skrift; f. E. *Hülfe*, *Herz*, *Strang*, *strenge*, der ere vort Oldsprog lige modsatte. I uregelrette og dunkle Afledninger, især når Brugen har bestemt sig uden Hensyn dertil, vilde det være urigtigt at indtvinge de oprindelige Bogstaver; dels fordi man letteligen kunde tage fejl i Udledningen; dels fordi den ulærde i alt Fald ikke kunde have nogen sikker Følelse deraf at holde sig til; f. E. at *næppe* kommer af *knap og nap* vil enhver føle, som én Gang har

hørt det, man kan vel derfor med Blok Tøxen skrive *næppe* med *æ*, uagtet den mere almindelige Brug er for *e*, men at *nemlig* kommer af *Navn*, *Menneske* af *Mand*, *begge* af *både* er ved en ganske uregelret og forglemt Afledning; det vilde derfor kun lidet nytte at forandre slige Ords Skrivning. De Svenske skrive vel nu omstunder ofte *nämligen*, *Människa*, *bägge*; men de have måskje gået noget forvidt i at anvende *ä*; f. E. i Ord som: *fläsk*, t. *Fleisch*; *mästare*, isl. *meistari*, t. *Meister*; *ände*, isl. d. og t. *Ende*; holl. *einde*, eng. *end*; *mäst* d. *mést*, t. *am meisten* gr. μεγιστον; *rätt*, isl. *rèttr*, d. *ret*, t. *recht*, lat. *rectus* af *rego*. Ti da vi dog alligevel i Svensk og Dansk ikke kunne undgå at udtrykke *æ* i utallige Tilfælde med *e*; f. E. *svensk*, *Sverrig*, *men*, *ej*, *den*, *med*, o. desl. så gives der intet bekvemmere og naturligere end Oprindelsen at holde sig til, for nogenledes at bestemme sit Valg i disse Tilfælde. Vor Skrivebrug i det mindste har en afgjort Stræben efter at almindeliggöre denne Regel i alle de Ord, hvis Oprindelse er tydelig og afgjort. Jeg frygter at svenske Akademiets Afhandling ved at forsmå denne Grund af Bogstavslægtskabet har skadet den svenske Retskrivning, i det den har givet Anledning til en overdreven Brug af *æ*, for hvilket man ikke ser nogen anden bestemt Skranke oprettet.

89. Overensstemmelsen kan også tjene til Afgörelse af mange Tilfælde. Den kan betragtes fra flere Sider; mener man dermed den *indre Overensstemmelse* imellem alle Ords Skrivning af samme Beskaffenhed, så er den ên af de vigtigste Egenskaber ved en vel indrettet Skrift. Således falder det let i Öjnene at *Skrift*, *Løfte*, *haft* bör skrives ligesom *et Stift*, *drøfte*, *Skaft*; da hine Stavelser lyde aldeles overensstemmende med disse. Intet er skadeligere og

urimeligere i Retskrivningen end når samme Ting betegnes på forskjellige Måder; fordi det giver Anledning til uendelig Tvivl og Vaklen i de enkelte Tilfælde; og dog have vi slige Tilfælde, som vi ikke vel kunne undgå; f. E. Selvlyden i: *mæt*, *ret*, og Medlyden *i Vej*, *jeg*; men frivillig eller modtvillig at forøge slige Tilfælde, vilde være at fordærve vor Retskrivning, og barbarisere Sprogets ydre Form. Aller skadeligst og urimeligst må det naturligvis være at udtrykke i Skrivningen en falsk Sproget påtvungen Overensstemmelse, som det aldrig har vedkjendt sig; og dog have vi også dette Tilfælde, når vi skrive: *se*, *di*, *tro*, *du*, *sky*, *strø*, *spå* o. desl. på tysk Manêr med stumt *e*: *see*, *die*, *troe*, *due*, *skye*, *strøe*, *spaae*. Allerede i skånske Lov og alle vore andre gamle Landskabslove bruges disse som Enstavelsesord; f. E. skånske L. I. *far*, får, *dør*, *se* o. s. v. ikke *faer*, *døer*, *see*. Siden efter skrev man stundom dobbelt Selvlyd i slige Ord, for at udtrykke Længden; f. E. Hr. Mikkel fra Odense skriver 1515: *slaar*, *faar*, *gaa*, *staa*, *smaa*, *boo*, *roo*, *lee*, *see*, *døø*, *møø*, men dette er ingenlunde tostavelset, eller i nogen Måde overstemmende med: *skaber*, *farer*, *stave*, *smage*, *bore*, *rode*, *lede*, *døbe* ell. desl. Ja man finder langt hen i det 17de Hundredår meget sjælden dette overensstemmede *e* især efter *å*. Kong Christian 4 skrev sædvanlig: *forsta*, *na* eller *naa*, *gar*, o. s. v. Peder Syv i sine Betænkninger §. 25 skriver: *naa*, *gaa*, *forstaa* o. desl. Da vi nu den Dag idag sige: *nå*, *gå*, *står*, *får*, *dø*, *bo* o. s. v. så er det klart at disse Ord aldrig have været Tostavelsesord i Modersmålet, sålænge det har været til som særskilt Sprog, og at den Overenstemmelse med de øvrige Gjerningsord, man i dem har villet indtvinge, følgelig er falsk, og den derpå grundede Retskrivning

fejlagtig. Ligesom det er urigtigt at skrive *Gjordemoder, Hustro,* fordi det strider imod Udtalen, og grunder sig på en falsk Udledning af disse Ord.

90. Der gives også en *ydre Overensstemmelse* med andre Sprog (jf. 78), og her ere naturligvis, ligesom ved den ydre Oprindelse, de Sprog de vigtigste, som ligge os nærmest, altså Islandsk og Svensk de to allervigtigste (80. 81). I intet af disse Sprog kjendes noget overensstemmende *e*, eller nogen stum, understøttende Selvlyd; dette er en vigtig Grund for os til at forkaste sligt i og for sig selv urigtigt Flikverk. I det islandske skrives *á*, eller *á* og i Svensk *å*, hvor vi have *å*; f. E.

isl. *vár* sv. *vår* d. *Vår-en*,
— *stá* — *stå* — *stå*;

denne Overensstemmelse er en vigtig Grund for os til at beholde eller antage dette samme Bogstav. Fremdeles Islandsk og Svensk udelader det svage *j* efter blødt *k* og *g*, såsnart en blød Selvlyd kommer efter; dette er atter en vigtig Grund for os til at göre det samme, at ikke vort Sprog i Dragten skal se de andre alt for ulige ud, når det dog virkelig i Skik og Skabning er dem ligt, og har været det fra Arilds Tid.

91. Endnu en Retskrivningsgrund er *Adskillelsen* af lignende, men dog i Grunden forskjellige Ord. Peder Syv har ikke agtet den synderlig höjt, når han i sine Betænkninger om det kimbriske Sprog §. 45 giver den Regel, at *de Ord, som ere og lyde ens, skulle og ens skrives;* f. E. *Agt* ligesom *Magt*. Dette kan være rigtigt, såvidt det henhører under Overensstemmelsen, som vi nys have omtalt; det synes også filosofisk rigtigt at samme Lyd betegnes på samme Måde (15, 3); men al den Stund dette dog alligevel ikke altid er Tilfældet, da vi bruge både *æ* og *e* til at betegne Lyden *æ*, både *å* og *o* til at betegne *å* o. desl.; så vilde det unægtelig være en stor Dårlighed, ikke at benytte sig af denne dobbelte Betegnelsesmåde til at adskille lignende Ord, for såvidt som Oprindelsen eller Overensstemmelsen kunde give nogen rimelig Anledning til at anvende den ene Betegnelse helst i det ene Tilfælde, den anden i det andet; f. E. *ere* og *ære* udtales ens, men ere ganske forskjellige Ord; da nu både Brugen og Oprindelsen af eller Overensstemmelsen med isl. *eru, æra* gör den anförte Adskillelse rimelig, så vilde det være urigtigt at skrive *de ære komne*, eller *er din Fader og din Moder!* Ligeså kan *et Kårt* (af *charta*) skilles fra *kort* (af *curtum, us, a*); *Flåden* fra *Floden*; *hvor* (isl. hvar) fra *vor* (isl. vor); *hvid* (isl. hvítr) fra *vid* (isl. víðr) o. m. fl.; men hvor det vilde stride imod Oprindelsen eller Overensstemmelsen, og især hvor det vilde fordunkle Udtalen, bör vist nok Adskillelsen ikke komme i Betragtning; *jeg går* og *igår et Får* og jeg *får*, *nogle få* og *at få* bör ikke skilles ad, ved at indskyde *e*, efterdi dette *e* 1) vilde fordunkle Udtalen, da man i *gået, stået; fået* o. desl. har to Stavelser, og altså måtte læse *gå-er, stå-er, få-er* på samme Måde; 2) vilde stride mod Oprindelsen af *gå, stå, få*, som ere Enstavelsesord, og mod den ældgamle Regel i vort Sprog at alle Enstavelses Gjerningsord på en af de smalle Selvlyde: *e, o, å, ø*, blive ligeledes i Nutiden Enstavelsesord: *se, ser; bo, bor; gå, går; dø, dør;* o. desl. 3) mod Overensstemmelsen med Isl. og Svensk, hvor de samme Gjerningsord ere Enstavelsesord i Nut., endog om de ikke ere det i Navneformen (infinit.), f. E. isl. *gár, deyr, sér;* sv. *går, dör, ser*, uagtet den isl. Navnef. *deyja*, dø. Derfor adskille de Svenske heller ikke: *jag går* fra *i går*, *ett får* fra *jag får några få* fra *vi få, att få*. Ligesåledes bör man tænke på at

adskille *vid* (*vidt*) fra *vid!* (at *vide*), da der slet ingen Grund er til at skrive det ene af disse Ord anderledes end det andet, uagtet de i sig selv ere ganske forskjellige: ej heller Bindeordet *ti* fra *ti!* (af *tie*), da der er ligesåmegen Grund til at skrive det sidste med *h* som det første, begge skrives nl. på Islandsk med þ. Desuden er det ingenlunde ligegyldigt, om jeg skriver et Bogstav mer eller mindre, end der virkelig tilhører Ordet; f. E. *gå-er, t-hi;* men om jeg skriver *æ* eller *e,* er i sig selv ligegyldigt, såsmart begge disse Bogstaver betegne en og samme Lyd. Ligeledes om jeg skriver *Får* eller *får, Tro* eller *tro, Ved* eller *ved,* efterdi de store og små Bogstaver betegne selvsamme Lyd. I slige Tilfælde er det derfor Ordadskillelsen især har sin Indflydelse, og kan anvendes med sand Nytte til at befordre Skriftens Tydelighed.

92. Kaste vi nu et Blik tilbage på de Betragtninger, vi have anstillet, så erholde vi, håber jeg, en nogenledes fuldstændig og klar Udsigt over alt det, der er at betænke ved at bestemme Retskrivningen. Det allerførste og nødvendigste er unægtelig at skaffe sig et klart Begreb om Skriftens Natur og Bestemmelse, for ikke at blande den med Sproget, og anse den for uforbedrelig eller ophöjet over al menneskelig Fornuft eller Magt, og tillige for at udfinde dens höjeste Grund, som befindes at være det hørlige Sprog eller Udtalen. Dernæst er det nødvendigt at opløse Udtalen i dens enkelte Grundlyde, for at vide hvad det er, man har at betegne ved Skriften, uden Hensyn til Muligheden eller Umuligheden, Rigtigheden eller Urigtigheden af at betegne det alt; ti hvorledes kan man vel bestemme hvormeget eller lidet, man bör betegne, af det som findes i Sproget, uden først at kjende det alt? Videre må man betragte Midlerne,

man har til at betegne Udtalens Grunddele eller Bogstaverne, og hvad Indskrænkninger eller Hindringer, der møder den skrivende i at betegne ligefrem hver enkelt Lyddel med sit bestemte Bogstav. Disse Indskrænkninger, der tillige blive ledende Grunde for Anvendelsen af Bogstaverne i de enkelte Tilfælde, ere Brugen, Oprindelsen, Overensstemmelsen og Adskillelsen. Brugen er den vigtigste, da den ofte sejrer over Oprindelsen; f. E. i *Menneske* af *Mand, Vægt* af *vejer,* men den grunder sig på den ældre Brug og denne tilsidst på Grundsproget, for at kunne rette dens Fejlgreb, må man kjende dens Grund, som findes i Skriftens og Sprogets Historie. Oprindelsen er vigtigere end Overenstemmelsen, ti man skriver *lægge* uagtet *begge, hænder* uagtet *sender* o. s. v. Disse tre Grunde for Skrivningen ere egentlig af en dobbelt Art, indre når de findes i Sproget selv eller ydre når de søges i fremmede Sprog. Til at udfinde dem, for såvidt de ligge i Sproget selv, er Oldsproget et vigtigt Middel, eftersom vort Modersmål for störste Delen deraf har sin Oprindelse, dernæst Nabosproget, eftersom dette har udviklet sig af Oldsproget næsten til samme Tid og på samme Måde. Søge vi disse tre Grunde i fremmede Tungemål, så ere atter Stammesproget og Søstersproget de vigtigste, eftersom de ere os nærmest af alle. Således bliver det da disse Sprog, der ved Brugens Berigtigelse i Modersmålet fornemmelig bör tages Hensyn til. Ordenes Adskillelse er kun betydelig, når den har en indvortes Grund eller Anledning, og kan iværksættes uden at forstyrre Udtalen, eller modstride de øvrige Grunde for Stavningen.

Anden Afdeling.

5. *Hovedstykke.*

93. Vende vi os da til de enkelte Punkter i Retskrivningen, så møder os allerførst det Spörgsmål, hvilket Slags Bogstaver vi rettest skulle bruge, de latinske eller de såkaldte danske. Det er allerede (71, 72) historisk oplyst, at begge Slags ere oprindeligvis latinske, samt hvorledes de sidst anførte ere komne til at kaldes tyske, danske, svenske, islandske, uden at være nogen af Delene. Jeg vil her blot tilföje et mærkeligt Vidnedsbyrd om at Munkebogstaverne eller de såkaldte *danske* endnu længe efter Bogtrykkerkunstens Indførelse ansås for *latinske*, nl. Gerner om Skriffverictighed, 1679, S. 38. Men efftersom vi udj Runernis Sted haffver engang antaget de Latinske Bogstaffver, da veed Jeg icke, om vi med billighed nu kunde nogle aff dem bortkaste. o. s. v. (jf. S. 83.) Hans Hensigt er egentlig at forsvare *c*, hvilket han dog gör temmelig slet, og bruger selv *k* i *skriffver*, skönt *c* i *rictig*, *mectig*, *Vact*, *vecke*, o. desl., ikke på Grund af nogen Forskjel i Lyden (52), men fordi Latinerne skrive *lectio* af *lego* o. s. v. Kun ser man, han beråber sig på at vore Bogstaver vare *latinske*, og derfor ikke kunde behandles vilkårlig af os; havde de været danske, kunde vi vel have tiltaget os Rådighed over dem. P. Syv, som

han skrev imod, svarer i sin Sprogkunst S. 60: "Da var det nytteligt for Religionens skyld at antage de Latinske bogstave, nu er det ej, at beholde dem alle." Han er altså heller ikke falden på at det var danske Bogstaver, han vilde reformere. Tyske Lærde have også indset, at de såkaldte tyske Bogstaver ere intet andet end en fordrejet Form af de latinske: ingen har udtalt dette tydeligere end *J. C. Gatterer*, når han i Fortalen til sit "Abriss der Diplomatik" Gött. 1798, forkaster de tyske, og udtrykker sig således: Die Teutschen haben ja, so wenig als andere lateinisch-christliche Nationen in Europa eigene Buchstaben: diejenigen, die wir Teutsch nennen, sind verdorbene Lateinische aus dem spizfindigen Neugothischen Zeitalter... Es war also hier nicht Wahl zwischen Teutschen und Lateinischen Buchstaben, sondern zwischen ächt Lateinischen und elend verkünstelten o. s. v. I sin "Praktische Diplomatik" Göttingen 1799, S. 4 giver han en kort Fremstilling af Overgangene fra de lat. til de gotiske Skriftbogstaver: Trykbogstavernes Oprindelse af de lat. indses meget let, når man blot stiller dem ved Siden af hinanden; f. E. D af D, d af d, E af E, e af e, o. s. v. Det er altså klart at de latinske Bogstaver ere ældre og mere ægte; de gotiske en fordrejet Afart deraf fra Middelalderen, rimeligvis først opkommen i Tyskland; det er tillige bekjendt nok at de lat. ere langt mere almindelig udbredte, ja nær ved at blive ganske almindelige over hele den dannede Verden, hvorimod de gotiske næsten daglig indskrænkes mer og mer, og rimeligvis inden föje Tid ville forsvinde aldeles. Det vil også lettelig indrömmes at de lat. ere smagfuldere at se til og hastigere at skrive, formedelst de mere runde Træk, hvoraf de bestå; samt tydeligere, når de skrives hurtigen, fordi Linien göres noget bredere, og ende-

lig langt lettere at lære, fordi de i den skrevne Form meget ligne de trykte især kursive; og det er allerede (S. 86) anmærket, hvor almindelig bekjendte de ere endogså hos vor Almue, som altid bruger dem i Navne, der skrives under Breve, males på Kister, syes på Klæder, brændes på Kvæg eller skæres på Trætöj. Med rette ere de derfor også hist og her anvendte i Læsebøger for Landalmuen; f. E. *A. F. Justes* Håndbog for den læsende Ungdom, 9de Oplag, Viborg 1820, og *D. S. Birchs* Naturen, Mennesket og Borgeren, Kh. 1823, da Almuesmanden umulig kan undvære Kundskab derom. Hvis man derimod, ved de dog alligevel idelig fornødne ny Oplag, vilde aftrykke Lærebøgerne o. desl. med lat. Bogstaver, kunde Almuen lettelig undvære Kundskab om de gotiske, da de ikke således som de latinske anvendes alle Öjeblikke i det daglige Liv udenfor den egentlige Skrivning og Læsning. Men at fortrænge de latinske Bogstaver er aldeles ugörligt, dels fordi de have fået alt for meget Indpas hos os såvel i trykte Bøger som i Breve, Indskrifter o. desl., dels fordi de, inden vi kunde få dem udryddede, vilde være almindelig antagne af alle dannede Folkefærd rundt omkring os, og vi således blot have skadet os selv, ved at modsætte os Tingenes naturlige Gang, som vi alligevel ikke mægte at standse. At have to eller, når den gotiske Skriveskrift medregnes, tre forskjellige Bogstavrækker i et Land, som Danmark, hvor den læsende Almenhed er så indskrænket, og Bogvæsenet altså møder så mange Hindringer, synes også i sig selv urimeligt, da én kunde være tilstrækkelig, ja vilde lette Læsning og Skrivning meget, og befordre vort Bogvæsens Udbredelse til fremmede Lande. Efter alt dette mener jeg det ikke kan være tvivlsomt hvilket Slags Skrift, det er rigtigst at holde sig til, ja jeg anser det for en Fortjeneste at udbrede Brugen af den latinske, for at göre Overgangens Pinagtighed så kort som mulig, samt forebygge at vi ikke skulle blive de allersidste til at göre dette Skridt på Vejen til Smag og Dannelse. For øvrigt har dette såre liden Indflydelse på den egentlige Retskrivning; da begge Slags Skrift have omtrent samme Fuldstændighed. Kun til Tonetegns Anbringelse er den latinske langt bekvemmere, og ved Besiddelsen af det store *J*, samt *ö* foruden *ø* eller *æ* er den rigere end den gotiske, således som vi bruge den her i Riget.

6. *Hovedstykke.*

94. Den næste Punkt er Anvendelsen af de *store Bogstaver*. Om vi nemlig endog forkaste både de gotiske Trykbogstaver og Skriftbogstaver, have vi alligevel tvende Tegn for hver enkelt Lyddel, et stort og et lidet, og disse ere ikke blot forskjellige i Henseende til Störrelsen, som S, s, men som oftest tillige i Henseende til Figuren: A, a, B, b, D, d, o. s. v. Dette sidste er unægtelig en Fejl og en Byrde for Lærlingen, men som vi ikke kunne tænke på at rette eller afhjælpe nu, efterat den har bestået i mangfoldige Hundreår, og er udbredt over det halve af Jordkloden. Vi kunne vel afholde os fra at bruge de Bogstaver, vi ikke behøve, ligesåvel som Italiænerne forkaste k, x, y, og tilföje dem, som vi behøve, ligesåvel som Spanier, Polakker, Svenske og andre evropæiske Folkeslag have tilföjet ñ, ł, þ, ð, w, å, ä, ö, ü; men vi kunne ikke forandre den dobbelte Skikkelse af dem, vi beholde, uden at angribe den for fælles erkjendte Ejendom (78), eller indføre en ny Bogstavrække. Den Omstændighed at vi have flere Tegn for én Lyd, bliver heller ikke så følelig, når vi kun ikke plage os selv og andre med den smagløse

gotiske fordobbelte Skrift, hvor Forskjellen er endnu større; f. E. 𝔅 og 𝔟, 𝔉 og 𝔣, 𝔍 og 𝔦, 𝔧, 𝔎 og 𝔨, ere langt mere forskjellige end B og b, F og f, I og i, J og j, K og k. Desuden har vor Bogstavrække denne Fejl tilfælles med den græske, russiske og arabiske, dog måskje i mindre Grad. Vi have da, som det synes, kun at betænke hvorledes vi kunne føre os denne Bogstavrækkens Dobbelthed til Nytte, eller anvende de store Bogstaver retteligen. Udtalen kan her ikke vejlede os, da de store Bogstaver udtales ligesom de små. Brugen er også heri meget forskjellig. Alle Folkefærd som skrive med latinske Bogstaver stemme dog overens i at bruge store Begyndelsesbogstaver 1) ved ny Udgange eller Paragrafer og ny Sammenhør af Sætninger eller Perioder, altså efter en Punkt samt Spörgsmålstegn og Udråbstegn, når de slutte Sammenhængen; 2) ved Navne på Personer, Folkefærd, Steder, Måneder o. desl.; f. E. Frederik, Marie, Dansker, Nordmand, Islænder, København, Trondhjem, Danmark, Østersøen, Vardøhus, Juli, August. Om slige Tilfælde kan der altså ikke være nogen Tvivl (78). Lévizac i sin franske Sproglære udvider deres Brug 3) til det første Ord på enhver ny Linie i Vers; men denne Brug er ikke almindelig, f. E. ikke fulgt i Tegnérs Frithjofs-saga, synes også i sig selv aldeles unødig, da den, såsnart Versene adskilles ved ny Linier, ingen Ting tjener til at betegne; man kan jo tydelig nok se, hvor der begynder en ny Linie alligevel. Imidlertid er denne Brug i de sydlige romanske Sprog og hos os især ved lange Vers temmelig almindelig; den er også i sig selv, eller hvad Lydbetegnelsen angår, aldeles ligegyldig og uskadelig. 4) Har man brugt dem ved Titler og Værdighedsnavne; f. E. Konge, Dronning, Biskop, o. s. v., samt ved Kunsters og Videnskabers Navne; men her

gör Lévizac 2,293 (ved en Trykfejl 299) en Adskillelse, at man nemlig, når det er noget bestemt, man omtaler, bör skrive dem med store Bogstaver, når man derimod anvender dem i en almindelig Forstand, med små. Han anfører nogle Eksempler, hvor *Philosophie, Grammaire, Roi* skrives med store, og derefter nogle hvor de skrives med små. Ligeledes forholder det sig med Kunstord. Han skriver oven over den nys anførte Side: *De la Parenthèse;* men i Teksten: *On entend par parenthèse deux crochets* o. s. v. Denne dobbelte Brug i en stor Mængde lignende Ord er ingenlunde at billige, da den nødvendigvis må give Anledning til hyppige Fejl; eftersom det ikke er nogen let Sag i en Hast at adskille disse Tilfælde rigtigen.

95. Simplere og rettere er uden Tvivl den af Tyskerne og os i senere Tider (omtrent 1700) antagne Brug at skrive alle Navneord med store Begyndelsesbogstaver. Udtalen har, som sagt, intet herimod, Brugen har antaget det, Oprindelsen kan ikke anvendes her, Overensstemmelsen med Tysk taler derfor; men hvad der især afgör Brugens Rigtighed i dette Tilfælde er Adskillelsen af utallige Ord, som ellers ere aldeles lige (91); f. E.

et *Bad*	—	han *bad,*	et *Læg*	—	*læg!*
Byg-get	—	*byg!*	*Lægge*	—	at *lægge,*
en *Drage*	—	at *drage,*	et *Rige*	—	*rige,*
Eder-ne	—	*eder,*	*Ringe*-ne	—	*ringe,*
en *Fare*	—	*fare,*	*Sand*-et	—	*sand,*
Have	—	*have,*	*Tag*-et	—	*tag!*
Huer	—	*huer,*	*Ved*	—	*ved,*
Hylde	—	*hylde,*	*Veje*	—	*veje.*

Disse ere ganske forskjellige Ord; men mange andre ere beslægtede, og just derfor lettere udsatte for at forblandes, da de ofte forekomme i samme Materie. Således ere mange Navneord og Gjerningsord dels i

bydende Måde dels i Navneformen ganske lige, og kunne på ingen anden Måde adskilles; f. E.

et *Lys*	— *lys-t*,	et *Følge*	—	at *følge*,
en *Ret*	— *ret*,	en *Læge*	—	*læge*,
Tro	— *tro*,	*Læges*	—	*læges*,
et *Drag*	— *drag!*	*Læger*-ne	—	han *læger*,
Gab	— *gab!*	en *Nytte*	—	at *nytte*,
Gabet	— *gabet*,	*Tale*	—	*tale*,
et *Kald*	— *kald!*	et *Önske*	—	*önske*,
Træk	— *træk!*	*Öjne*-ne	—	*öjne*.

Man ser at de Tilfælde, som kunne forveksles, strække sig også til Böjningerne, nl. Fl. og Ejef. af Navneordene; f. E. *et Følges — at følges; Öjnes — der öjnes* o. desl. ja til flere Böjninger af samme og beslægtede Ord; f. E. *en Følge — vi følge; en Følges — det følges* o. desl. Desuden har Brugen indført at skjelne *I* (vos) fra *i* (in) og *De, Dem, Deres* i høflig Tiltale fra *de, dem, deres* i sædvanlig Omtale om 3. Person i Fl. Det vilde være urimeligt at forsmå dette Hjælpemiddel til Tydelighed i Skriften, da vi dog umulig kunne udstøde de store Bogstaver, eller undgå at lære og bruge dem; ej heller erstatte disse Fordele på nogen anden Måde.

96. Det er sandt at denne Brug ikke længe har fundet Sted i Dansk; i P. Syvs danske Sprogkunst, 1685, er den endnu ikke anvendt. Han skriver f. E. i Fortalen: "Mand behøver andres gunst og medlidenhed i betænkning; vi ere alle mennisker, det er, have fejl." Ej heller er den endnu antagen i Svensk eller Islandsk; men hvad dette sidste angår, så er den der, som i alle gamle og kunstig indrettede Sprog, aldeles overflødig; efterdi Ordformerne selv tydeligen adskille Ordklasserne; f. E. *Tro* hedder trú, *tro* hedder trúr og *at tro* hedder trúa. I Böjningen bliver Forskjelligheden endnu större, og det vilde

være ligeså unødigt at adskille slige Ord med store og små Bogstaver i Islandsken, som i Græsken πιστις, πιστος, πιστευειν eller i Latinen *fides, fidus, fidere*. Enkelte Tilfælde af mulig Forveksling kunne naturligvis indtræffe i alle Sprog; men bör ikke tages i Betragtning ved Bestemmelsen af de almindelige Regler. I Svensk derimod synes det at love en meget betydelig Fordel, om man efter Grev *Horns* Eksempel i hans *Skaldestycken*, vilde antage denne Brug; det vilde, foruden den indvortes Tydelighed, bringe mangfoldige Ord til fuldkommen Lighed med Dansk, og Tysk, hvor blot de små Begyndelsesbogstaver udgöre Forskjellen; f. E. *tand, finger, ring, tå, himmel, jord, storm, ström, flod,* o. desl. Men hvad vore Naboer end måtte finde for godt, er det klart at vi ingenlunde for at ligne dem kunne opgive så betydelige Fordele, hvoraf vi alt ere i Besiddelse. Det forundrer mig at Dr J. Grimm i sin *Deutsche Gramm.* anden Udg. har forkastet denne Brug; da der også i Tysken indtræffe mange Tilfælde som: Folge — ich folge, Biss — biss, Recht — recht, Laut — laut, Tod — tod, Weise — weise; den vil dog vist aldrig blive afskaffet i Sproget, da Fordelen derved er så betydelig, og Tabet aldeles intet. Forskjellen imellem Navneordene og de øvrige Ordklasser er også iöjnefaldende nok, til at fattes af den ulærde, så at man ser meget sjælden Fejltagelser mod denne Regel.

97. For imidlertid at høste den tilsigtede Nytte heraf, mener jeg man må indskrænke den til de virkelige Navneord, og altså udelukke:

1) alle Tillægsord og Stedord, der blot formedelst et Navneords Udeladelse stå som Navneord, uden i nogen Måde at forandre sin Natur eller Böjning; f. E. *den gode* (nl. Mand), *de syge* (Folk) *vare ufor-*

sigtige, var der mange (Mennesker)? Så og de der stå som Navneord uden virkelig at være det; f. E. *du skal få noget* g o d t, *han så noget* h v i d t, *han tog* sig *ikke nok i Agt;* ti dette er isteden for: *noget som er godt, noget som er hvidt,* hvor *godt* og *hvidt* ere Omsagn og ingenlunde Gjenstandsord, snarere er *noget* Gjenstanden, altså isteden for et Navneord, ligesom *han, sig* o. desl. Men just dette at de stå isteden for Navneord viser at de ikke virkelig ere Navneord, og altså ikke bör behandles som denne Ordklasse. Det samme skönnes let ved mindste Hensyn til disse Ords Brug og Böjning, især ved at anvende Kjendeordet; *et noget, en han, en sig* kan ikke siges, endnu mindre *nogetet, sigen* eller desl. Disse Ord ere derfor ikke Navneord og bör ikke skrives som sådanne. En ganske anden Sag er det med Ord som *Bleghvidt, Vildt, Sukkergodt, et Gode, Onde, Hele; en Snes, et Hundrede, et Tusend, det kære Jeg, Hannerne ere lidt större, hans Nej er ligesåd godt som dit Ja.* Indlader man sig derimod i hine Adskillelser, så giver man Anledning til uendelige Fejltagelser, da det er den ulærde såre vanskeligt at adskille, når Tillægsordene stå som Navneord, og når de blot stå som Omsagn, efterdi de i begge Tilfælde stå allene. Overhovedet mener jeg at enhver Regel, hvorefter alle Ordene af en hel Ordklasse kan komme til at skrives på to forskjellige Måder, i Følge visse spekulative Hensyn, er aldeles uantagelig, og at ethvert Ord kun bör skrives på én enkelt Måde, sålænge det vedbliver at være samme Ord. Hertil kommer at de altfor hyppige store Bogstaver göre vor Skrift eller Tryk mindre smagfuld, i det de give den et ujævnt Udseende, især i Sammenligning med de sydlige Folkefærds, hvor de store Bogstaver ikke engang anvendes i sædvanlige Navneord. 2) De af Egennavne og Værdighedsnavne dannede Tillægsord; f. E. *den epikurœiske Filosofi, den sokratiske Måde, dansk, islandsk, fransk, odenseisk, kongeligt, fyrsteligt.* Slige Ord skrives med store Begyndelsesbogstaver især i Svensk, Engelsk og andre Sprog, hvor Navneordene i Almindelighed skrives med små; men det er såre ubestemt hvad der hører til Værdighedsnavne; f. E. *adelig, præstelig, jomfruelig* o. s. v., og det er vistnok rettere at skrive alle slige Ord som sande Tillægsord med små Begyndelsesbogstaver, ligesom de franske skrive: *la langue française, Collége royal* o. desl. En anden Sag er det, når slige Tillægsord blive til virkelige Navneord; f. E. *Dansk*-en, *Svensk*-erne, eller træde i Sammensætning til at danne Navneord; f. E. *Tyskland, Fransk-mænd,* o. desl.

7. *Hovedstykke.*

98. En af de allervigtigste og vanskeligste Punkter i vor Retskrivning er Adskillelsen af de lange og korte Selvlyde. Ved *lange* forstås her *langtonede* (43) i Modsætning mod *korttonede* og *tonelöse;* f. E. i *ha! Haren, Havet; så! såre, Sår; o! Hoved, Horn; hu! ude, ud; rede, tre, Bonitet; æ! Ære, nær; förend, för; Klø, løber, løb; fy! fyre, Tyr; i! ride, Liv.* Man ser her et Eksempel på hvert af de lange Tonehold, hvormed enhver af de ti Selvlyde kunne udtales langt i Dansk, og alle disse Eksempler skrives sædvanlig af alle Danske og Norske på den her anförte Måde, med det ene blotte Selvlydstegn, som udtrykker Lyden, uden noget Tonetegn eller Mærke på Længden af hvad Art som helst. Det slæbende Tonehold forekommer ikke ved alle Selvlydene, og ved de fleste af dem kun i enkelte Ord (36), nogle af disse skrives undertiden med stumt *h,* dog anvendes dette ikke lettelig i noget af

de nysanførte Eksempler, undtagen måskje det sidste som i Videnskabernes Selskabs Ordbog skrives både *I*, *Ii* og *Ih*. Det skridende Tonehold (37) er i Dansken såre almindeligt, men plejer i al rigtig Skrift at betegnes med den blotte Selvlyd. Det standsende er det korteste af de lange (38) men ikke desmindre det, som forårsager de störste Vanskeligheder, det hvis Længde man i mange Tilfælde ved allehånde Kunster har søgt at tilkjendegive. Det er dog ikke så meget det filosofiske Hensyn til Toneholdets Beskaffenhed, som en dunkel Følelse deraf, forbunden med den mere iöjnefaldende mekaniske Beskaffenhed af Stavelsen, om den endes på en Medlyd eller Selvlyd, der har ledet de skrivende til at betegne Længden på forskjellige Måder, efter såre indviklede og derfor höjst forskjellige og stridige Regler med uendelige Undtagelser; ti f. E. *Badet*, *taler*, *mener*, *forstener*, *bider*, *vrider* o. m. fl. have selvsamme Tonehold som *vår*, *tål*, *Mén*, *Sten*, *Tid*, *Lig*, o. desl. men skrives desuagtet ikke med understøttende *e* eller med fordoblet Selvlyd, som disse skrives af mange, efterdi den lange Selvlyd ender Stavelsen i hine Tilfælde ikke i disse. Hovedreglen for den sædvanlige Skrivemåde er nemlig at *Længden ikke betegnes, hvor Selvlyden slutter Stavelsen, men kun hvor en Medlyd kommer efter i samme Stavelse.* De forskjellige Midler, hvormed man har villet betegne Længden, ere: 1) understøttende *h*, 2) understøttende *e*, 3) Fordobling.

99. Stumt eller understøttende *h* anvendes kun i meget få Tilfælde: *Sahl*, *Vahre*, *Lehn*, *Rehd*, *Uhr*, og nogle Udråbsord, som: *åh*, *ih*. Denne Brug er aldeles unordisk, man understøtter ellers *a* med *e*, og fordobler *e*, *u*; f. E. *vaer*, *Steen*, *Buur*, man burde altså skrive *Sael*, *Vaere*, *Leen*, *Reed*, *Uur*, hvis man vilde følge sin egen Regel, og iagttage den indvortes

Overensstemmelse (88). De tre første Ord ere desuden oldnordiske af Oprindelse (isl. *salr*, *vara*, *lèn*), og bör derfor ikke således fortyskes; ja det første skrives ikke engang altid *Sahl* på Tysk, men også *Saal*, der med al Ret af os kan skrives *Sal*, i Overensstemmelse med t. *Staat*, d. *Stat* o. desl. På Svensk skrives også: *sal*, *vara*, hvor man ikke engang har de store Begyndelsesbogstaver som hos os til at skjelne *Vare* (merx) fra *at vare* (durare). Ligeledes skrive Svenskerne *län*, og det er klart af Slægtskabet med *lån* at *Læn* også i Dansken er det rette; men om man vil beholde den tyske Udtale med *e*, så synes Overensstemmelsen med *forlener* at fordre *Len* ikke *Lehn*. *Réd* er også upåtvivlelig et nordisk Ord, Svenskerne skrive *redd*, Engellænderne *road* af *ride at anchor*, og vort *Réd* er det isl. reið af ríða. *Ur* er vel kommet til os fra Tysken, hvor det skrives med *h*; men vi have mangfoldige andre Ord, som skrives i Tysken med *h*, men i Dansken miste dette; f. E. *Schuh*, Sko; *Hahn*, Hane; *sehen*, se; således synes Overensstemmelsen med Tysk endog at fordre dette *h* bortkastet. Den dybere og egentlige Oprindelse har dette Ord ellers unægtelig af ital. *ora*, lat. *hora*, gr. ὥρα, en Time, hvor der ikke findes noget *h* efter Selvlyden. I andre Sprog, som ere nærmere beslægtede med vort, findes heller ikke dette *h*: Hollænderne skrive *uur*, Svenskerne *ur*, uagtet de have to andre ligelydende Ord, nl. *ur*, Uvejr, og *ur*, udaf. Ligeledes skrive Islænderne *úr*, uagtet de have de samme to Ord, som kunne forblandes dermed. Hos os gives intet andet *Ur*, hvormed det kunde forblandes, kun i Entallet af den bestemte Form *Uret* kommer det til at ligne (Ret og) *Uret*. Men Tilfælde, hvor disse yderlig forskjellige Ord kunde forblandes, gives vist nok så sjælden at det vilde være et urimeligt Pedanteri, der-

for at antage en tysk Retskrivningsmåde, stridende ikke blot imod de andre skandinaviske Sprogs Skrivebrug, men imod vor egen i *Bur, Kur, Natur*, og andre lignende Tilfælde. — I Udråbsordene tjener dette *h* til at betegne det slæbende Tonehold ligesom i Tysk: *wahr, Wehr, Ohr;* da dette mest ligner en fortsat Udånden, er Anvendelsen af det stumme *h* her mindst unaturlig og skadelig; men da det dog ikke kan bruges i alle Tilfælde, såsom ingen skriver: *såh, hah, huh, fyh,* heller ikke bruges i Isl., hvor man skriver ligefrem *ó! æ! svei! fey!* ej heller endelig i nogen Måde behøves, da man af Udråbstegnet tydelig kan erfare hvad Ord, der menes, og hvad Böjning af Røsten, der udfordres (jf. S. 81): så synes det ligeså urådeligt som unødigt at antage en udansk Skrivemåde for to, tre Ord, der forekomme så sjælden, at man kan læse mange hele Bøger, uden at støde på noget af dem.

100. Det understøttende *e* anvendes på to forskjellige Måder: dels isteden for Selvlydsfordobling, for at tilkjendegive Længden fornemmelig af Stavelser, der endes på en Medlyd, f. E. *vaer*, vår; *et Roer*, Ror; dels i Endelser af Tillægsord og Gjerningsord, for at tilkjendegive et Slags Böjning i visse Ord af disse Klasser. Vi skulle betragte det sidste Tilfælde først. Reglerne derfor lyde omtrent som så.

1) Tillægsord på *i, o, u, y, å,* erholde stumt *e* i de Böjninger, hvor Tillægsord på en Medlyd erholde lydeligt *e;* altså i Flertallet af den ubestemte Form og i begge Tal af den bestemte; f. E.

blåe Kjoler = *brune Kjoler,*
den blåe Kjole = *den brune Kjole,*
de blåe Kjoler = *de brune Kjoler,*
den blåes = *den brunes,*
de blåes = *de brunes.*

Således og: *fri, tro, ædru, ublu, bly, grå* *).

2) Man ser at Tillægsordene på *e* ikke indbefattes under forrige Regel, de danne altså en Klasse for sig, i det de erkjendes for uregelrette, og udelukkes fra al Understøttelse af *e;* f. E. *det, den bange, ringe, de bange, ringe,* ikke *det, den bangee, ringee* ell. desl.

3) Enstavelsesgjerningsord på *i, o, u, y, å, ø,* og de deraf sammensatte erholde stumt *e,* samt *er, es* med stumt *e* i de Tilfælde hvor Flerstavelsesgjerningsordene erholde lydeligt *e, er, es,* altså i fremsættende Nutids Ental og Flert., i önskende Nut., i Flert. af bydende Nut. **) og i Navneformen (infinitivus) både handlende og lidende; f. E.

jeg står (må) = *sidder,*
vi stå, måe = *sidd-e,*
han stå! = *sidd-e!*
står! = *sidd-er!*
at stå = *sidd-e;*
jeg forstås = *kald-es,*
vi forstås = *kald-es,*
han forstås! = *kald-es!*
slåes! = *riv-es!*
at forstås = *kaldes.*

Således og *fri, tro, to, dû, sky, få, dø.*

4) Enstavelsesgjerningsord på *e* danne en egen Klasse, som erkjendes for uregelrct, og får dobbelt *ee* overalt, også i Ent. af bydende Nut.; f. E. *jeg seer, vi see, han see! see! seer! at see,* da det

*) Bøgh og Molbech undtage *få* (pauci), men Bloch og Dahl medtage udtrykkelig *fåe* og *småe.*

**) Prof. og Rektor *N. Lang Nissen* skriver også i Ent. af bydende Måde: *fåe, ståe* o. s. v. Ligeså *Abrahamson: bie! skue! troe!* med stumt *e,* så og *Dichman.*

stumme *e* efter Dahls rigtige Bemærkning her betragtes som *Betoningstegn*, ikke som Böjningstegn. Ligeså: *le, sne* o. desl.

5) Flert. af de tre Datider *jeg lo, jeg lå, jeg så* *) erholder stumt *e*, altså: *vi loe, vi låe, vi såe.*

101. Dette er den sædvanlige Brug, men hvor fejlagtigt, skönnes lettelig, når man betænker 1) at den Overenssemmelse, hvorpå det hele grunder sig er falsk (89); ti disse Ord ere nu én Gang i vort Sprog ikke overensstemmende hverken indbyrdes eller med de øvrige af samme Ordklasse; f. E. *et tro, ædru, ublu* (Menneske), *et bly* (Barn), *et sky* (Bæst) ere ikke overensstemmende med: *et fri-t, god-t* (Menneske), *et gammel-t, ny-t* (Hus) o. desl. Tværtimod ere *tro, snu, ædru, ublu, bly, sky* aldeles overenstemmende med *et bange* (Menneske), *et ringe* (Hus) o. desl. Ligeledes er *må* hverken overensstemmende med *står* eller *sidder;* ti det hedder jo ikke *jeg måer, at måe* = *jeg ståer, at ståe; jeg sidder, sidde,* men *jeg må, at måtte.* Tværtimod er: *jeg må, vi må, at måtte, måttet* overensstemmende med *jeg tör, vi tör, at torde, tordet,*

og *jeg ser, vi se, han se! se! ser! at se* med
jeg tror, vi tro, han tro! tro! tror! at tro,
jeg står, vi stå, han stå! stå! står! at stå,
jeg strør, vi strø, han strø! strø! strør! at strø.

En Velklangsregel i vort Tungemål, forskjellig fra Svensk og Islandsk er det derimod, at de Gjerningsord på *i, u, y* i Nutidens Ent. og det byd. Fl. ikke som de nysanførte på *e, o, å, ø* tilföje blot *r*, men *er;* f. E.

*) Molbech, Bloch og Thonboe skrive også i Ent. *jeg loe, jeg låe, jeg såe;* Bøgh skriver: *jeg lo, jeg lå, jeg såe;* Dahl anmærker, at der er ingen analogisk Grund til *e* i disse Tilfælde.

jeg di-er vi di, han di! di! di-er! at di,
— du-er — dû — dû! dû! du-er! — dû,
— fly-er — fly — fly! fly! fly-er! — fly.

Også denne Regel i Modersmålet gör hin unaturlige Skrivemåde aldeles ukjendelig, i det den gör *beler* ligt *befrier, forstår* ligt *fornyer;* og det bliver umuligt at skjelne hvor *e* skal udtales og hvor ikke, når det overalt indskydes.

Således gör det stumme *e* ikke de uregelrette Ord overensstemmende med de regelrette, men uoverensstemmende indbyrdes; det henfører dem til Klasser, hvortil de ikke høre, og udriver dem fra de Klasser, hvortil Sproget selv i alle Böjningsformer på det tydeligste har henført dem; kort at sige, det strider lige imod Sprogets virkelige Regler, og forvender eller fordunkler dets sande Natur.

2) Strider denne Brug imod Nabosprogets Indretning; hvor disse Ord også ere Enstavelsesord og uregelrette i höjere Grad end hos os: *fri,* og *ny* få her i Intetkönnet *fritt, nytt,* og i Fl. *fria, nya; blå, grå* få i Intk. *blått, grått,* men i Fl. og i den best. Form *blå, grå;* se *Sjøborgs* Schwedische Sprachlehre. Stralsund 1811 S. 62, og *få, små* skrives altid således uden noget *a* eller *e.* Ligeledes *jag må* og *vi må,* og

jag ser, vi se, se! sen! att se,
— står, — stå, stå! stån! — stå,

overensstemmende med hinanden, så at den svenske Retskrivning her er indrettet ganske efter vort Sprogs Natur, den danske derimod efter — jeg vèd ikke hvad.

3) Dog er denne Brug af overensstemmende *e* i Dansken hverken *almindelig* eller *gammel;* den har f. E. aldrig været fulgt af Dr. *G. L. Baden* eller mig. Dr. Baden skriver alt i sin Danmarks Historie, 1797, *se, så, ansâ, sâs, angâr, slâs, nâs, vi mâ, jeg*

tror o. s. v., og har vedblevet dermed i sine Afhandlinger i Østes Arkiv for 1825. Ligeså Pastor Grundtvig i nogle af hans bedste Værker. Det overensstemmende *e* tilsidesættes også af *Kapt. Schneider* i flere af hans nyeste Oversættelser, såsom af *Spionen*, der er udkommen 1825. Dr. *J. J. Dampe* i sit Forsøg til en Opløsning af Problemerne i den danske Retskrivning, Kh. 1811, viser meget udførlig (S. 10 — 16) Urigtigheden af dette stumme *e*. Han ytrer sig om Tillægsordene omtrent som så: "Man vil da atter her bøde på Sprogets Ufuldkommenhed, og adskille ved Retskrivningen de *grammatikalske* Begreber, som Sproget ej adskiller. — Vil man nu i Almindelighed afhjælpe dette Slags Ufuldkommenhed her, da har man en vid Mark. Der er ingen Adskillelse af Personer i Gjerningsordene, Datiden er (som oftest) ens i begge Tal, og i mange Navneord er Ent. og Fl. ens*) — Ufuldkommenheder, hvoraf alle Sprog have en Del; dog af alle disse Ting falder man netop kun på denne ene, — og hertil bruger man det alleralmindeligste Tegn på den alleralmindeligste Lyd! — Der er næsten ikke et eneste Sted, hvor Tallet jo ved de omstående Ord antydes på det klareste; hvad enten jeg skriver: *tro Hunde, bly Piger*, eller som Omsagn: *Hundene ere tro, Pigerne ere bly*, da kan jeg aldrig tænke mig Beskaffenheden, hverken allene eller i noget Flertal, heller ikke kan jeg danne mig nogen Forestilling, förend jeg ser Navneordet; men i dette samme Öjeblik bortfalder også al Utydelighed; da vêd jeg også om det er Ent. eller Fl. I andre Tilfælde hvor Navneordet kunde være borte, viser derimod Artiklen det (Tallet såvelsom Bestemtheden)

*) "Man burde da og skrive *Æge, Tale, Tegne* (Fl. af *Æg, Tal, Tegn*) med stumt *e*."

ganske klart. — Sproget vinder intet, det beholder samme Fejl; disse Tillægsord få dog intet Adskillelsestegn på Flertallet i Sproget; *tro* vedbliver at hedde i Flertallet *tro;* hvad nytter det at man sætter et *e*, som ej udtales? Ordet bliver det samme, hvorimod Betegnelsen bliver i höj Grad fejlfuld." Prof. *Joh. Boye* forkaster også det overensstemmende *e* især i Tillægsordene. Jeg finder vel ingen udtrykkelig Regel derom i hans lille Bog om det danske Sprog især dets Retskrivning, Kh. 1800, men han skriver S. 36 *den ny Ting, ny Lyd og ny Ord, sådanne splinterny Ord* o. s. v. så ofte at det er klart, han blot retter sig efter Udtalen i disse Ord, eller i alt Fald gör dem overensstemmende med Navneordene: *Barbari, Bogtrykkeri, Akademi* o. desl. I den ny Udgave, Kh. 1825, er han også bleven sin Brug tro i denne Henseende. *J. H. Bärens* i sin danske Grammatik 1805 giver S. 19 følgende Regel: "I ingen Stavelse kan efter Sprogets Natur være mere end een Vocal." Denne fortræffelige Regel vilde da på ên Gang banlyse det overensstemmende *e*, Selvlydsfordoblingen og Tvelydene af Modersmålet; men Forf. anfører så mange Undtagelser derfra, at man tilsidst slet ikke vêd hvorledes han vil at man skal skrive. *Kristian Kølle*, som uden Hensyn til vor egen eller andre Folkefærds Brug (77. 78) vilde göre vor Retskrivning fuldkommen fornuftret, ligesom Silverstolpe den svenske, forkastede naturligvis det stumme *e*, skönt ikke uden Betænkelighed. Hans Ord i Afhandlingen om den danske Skriverigtighed bag ved Bogen: Ær dæt fårnuftigt at have Religion? Kristiania 1794, 8. S. 141 ere bogstavret følgende. "I de Ord, vor *e* i Ænden æy høres, eller vor dæn (det) kan unværes, bör dæn æy hæller skrives. Jæy tör væl næppe unlade, fra dænne Regel at untage *Præs. Infin. Act.* vor *e* bör

skrives, åm dæn sjönt æy høres. Dog skal jæy sige min sande Mening, synes mig, at dæn *e* i Infinit., såm æy høres, bör æy hæller skrives; ti dæn mindste Del av dæm, såm kan skrive, ved, vad *Infinitivus* vil sige. Åk ligesåvæl såm dæt kan være en Untagelse i Årtografien, ligesåvæl kan dæn Untagelse være ved *Infinitivo*." Ej heller tager han mindste Hensyn til denne Undtagelse i Bogen selv, men skriver bestandig: *le, se, gå, stå, tro, ser, står, dør, ny Mirakler**) o. desl. Hans Regel udtrykkes med de samme Ord, skönt den ikke følges så strængt, i den første Udgave af Afhandlingen om Skriverigtigheden, vedföjet Bogen: Kort Underviisning for Begyndere i det Höy-Tydske Sprog, Kh. 1774, 2. Del S. 179. Men da han går så overdreven vidt i andre Henseender, har hans Mening herom vel haft liden Indflydelse.

4) Se vi derimod til de ældre Forfatteres Brug, så finde vi at det overensstemmende *e* i den sidste Halvdel af 17. Hundredår vel har begyndt at komme i Mode, men ikke endnu været regelmæssig anvendt i ovennævnte Tilfælde. P. Syv skriver endnu i sin Sprogkunst 1685 S. 17 *faa, smaa,* S. 26. omtaler han Gjerningsordene på *aar,* S. 29 har han: *laa, saa,* S. 33 *lo,* S. 75 *de maa, bestaa, forstaa.* Pontoppidan i sin Grammatica 1668 S. 273 *jeg faar, spaar, gaar, vi*

*) Køllers Skrivemåde er virkelig filosofisk og simpel i höj Grad; og står derfor i mine Tanker over Silverstolpes; den læses også langt lettere. Men den har blandt andre også den Fejl, at den grunder sig på hans særegne Udtale, der er ganske provinsiel ligesom hans Sprog; f. E. *Sjyld* for *Skyld, jive* for *give;* det hører ud. Tv. også til hans særegne Udtale, når han skriver: *troer, sees,* ligesom det er norsk at sige: *Vørresløshed* (sv. *vårdslöshet*) for Skødesløshed, *en Fårsyn,* (sv. *en försyn*) for et Forsyn, o. desl.

gaa, vi staa, S. 276 *jeg saar, naar;* kun *troer* synes at have været tostavelset; dog lærer han S. 284 at man i Navneformen må tilföje Enstavelsesordene et *e: gaae, spaae* o. desl., med mindre man vilde skrive *gaaer, spaaer,* for at det (*e*) kunde være der i Forvejen! Dette er dog et blot Indfald, som han ikke følger selv i det øvrige af Bogen; f. E. S. 288 *jeg staar,* S. 318 *staar, gaar* o. s. v. *H. Gerner* om Scriffverictigheden 1679 skriver S. 18 *vi maa, bortgaar. P. Nyeborg Anders-Sön* i sin Donat Kh. 1684 skriver *eo,* jeg gaar; *ire,* at gaa, ligeså, *staar, faar* o. desl. *toe* (duo); *boer* (habito), o. s. v. I første Halvdel af 17. Hundredår findes stumt *e* næsten slet ikke, f. E. hos Arild Hvitfeld, man finder vel *ee* for större Eftertryks Skyld, og *aa* for Lydens Skyld; men ikke noget overensstemmende *e* for at tilflikke en Sproget manglende Böjning. Udtalen har vel og været noget anderledes da end nu; især have Lideformerne vel haft to Stavelser, som: *de slaa-es, at forstaa-es, der saa-es,* i Chr. 3s. Bibel *slaais, forstaais* o. s. v. måskje også *tro-er* ligesom isl. *trú-ir. Det Ny* (ikke *nye*) *Testamente* 1604 er mærkeligt i denne Henseende; man finder der: Matt. 9. *ny Flasker;* Mark. 8. *Oc de haffde faa, smaa Fiske;* 9. *O du vantro Slect!* Luk. 8. *de skulle icke see oc icke forstaa; de skulle icke tro; de — tro til en tid; huo som gaar ind; wi forgaa. Der gick en Sæmand ud at saa sin Sæd. Saa seer nu derpaa. Oc der han saa Iesum robte hand.* Ligeledes: *de to Fiske* og *de to Henderne tit oc offte,* uden at nogen Tvetydighed deraf spores eller ænses. Kun i Fl. af Datiden *jeg saa* skrives ofte *saae;* f. E. Mark. 9. men det har også været udtalt i to Stavelser; ti det skrives ellers *saage,* f. E. Chr. 3s. Bibel 2. Mos. B. 14., og heder på Svensk: *sågo.* I ældre Bøger ligeså; f. E. hos *Henrik*

Smit om Pestelentze 1557 Fårtalen S. 5. *Om nogen i en Stad sette sig det fore, at hand ville bliffue tilstede... da skulle det maa vel ske sactes i den Stad, oc icke saa mange dø der — — Men naar som det gaar saa til, at de strax fly oc skytte intet derom, huor det gaar deris neste — — i det at de icke tro vor Herre. Dieffuelen beholder den som bliffuer, oc den som flyer, saa at ingen vndgaar hannem... da skulle de selffue bliffue fri.* Dog findes her endnu *see;* men i *Christian* 3*s.* Privilegium til Bibelen 1550. findes to Gange *offuerse,* og *forstaa, vnderstaa, staar;* i Bibelen selv findes vel *see, seer,* men *maa vel ske, vore smaa börn* o. s. v. ligesom hos H. Smit; f. E. Josv. 20. *Herren talede met Josua oc sagde, Sig til Israels börn, Görer nogle fri Stæder iblant eder, Der en Manddrabere kand fly til, som slar nogen ihiel vforuarendis oc wuiderlige, at de kunde vere fri iblant eder faar Blodheffneren. Oc den som flyer til nogen af de Stæder, hand skal staa vde faar Stadzens port, oc giffue sin sag der tilkende faar de Eldste aff staden, Saa skulle de tage hannem ind i staden til dem, at hand kand bo hoss dem.* I *Christiern Pedersens* Det Ny Testamente (ikke *det nye*) 1531. Luk. 8. *En sædemand som ville saa, gik vd at saa sin seed — de tro til en tid — wii forgaa* o. desl. Ligeså i gammel Dansk, f. E. *Povel Vendekåbes* Svar til Hans Mikkelsen af 1527. Se Prøven deraf S. 108. *Hr. Mikkel* fra Odense i Bogen: "Om iomfrw marie rosenkrantz" 1515. skriver S. 36. således:

Thinæ klæder scullæ nw waræ brwnæ och blaa
hwilkæ thu hucer Dag i scalt gaa
the haffuæ fuld manghæ lydhæ (Farver).
Baadhæ stackedhæ och snæffræ lader thu them sy
swo wæl the gamblæ som the ny
thu sigher thu maat them nydhæ.

I Kofod Anchers Udg. af jydske Lov og Valdemars sjællandske Lov findes vel stundum dobbelt *ee*, o. desl. da de ikke ere trykte efter det ældste Håndskrift *F.*, men i dette sædvanlig enkelte Selvlyde; f. E. i Fort. til jydske L. "*Logh scal ey gøræs æth*[1] *scriuæs for ænnæn*[2] *manz særlic wild, num*[3] *æftær allæ mænz thürft*[4] *thær i land bo*[5]. — *Vitæ sculæ allæ men, thær thænne bok se*[6] *at waldemar kunnungh annæn — — gaf thennæ logh.* I jydske L. I, 3. heder det hos Kof. A. "*Of*[7] *kone segher sec at were meth barne efter henne bonde*[8] *døth, tha scal hun sitte i eghen*[9] *vskift tiughe uke, tha sculæ gothe quinne se oc skiliæ*[10] *huat helder er*[11]," o. s. v. Hermed stemmer Begyndelsen af skånske Lov overens, der i Håndskriftet Nr. 41. i 4. af den arnamagnæanske Samling lyder således: *Får man kunu, oc dør han før æn hun far barn, oc sighir hun oc hænnæ frændr at hun ær mæth barne, tha scal hun sitia i egn bæggia therra uschifta tiughu uku, oc til se mæth sinum wæriandæ.* Læs: Får man kunu, ok dør han för æn hun får barn, ok sighir hun ok hænnæ frændr at hun ær mæth barne, tha skal hun sitja i égn bæggja thérra uskifta tjúghu uku ok til sé mæth sínum værjandæ. Og således bestandig *se,*

---

[1]) *eller*, isl. eðr
[2]) *nogen*, fris. annen, Brokmbr. S. 116, i Anm.
[3]) *men*, isl. nema. [4]) *Tarv*, isl. þurft.
[5]) *bor* hos Kof. A. og
[6]) *seer* hos Kof. A. viser at det Håndskrift, hvoraf han har taget sin Tekst, er skødesløst både i Sproget selv og Retskrivningen.
[7]) *Om*, isl. ef, t. ob.
[8]) *hendes Bondes* ell. *Mands*, isl. hennar bónda.
[9]) *Ejendommen, Boet*, isl. eign, eiga-n.
[10]) *bedömme*
[11]) *hvilket af Delene det er*, isl. hvat heldr er.

dø, ser, dør, få, gå o. s. v. man finder vel stundum især i de senere Håndskrifter dobbelt Selvlyd for större Eftertryks Skyld, f. E. *døø, døør*, men aldeles intet Spor til noget overensstemmende *e*.

5) Strider det overensstemmende *e* mod Oldsprogets Indretning, og fordunkler Reglerne hvorefter Modersmålet er dannet eller opstået deraf. De isl. Tillægsord adskille nemlig Könnene i Flert., og vi have taget Flert. til alle To., som have en Medlyd til Kjendebogstav, af den isl. Gjenstandsform i Hankönnet, men til alle dem, der have en Selvlyd til Kjb., af Intetkönnet, således:

Fls. G. af Ha.	d. Flert.	Fls. Intk.	d. Flert.
góða,	*gode;*	frí,	*fri;*
stóra,	*store;*	trú,	*tro;*
lausa,	*løse;*	ný,	*ny;*
gamla,	*gamle;*	grá,	*grå.*

Således også af Flerts. Intk. blá, *blå;* fá, *få;* smá, *små*, o. s. v. Ordet *må* kommer at det isl. *má* som blot gjelder for Ent.; i Fl. har det en anden Form lig Navneformen (infinit.). I Dansken have vi også haft et eget Fl. dertil med Omlyd, overensstemmende med den gamle Navneform således:

jeg må, vi mue, at mue, ligesom
— kan, — kunne, — kunne,
— skal, — skulle, — skulle.

Formen *mue* findes endnu i Chr. 4s. Lovstykker, og hos Pontopp. S. 273; men er siden rent forældet og erstattet i Fl. af Nut. med Ent. *må*, i Navnef. med *måtte*. Det er bekjendt nok at man ligeledes bruger *vi kan, vi skal*, i Fl. for *kunne, skulle*, og *vi måe* med *e* er altså ligeså urigtigt og urimeligt, som om man skrev *vi kane, vi skale!* Enstavelsesgjerningsordene i Almindelighed ere i Oldsproget også Enstavelsesord og uregelrette; ja mange, som ikke just i Navnef. ere

Enstavelsesord, blive det dog i Nutidens Ental; f. E. ske, *at skje;* þvo, *at to;* fá, *at få;* ná, *at nå;* slá, *at slå;* fást, *at fås.* I Nutiden må man vel mærke, at Islænderne for det meste have Omlyd i Entallet, og at vi bestandig tage vore Former af den tredie Person uden Omlyd:

hann þvær	*han tor,*	þeir þvo	*de to,*
— fær	— *får,*	— fá	— *få,*
þat fæst	*det fås,*	— fást	— *fås,*
hann býr	*han bor,*	han deyr	*han dør,*
— sèr	— *ser,*	— hlær	— *ler.*

Ligeledes i de tre Datider: hló, *lo;* lá, *lå;* sá, *så.* I Henseende til Flertallet af disse, må man vide at der vel sædvanlig (i 3 P.) tilföjes *u;* men det er en gammel Dialekt i Islandsken at sammendrage de Ord, hvor *u* følger efter *á, ó, ú,* så at *u* opsluges af disse brede tvelydagtige Selvlyde (Se min Anvisning t. Isl. 521 sidst); f. E. i Havamål 34.

ok kann fregna at fá,
og har om få Ting at spörge,

hvor *fá* står for *fáu;* samt, for at tage et Eksempel af et af disse samme Ord, Völundar kviða 7.

sá þeir á bast	*så de på Reb*
bauga dregna,	*Ringe dragne,*

og sst. 4. i lidende (tilbagevirkende) Datids Flertal:

gengo út ok inn	*ginge ud og ind*
ok um sást,	*og om så sig.*

Det er denne Oldform af Ordene, som er bevaret i vort Modersmål, efter at den er forældet på Island selv, så at vort

de lo kommer af hló for hlóu,
de lå — — lá — láu,
de så — — sá — sáu,
de såe — — sást — sáust.

Det er også troligt at denne Sammentrækning, som gjelder overalt i Oldsproget i lignende Tilfælde, har haft Indflydelse på de nysomtalte Flertalsformer af Tillægsord med en Selvlyd til Kjendsbogstav; ti ikke blot *u* men også *a* opsluges af et foregående *á*, *ó* o. desl. såsom: Havamål 60.

ár skal rísa — *årle skal den opstå*,
sá er á yrkendr fá, — *som haver Drenge få*;

hvor *fá* står isteden for *fáa* (paucos). Hvis man altså endog udledte disse Tillægsord af Hankönnets Gjenstandsf. i Fl. ligesom de andre, så skulde de dog alligevel tages af de sammentrukne Former, og altså erholde samme Skikkelse; f. E.

få af fá for fáa,
små — smá — smáa,
grå — grá — gráa,
blå — blá — bláa.

Dette kan især have virket til at göre den bestemte Form af Tillægsordene lig Fl. af den ubest. Form; ti Islænderne slutte den bestemte Form overalt på *a* eller *u* (undtagen i Hankönnets Nævneform i Ent., som i Dansken er bortfalden), hvilket altid skulde sammendrages med den foregående tonetegnede Selvlyd; således:

det blå af þat blá for bláa,
den blå — þann blá — bláa,
de blå — þau blá — bláu,
— þeir blá — bláu,
— þær blá — bláu o. s. v.

Det overensstemmende *e* strider da imod Udtalen, imod den gamle flerhundredårige Brug, imod Oprindelsen af Islandsk, imod Overensstemmelsen med Svensk, såvelsom imod vort eget Sprogs Natur eller indre Overensstemmelse, og bör derfor unægtelig forkastes. Her have vi mener jeg et tydeligt Eksempel

på Brugens Forvildelser, når den afviger fra Udtalen, hvilket soleklart beviser at den må rettes efter Udtalen og Sprogets Natur, og altså umulig kan være den höjeste Grundsætning for Retskrivningslæren.

102. Jeg har med Flid undladt hidtil at tale om Navneordene, da Tilfældet med dem ikke er det samme; dog give mange også dem et stumt *e:* a) når de ere Enstavelsesord og endes på Selvlyde, f. E. *Sne, Bi, Ko, Bly, Tå, Træ, Frø;* b) når de ere Flerstavelsesord og endes på en betonet Selvlyd især *i*, f. E. *Armé, Raseri, Kanó.* Brugen er i dette Tilfælde mere delt og mindre grundet, ti der er ikke engang nogen Art af Overensstemmelse, sand eller falsk, som taler derfor. De, der ikke give Tillægsordene noget stumt *e*, give naturligvis Navneordene det meget mindre; desuden understøtte nogle kun de Enstavelsesord, der endes på *e*, og skrive altså: *Sti, Bro, Strå, Knæ, Sø, ϕ, — Snee, Vee, Sneevand* o. desl. Dette er Prof. Molbechs Regel; men det skönnes ikke hvorfor Ordene på *e* mer end andre herved skulle göres uregelrette. Prof. Boye (S. 2) synes rigtigere ligesom Bärens at foretrække *Sne* og altså ingen Undtagelse at erkjende. Når dog *t,r,e* kan være nok til at betegne *tre*, hvorfor kan da ikke også *S,n,e* være nok til at betegne *Sne?* Kan *e* ikke have samme Kraft i det ene Tilfælde, som i det andet? Nogle give fremmede Ord på *i*, men ikke danske, stumt *e;* det er i så Fald vanskeligt at drage Grændselinien; f. E. ere *Slaveri, Barbari* danske eller ej? Men om man kunde drage den, så synes sådan Bestemmelse altfor vilkårlig, man skulde da skrive *Parti* anderledes end *Værdi, Speseri* anderledes end *Krydderi*, uagtet Endelsen öjensynlig er den selvsamme. Det er vel sandt at disse Ord i Græsk *og*

Latin slutte på *a* og i Fransk på *e*, men vi have jo i så mangfoldige Tilfælde bortkastet det lat. *um, us, a* og det franske *e*; f. E. *vinum*, Vin; *murus*, Mur; *natura*, Natur; *rare*, rar; at det også her må synes ganske tilladeligt. Svenskerne skrive også *Akademi, Allegori, Amnesti* og Islændere *pólití, speseri*. Prof. Boye udstrækker derfor med Rette Reglen til de fremmede Ord, og skriver: *Parti, Akademi* o. s. v. Dette er sameget mere nødvendigt, som vi have mange fremmede såvelsom danske Ord på virkeligt *ie*; f. E. *Historie, Linie, Materie, Olie, tredie, Villie* o. fl., et stumt *e* ved Ordene på *i* vilde altså fordunkle Udtalen aldeles. Derfor er også denne Undtagelse skadeligere end den nysanførte med *ee*; dog er også den tilstrækkelig urimelig; ti *Sne-en, Ve-er, Le-en, Le-er, Skje-en, Skje-er* udgöre to Stavelser, når nu *Snee, Vee, Lee, Skjee* skulle udgöre ên; så skulle selvsamme Bogstaver i selvsamme Ord udtales og afdeles forskjelig! Da nu vor nyere Brug på disse Undtagelser nær er imod dette stumme *e* ved Navneordene, såvelsom endnu mere den gamle Brug og Overensstemmelsen med Svensk og Islandsk, så er det klart at man også her bör følge Udtalen, og ikke tilflikke noget stumt eller intetbetydende Tegn.

Hr. Dahl anmærker endnu et Tilfælde, hvor det stumme *e* anvendes af mange, nemlig "i (Ejefaldet eller) Ejeformen af alle oprindelig danske Navneord, der endes på en Selvlyd; f. E. *en Åes, en Troes en Jomfrues, et Træes, en Søes.*" Disse Ejefr. forekomme kun sjælden, men at Udtalen er imod det indskudte *e*, eller at det ikke høres, er især klart af Sammensætninger, som: *Trosbekjendelse, Bysbarn*, hvor de første Stavelser lyde som i: *Matros, lys*, og af de Tilfælde, hvor Selvlyden bliver kort, som:

et Stråsbred, til Søs o. desl. Men også enestående udtales *et Strås, en Tås* aldeles ligesom *en Bås, en Lås*. Ej heller er Brugen af *e* almindelig; ti f. E. Holberg siger:

Så Hustrus, Dotters Suk vor Fogd fra denne Krig
Ej mægtig var at få.

og Øhlenschlæger skriver *en Jomfrus* (Øen i Sydh. 4. 151), ikke at tale om dem, der ellers forkaste det stumme *e*. I Svensk indskydes naturligvis intet stumt *e*, og vi selv skrive jo *en Saga-s, Edda-s, et Mærke-s, Rige-s* o. s. v. i Overensstemmelse med hvilket vi også bör skrive *en Jomfru-s*, som vi sige lige så tydelig. Også Islænderne sige: *trè-s, til sjós, bú, bús; ský, skýs; strá, strás; fræ, fræs*. Da nu hverken Udtalen eller Oprindelsen, Overensstemmelsen med Svensk eller med andre Tilfælde i vort eget Sprog hjemler dette Indskud af stumt *e*, så mener jeg vi atter her trygt kunne forkaste det og holde os til Udtalen.

103. Det forstår sig dog at Digterne ubehindret kunne tillade sig at udvide disse Ord, som i så Fald bör skrives udvidede, da man ellers ikke kan skönne hvorledes de skulle udtales, eller læse Verset rigtig. Ja netop slige Udvidelser ere en Grund til ikke at skrive hint *e*, hvor det ikke skal udtales; da det må forvilde Læseren ligesåmeget at tilföje hvad der ikke hører til Ordet, som at udelade hvad der hører dertil. Denne Udvidelse finder især Sted med Tillægsordene *fri, ny* i Fl. og i den bestemte Form, samt med Gjerningsordene i Lideformen; f. E.

Frie Hænder perse Druen.
For nye Verdner at bese.

Men derimod: *Vi samles alle fro igjen*, aldrig *froe.*
Af dette sees kan med hvilke Sindets Gaver

den store Peder Pårs beprydet været haver.
Der fra ditmarske Krig ej havde seet Dagen.

Enhver føler dog let at dette er ikke den naturlige eller sædvanlige Form af disse Ord, men forholder sig aldeles ligesom:

Han skulde om det gjaldt vel kunne Bören døde; ti *ses* udtales ligesom *en Snes*, og *set* ligesom: *Bonitet, Komet, Planet.*

104. Det tredie Middel hvormed man har villet tilkjendegive Stavelsernes Længde er Fordobling. Vi tale her ikke om *aa* for *å*, Hensigten dermed er nl. ikke at udtrykke Længden men Lyden. Fordoblingen for at udtrykke Længden anvendes dog kun på *e, i, u*, og det kun i Stavelser, der endes på en Medlyd; f. E. *reen, fiin, bruun.* Af de øvrige understøttes derimod *a, o, ø* med *e* i lignende Tilfælde og i samme Hensigt; f. E. *vaer, foer, Sløer.* Kun *y, å, æ, ö* blive hverken fordoblede eller understøttede, skönt de ofte ere lange ofte korte, f. E. *lyst — Lyst, en Tråd — et Tråd.* Denne Understøttelse af *a, o, ø* er ganske forskjellig fra den nys omtalte, da dens Hensigt ikke er at udtrykke Böjninger, men Længde ligesom Fordoblingen. Vi skulle betragte disse Tilfælde under ét; allerførst må vi dog endnu bemærke at denne Understøttelse og Fordobling, på en Del Undtagelser nær, sædvanlig indskrænkes til Stavelser, hvor et hårdt eller flydende Bogstav følger efter Selvlyden; f. E. *vaer, tael, Been, Eem, Fiil, Noer, Huus, Øel*, med Udelukkelse af dem der endes på *b, d, g, v*, som kun i enkelte Tilfælde for at undgå Forveksling fordobles; da disse bløde Konsonanter, som Prof. Böye S. 20, 21 udtrykker sig, fordre af sig selv en lang Udtale, og forlænge derfor uden videre Tegn den foregående Vokal, f. E. *Reb, Tid, Leg, Liv;* hvorimod *l, m, n, r*, give den en kort og fra den sædvanlige næsten ganske forskjellig Lyd.

105. Ingen Del af vor almindelige Skrivebrug er mere indviklet, selvmodsigende og ubestemt end denne.

1) Er det ingenlunde rigtigt at de fire bløde Medlyde af sig selv göre foregående Selvlyd lang; ti *Lab, Stub, Bad, Mad, Vad, med, ved, Vid, Bud, Gud, Skud, Lod, Lød, Nød*(den), *Tag, Slag, mig, dig, Hug, Dug, Tog, Drog, Sprog, Ryg, Myg, styg* o. m. fl. ere korte

2) Er det ligesålidet rigtigt at *l, m, n, r*, göre den foregående Selvlyd kort; måskje det kan siges om *m*, men mangfoldige Ord, som endes på *l, r, s* ere lange, såsom: *Dal, gal, Val, Del, hel, Mel, Fil, Mil, Smil, Bol, Sol, Stol, ful, gul, hul, hyl, Syl, Bål, Kål, Mål, Hæl, fæl, Sjæl, Brøl, føl, Pøl; bar, far! har, rar, fler, ler, mer, ser; Spir, Sir, Flor, stor, bor, tror, Bur, Kur, Tur, Fyr, Tyr, Får, Sår, bær, sær, tør, skør; Bas, Spas, Snes, ses, Is, Ris, Os, Rös, Sus, Dus, frys, Lys, Ås, Gås, Fjæs, Døs, frøs*, o. m. fl. Om *n* kunde måskje tvivles, dog ere Ord som: *én, Ben, Sten, Men, ren, sen, min, din sin, hin, Vin, Baron, Person, Tron*-følge, *Kron*-gods, *brun, Dun, Lyn, Syn, pæn, væn* temmelig hyppige i Sproget. Kun foran *m* er en lang Selvlyd sjælden, nogle sige endogså *Æm, Æmmen*, for *Em, Emen*, f. E. Kapt. Schneider i Oversættelsen af Spionen I Del. Det er heraf indlysende at hine Bogstaver slet ingen Indflydelse have på foregående Selvlyd, og det eneste rigtige af den hele Bemærkning er, at de hårde Bogstaver *p, f, t, k*, og *m* i vort Sprog göre den foregående Selvlyd kort; f. E. *Tap, Top, Straf, Ruf, Hat, let, ak! Tak, ham, Kam*, dog gives også herfra nogle Undtagelser; f. E. *ét, set, Brøk, Em, Rim, Slim.*

3) *Prof. Molbech* tilligemed *Amberg, Dahl* o. a. udelukker ø fra denne Understøttelse, og skriver: *et Slør, en Øl* o. s. v.; *a* understøtter han ligesom Dahl kun i det ene Ord *vaer*, vår, og *o* kun "i nogle få Ord, for at betegne den langtonede Stavelse, og for at adskille Ordet fra et ligelydende;" f. F. *svoer*, (som dog ikke behøves), *foer, Roes*, men ikke: *Bol, Sol, Stol, Bor, Ror, stor.* Dahl understøtter også *et Boer*, samt *Roening* og *Syening*. Brugen er vel også for de to sidste Ords Understøttelse imod Reglen, da *o, y* ender Stavelsen; men den har vel næppe sin Grund deri at man har villet tilkjendegive Toneholdets Forskjellighed i *Roning* og *Syning* fra *Våning* og *Syning* af *syner;* ti samme standsende Tonehold findes i utallige andre lignende Ord: *mener, Formening, forsyner, Forsyning* o. desl., uden at noget *e* indskydes; men snarere deri at *o* og *y* i hine to Ord ikke erholde nogen Næselyd, som i *Kone, Syne* (34), men ligesom skyde *n* bort fra sig i Udtalen. Hvad man nu end vil dömme herom, så ser man let, hvor besynderlig en Skikkelse denne Regel ved nöjere Betragtning antager: De fem Selvlyde: *å, æ, ø, ö, y,* understøttes ikke, den sjette, *a,* kun i ét Ord, den syvende, *o,* kun i et Par. Nogle Ord ere ubestemte, altså findes der i det höjeste 7, 8 Ord i hele Sproget, hvor dette Slags Understøttelse kan anvendes!

4) At Fordoblingen strækker sig kun til tre af de ti Selvlyde, er en vigtig Grund imod den (ligesom imod nysomtalte Understøttelse at den kun anvendes ved syv, åtte Ord i Sproget). Men endnu langt værre er det at den ikke engang ved disse tre anvendes regelret overalt i lignende Tilfælde til at betegne samme Lyd. Således skrive mange: *Karakteer, Kaneel,* men ingen *Planeet, Profeet,* uagtet *Duet, Kadet,* udtales anderledes; mange *hiin, Viin,* men ingen *miin,*

diin, uagtet *Skin* udtales anderledes; mange *Buur, Kuur, Muur,* men ingen *Uur, Duur, Natuur.* Heraf bliver det indlysende at Fordoblingen ikke er vort Sprog naturlig, da den ikke kan anvendes overalt, hvor samme Lyd finder Sted ligesom i Hollandsk. Heraf følger og at det må blive såre vanskeligt at bestemme hvor Fordoblingen bör finde Sted, samt om man får det bestemt, at erindre og anvende det uden idelige Fejltagelser. — En anden Mangel derved er at den ikke anvendes i Slutningen af en Stavelse; ti dette foranlediger at samme Lyd i samme Forholdsform (casus) af samme Ord må skrives på forskjellige Måder, efter som Kjendeordet tilföjes eller ej; f. E. *Steen - Stenen, Viin - Vinen, Huus - Huset.* Ordenes Tal og Forholdsform, Lyd og Tonehold ere her uforandrede, og dog fordres en forskjellig Betegnelse! og det ikke i et ubetydeligt Mærke, men en hel Selvlyd mere i det ene Tilfælde end i det andet! Ligeledes i Gjerningsordene; f. E. *mener, meent* o. desl. Dette har tillige en anden Ulejlighed til Følge, nl. at nærbeslægtede Ord skilles langt fra hverandre i Ordbøgerne; f. E. *stener* kommer langt efter *Steen, huser* langt foran *Huus;* med mindre man gör Brud på Bogstavordenen.

5) Fordoblingen (såvelsom Understøttelsen) strider også imod Oprindelsen; ti Islænderne skrive altid med enkelte Selvlyde: *vín, tíð, hús, múr, mús, sól* o. desl. Ligeså Latinerne altid: *vinum, cura, murus, mus, sol,* o. s. v. Det er ubegribeligt hvorledes man kan skrive, *Figur, Natur, Dur,* med enkelt *u* og *Mur, Kur* med dobbelt, ret som om man fortrød på at Ordene hos os ikke ere så lange og slæbende som i Tysk og Hollandsk, men korte og simple som i Islandsk, Svensk og Latin! Overensstemmelsen med Svensk er nl. også herimod, da Sven-

skerne bestandig skrive: *vin, tid, kur, mur, hus, krus, sol, stol* o. desl. med enkelte Selvlyde. Ja ikke engang den hollandske Brug kan på nogen Måde bestyrke Fordoblingen i Dansk; ti Hollænderne skrive ikke blot *ee* for langt *e*, men også *aa, oo, uu* for langt *a, o, u;* ikke blot *een, deel, groot, naam* men også *eene, deeling, groote, naamen.* Ligeså: *planeet, pistool, miniatuur.* Her spores altså lettelig en bestemt Plan; at udtrykke samme lange *a, u,* samme dunkle *e, o,* overalt med *aa, uu, ee, oo,* være sig i Enden eller Begyndelsen af Stavelserne, i indenlandske eller fremmede Ord. Heri er intet vilkårligt eller forvildende, da enhver Indfødt må kunne høre om han siger *een* eller *en, groot* eller *grot,* og enhver Fremmed heraf se om han skal sige *é* eller *è,* *ó* eller *ò,* og denne Brug er ligeså gammel som Sproget. Ikke således hos os: Først skulle de fremmede Ord undtages, som: *System, Papir, Natur;* så skulle nogle fremmede Ord atter undtages fra denne Undtagelse, som: *Karakteer, Kaneel, Stiil, Viin, Kuur;* derpå skulle nogle af de indenlandske Ord også undtages, som: *min, din, Hjul, Skjul, Urt;* endelig skulle alle de Tilfælde undtages, hvor Selvlyden slutter Stavelsen, som *Be-net, Svi-net, Musen, de fore;* men herfra skulle atter undtages *Roening, Syening,* o. desl., lutter vilkårlige Bestemmelser, der hverken kunne tydelig høres af Danske eller ses af Udlændere, eller overhovedet fastholdes og anvendes med fuldkommen Sikkerhed af nogen.

6) Har denne Brug at fordoble *e, i, u,* og understøtte *a, o, (ø)* i ovennævnte Tilfælde heller ingenlunde bestået længe. *Holberg* skriver i sine "Orthographiske Anmerkninger", som ere tilføjede Forvandlingerne, Kh. 1626, *mest, Dun, Mur, Bevis, Zir, Sol, Stol,* ligeledes i Bogen selv: *Ed, Le, Ris, Pris,*

Hus, Grus, Ros, o. s. v., uagtet han meget godt kjendte Understøttelsen og Fordoblingen, og anvendte dem i enkelte Tilfælde, f. E. *vaanligt, Green, Piil, Mood, udfoer* o. desl., kun ingenlunde efter de Regler, man nu giver, *uu* bruger han såvidt jeg har bemærket slet ikke i den anførte Bog. *P. Syv* og *H. Gerner* strede om Selvlydenes Fordobling; hin vilde udvide den og skrive *fliid, oord,* o. s. v.; denne indskrænke den, men skriver dog selv: *fleere, meere,* han lærer nemlig i sin Skriffverictighed S. 24. *"Vocalen dublis icke retteligen til dend samme Liud, uden alleeniste udi* e *oc sielden udi* i." men dette, som man ser, også i Enden af en Stavelse, altså ganske anderledes end nu. Henrik Smit fordobler og understøtter også Selvlydene meget sjælden; f. E. *rent, Visdom, Vin,* dog skriver han *(de) faare saa deris vey, seer, seet; sii det saa igennem en klud.* I Christjan 3s. Bibel findes ligeledes Selvlydsfordoblingen og det understøttende *e* sjælden, og mest til Adskillelse af lignende Ord; f. E. 1. Mos. B. 50. *Oc Joseph befol sine Tienere... Min Fader tog en Eed aff mig oc sagde, See ieg døer, Jorde mig i min egen Graff, som ieg loed graffue mig i det land Canaan... Pharao sagde, Far hen op... Saa foer Joseph hen op... Der til alle af Josephs huss... Alene deris börn, faar oc fæ lode de bliffue tilbage i Gosenland.* Der findes næppe nogensinde dobbelt *i, o, u, y, æ,* eller *ø.* Ligesålidet hos *Christiern Pedersen* se Prøven (83). — I gammel Dansk, f. E. hos *Povel Vendekåbe* og *Hr. Mikkel,* finder man derimod *ij* eller *ii* og *w* for langt *i, u,* samt dobbelt *e, o, æ, ø,* dog ingenlunde regelret, men lejlighedsvis, når man vilde betegne et særdeles Eftertryk; f. E. *wij, rijge, natwr, tw, een, ydmygheed, stood, blood, loo, sloo, trææ, fææ, møø, døø,* også en-

kelte Gange understøttende *e* i Stavelser, der slutte med en Medlyd; f. E. *foer* og *stoer; føer*, fører; *løes*, løser. I Svensk har Selvlydsfordoblingen varet længer end i Dansk; f. E. endnu 1541. Gustav Is. Bibel I. Mos. B. 50. *Och Joseph befalte sina tienare... Min fadher haffuer taghit en eedh aff migh och sagdt, Sij, Jagh döör, begraff migh j minne graff, som iagh haffuer graffuit migh j Canaans lande... Pharao sadhe, Faar tijtt vp... Så foor Joseph vp... Allena theras barn, fåår och fää leeffde the j thy landena Gosen.* Denne Brug er uden Tvivl indkommen fra Tysk, ligesom det dobbelte *aa* for dunkelt *å*, isl. *á*, og har altså især været i Brug omtrent fra 1400 til 1530; ti jo længer vi gå tilbage i den ældre Dansk, jo sjældnere findes enkelte Eksempler derpå. I jydske Lov hos Kofod Ancher I, 31. findes: *raat*, Råd; *ee*, altid; *gooz*, Gods; men i F., som er det ældste*) Håndskrift af begge de sjællandske Love, sjællandske Kirkeret og Fortalen til jydske Lov, findes de dobbelte Selvlyde og det understøttende *e*, så godt som slet ikke, men bestandig: *ben, sten* o. desl. Da det også indeholder Fortalen til jyd. L. mener jeg det må være skrevet efter at alle vore Provinslove vare givne, og at følgelig indtil den Tid hin Brug ligeså lidet har fundet Sted i Dansk som i Islandsk. I den ældste Dansk, nl. skånske Lov, har hin Brug ligeså lidet hjemme; hvorvel man stundum

*) At det er ældst, sluttes deraf at det indeholder de fleste Oldformer i Sproget, og nærmer sig Islandsken mest af alle; f. E. i Kong Valdemar Is. sjæll. L. I. har Kof. A. *dotær*, Datter, F. derimod *dottær*, isl. *dóttir;* Kof. A. *sön*, F. *siin* og *sun*, gl. isl. *sun* (læs: *siin*), f. E. i Landnáma; Kof. A. *thærræ*, deres, F. *theræ*, isl. *þeirra* o. s. v.

i den ikke gamle Oldbog (41 i 4. i den arnam. Samling) støder på Skødesløsheder og Skrivefejl som *guul* for *gulli*, med Guld, o. desl. Heraf ses da at denne Brug ikke har været oprindelig eller stadig i vort Sprog, men siden den indkom forandret sig oftere, ja endnu i Holbergs Tid ingenlunde været således beskaffen som i vores.

7) Ved denne Fordobling og Understøttelse fordunkles eller ligesom skjules Udtalen, isteden for at tydeliggöres; ti vi have mange Ord i Sproget, hvor sammenstødende Selvlyde virkelig udtales særskilt efter hverandre; vi have alt ovenfor (102) anført *Sne-en, Veer, Leen, Leer, Skjeen, Skjeer*, ligeså *treenig, Henseende, Kopiist, uundværlig, uudsigelig, uudeblivelig* o. desl. samt *bejaer, Sagaer, Sagaen, Firmaet, Israel, en Roe, en Roes, Roer, en Sluproer, Øer, Frøer* o. desl., hvilke ikke kunne skrives anderledes. Ja der findes i Modersmålet så hyppige Gab af virkelige Selvlyde; f. E. *bier, tier, duer, kuer, boet, groet, Boet, Koen, Broer, Åer* o. desl. (69) at de stumme Selvlyde må göre det yderst vanskeligt at skille Stavelserne og læse vor Skrift rigtig, for enhver, som ikke kan gætte sig til Meningen. Skriver man nu tillige *aa* for *å* og *i* for *j*, så får man ikke sjælden fire, fem Selvlyde umiddelbar efter hverandre; f. E. *Smaaaarer, Smaaøer, blaaöiet,* og vort velklingende Sprog kommer til at se ud som Zend med fransk Bogstavering hos *Anquetil du Perron.*

Ifølge alt dette synes denne Brug aldeles unaturlig i Dansk, samt fejlagtig og forkastelig. At den tillige er höjst unødvendig vil man let overtyde sig om; ti kan man hjælpe sig den foruden ved *y, å, æ, ø, ö,* samt på enkelte Ord nær ved *a,* og *o,* og endelig i mangfoldige Tilfælde også ved *e, i, u,* så skönnes lettelig at man ligeså godt kan undvære den

i de øvrige Tilfælde ved *e, i, u* på enkelte Ord nær, der ellers kunde forveksles; kan jeg skrive *System, Profet* så kan jeg også skrive *Em, set.* Kan jeg skrive *Urt, Skjul,* så kan jeg også skrive: *surt, sur, gul, hul* o. s. v., såsnart ingen Forveksling kan finde Sted. I de få Tilfælde, som kunde forveksles, kan intet være simplere end at sætte et Mærke over Selvlyden; f. E.

vâr — var, vêd — ved,
fôr — for, vís — vis,
Rós — Ros, Dûg — Dug.

Men hvor det ene er et Navneord, det andet ikke, altså det store Begyndelsesbogstav kan udmærke hint fra dette, behøves intet Tonetegn, ligesom heller ingen Adskillelse i disse Tilfælde er i Brug; f. E.

et Lad — lad, Vid-det — vid,
- Tal — tal! et Drog — drog,
Ved-den — ved, - Tog — tog.

Hvor sjældne ellers hine Tilfælde ere i vort Modersmål, vil Læseren af disse Blade uden Tvivl alt have bemærket, efterdi her aldrig anvendes Fordobling eller Understøttelse, og alligevel yderst sjælden behøves noget Tonetegn.

106. Udslaget af den hele Undersøgelse i dette Hovedstykke bliver da, at man bör følge Udtalen, Oprindelsen fra Islandsk og Latin, samt den ældste danske Brug, der også stemmer overens med Svensk, Italiænsk o. s. v., og består i at man aldrig anbringer stumme Selvlyde af hvad Grund som helst; men hvor lignende Ord udtales med ulige lange Selvlyde, og ikke ellers kunne skjelnes, der anbringes et Tonetegn eller Mærke over den lange Selvlyd. Herved allene kan man göre Skrivningen fast, simpel og naturlig, og undgå det hele Virvar af Regler og Undtagelser og Undtagelsers

Undtagelser om det overensstemmende *e*, det stumme *e*, det understøttende *e*, og Selvlydsfordoblingen. Man skuldé ad en Gjenvej have kunnet komme til samme Mål, nl. ved filosofiske Betragtninger have vist, hvilken urimelig Ting en stum Selvlyd er, en Lyd som ikke lyder, et Tegn på noget, som ikke skal finde Sted; samt hvor nødvendigt det må være for Læsningen at bortkaste sligt, og ikke skrive flere Selvlydstegn end der skulle høres Selvlyde. Men da enhver eftertænksom Lærd vil kunne sige sig dette selv, og man dog bestandig plejer at anføre Brugen herimod; så har jeg troet det bedre at vise på hvor svage Fødder den i disse Tilfælde står, hvor ny, og ustadig, hvor ubestemmelig og ubekvem, hvor stridende imod Oprindelsen, og hvor hinderlig for Udtalens Betegnelse, med ét Ord hvor urimelig den er; i Håb om at Læseren vil indse, at uagtet det vilde være dårligt af Nyhedssyge at forandre den, hvor den allerede nogenledes passer til Sproget, så vilde det dog endnu være langt dårligere af Vedhængenhed ved det gamle at holde fast på den, hvor den strider ligemeget imod vort Sprogs Natur og imod Fornuften, samt i sig selv ikke er dybt rodfæstet, men vaklende og ligesom kommen på Fald.

8. *Hovedstykke.*

107. Et andet Slags Fordobling er *aa* for *å*. At Lyden er enkelt kan ikke omtvivles (24); at den også er oprunden af et enkelt Bogstav i Islandsk *á, á, o*, er alt bemærket (24,80). Ligedan er Forholdet med Tysk og andre Sprog; f. E.

Rath — Råd, angels. *fón* — få,
Thor — Dåre, — *hær* — Hår,
offen — åben, eng. *hand* — Hånd,
so — så, — *go* — gå,

geboren — båren, lat. *modus* — Måde,
Thurm — Tårn, gr. ταλαν — tåle.

I Svensk er det som oftest aldeles samme Lyd, som: *råd, få, dåre, hår;* stundum *o, u,* som: *ok,* Åg; *torn,* Tårn; *buren,* båren. Det svenske *å* svarer også ofte til vort *a* og omvendt; f. E. *lång,* lang; *åker,* Ager; *hand,* Hånd; *band,* Bånd. Men intet kan tydeligere end dets Overgange i vort eget Sprog bevise vor Trang til et enkelt Bogsav dertil; da *Hånd* bliver til *Hænder, træder,* til *trådte, binder, bandt,* til *Bånd* o. s. v. Skrivemåden *aa* forstyrrer derimod vort Sprogs Regelrethed; ti når *a* bliver til *æ,* som *Tand, Tænder,* så burde *aa* blive til *ææ* eller *aæ,* altså *Haand* til *Hæænder* eller *Haænder,* o. s. v. Det er derfor intet Under at vore lærdeste Mænd, Moth, Höjsgård, Baden, Abrahamson og flere nulevende have følt, vi behøvede et enkelt Bogstav til denne enkelte Lyd ligeså vel som til de øvrige, da Anvendelsen af de to Aer dertil strider både imod den sædvanlige Lyd af *a;* og imod den sædvanlige Anvendelse af Fordoblingen, nl. til at forlænge Selvlyden; samt imod alle beslægtede Sprogs Brug, da *aa* i intet af dem, ja vel i intet Sprog i Verden, betegner Lyden *å;* og endelig i sig selv er höjst ubekvem, eftersom denne Lyd ikke sjælden støder sammen med *a* og andre Selvlyde; f. E. *Smaaarbejder, Smaaafhandlinger, Smaaaal, blaaaaret, paaanke, paaagte, paaaande, graaagtig, graaöjet* o. s. v., ikke at tale om Navne som *Knud Danaast, Kanaan, Baal, Aaron, Aar, Haarlem* o. desl. hvor to *aa* dels skulle læses i to Stavelser, dels som langt *a.* Man har derfor også oftere forsøgt at indføre et eget Tegn på *å,* men hvilket det skulde være, har man endnu næppe kunnet enes om.

108. I Årene 1743 og 1747 foreslog Höjsgård det svenske *å,* men skadede uden Tvivl Virkningen af sit Forslag meget, ved ikke selv at følge det overalt, men derimod fylde sin Sproglære med Tonetegn, der, så skarpsindigen de end ere udtænkte, aldeles ikke passe til den gotiske Tryk. 1774 og 1794 forsøgte Sprogmester Kølle i Kristiania at indføre et overstrøget *a* for *å,* men betjente sig tillige af *å,* når Trykkeriet ikke havde nok af hans Yndlingsfigurer. Hans Skrift havde dog alt for mange andre Særheder til at erholde Efterlignere. 1781 foreslog A. Møller at skrive *ao* eller *å.* 1785 önskede J. Baden i sine Forelæsninger over det danske Sprog, at vi havde en egen Figur til at udtrykke denne Lyd "som de Svenskes *å.*" 1789 foreslog derimod Kaptejn *W. H. F. Abrahamson,* dog uden at nævne sig, i Minerva for November udførligen en anden Figur, nl. et sammenstøbt ɯ, hvilket også har været brugt i adskillige gamle islandske Håndskrifter og trykte Bøger for *á,* samt i svenske Håndskrifter for *å,* og ligner vort dobbelte *aa* meget, og i Iris for April 1791 forsvarede han det meget vel mod et Angreb af Prof. Tode. Han anvendte det også selv i nogle Småskrifter; f. E. Nytårsgaven for 1790, "*Til Nytte og Fornöjelse*" samt i sin Omarbejdelse af *N. B. Langes dänische Sprachlehre,* Kh. u. Lpz. 1801. Prof. *J. Baden* bifaldt også i 2. Udg. af sine Forelæsninger, Kh. 1792, dette ɯ, og lod det støbe på ny i forbedret Skikkelse, da han anvendte det hist og her i Prosodien. Endelig anvendte Forfatteren af disse Blade det overalt i sin Vejledning til det islandske, Kh. 1811, men dets første Ophavsmand opgav det selv, måskje uden at bemærke denne Tilhænger, i næste Udgave af sin *dän. Sprachl.,* Kh. 1812. Siden den Tid

har ingen for Alvor forsøgt at indføre det. En unævnt, som jeg efter mundtligt Sagn har taget for *Chr. Pram*, foreslog derimod endnu i Minerva for Sept. 1791, en Figur, der atter nærmede sig det gamle *å*, nemlig *a* med et Mærke over, omtrent som ā. Han lod også Slutningen af Forslaget selv trykke med denne Figur; men da et sammenstøbt ā ikke fandtes i Trykkeriet, måtte en løs Streg sættes over *a*, hvilket så ilde ud og måskje skadede Sagen. Forfatteren er dog vel Pastor *Th. M. B. Galschiøt* i Følge hans Udtryk i Fortalen til en liden Bog om *Skrivekunsten*, Kh. 1804, hvor han også anvender samme *å*. Han siger der: "Jeg må anmærke, at jeg anseer det for en Feil, at ikke den Lyd som *aa* pleier udtrykke, har sit eeget Tegn, ligesom enhver anden Vocal, og ligesom den har i det Svendske. Derfor har jeg i Overeensstemmelse, med hvad jeg anonymt har yttret i Iris eller Minerva for nogle År siden, udtrykt denne Lyd ved et *a* med en Streg over, som ā." Han har også anvendt det i nogle senere udkomne Småskrifter. Hr. *P. N. Skougård* benyttede *å* til Skildringen af den bornholmske Sprogart i sin Bornholms Beskrivelse også udkommen 1804. Prof. *R. Nyerup* udviste ved sin Bog om det danske Sprogs Retskrivningsteorier, 1805, sin Forkærlighed for *å*, og har siden anvendt det overalt i de danske Navne i sin *Verzeichniss der dänischen Runensteine*, Kh. 1824. Samme År udkom min spanske Sproglære, hvor det anvendtes overalt, ligesom næste År i min frisiske Sproglære og Bladet Hermod. Prof. *A. Gamborg* havde allerede tilforn samme År antaget og anvendt det i den lille Bog: *Anviisning til i mindre end åtte Dage at lære Börn tilgavns at stave*, og han beholdt det uagtet et hæftigt Angreb af Prof. Molbech og nogle unævnte i alle sine senere Breve og Opsatser i Skilderiet. Foruden ham antoges det af Hr. Löjtnant *Chr. Deichmann*, af den sprogkyndige Hr. *Thorl. G. Repp*, som forsvarede det drabelig i Bladet Lidskjalf, og rimeligvis af flere yngre Lærde, der uden at nævne sig deltoge i det Blads Udgivelse. Aldrig have da flere skrivende på én Gang erklæret sig for noget *å*, aldrig har man för set noget *å* i de offentlige Blade her i Landet, aldrig har derfor Håbet været större at vi endelig kunne erholde et enkelt Tegn til denne Lyd. Dog må man ingenlunde tro at vi allene i dette og forrige Hundredår have følt Trangen til et eget *å*, og stræbt at afhjælpe den; også i det 17de Hundredår finde vi lærde og ophöjede Mænd at arbejde derpå, og modsætte sig de den Gang overhåndtagende to *aa*; men da deres Arbejder dels ikke ere trykte dels næsten forgåede, have de desværre kun haft liden Virkning. Omtrent fra 1660 — 1700 florerede Gehejmeråd og Præsident i Kanselliet *Matthias Moth* (ikke *Povel Moth*). Denne såre mægtige og virksomme Mand udarbejdede det første Grundlag til den danske Ordbog i 25 Bind i Folio, på lidet nær færdig til Trykken. (Se Fortalen til 3. Bd. af danske Ordbog S. 13, 14). "Han havde, som Prof. Nyerup om Retskrivningsteorierne S. 44 bemærker, til sin Ordbog ingen dobbelte Vokaler, men var derimod forsynet med et Jod. Han skrev Bogstavet *å* med en enkelt Figur nemlig *å*; han slog sig ret godt igjennem uden de fire fremmede Konsonanter; fremmede Landes, Steders og Byers Navne fordanskede han aldeles, f. E. Kassel, Frygien, Esseks, o. s. v." Men ak! hans Ordbog vandrede snart hen på Hyllerne i Kongens Bibliotek, isteden for at vandre ud i Publikum; og Kanselliet forandrede sin Retskrivning, förend Almenheden ved nogen

trykt Bog ret var bleven opmærksom derpå; ikke en Gang Holberg, som skrev om Retskrivningen 1726, nævner Moth, eller tager mindste Hensyn til hans Skrivemåde. Vi have allerede (79) anført to ældre Forfattere, som ligeledes brugte *å*, nl. Præstene *Bertel Knudsen* 1641, og *Peder Jensen* fra Roskilde, som Pontoppidan i sin Grammatica danica S. 17 giver det hæderlige Tilnavn, *den danske Opits*. Hans Bog, forfattet 1627, er vel aldrig bleven trykt, men Prof. Nyerup i den danske Digtekunstes Historie 2, Fort. S. 21. giver nogle Prøver på hans Vers, f. E.

Våre det her mig let Vers at påfinde med Art og
I vort Mål en Gang nogen ny Smuched ophente.

Pontoppidan anfører blot enkelte Ord af dem begge, som *så, på, år, sné, frít* o. desl.; de brugte nl. aldeles ingen stumme eller understøttende Selvlyde, men betjente sig af Tonetegnet isteden. Gå vi endnu længer tilbage så finde vi i 16 Hundredår vel intet *å*, men heller ikke *aa* fast antagne for samme Tilfælde som nu, man skrev den Gang snart *o*, snart *aa* snart enkelt *a*, hvilket endog Kong Chr. 4. hyppig brugte til midt ind i 17de Hundredår. Jo længer tilbage jo hyppigere findes enkelt *a* og *o* at afveksle, en Følge af Nærheden ved Islandsk, hvor der i tilsvarende Ord skrives dels *á* dels *ó*. Til Eksempel må tjene *Claus Lauritssens Arithmetica, Regnekunst, bode med Cyphret oc regnepenningh, Nyligen udgod* (udgået) *po Danske*, Paris 1552. Det hedder her om Fradragningen S. 10. *Dog so tit oc offte tu loner aff* 10, *saa offte skalt tu betale igien, oc legge* 1 *till then effterfølgendes figur, ther vnder staar, nar hun skall dragis aff then offuen henne staar.*" Man finder her i ét Sammenhør både *o*, *a* og *aa* for *å* ganske iflæng. I Hr. *Mikkels* Mariæ Salter 1515. S. 63 findes:

nar fattige falk for ether stodhæ,

for: *når fattige fålk* (Folk) *for 'eder stode.*

I den esromske Oldbog på Universitetsbiblioteket, skreven omtrent 1500, findes allerede hyppigere *a* end to *aa*; f. E. i et Brev af 1489. *Wij Hans med gudz Nade... Toch i swo made... i then encæ gard* o. s. v. Således lige op til vore Provinslove, hvilket skönnes af Kolderup-Rosenvinges og Kofod Anchers Udgaver af den jydske og de sjællandske Love, som ikke ere trykte efter samtidige Håndskrifter, der næppe mere er til, og som derfor endnu her og dér have *aa*, skönt sædvanlig enkelt *a* for *å*. I Hadorphs Udgave af skånske Lov forekommer dog vel slet ikke *aa*. Det ældste og ved Provinslovenes Udstædelse nærmeste Håndskrift F. (se Anm. S. 156) har enkelt *a* eller *a* med en Tøddel over, omtrent å, eller noget mere lukt, som å den Dag i Dag skrives af de Svenske. Man ser således at *å* i den ældste og ældre Dansk har været betegnet med enkelt *a* eller *a* med en rund Tøddel over, og at *aa* først er indkommet efter at alle Provinslovene vare givne. Oldbogen F. er nl. næppe endnu samtidig med nogen af dem, skönt det ældste bekjendte Håndskrift af de to, men det varede endnu efter dens Tid flere Hundredår, förend de to *aa* for *å* bleve nogenledes almindelige (79).

109. Prof. Molbech har med megen Ivrighed søgt at godtgöre at det *å*, som findes i *F.*, ikke er det rette svenske *å*, eftersom 1) det ikke er et fuldkomment *o*, men en Tøddel, der sættes over *a*, og 2) denne samme Tøddel også stundum sættes over andre Selvlyde (nl. for at tilkjendegive deres Længde). Hertil svares: 1) at hvis det ikke er det rette svenske *å*, så er det dog unægtelig det ældste særegne danske Tegn for denne Lyd. Men enhver, som blot

har set et svensk Brev, vēd at de Svenske ikke sætte et *o*, men just en sådan rund Tøddel over *a*, når de skrive deres *å*. Figuren ă kan ikke vel bruges i Tryk for *å*, efterdi det er antaget som Tegn på kort *a* i Verselæren. Da derimod dette vort ældste danske Skrifttegn for *å* er indrettet aldeles ligesom det svenske *å* i Skrift, så mener jeg vi også billigen kunne indrette den tilsvarende danske Trykfigur aldeles ligesom det svenske *å* i Tryk, ubekymrede om dette oprindeligvis er det samme, eller blot tilfældigvis kommet til at se ligedan ud. 2) At Tøddelen i det gamle Håndskrift også sættes over andre Selvlyde, beviser vel at Skriveren ikke dermed just har ment et *o*, hvilket jeg heller aldrig har påstået; men dette hindrer os jo slet ikke fra at beholde den over *a*, for ligesom Fædrene dermed at betegne *å*, og derimod bortkaste den, hvor vi ikke behøve den. En rund Tøddel over Selvlydene forekommer jo også i andre Sprog; f. E. i Littavisk og gammel Tysk. I *von der Hagens Nibelungen-Lied*, Breslav 1816, finder jeg den på første Side over *o* og *u*. Da den nu i vor Oldbog *F.* findes så hyppig over *a* for at betegne *å*; f. E. i: *går, slår, mål, lås, hår, sår* længe för *å* vides at forekomme i svenske Bøger, så fandt jeg det rimeligt, at de Svenske havde taget Ideen til deres *å* deraf; såmeget mere som *a* med en sådan Tøddel over næppe forekommer i Tysk, da vort lange, egentlige *å* ikke findes der; men ligemeget, om også de Svenske siden have opfundet det samme Tegn, eller, om man endelig vil, et lignende, for samme Lyd, så kan dette jo ligeså lidet skade os, som at Forfædrene anvendte denne Tøddel i flere Tilfælde end vi behøve den. Tegnet er i sig selv ligegyldigt; jeg har jo selv tilforn anvendt ɑ; men Prof. Gamborg bemærker rigtigen at ɑ bestandig minder om to *aa*, eller i alt

Fald langt *a*, som ikke er den Lyd, man vil betegne. Ligeledes vilde ā efter Pastor Galskiøts egen Forklaring i Skilderiet for 1825 Nr. 67. blot minde om et dobbelt *a*. Men allerede J. Baden har vist det urigtige heri (se hans Forel. 3. Udg. S. 39. nederst) man burde nemlig så læse *a-a* ligesom m̄ læses *m-m*. Hertil kommer, som en unævnt i Skild. No. 69. rigtigen har indvendt, at (¯) ikke er et Tegn på Fordobling, men på *n* eller *m*, at ā altså må betyde *an* eller *am*, ikke *å*; f. E. i Claus Lauritssens Regnekunst S. 2. findes følgende Vers til den, der vil lære at regne:

"Hā lese thēne bog tyll ende frā først,
saa leres thet snarligē med stor løst.

I Verselæren betegner ā langt *a*, men ingensteds *å*. De øvrige Tegn, man har foreslået for *å*, synes heller ikke ret passende til at udtrykke denne Selvlyd. Overstrøget *a*, skulde betyde *æ*, i Overensstemmelse med overstrøget *o*, som er *ø*; dette er altså aldeles uantageligt. Tegnet *á* endelig er *a* med et vist langt Tonehold, efter den sædvanlige Anvendelse; f. E. fransk *pâte*, Dej; o. desl. Men *å* er unægtelig *å*, og har aldrig haft anden Betydning. Hertil kommer at den runde Tøddel ligner et *o*, Figuren *å* danner just derfor den rigtigste og bekvemmeste Betegnelse af et *a*, der har nærmet sig til *o*, som man nogensinde vil kunne opfinde. Som oftest kommer nemlig *å* af *a*, det afveksler med *a*, og betragtes som et Slags *a*, der går over til *æ*; f. E. *sta-re*, stå; *schlagen*, slå; sv. *ålder*, Alder; sv. *ande*, Ånd; *bære, bar, båren; stjæle, stjal, stjålen*. Men stundum kommer det af *o*, og ofte svarer det til *a* i det ene Sprog, og til *o* i det andet; f. E. isl. mánaðr, t. Monath, *Måned*. "Hvorledes, siger Hr. Repp i Lidskjalf Nr. 2., skulde man vel betegne at en Lyd havde noget af Aets og noget af Oets Natur, naturligere end med

disse to Bogstaver? At den ene Lyd ikke følger på den anden i Tiden, men at *å* er en enkelt Lyd, tilkjendegives naturlig derved at *O* ikke sættes efter *A* eller omvendt, men begge optage kun êt Bogstavs Plads; dog således at den Vokal, som den betegnede Lyd kommer nærmest (nemlig Oet), står øverst; men Aet blev det som kom til at stå i Linien af etymologiske Grunde." Man har indvendt at *å* ikke svarer til de andre danske Bogstaver, fordi det har et Mærke over sig, og at det tager længere Tid at skrive, såsom man må løfte Pennen, for at anbringe Tøddelen. Men det første er ugrundet, ti vi have jo også Mærker over *j*, *i* og *ö*, især svarer netop *ö* derfor meget vel til *å* i Inddelingen af de hårde og bløde Selvlyde, (se S. 41). Det sidste vilde i det mindste fordre en höjst ubetydelig Opofrelse for Rigtigheden, såmeget ubetydeligere som vi, når vi skrive med lat. Bogstaver, derimod kunne spare Tøddelen over *u*; men det er desuden vel en blot Fordom, ti dels mærkes ingen sådan Tidsspilde ved at skrive *ö*, dels forekommer å kun sjælden og næppe höjere end ên Gang på hver tre eller fire Linier som disse i sædvanlig Dansk. I alt Fald er *å* det, som for Tiden har de fleste Velyndere, og som mest nærmer sig de øvrige Tegn ā, og â, og især den ældgamle danske Figur i Oldbogen F. Desuden er det en stor Anbefalelse for *å*, at det bruges af vore Naboer, altså ikke giver vort Sprog et unordisk eller nyt Udseende, ej heller forårsager nogen ny Bekostning for Bogtrykkerne eller Möje for Læserne; men tværtimod, som Prof. Gamborg bemærker, letter de nordiske Folk den gjensidige Benyttelse af hinandens Literaturer. På Grund af alt dette mener jeg *å* er den rigtigste Figur, vi kunne anvende til at betegne denne enkelte Lyd, men at den bör betegnes med et enkelt Bogstav ville vist

alle, som have Begreb om Sprogrigtighed, letteligen indrömme (jf. 107); især da ingen anden enkelt Lyd i vort Modersmål betegnes med tvende sammenstillede Tegn.

9. *Hovedstykke.*

110. Endnu en egen Selvlyd gives der i Dansk, hvortil vi hidtil ikke have haft noget eget Bogstav, nemlig *ø* (27) i: *dør*, *hører*, *Brødre*, forskjelligt fra *ö* (28) i: *Dör*, *Drön*, *Börn*. Dette *ø* forholder sig til *ö* aldeles ligesom *e* til *æ* og *o* til *å*, det synes derfor ligeså nødvendigt at adskille det fra *ö*, som disse fra hinanden indbyrdes. Vor skarpsindige Höjsgård har først ret tydelig fremsat denne Forskjel imellem *ø* og *ö*; og adskilt dem som to ganske forskjellige Selvlyde i sin *Anden Prøve* af dansk Orthographie, Kh. 1743, men Forskjellen er upåtvivlelig meget ældre. *H. Gerner* har allerede i sin Bog om Skriverigtigheden 1679 klarligen bemærket den, skönt ikke været heldig i at forklare dens Natur. Han udtrykker sig S. 85 således derom: "*Ø* er een fuldkommen *Vocal*... haffvende dog tvende Liuder: 1) Een heel reen oc fuldkommen Liud, hvor den giør (α) een Staffvelse for sig selff, *ut* Øre, øse, øde, (β) naar dend findis i eenstige Ord oc andre, som ickun haffver een *Consonant* effter sig, *ut* Løg, Brød, Blød, Grød, Død, Glød, Nød, fløde, Føde, Grøde, bemøder, Bøg, Høg, Høy, giøre, høre, røre, sød, (γ) naar der fölger it *e sociale* eller *quiescens* effter, *ut* at Døe, strøe, Giøe, Søe, Frøe, Høe, Møe, (δ) naar *ff* fölger effter *cum suo v*, *ut* at øffve, Røffve, Bedrøffve, Døffve & *inde descendentia &c.*, *item* hvor *dr* og *tr* sanker sig sammen, *ut* Brødre, Mødre, Søstre, Døtre, dog skeer det ickun i faa Ord. 2) Een anden kaldis Halffliudende, naar 2 *Consonanter* fölger effter *Ø*, *ut*

Örn, Smörr, Börn, Biörn, Giörn, grönne, *item ante l, m, n, r, ut* Öll, Möll, Söm, Stön, Sön, Ström, Hör, Tiörne, Bön, Lön." Såvidt Gerner. Jeg har med Flid anført hans egne Ord udførligen, for at vise hvor ringe Forandringer der i denne Henseende ere foregåede i vor Udtale i halvandet Hundredår. Hans Bestemmelse af *ø* passer ganske endnu på et Par enkelte Ord nær: *Høy* er den ovenomtalte (55) bornholmske og fynske Udtale *Høj*, der også endnu i Fyn betyder *en Höj*, såvelsom *en Høg*. Men Höjsgård anfører Ordet *föjer* som første Eksempel paa det klare, åbne ö, og Prof. Bloch anmærker at i Forbindelse med *j* (i) have vi altid *ö*, f. E. *Öje* (Öie). *Giøre* er den svenske Udtale af *gøra*, hvorimod vort nuværende danske *göre* er det isl. *gjöra*. Bestemmelsen af *ö* er mindre omhyggelig: nu omstunder må i det mindste Ordene på *l* og mange på *r* fraregnes; f. E. *Øl; Møl, Mølle, Ørn, skørt, ført*, dette er måskje dog snarere at tilskrive Gerners personlige Udtale end nogen Forandring i Sproget, der gives også endnu nogle fornemmelig Nordmænd, som sige *Örn*, kun *Öl, Möl* mindes jeg aldrig at have hørt. Af denne ringe Forandring i Udtalen i så lang Tid må man allerede slutte, at *ø* meget længer har været bestemt adskilt fra *ö* i Sproget. Ja at disse Selvlyde have vært adskilte, sålænge Dansken har været til som særskilt Sprog, synes at følge deraf at deres Adskillelse er grundet i Islandsken, hvorvel Indretningen der er anderledes end hos os. Vort *ø* kommer sædvanlig af isl. æ (œ), au og ey, vort *ö* derimod af isl. o, ö, u og y; f. E.

fær	— *før*,	þori	— jeg *tör*,
færa	— *føre*,	björn	— *Björn*,
kaupa	— *købe*,	þur-t	— *tör-t*,
heyra	— *høre*,	brunnr	— *Brönd*,
þeyr	— *Tø*,	fyrr	— *för*.

Der gives vel nogle Undtagelser, som skyldes Velklangsreglen: at vi altid have *ø* foran *l, s* og de stumme Bogstaver, sånærsom *j*, men altid *ö* foran *m, n* og *j*; f. E. fylgja, *følge*, efter Gerners Regel *följe*; auga, *Öje*; hæna, *Höne* o. desl.; men dette strækker sig kun til enkelte for det meste mekanisk bestemte Tilfælde, hvorimod Forskjelligheden selv imellem *ø* og *ö* af de nysanførte Eksempler klarligen ses at være dybt grundet i den gamle danske Tunge, ligesom den og findes i Svensk næsten i samme Tilfælde som hos os, kun noget mere regelret efter de nysanførte Overgange fra Islandsk; Svenskerne sige f. E. *øga* af isl. *auga*. Man bemærker let at det lukte *ø* svarer til de isl. Tvelyde, det åbne *ö* til de enkelte klare Selvlyde, omtrent ligesom vort dunkle *e* fornemmelig svarer til isl. *ei*, vort åbne, klare *æ* derimod til isl. *e, è*; f. E. leir, *Ler*; eitt, *et*; þver, *tvær*; knè, *Knæ*, og ligesom vort dunkle *o* svarer til det brede tvelydagtige isl. *ó*, vort klare *å* derimod til det isl. smalle, åbne *o*; f. E. sól, *Sól*; fór, *för*; skorit, *skåret*; stolit, *stjålet*. Da vi nu til *é* og *ó* have egne Bogstaver adskilte fra *æ* og *å*, så udfordres også et eget *ø* forskjelligt fra *ö*, hvis Skriften skal besidde den indre Overensstemmelse og den Fuldstændighed, som regelret svarer til Sprogets Natur. Dette bliver endnu mere nødvendigt, når vi efter det foregående udelade det stumme *e*, da mange Ord ellers vilde kunne forveksles; f. E. *jeg så en før Mand för; det tør* (af *tø*), *han tör; Hunden gør nok, men den gör Dem ikke noget*. At skjelne Nutiden af disse Ord (*gø*, og *göre*) ved at indskyde *e* i det første (*gøer*) er urigtigt, efterdi der intet *e* hører til dette Ord, ligesålidet som til *tø, dø, strø, bo, tro* o. desl.; og ved at indskyde *j* i det sidste (*gjör*) er også urigtigt, ti der høres ligelidet eller, om man vil, ligemeget *j* i dem begge; de have nemlig

begge blødt *g* (eller *gj*), da både *ø* og *ö* høre til de bløde Selvlyde, som altid blødgöre et foregående *g*, *k* i Dansken; men at skjelne dem ved Selvlydstegnet er uimodsigelig rigtigt, ti de have forskjellige Selvlyde, og det efter nysanførte Overgange fra Islandsken, *gø* kommer af *geya*, og *göre* af *gjöra* eller *gera*. Der har heller intet af Betydenhed været indvendt imod denne Adskillelse uden 1) Vanskeligheden at bestemme hvor man hører den ene Lyd og hvor den anden, og 2) Forskjelligheden i Udtalen, da nogle bruge *ø* i Ord, som andre udtale med *ö*. Hvad det første angår, så er Adskillelsen ingenlunde af de fineste, forudsat man har en tydelig Udtale, hvilket skönnes deraf at allerede Gerner kunde iagttage den så rigtig i Prof. Blochs danske Sproglære, Odense 1817, og flere skjelnes også temmelig nöje imellem disse Lyde. Forskjelligheden i Udtalen derimod findes næppe i 10 Ord i hele Sproget; den kan desuden hæves efter Velklangen og Overensstemmelsen. Nogle sige *Tømmer*, *ønske*, *Brønd*, men dette er upåtvivlelig en sjællandsk Landskabsudtale og en Lævning af de gamle Former: *ynske*, *Brynd*, stridende imod Overensstemmelsen med *Kön*, *Rön*, *skön*, *sönder*, *Tönder* o. desl., samt imod den almindelige Velklangsregel, som allerede Gerner har kjendt, og som i den odenseiske Udtale aldrig overtrædes: altid at have *ö* foran *m*, *n* i samme Stavelse. Ligeledes sige nogle *først*, *Örn*; men det første er en svensk Udtale, og kan rettes efter Overensstemmelsen med *Tørst*, *tørste*, *Børste*, hvor de Svenske overalt have åbne Selvlyde; det sidste er måskje norsk, og kan rettes efter Overensstemmelsen med *Horn*, *Korn*, *Ord*, *Nord* o. desl. som også i det gamle Sprog have haft den åbne Lyd, men i det nyere uimodsigelig antaget den lukte. Således høres også i nogle få Ord en Vaklen imellem

e og *æ*, i det nogle sige *gjérrig* andre *gærrig*, nogle *begjére* andre *begære*, nogle *héllig* andre *hèllig*; ligeså imellem *o* og *å*; men den, der er opmærksom på den dannede Udtale, vil lettelig udfinde hvilket der er rettest, og det vilde være urimeligt derfor at forkaste Adskillelsen af *e* og *æ* samt af *o* og *å*.

III. Lykkeligvis falder heller ikke Tegnets *Bestemmelse* her så vanskelig som ved *å*; ti vi have just to Tegn på Ø-lyden, som hidtil have været brugte iflæng, og ere almindelig bekjendte, men ikke støde vor Folkefølelse ved noget Skin af at komme fra Sverrig, hvilket efter alt synes at være Hovedfejlen ved *å*. Det ene er *ø*, som fornemmelig bruges i gotisk Tryk; men dog også findes i de ældste danske Bøger med latinske Bogstaver; f. E. Claus Lauritssens ovenanførte Regnekunst, Paris 1552, og overhovedet i alle danske Oldtryk udkomne i eller uden for Danmark; f. E. Vocabulariū ad usū Dacorum, Colonie 1514 o. s. v. Det forefindes også i alle gamle danske Håndskrifter af jydske, sjællandske og skånske Lov, sålangt tilbage som det er os muligt at forfølge Modersmålet i Bøger. Hvor nöje end Fædrene holdt over dette danske *ø*, så har man dog i senere Tider i gotisk Skrift og latinsk Tryk begyndt at antage det tyske *ö*, der vel egentlig er *o* med et *e* over, hvilket *e* først er blevet utydeligt, og siden forvandlet til et Par Streger eller Prikker. Dette *ö* svarer således fortræffelig til *å*, og er derfor og anvist denne Betydning af *Höjsgård*. Ligeledes svarer *ø*, som intet Mærke har oven over sig, meget vel til *o*, og er ligeledes dertil bestemt af Höjsgård såvel i hans *Anden Prøve* 1743, som i hans Gramm. 1747, samt anvendt af mig i adskillige Verker, så og af Udgiverne af Lidskjalf. Lektor *Bredsdorff* har vel i sine ovenomtalte Småstykker: *Prøve af en efter Udtalen*

indrettet Retskrivning 1817, og *Årsagerne til Sprogenes Forandringer* 1821, omvendt disse Bogstavers Brug, men han har vel næppe erindret sig Höjsgårds Bestemmelse, og i alt Fald har han aldeles ikke anvendt sin Adskillelse i Teksten, eller bestemt den til Indførelse i Sproget. At *J. H. Voss* fejlagtigen betegnede det åbne *ö* med œ og det lukte *ø* med ö er alt anmærket (S. 35). Dr. *J. Grimm* i sin store *deutsche Grammatik* 2 Udg. 1822 har derfor med Rette omvendt Vosses Brug, og antaget *ö* til at betegne det åbne *ö*, *œ* til det lukte *ø*, hvilke han skarpsindigen adskiller i alle tyske og nordiske Sprog. Af Tysk anfører han følgende Eksempler: *hœren, Sœhne, bœten* (offerrent) modsat: *Götter, Dörner, bewölkt.* Han anvender også i Dansk de samme Figurer, altså *œ* for *ø* ("welche unbequeme Gestalt man längst hätte aufgeben sollen," siger han S. 563); f. E. *stœde, fœre, brœd, lœs*, til Forskjel fra: *Sönner, dömme, Börn, Hörren*; men det latinske *œ* er altfor ubekvemt at skrive, og let at blande med *æ*, til at vi dermed skulde ombytte vort danske *ø*, som fra skånske Lov af i det mindste har 600 Års Hævd for sig, hvorimod *œ* aldrig har været brugt i nogen dansk Tekst. Det er ellers ikke at nægte at *œ* passer meget vel til at betegne *ø* efter Chladnis Inddeling af Selvlydene (S. 40), især i Svensk og Tysk, hvor *æ* betegnes med *ä*. Ikke desmindre vilde det være rådeligere for de Svenske at antage *ø* end *æ*, hvis de måtte finde det rigtigt at adskille disse Lyde, formedelst Overensstemmelsen med vort Sprog og fornemmelig fordi de selv have brugt *ø* ganske almindelig i gamle Dage indtil tysk *ä* og *ö* tilligemed Trosforbedringen og Bogtrykkerkunsten bleve indførte i Sverrig. I alt Fald vil næppe nogen skönsom Retskrivningslærer tænke på at forandre denne Betegnelse af disse Lyde i Dansk.

10. *Hovedstykke.*

112. Således have vi da, eller i det mindste kunne have, et enkelt Bogstav for enhver af de 10 enkelte Selvlyde i Modersmålet; men ulykkeligvis kunne vi ikke bruge ethvert af disse Selvlydstegn overalt, hvor den tilsvarende Selvlyd finder Sted. Ved *a, i, u, y, ø, ö* går det nogenlunde an; men ikke ved *e, æ, o, å*, da *e* foruden sin egen Lyd (i *led*) også stundum betegner Lyden *æ*, f. E. i *bedre*, og *o* foruden sin egen Lyd (i *göd*) også stundum betegner Lyden *å*, f. E. i *Bogen*; *æ* og *å* altså indskrænkes af Tegnene *e, o*, så at de ikke nær altid betegne deres oprindelige Lyde *æ, å*. Vi have allerede (80) omtalt Grunden til denne Besynderlighed, som i Korthed er at *e, o* oprindeligvis vare bestemte til Tegn på Lydene *æ, å*, og kun senere antoges til at betegne *é, ó*, skönt dette sidste nu plejer at anses for deres naturlige Lyd: samt at de siden, da *æ* og *å* bleve enkelte Selvlyde ikke i alle Tilfælde ombyttedes med disse, hvor Lyden fordrede det. Hin første Betydning er også dybt grundet i disse Bogstavers ældste Oprindelse; ti de komme af græsk *ε, ο*, ikke af *η, ω*, men at anvende dem tillige for *η, ω* er dog også meget gammelt; det brugtes nemlig af Latinerne, f. E. i *legolégi, odium-ódi*, og bruges endnu i alle syd-evropæiske Sprog. Men ligesom Grækerne aldrig brugte *ε* og *ο* for *η* og *ω*, efterat de havde antaget disse Bogstaver, således burde vi unægtelig aldrig have skrevet *e* og *o* for *æ* og *å*, efterat vi havde antaget disse Tegn for de enkelte Lyde *ε, ο*. Der findes også i vore Provinslove en tydelig Stræben efter at almindeliggöre især *æ*, hvorom man havde det tydeligste Begreb, overalt hvor Lyden fordrede det; f. E. i F. skrives *fœm, mœth*, og langt ned i Tiden findes: *gaat, faare* for *godt, fore*. Men den tyske Brug sejrede

formedelst vort eget Bogvæsens Ubetydelighed, og hverken *æ* eller *å* blev nogensinde almindeligt, endogså i F. skrives *thet* ved siden af *mæth*. Fransk og Engelsk have også den dobbelte Betegnelse af Lydene *æ, å* såvelsom den dobbelte Betydning af *e, o* tilfælles med os, og det af selvsamme Grund, nemlig at Tvelydene *ai, au* ere blevne til enkelte Selvlyde, men Bogstaverne *è, ò*, som tilforn betegnede disse Lyde, hvor de vare oprindelige, ere vedblevne i samme Betydning, og Betegnelsen af *æ, å* således bleven dobbelt. Man skulde enten, som i Spansk og Italiænsk ja i den nyere Islandsk, have forandret *ai, au*, til *è, ò* overalt, såsnart Lyden forandredes, eller og have ombyttet *è, ò* overalt med *ai, au*, hvor de tilforn havde den åbne Lyd; så vilde al den Uregelrethed, som en dobbelt Betegnelsesmåde nødvendig må forårsage, være undgået, men man har forsömt det i Fransk ligesom i Dansk og Svensk og kun i enkelte Tilfælde iagttaget det; f. E. *air*, Luft, af lat. *aer*, sp. *ayre*, og *cause*, Årsag, af lat. *causa* ere ikke forandrede således som *prêt*, færdig, af *præsto*, og *or*, Guld, af *aurum:* ej heller ere *fier*, stolt, *fort*, stærk, forandrede til *fiair, faurt*, som også vilde have frembragt Enhed i Betegnelsen. Ofte er vel Grunden til *ai, au* blot Slægtskab med Ord, der have *a;* f. E. *plaire*, behage, af *placere; aucun*, nogen, af ital. *alcuno; travaux*, Arbejder, af *travail*. Oprindelsen er nemlig åbenbare det, der spiller Hovedrollen ved denne dobbelte Betegnelse; f. E. *maître*, Mester, og *être*, være; *aigle*, Ørn, og *règle*, Regel; *laisser*, lade, og *presser*, trykke, lyde ens, men skrives forskjellig, på Grund af ital. *maestro, essere; aquila, regola; lasciare, pressare*. Ligeså: *épaule*, Skulder, og *parole*, Ord, og i den første Stavelse *aurore*, Morgenrøde, og *organe*, Redskab, formedelst

ital. *spalla, parola; aurora, organo*. Jeg har været så udførlig med denne Jævnførelse af Fransk, for at bestyrke min ovenfor (80) givne Forklaring af dette Særsyn i Dansk og Svensk med et mere bekjendt Sprog end Islandsk, og jeg forundrer mig over at svenske Akademiet, endogså uden Kundskab om Islandsk, ikke af Fransken allene har kunnet opdage dets rette Årsag, som visseligen ikke er at søge i Stavelsebygningen (*stafbyggnaden*). Da nu denne Brug af *e, o* for *æ, å* er så gammel som vort egentlige danske Sprog, og tilfælles ikke blot med Svensk, men med Fransk og flere vidtudbredte nyere Tungemål, samt grundet i disse Bogstavers oprindelige Bestemmelse i Oldsproget, ja selv i Latin og Græsk; så vil man indse Umuligheden af at hæve den nu, og altså finde det ligeså forgæves med Silverstolpe at ville sætte *è, ò* overalt for *æ, å*, som med Kølle omvendt at ville sætte *æ, å* overalt for *è ò*, Der bliver da intet andet tilbage, end at bestemme hvor man bör bruge enhver især af disse tvende Betegnelsesmåder.

113. Såsnart vi antage at *e, o* kunne lyde ligesom *æ, å*, bliver det i og for sig selv betragtet ligegyldigt, hvilken Betegnelse vi bruge, om vi f. E. skrive *Jærn* eller *Jern, åtte* eller *otte;* det synes derfor billigt i disse Tilfælde at föje sig noget mere efter Brugen, end hvor det gjelder om enten at fremstille Udtalen eller at skjule den under alskens Flikværk. Imidlertid må vi dog også her undersøge Brugens Oprindelse og Gang, uden hvilket det jo ikke engang vilde være muligt at bestemme hvilke Regler den nu følger. Vi have allerede set at denne Brug især grunder sig på Oprindelsen, vi skulle nu betragte de Overgangsregler, hvorefter denne fornemmelig retter sig

a) Hvor Oldsproget har Tvelydene *æ* (ikke *æ*) og *á, å*, der have vi de enkelte Selvlyde *æ* og *å*; f. E.

hæll	— *Hæl*,	ár	— *År*,
læri	— *lærer*,	stál	— *Stål*,
fjærri	— *fjærn*,	sáld	— *Såld*,
vænti	— *vænter*,	þráðr	— *Tråd*,
klæði	— *Klæde*,	spá	— *spå*.

At skrive *Sæng* med *e* og *åtte* med *o* er derfor urigtigt; ti det hedder på Isl. *sæng, átta*, på Svensk *säng, åtta*. Da *æ* er Omlyd af *á*, så er det naturligt at vi i vort Sprogs Dannelse stundum have antaget Omlyden, hvor Islænderne eller Oldfædrene ikke have den, og omvendt stundum forsømt eller forkastet den, hvor de have antaget den. Heraf kommer det at vi undertiden have *æ* for *á*, og undertiden *å* for *æ*; f. E.

sál	— *Sjæl*,	lær	— *Lår*,
hjálmr	— *Hjælm*,	nær	— *når*,
járn	— *Jærn*;	í gær	— *igår*.*)

b) Da Tvelydene i Oldsproget ligesom i Latin og Græsk gjerne vare lange, så har man anset *æ, å*, den Gang de bleve til enkelte Selvlyde, for Tegn på langt *è* og *ò*, men *e* og *o* som Tegn på kort *è* og *ò*. Som Følge heraf har man forandret Oldsprogets åbne *e, o*, hvor det var langt eller blev langt, til *æ, å*; f. E.

her	— *Hær*,	ok	— *Åg*,
lesa	— *læse*,	dropi	— *Dråbe*,
ledur	— *Læder*,	voði	— *Våde*,
knè	— *Knæ*,	loðin	— *lådden*,
veggr	— *Væg*;	vopn (vâpn)	— *Våben*.

*) Dog bliver *já* stundum til *e*, men i så Fald bortfalder *j* aldeles; f. E. sjá, *se*; ljár, *en Le*; snjár, *Sne*; sjálfr, *selv*. Dette er i Tysk den sædvanlige Form; f. E. hjálmr, *Helm*; hjálpa, *hælfe*; o. desl.

Ligeså *tvær, kvær, sær*, o. m. fl.; men ikke gjerne hvor det var kort eller blev kort; f. E.

lèttr	— *let*,	oddr	— *Od*,
hestr	— *Hest*,	hof	— *Hof-fet*,
hèrað	— *Herred*,	fok	— *Fog*,
vegr	— *Vej*,	morgun	— *Morgen*,
vel	— *vel*,	koma	— *komme*.

Samme Regel følges med Ord af de sydlige Sprog; f. E.

bestia	— *Bæst*,	penna	— *Pen*,
coquo	— *kåger*;	coquus	— *Kok*.

I Følge heraf kommer *æ* og *è*, *å* og *ò* undertiden til at afveksle med hinanden i samme Ordfamilie; f. E. *Hær-Hertug, Herberge; vågér-vogter; Sted-stædes, tilstæder, udstæder; fornem-fornæmmer*.

Dog gives herfra mange Undtagelser; f. E. *bèdre, Bèdring, tjèner, trèdive* (eller *treddive*, sv. *trettio*) *tilstède, istèden*; *fòrebygge, derfòre, tilfòrn, Bòg, Kròg, bròget, kròget, Skròget, Sprògeț*; så og iblandt de fremmede Ord: *Præst* (for *Prest*) af *Presbyter* og *Regel* (for *Rægel*) af *Regula*. Man har søgt at rette disse Brugens Misgreb: *Höjsgård* skrev: *bædre, forbædre, Kofod Ancher: istæden*; man finder også hos H. Smit og i Chr. 3's Bibel: *derfår* og *fåre* (jf. Prøverne S. 142); men så burde man også skrive *Båg, Kråg, kråget* o. s. v., hvilket, især formedelst de mange Sammensætninger med *fore*, næppe lader sig göre. De Svenske skrive også *tjena, honum* med *e, o* for langt *æ, å*. Det er underligt at de, som have drevet Brugen af *ä* og *å* så overordentlig vidt og som ikke hindres af noget *fore*, (hos dem *före*) eller *Krog, Bog* o. s. v. (hos dem med lukt *ó*), dog alligevel ikke have søgt at hæve disse få Uregelretheder. Hos os vil det som sagt falde vanskeli-

gere; det synes derfor rettest at benytte sig af den dobbelte Betegnelse, til at adskille lignende Ord; f. E. *er, ere* — *ær, ære,* *Såd* (Suppe) — *Sód,* *Sted, Steder* — *Stad, Stæder,* *Flåd* (fluxus) — *Flód,* *her* — *Hær.* *Låd* (Uld, — *Lòd* (Del); og for øvrigt lade Brugen råde; men det er ikke usandsynligt at man med Tiden vil rette nogle flere af disse Tilfælde, når man får et tydeligere Begreb om Bogstavet *å* og dets rette Bestemmelse, da det må støde Öjet mindre at forandre *o* til *å* end til *aa.*

c) Da *æ* og *å* have öjensynligt Slægtskab med *a* og med hinanden indbyrdes, så har man antaget at betegne *æ* og *å* skönt korte med disse Tegn overalt, hvor Ordet i sin Grundform har, eller i sin Böjning antager en af disse tre Lyde, altså i Flertallet, Gradforhöjningen og Gjerningsordene; f. E.

Mand	— *Mænd,*	*lægger*	— *lagde,*
Gås	— *Gæs,*	*vækker*	— *vakte,*
Fader	— *Fædre,*	*sætter*	— *satte,*
Stad	— *Stæder,*	*tæller*	— *talte,*
Stang	— *Stænger,*	*vænner*	— *vante,*
Hånd	— *Hænder,*	*træder*	— *trådte,*
Tå	— *Tæer,*	*træffer*	— *traf,*
lang	— *længere,*	*sprækker*	— *sprak,*
små	— *smærre,*	*bærer*	— *bar,*
få	— *færre,*	*æder*	— *åd.*

Brugen har vel gjort nogle få Undtagelser af Gjerningsordene; men de bör vist nok uden Skånsel afskaffes, for ikke at göre Sprogets regelrette Böjning uregelret ved Skrivningen. Man bör altså skrive:

skælver — *skjalv,* *fornæmmer* — *fornam,*
gælder — *gjaldt,* *sælger* — *sålgde, sålgt,*

skönt Brugen endnu synes at foretrække *skjelver, gjelder, fornemmer, solgde,* hvilket jeg også selv hidtil har fulgt; mange skrive dog *skjælver, gjæl-*

der, men *j* er overflödigt efter *g* og *k,* såsnart *a* bliver til *æ,* da dette hører til de bløde Selvlyde. I jyd. Lov 2, 46. findes *gialder,* Islænderne sige *at skjálfa, gjalda,* Svenskerne: *skälfva, gälla.* Prof. Molbech undtager også *hjelper,* men det skrives i det mindste nu omstunder regelret: *hjælper, hjalp,* og bör såmeget mere skrives således, som dette hedder på Isl. *hjálpa,* altså hører under a) tillige, og i den ældre Dansk skreves *hialpæ,* jyd. L. 2, 35. Hvad *sælger, sålgde* angår, så er vel Grunden til dets uregelrette Skrivning blot, at det vilde se ilde ud at skrive med to *aa, saalgde,* men dette bortfalder, når man bruger *å.* I ældre Dansk hedder det: *sæl, saldæ, sald,* K. Er. sjæll. Lov 3, 5. 3. 2. og Almuen siger endnu: *sæl, sal'e, sal';* de Svenske skrive også: *säljer, sålde, sålt.* Navneordet *Salg* og Overensstemmelsen med *tæller talte talt,* eller *tålte, tålt,* og *træder, trådte, trådt,* taler også derfor.

d) Den regelrette Afledning fordrer samme Overgang, ja mange Afledsord hænge så nöje sammen med nysomtalte Böjninger, at det vilde være urimeligt at skrive dem anderledes; f. E. *Gæsling, Fædrenearv, hændes, Hændelse, længes, Længsel, Læg, Sæde, Undersåt, Træf, Sprække, Åre, Ådsel.* Ligeså *Jordskælv, Gæld,* sv. *jordskalf, gäld.* Fremdeles regelret:

Ærme	af *Arm,*	*fænger*	af *fanger,*
Mængde	— *mange,*	*sprænger*	— *sprang,*
Færd	— *farer,*	*sænker*	— *sank,*
Hælft	— *halv,*	*tænker*	— *Tanke,*
Stæmpel	— *stamper,*	*tænder*	— *Tånde,*
Hængsel	— *hænger, hang,*	*mætter*	— *Mad,*
Fæstning	— *fæster, fast,*	*gætter*	— *Gåde,*
Æble	— *Abild,*	*kæmmer*	— *Kam,*
gængse	— *Gang, gå,*	*hærder*	— *hård,*
behændig	— *Hånd,*	*hvælver*	— *Hvalv.*

Herfra undtages også sædvanlig nogle Ord, i det mange skrive *gjetter, Stempel,* men allerede *A. S. Vedel,* i Ligpræd. over Fr. 2. Arket B., skriver *forgætter,* og *Amberg* i sin danskt, Ordb. *Stæmpel.* Ligeså skrives: *Old* (for *Åld*) uagtet *Ælde, Alder* sv. *Ålder,* t. *Alter; Vold* (for *Våld*) — *Vælde,* isl. *vald,* sv. *våld,* t. *Gewalt; Voks* (for *Våks*) — *vækser,* isl. *vax,* sv. *vax,* t. *Wachs. vokser* (for *våkser*) — *Vækst,* isl. *vaxa,* sv. *växa,* t. *wachsen.* Men disse er det vel ikke værd at rette, da de ikke røre Böjningen; *Old* kan også forsvares med eng. *old,* holl. *oud,* gammel; *Vold, volde* med isl. *olla; Voks* med polsk og rus. *wosk.*

Også Afledningen af Islandsk fordrer *æ* og *å* for enkelt *a;* f. E.

et Kær	af isl.	*kjarr,*	*vælter*	af isl. Dat.	*valt,*
en Hjærne	—	*hjarni,*	*Gård*	—	*garðr,*
et Mærke	—	*mark,*	*hård*	—	*harðr,*
værger	—	Dat. *varði,*	*Bånd*	—	*band,*
hværver	—	Dat. *hvarf,*	*Ånde*	—	*andi.*

Følgelig *jæ* for isl. *ja;* f. E. *Stjærne* af *stjarna, Bjærg* af *bjarg, Bjælde* af *bjalla, djærv* af *djarfr; Fjæld* af *fjall, sjælden* af *sjaldan.* Tysken har forvildet os og de Svenske i disse Ord, da den her overalt har *e,* men den har da også bortkastet *j,* eller sammendraget det med *a* til *e,* ligesom i Isl. *berg* af *bjarg, fell af fjall,* på Tysk kan da: *Kern, Stern, Berg, selten, derbe,* være rigtigt, ikke på Dansk, hvor vi beholde begge Bogstaver. Desuden har *Stjærne* i Svensk, og *Kærne, Hjærne* i Dansk langt *æ;* disse Ord høre altså tillige under *b).* Men *Telt, Bergvæsen,* og *selv, selsom,* med *e,* efterdi *ja* er her rent sammensmæltet. Nogle Undtagelser med *o* for *å* såsom: *kold* af isl. *kaldr,* sv. *kall; holder* af isl. *halda,* sv. *hålla,* ere aldeles bestemte, og kunne forsvares med Navneordet *Kulde,* samt eng. *cold, hold,* holl. *koud, houden,* bör vel altså ikke forandres, da de hverken støde an mod Böjningen eller Afledningen i vort eget Sprog. Derimod var det vel rettest at skrive *Alvår, alvårlig* af isl. *alvara,* sv. *alfvar,* og overensstemmende med *Vilkår, vilkårlig.*

Det samme fordrer Afledningen af Tysk, eller Overensstemmelsen dermed, f. E.

Bænk	t.	*Bank,*	*Fælde*	t.	*Falle,*
skænder	—	*schände, Schande,*	*Gæst*	—	*Gast,*
skælder	—	Dat. *schalt,*	*brækker*	—	Dat. *brach,*
stærk	—	og sv. *stark,*	*skrækkes*	—	*erschrak,*
fordærver	—	Dat. *verdarb,*	*Bæk*	—	*Bach.*

e) Nogle få erholde vel *æ* blot for Overensstemmelsens Skyld; f. E. *Gæk, kæk, væk,* = *Smæk, Bæk, Sæk; Sværd, Værd* = *Færd,* Hollænderne sige også *zwaard, waarde;* *Ært, Stjært, Vært* = *Snært* af det isl. Gjerningsord i Dat. *snart,* Hollænderne sige også *staart, waard,* Svenskerne *värd.* Dog mener jeg man bör vogte sig for at overdrive Anvendelsen af *æ* i korte Stavelser, når ingen bestemt Brug eller klar Oprindelse taler derfor. Især bör man skrive de Ord med *e,* hvor Islandsken, vort eget Sprog eller Tysken i samme eller andre Former have *ei, e* eller *i* kort; f. E. *det, den, dem* formedelst *de; gjerne* af *gjerrig, begjerer; Kjetter* af t. *Ketzer; Kjelder* af t. *Keller,* lat. *cella; Skjelm* af t. *Schelm,* isl. *skelmir; Selskab* af t. *Gesellschaft; bestemmer* af t. *bestimme; lempelig,* t. *glimpflich; Skjerm, beskjermer* af t. *Schirm, beschirme, Prest* af t. *Priester,* fr. *prêtre,* lat. *presbyter,* gr. πρεσβυτερος af πρεσβυς og ingenlunde af *prædico.* Ligeså *vender, sender, kjender, render* af isl. *vendi, vendti; sendi,* o. s. v., da den tyske Böjning *wandte, sandte, kannte* er aldeles unordisk, skönt som et fremmed Ord optaget i *Gesandt.* Fremdeles: *nenner* (eller *nender*) isl. *nenni, nennti,* og *skjen-*

ker isl. *skeinki, skeinkti;* da der ingen Grund kan angives for *nænner, skænker.* En anden Sag er det med *brænder* af *Brand, tænder* af *Tånde* o. desl. Ved at iagttage denne Regel, kunne også en Del lignende Ord med Grund adskilles; f. E.

hemmelig isl. *heimugligr, hæmmer* af t. *Hamme;*
Held — *heill,* *hælder* på *Hæld* isl. *hallr;*
Skjel hvoraf *skiller,* *Skæl* (på Fisk) af *Skal;*
heftig isl. *heiptugr,* *hæfter* isl. *hapt,* t. *Haft;*
Kjerne — *kirna,* *Kærn* (i Frugt) *kjarni;*
Verk hvoraf *virker,* *Værk* hvoraf *værker.*

Det sidste plejer dog ikke at iagttages i den sædvanlige Skrivebrug, begge Ordene skrives også på Islandsk med *e: verk-it* og *verkr-inn;* men de Svenske adskille *verk-et* og *värk-en,* og Gjerningsordene bevise Rigtigheden af denne Adskillelse.

f) Endelig har Brugen bestemt følgende mekaniske Regler. Stavelserne *æg* og *æv* skrives altid uden Hensyn til Oprindelsen med *æ* for Lydens Skyld, da *eg, ev* lyde ganske anderledes; f. E. *Kvæg, Knægt* (Knecht), *Vægt* (veje), *nægte* (nej), *fægte* (fechten), *ægte* (echt) *Hægte, Lægte, et Æg* (isl. egg, t. Ey), *en Æg,* at *ægge* (isl. egg, eggja, gr. *αχη,* lat. acuo) til Forskjel fra: *jeg, Degn, Egn, Hegn, Regn, Vegne. Negl, Segl; egne, forlegne, stegne, svegne* o. s. v. Ligeså: *Hævn,* (sv. hämd), *Lævne, rævne, stævne,* (Stavn), *Ævne* (Ämne), *Ævre* til Forskjel fra *Levnet, levret* o. desl. Dette er Brugens bestemte Stræben, der næppe bör overtrædes i noget Tilfælde, da man intet andet Middel har til at tydeliggöre Udtalen. Jeg vilde derfor heller skrive *bægge* af *både* (sv. *bägge*) end *Vegt, Knegt, negte,* med *e* imod Udtalen og Brugen for Oprindelsens Skyld. — Stavelserne *ej* og *em* derimod skrives altid med *e,* hvor ikke den sidste umiddelbar kommer af *am;* rimeligvis fordi *éj* ikke

findes i Sproget, og *ém* kun i det ene Ord *Ém,* Dunst, der dog af nogle udtales *Æm, Æmmen;* f. E. *hej! hejda! nej, Vej, Vejr; frem,* (uagtet gl. *fram*), *hjem, bekvem* (isl. hallkvæmr, holl. bekwaam), *slem* (isl. slæmr), *Stemme.* Men *væmmelig* af *vammel; fornæmmer, fornam; dæmper* af *Damp,* t. *dämpfe; belæmrer* af *lam; tæmmer* af *tam.*

114. Disse ere, såvidt jeg skönner, de Regler, Brugen selv har dannet: at de ikke ufravigelig iagttages, er en nødvendig Følge af denne Sags Natur, der består i en Afvigelse fra den simple Grundregel, at betegne enhver Lyd overalt med et eneste dertil bestemt Tegn; så og deraf at Reglerne selv kun have været dunkelt følte af Mængden, og ikke engang tydelig fremsatte af de Sproglærde, der ikke have indset eller fulgt Brugens Årsag, Opkomst og Gang; endelig stride også disse Brugens Regler imod en anden ældre og i Islandsk, Tysk, Hollandsk og Engelsk endnu herskende Brug, nl. at *a* forändres til *e;* dette er aldeles rigtigt ja nødvendigt i Islandsk, hvor *e* er det eneste Tegn på Lyden *æ,* og *æ* derimod er en Tvelyd, der kommer af Tvelyden *á,* aldrig af *a.* Islænderne sige og skrive derfor retteligen: *leggja, lagði; drepa, drap; vera, var; fara, farð;* gl. *langr, lengi; fastr, festa* o. s. v. Heraf vedligeholdtes samme Brug længe i Dansk. Peder Syv i sin Sprogkunst S. 30. flg. skriver endnu: *kemper, skender, gelder, gald; kveder, kvad; flekker, flakte; krever, kravde* eller *krevede; stjeler, stjal* o. s. v. kun i nogle enkelte af disse Ord begyndte han selv at bruge *æ;* f. E. *træder, nævner.* Ligeså endnu i Tysk: *gelten galt, erschrecken erschrak, stehlen stahl, nennen nannte,* o. m. fl. Dette har gjort os frygtsomme eller dog tvivlsomme i mange enkelte Tilfælde, og hindret os fra at sætte vore Regler igjennem, hvor vi både kunde og burde,

Men denne Overgang af *a* til *e* er dog nu så aldeles forkastet i Dansk, at vi ikke noget Öjeblik bör betænke os på at gyldiggöre de nysanførte Regler, og antage *æ* overalt, hvor Grundformen har *a* eller *å* især i Böjningen, og i de klare, sædvanlige Afledninger inden for vort eget Sprogs Grændser, samt i de mekanisk kjendelige Tilfælde, *jæ* (eller, når *g*, *k* går foran, *æ*) for isl. *ja*, og i Forbindelserne *æg*, *æv*. Vor nuværende Skrivebrug er dog alligevel såre nær at ved at almindeliggöre disse Regler, hvorimod den svenske synes dels at have gået for langt; f. E. *stämma*, Stemme, t. *Stimme*, angels. *stefen*, moesog. *ϛiβva*, ligesom *stämma*, Stævne af *Stavn;* dels at være bleven tilbage; f. E. *jern*, *hjelpa*, *stjert* tagtet *värn*, *hvälfva*, *ärt;* overhovedet at forsmå Oprindelsen og Overensstemmelsen med Nabosprogene i mange Tilfælde; f. E. *hjelm* af isl. *hjálmr*, men *skälm* af t. *Schelm*, isl. *skelmir*, og derfor i denne Punkt at savne behörig Fasthed og Grund.

11. *Hovedstykke.*

115. Næsten ligeså vanskeligt, som at adskille *æ* fra *e* og *å* fra *o*, er det at give bestemte Regler for Adskillelsen af *ö* og *ø*, *ø* og *y*, *o* og *u*, *e* og *i;* dog har Vanskeligheden her en anden Grund, nemlig Sprogets Uregelrethed i Omlyden. Der gives ikke her nogen gammel Brug, hverken hos os selv eller andre Folkefærd, der kunde nøde os til at bruge *ö* for *ø*, da disse Bogstaver nu først adskilles; ej heller *ø* for *y*, *o* for *u*, *e* for *i*, eller omvendt, da disse hos alle vore Naboer ligefrem adskilles efter Udtalen. Retskrivningsreglen kan derfor her fattes meget kort: skriv altid den Selvlyd der høres. Men til atter at bestemme hvilken der bör høres, gives der intet andet Middel end Oprindelsen

og Bogstavslægtskabet. Skade derfor at dette er så usikkert i Dansken. Denne Omstændighed gör det langt nødvendigere hos os end andre Folkefærd, at adskille Lydene ved egne Tegn, hvis Sproget ellers virkelig skal synliggöres ved Skriften. I Tysken er f. E. Ålyden altid kort, den kan derfor betegnes med *o*, som ved Medlydenes Sammenstød af sig selv synes at antage denne Lyd; f. E. *Horn*, *Dorn*, *Volk*, *Wolke* o. desl. I Dansk er den ofte lang, det er derfor en Nødvendighed at have et eget Bogstav for den, hvis Skriften skal være tydelig. Hvis vi antoge *o* isteden, vilde Ord, som *Mode*, *Node*, *boret*, *Bod*, o. m. fl. blive ganske tvetydige, da vi ikke af Stillingen kunne slutte os til Lyden. Ligeledes med *ö*, dette er i Tysk altid kort, og kan derfor betegnes med samme Bogstav som *ø*, da man af det påfølgende Sammenstød, og af det tilsvarende åbne *ò* (å) i Stammeformen kan vide at det må være åbent *ö;* f. E. Udtalen af *Hörner* kan ses af *rn*, og sluttes af Ent. *Horn*, ligesom Lyden af *Böte* (Bøte) deraf at Selvlyden er lang, og kommer af lukt *ó* i *Boot*. Således bestandig: *Korn-Körner*, *Volk-Völker*, *Wolf-Wölfe*, *fromm-Frömmigkeit*, *können-konnte* med *ö;* men *gróss-grösser*, *Stóss-stössen* med *ø* ganske mekanisk. I Dansken glippe begge disse Kjendetegn, da det åbne *ö* ofte er langt; f. E. *Höne*, *förend*, og ofte kommer af lukt *ó;* f. E. *Hjörne* af *Hórn*, *Tjörne* af *Tórn*, *göre-gjórde*, *större-stór*. Her gives da intet andet Middel til at tydeliggöre Udtalen end en nöjagtig Anvendelse af forskjellige Tegn. Også Svensken har langt *ö;* f. E. *höna*, *töras* (torde), *böra* (burde), samt *ö* af *ó;* f. E. *hörn* af *hórn*, *större* af *stór*. Det vilde derfor også der være en stor Forbedring i Skriften, at adskille disse Lyde ved egne Tegn, da de umulig på anden Måde

kunne synliggöres eller ved Regler bestemmes, således som i Tysk. Sålænge vi ikke adskille dem, ville Udlændere aldrig lære vore nordiske Sprog til at tale dem med Nöjagtighed, men bestandig støde vore Øren med den idelige Forveksling af disse Lyde; ja sålænge ville vi næppe selv kunne fastsætte og fastholde den rigtige Udtale af de muligen endnu tvivlsomme Tilfælde.

116. Af Nr. 113 ses at *a* i Dansk går over til *æ*, samt *å*, der oprindelig er et Slags *a*, ligeledes; kun at vi i nogle få Tilfælde, *Old*, *Vold*, *Voks*, *vokser*, uregelret skrive *o* isteden for *å* kort, og følgelig i sådanne Ord forandre *o* til *æ*. Men Lyden *å* er også stundum et oprindeligt *o*, og skrives i slige Tilfælde også helst *o*, hvilket forandres til *ö*, som den nærmest tilsvarende bløde Selvlyd; f. E. *Domdömmer*, *Kongedom - Kongedömme*, og alle lignende Afledsord, *tom - tömmer*, *afsondre - sönder*, *nok - nöjes*, *for - för*. I Svensk er denne Overgang hyppigere; f. E. *son - söner*, *sofva - sömn*, *torst* (*törst*) *- törstig*. Årsagen, hvorfor den så sjælden indtræffer i Dansk er fornemmelig Forandring i den oprindelige Udtale i Adskillelsen af *ò* og *ó*; f. E. *Hórn*, *Tórn*, *Nórden*, *Spór* havde i den ældre Dansk åbent *ò*, deraf kommer det åbne *ä* i *Hjörne*, *Tjörne*, *nörre*, *spörge*; *Bòg*, *Kròg*, *klòg*, *Dòtter* havde omvendt i gammel Dansk lukt eller dunkelt *ó*, heraf det lukte *ø* i: *Bøger*, *krøger*, *Kløgt*, *Døtre*. Denne Forandring har fundet Sted i Udtalen af mangfoldige Ord, hvilket skönnes af Oldbogen *F*, hvor slige Ord ofte findes med et Mærke over *ó*, *é*, ligesom i Islandsk; f. E. *christindóm*, *i gén*. I Svensken er den sjældnere; der siges f. E. endnu *spår* med *å* eller åbent *ò* for *Spor*, samt *bók*, *krók*, *klók* med dunkelt *o*, følgelig er Omlyden til *spörjer*, *böcker*, *kröka*, der regelret.

En anden Årsag er at den mekaniske eller vilkårlige Velklang har fået Overhånd over den oprindelige Omlydsregel; f. E. *for - først*, tilforn uden Tvivl *först*, ligesom i Svensk, *orker - örkeslös*, måskje nærmest af det sv. *yrke*, Bestilling, ens Fag, og omvendt *stór - större*, *störst*. I mange Tilfælde endelig er Omlyden enten udstrakt til alle Ordets Former og den oprindelige Selvlyd altså blot at finde uden for Modersmålets Grændser i andre beslægtede Sprog; f. E. isl. og sv. *son - Söner*, *Sönner*; t. *Tonne - Tönde*; t. *Sonntag - Söndag*; eller også slet ikke optaget i Dansk; f. E. isl. *kjör - Kår*; t. *König - Konge*; t. *Römer - Rommer*. Af alt dette synes at følge, at man ikke af Grundlyden *å*, *ò* kan slutte at Omlyden skal være *ö*; men at man allene bör rette sig efter Udtalen, som oftere fordrer *ø*, altså: *kold - køler*; *Kok - Køkken*; *Sogn - søger*; *Sorg - sørger*; *lover - Løfte*; *sover - Søvn*. Kun såmeget er afgjort Brug, at man, hvor Omlyden er *ö* eller *ø*, udtrykker Grundlyden *å* med *o*; med mindre et andet nærmere Forhold med *æ* fordrer *å*; altså: *orker* ikke *årker* formedelst *örkeslös*; men *Båre* formedelst: *bærer*, *bar*, *båren*, og *Tånde* formedelst *tænder*, uagtet *Bör*, *Tönder*. Denne Brug synes også i i Overensstemmelse med 113. c) d) uimodsigelig rigtig, da vi dog alligevel have de tvende Betegnelser *å* og *o*, og ikke kunne optænke nogen naturligere Grund til Adskillelsen.

117. Overgangen fra det lukte *ó* til det lukte *ø* er langt hyppigere og regelrettere i Dansk; f. E. *Ko - Køer*, *Fod - Fødder*, *Broder - Brødre*, *Bodbøde*, *Mod - møde*, *Hoved - Høvding*, *Fole - Føl*. Ofte er dog *ø* ligesom *ö* udstrakt til alle Ordets Former, så at man må søge Grundlyden *ó* i andre beslægtede Sprog; f. E. holl. *oor*, t. *Ohr - Öre*, *hø-*

rer; holl. *dood,* t. *tod-død, dør;* holl. *brood,* t. *Brodt-Brød;* holl. *koop-Køb; køber;* holl. *rook-Røg, røger;* holl. *stoot,* t. *Stoss-Stød, støder;* o. m. fl. Undertiden bliver Omlyden dog, som allerede anmærket, *ö,* især hvor *ó* ved Udtalens Forandring var kommet af det gamle *ò;* f. E. *Nord, nörre,* af det gamle isl. *norðr* med åbent *o; stor - större, störst,* fordi vi altid have *ö* foran *rr,* som: *Dörre, törre, Hörren.* Disse Undtagelser såvel som de nysomtalte hyppige Overgange fra *ò* til *ø* ligge i Sproget selv og ikke i Skriften; Retskrivningslæreren har derfor kun at synliggöre dem som de ere, da det ingenlunde er hans Sag at rette eller forandre Sprogets Natur (8).

118. Endnu mere sædvanlig og regelret er Overgangen *u* til *y;* f. E. *Guld-gylden, fuld-fylder, ung-yngre, tung-Tyngde, Brud-bryder, ud-yder, sur-Syre, nu-ny.* Ofte er dog også denne Omlyd hos os udstrakt til alle Ordformerne, så at Grundlyden *u* må søges i fremmede Sprog eller gammel Dansk; f. E. sv. *skugga-Skygge, skygger* o. s. v.; sv. og t. *Lust-Lyst, lyster;* t. *Kuss-Kys, kysser;* t. *Sturz-styrter;* gl. d. *Ljus-Lys, lyser;* gl. d. *Ljud, -Lyd, lyder;* gl. d. *tjuge-tyve; Thjuf-Tyv* o. desl. Da nu *y* stundum ligger meget nær ved kort *ø,* så kan man ved at adskille dem temmeligen holde sig til disse regelrette Overgange; kun må man især se på det nærmeste Slægtskab, og vogte sig for at tvinge Udtalen, hvor den er tydelig og afgjort, efter Oprindelsen, især en fjærnere. Således synes det rettest at skrive *Støtte, støtter,* formedelst *Rygstød* o. desl., hvor Lyden er tydelig, samt sv. *stod,* isl. *stoð,* som er Roden dertil. — *Rydder* og *ryddelig* kommer vel ikke af *Rød,* som er klart af isl. og sv. *rót* og isl. *ek ryð,* den almindeligste og bedste Udtale synes også her at fordre *y;* men det er ikke at nægte at man hører *ø* i Endelsen af Byers Navne, som *Birkerød* o. desl., der svarer til isl. *rjóðr.* De Svenske sige også *rødja;* så at det ikke heller kan anses for nogen synderlig Fejl at bruge *ø. Jeg skøtter* bör have *ø* formedelst *skødesløs* og det isl. *ek skeyti* (S. 170 ned.), men *Skytte y* formedelst *skyder. Bøtte* er vel beslægtet med fr. og ital. *botte,* en Tönde, og skilles desuden temmelig tydelig fra *bytter,* isl. *býti.* Ligeså *røgte* (*sit Kald*) isl. *rækta* (rœkta) fra *Rygte* isl. *rykti. Lykke* kommer af t. *Glück,* holl. *geluk,* eng. *luck,* og bör derfor både skrives og udtales med *y. Mynt* kommer nærmest af t. *Münze,* og hedder på Svensk *mynt,* isl. *mynt,* bör derfor ikke fordrejes efter det fjærnere lat. *moneta. Styrke* hedder på Sv. *styrka,* Isl. *styrkr* eller *sturkr,* og har intet at göre med *Stork; størkner* derimod kommer af isl. *storkna,* og er måskje slet ikke beslægtet med *Styrke.*

119. *Y* afveksler undertiden regelret med *ø;* f. E. *byder-bød, lyder-lød, skyder-skød;* men disse Tilfælde ere klare, da begge Selvlydene her ere lange. *U* og *y* findes heller ikke sjælden at afveksle med *ö,* skönt *ø* kunde synes at ligge nærmere; f. E. *Rum - römmer, spörger - spurgde, bör - burde* o. fl. *flyver - flöj, lyver - löj, Syd - Sönden, besynderlig-sönder;* ligesom det gamle *Brynd* er blevet til *Bröna, ynsker* til *önsker, Mynster* til *Mönster.* De fleste af disse Tilfælde forklares vel af ovenanførte Regel at *j, m, n* altid fordre *ö* foran sig (S. 171.); men man finder også ofte i Sprogene Overgange, hvor en mellemliggende Lyd synes oversprungen, måskje fordi de nærliggende Lyde ligne hinanden stundum formeget, til at kunne skjelnes med den Tydelighed, som udfordres til Böjningen og Afledningen; således fin-

des især Lydene *i* og *æ*, *è* hyppigen at afveksle, uden at man tör forudsætte noget mellemliggende *é*; f. E. *et Gilde*, af *gælde* (yde, betale), *skille* af *Skjel*, *virke* af *Verk*, *rinder* af *render*, *Kilde* af isl. *kelda*, og isl. *spilla* af *spell*, t. *ich werde – er wird*, *Konst* (*Kånst*) og *Kunst* o. m. desl., hvor man næppe bör antage at nogen Form med Mellemlydene *é*, *ó* nogensinde har fundet Sted. Hint såvel som dette synes at være grundet i Sprogets oprindelige Væsen, og man bör ligeså lidet i hine Tilfælde som i disse skjule Udlalen ved en utydelig Retskrivning, eller tvinge den efter en selvgjort Regel; da man dog umulig kan forandre alle nysanførte uregelrette Overgange, og mangfoldige andre; f. E. *sort – sværter* af det gamle *svart*, o. desl. Det er altså ligeså urigtigt at skrive *besönderligt* eller *besønderligt*, fordi *sönder* har *ö*, som det vilde være at skrive *Söd* eller *Sød* fordi *Sönden* har *ö*, eller omvendt *Synden* med *y*, fordi *Syd* har *y*. I gamle Dage skrev man dog *Synden* på Grund af en anden Udtale (= *Brynd*, *ynske* o. desl.); men dette er nu omstunder med Rette forkastet, da det kunde blandes med *Synd-en*, eftersom vi ikke adskille Toneholdene ved skrevne Tegn.

120. *U* plejer sædvanlig at skilles tydelig fra *o* i Udtalen såvel som Skriften. Det er vel ikke at nægte at det åbne eller smalle *u* nærmer sig meget til det dunkle eller lukte *o*, når det er kort (jf. 118); så man hører ringe Forskjel på Selvlydene i:

bunden og *Bonden*, *unde* og *onde*;

men disse Lyde forblandes dog vel aldrig i nöjagtig Tale. Det forholder sig med dem, som med *gg* og *kk*, *bb* og *pp*, *dd* og *tt* (56. 61. og 64.), der vel ligge hinanden meget nær; men dog ikke uden i plat og skødesløs Udtale forblandes. Hvor man er tvivlsom,

kan Oprindelsen eller Slægtskabet tjene til temmelig sikker Vejledning; f. E. *bullen* er beslægtet med *Bylde*; *frussen* kommer af *fryser*, de Svenske sige *frusen* med langt *u*; *Kunst* af *kunne*, heder også på Tysk *Kunst*, holl. *kunst*, på gammel Islandsk findes *kunnasta*, så og på temmelig gammel Dansk *kunst*, et Eksempel herpå, se S. 164. Men *Bonde* kommer af *bo*, og hedder på Isl. *bóndi*, sv. *bonde*; *ond* af isl. *vándr* eller *vondr*, sv. *ond*; ligeså *Mos* (på Træer) af isl. *mosi*, sv. *mossa* eller *måssa*; *Knop* er det sv. *knopp*, t. *Knopf*, uagtet dette ikke har samme Betydning. Disse Ords Udtale er desuden hel forskjellig fra: *Blus*, *Knub*, *Stub*, o. desl.

121. *I* og *E* forholde sig ligesom *Y* og *Ø*, *U* og *O*, stundum gå de regelret over til hinanden; f. E. *bider*, *bed*; *lider*, *led*; *skriver*, *skrev*; *triner*, *tren* o. desl.; men disse Tilfælde ere ingen Vanskelighed underkastede, da begge her ere lange, og altså tydelig adskilte i Udtalen. Det smalle *i* (32) ligger derimod meget nær ved det lukte *e*, når dette er kort. Prof. Bloch synes i sin danske Sprogl. S. 276 at antage dem for at være én og samme Lyd, som han kalder *den höjere E-lyd*, der enten betegnes ved *e*; f. E. *ved*, *Led*, *Smed*, *vise*, *køre*; eller (*som lavere I-lyd*) ved *i*; f. E. *Ribs*, *Spid*, *spids*, *lidt*, *Skrift*; *ligge* o. s. v. Dr. Bredsdorff tror ligeledes at det er samme Lyde, der høres i: *Ting* og *ved*, i *Lykke* og *Høst*, *Rose* og *Skum* o. desl. Hvis dette virkelig var Tilfældet, vilde det være en Fordærvelse af Sproget, som var at beklage; men det er uden Tvivl blot en fejlagtig Udtale, der i nogle Ord hidrører fra Landalmuen, i andre fra den københavnske Sprogart, der som bekjendt fordrejer så mange af Selvlydene; f. E. *Løg* til *Loj*, *mig* til *maj*, o. desl. Jeg erindrer såle-

des at have hørt Bönder sige; *Téj, Réus, Skrévt,* og Københavnere at sige: *speds, ledt,* samt at have set *Speddelys* falbudne i Adresseavisen; men i Odense siges: *Skrift, Spid, spids* o. desl. med tydeligt *i*. Det samme synes Digteren at have hørt, som rimede:

nu har de Følelser, Læsning og Vid,
kan ikke sætte en Gås på et Spid,

og jeg må tilstå at: *Ting, gik, aldrig, spids, lidt* med *e* klinger ledt og plat i mine Øren. Det er også mærkværdigt, at Brugen heri er så sikker, at man næppe finder noget Ord, der vakler imellem *i* og *e*, med mindre det skulde være *Spid*, som Lysestøberne i København næsten synes at have fået Bugt med, uagtet både Baden og Molbech skrive *Spid, Spiddelys* o. s. v. Dr. J. Grimm bemærker også i sin "deutsche Grammatik" det uforklarlige i således at adskille det smalle *i* i to Lyde, hvoraf den ene skal være den samme som *é* "warum es, nach Bloch p. 21, in *Kikkert* (Fernrohr) anders als in *slikke* (lambere) lauten soll, sehe ich nicht ab" siger han S. 559, og S. 560 om den lignende Adskillelse af *u*. "Warum, nach Bloch p. 23. vgl. 281. 282, das *u* in *slutte* (claudere), *Stund* (hora), *Bud* (mandatum) vom *o* weiter abliegend seyn solle als in: *hugge* (cædere), *Grund* (solum), *Hul* (foramen) begreife ich wieder nicht, ohne Zweifel reimt auch allen Dichtern *Grund* auf *Stund*." Jeg tilföjer at jeg, skönt indfødt Dansker, ingen Forskjel kan høre imellem *u* i: *slutte, Stund, Bud* og *hugge, Grund, Hul*, og at jeg umulig kan indrömme, det er lukt *o*, man hører i noget af disse Ord. Vel har jeg hørt Almuesfolk at sige *Stún* eller *Stuwn* for *Stund*, men da de også sige *Grún* eller *Gruwn*, f. E. *a Hjártens Gruwn* for *af Hjærtens Grund*, så kan det vel ikke være denne Udtale, der tilsigtes; desuden burde Almuens Udtale ikke tages i Betragning, når Talen er

om Lydene i det almindelige danske Sprog. Imidlertid er det ikke at nægte, at det isl. *i* (uden Tonetegn) hos os såvel som hos de Svenske stundum er gået over til *é*, hvorved det ligger såre nær, uden dog at være det samme; f. E. *við-ved, lifa-leve* o. desl. Det kunde derfor og endnu i flere Tilfælde gå over til *e*; kun burde man, såsnart den forandrede Udtale var bleven almindelig, forandre Skrivebrugen i de ny Tilfælde såvel som i de gamle; f. E. *Sped* = *Smed*, og ingenlunde give efter for den fordærvede Udtale, der overalt eller imellemstunder på Beram lader *i* kort blandes med *é* kort, *u* med *ó*, og *y* med *ø*.

12. *Hovedstykke.*

122. Efter at have gjennemgået Selvlydene, såvidt som noget syntes at erindre ved deres Retskrivning, komme vi til *Tonetegnene*. Det første Spörgsmål bliver her, om vi skulle antage Tonetegn eller ikke? Antage vi imidlertid at den danske Bogstavrække egentlig er latinsk (72), og at vi rettest beholde den i dens latinske Form (93), så har denne Bogstavrække en væsentlig og oprindelig Bekvemhed for Tonetegn, har også fra Arilds Tid været brugt med Tonetegn og Mærker over Selvlydene i mangehånde Tungemål; f. E. Portugisisk, Spansk, Italiænsk, Fransk, i hvilke Sprog den egentlig har hjemme, såvel som i mange andre, hvor den siden er indført; f. E. Ungersk, Polsk, Littavisk, Lettisk, Kymrisk, Gælisk, samt hvad der er os nærmere og vigtigere, Isl. og Angels. Spörgsmålet bliver da snarere, om vi skulle forkaste eller beholde dc Tonetegn, der tilhøre vor Bogstavrække? I Nabosproget bruges de undertiden i fremmede Ord og svenske Navne. "Att införandet af accenter i språket blir genom allt detta, i ett och annat fall, nödvändigt,

torde ej behöfva påminnas", hedder det i svenske Akademiets Retskrivningslære S. 242 i Stykket om de fremmede Ords Behandling, f. E. *armé, kommité, dôm, rôl, Franzén, Tegnér*, o. desl. I Dansken synes Tonetegn i sådanne Ord ligeledes uundgåelig nødvendige, hvad enten man fordansker dem efter Udtalen til *Armé, Idé*, eller skriver dem uforandrede som i Fransken: *armée, idée*. Det er heller ingenlunde noget nyt, at anvende Tonetegn i Modersmålet. Peder Syv drev ikke på Selvlydsfordoblingen, fordi han anså den for rigtig i og for sig selv (S. 155); men ligesom Latinerne i de ældste Tider skreve dobbelte Selvlyde, siden altid enkelte, også hvor de skulde være lange, således mente han vi også burde göre: for det første fordoble Selvlydene indtil Sproget blev uddannet, og det blev afgjort hvad der var langt og kort; men siden kun bruge enkelte Selvlyde overalt. Hans Ord derom i Betænkningerne §. 40 ere disse: "Først, siger jeg, faae vi saaledis skrive, endtil oordene blive noget bedre uddyrkede. Siden kunne vi, ligesom de Latiner, bruge aldesteds ikkun een enkel Vokal, hvilket man vel endnu kunde giöre, aldeniste om man vilde sætte et lidet tegn over dend Vokal, som skulde holdes længe paa, saa som: ā, ē, ī, ō, ū, ȳ, ø̄ ere lange. Naar dette tegn ikke fandtes over dennem, skulde de være stakkede. Dette syvnes en good maade, hvor med mand baade snart kand komme til dend Latinske skrive-art med een selvlydende, saa og skrive dis gesvindigere omsider og med ferre bogstave. Saaledis havde vi ikke fornøden at gaa omkring, naar vi vidste genvejen, elder kiøbe det for to penge, som vi kunde have for een." Dette er det første ordentlige Forslag til et Tonetegningssystem for Dansken, meget simpelt og ligt det islandske såvelsom det ældgamle danske, der bruges i Oldbogen *F*, og mærkværdigt nok, det findes i det første Verk over Modersmålet af nogen Betydenhed, udkommet 1663. Pontoppidan antog vel ikke nogen regelret Tonetegning i sin *Gramm. danica*, 1668, men skriver dog S. 7. 8. Snēkke, lēver, bebrēver, brēgne, Prophēt, planēt, begjērer, glassērer o. desl. og S. 16 hâr, fâr, for *haver, farer*, hvor han taler om de ældre Forfattere *Bertil Knudsen* og *Peder Jensen*, som altid satte sådan en Gavl (^) over, hvor man ellers syntes at burde fordoble Selvlyden (S. 164). Tonetegn bleve også anvendte hist og her i Bøger, som ikke angik Sproget; f. E. af Nordmanden *M. C. Volqvartz*, en ikke ringe Digter i Begyndelsen af det 18de Hundredår *) i en Bog kaldet *Sjælens Luth*; man findet der: *Charactêr, mêns, ô, târ, drâr, blîr, gîr*, o. desl. I Udgaven af 1726 findes også: *slâer, troêr, flyêr, øês!* men dette synes at være Skødesløsheder i Trykken isteden for *slâr, trôr, flŷr, ø̂s*, da Toneholdet unægtelig tilhører den første Selvlyd, og der egentlig slet ingen Grund var til at skrive Tonetegnet, når den sidste, nl. det stumme *e*, tilföjedes: rimeligvis har ŷ og ø̂ ikke fundets i Trykkeriet. Samme Gavl over sammentrukne Stavelser brugte også Holberg på samme Tid, f. E. i Forvandlingerne (Kh. 1726) S. 60 findes *gîr* for *giver*; men den blev dog aldrig ret almindelig, da slige Sammentrækninger kun sjælden forekom, og det virkelig så ilde ud i Tryk, efterdi man bestandig trykte de øvrige Bogstaver af Ordene med gotisk Skrift, og kun det, der havde Tonetegnet, med latinsk, således: drâr, hâr, eller gîr, o. desl. Men 1743 syntes en ny Dag at oprinde for Tonetegnene i Dansken, da Höjsgård udgav sin: Anden

*) Forfatter blandt andet til den bekjendte fortræffelige Salme: *Rør o Gud min bundne Tunge.*

Prøve af dansk Ortografi, som viser skrevne Aksenters Nytte og Vokalernes rette Brug. Hans Forslag var såre skarpsindig udtænkt; men da han antog fire Tonetegn, for at adskille de ovenomtalte Tonehold (35 - 43), og dog beholdt de gotiske Bogstaver, hvortil Tonetegnene ikke ret passe, så kom Trykken til at se særdeles smagløst ud, såvel i denne hans *anden Prøve*, som i hans aksentuerede Grammatika, 1747. Uheldigvis faldt det ham først i hans danske Ordfojningslære, 1752, ind, at lade alle Eksemplerne trykke med lat. Bogstaver; men han havde imidlertid opgivet sit Tonetegningsforsøg, formodentlig fordi han ingen Efterfølgere havde fundet. Dog er han ingenlunde den sidste, der i Dansken har anvendt Tonetegn, hans heldige Efterfølger Prof. J. Baden gör hyppig Brug deraf i sin ortografiske Ordbog, 1799; f. E. *Alménsteder, ansvárlig, Arkivár, Armé, Barbér, Bastión, Bénbrud, Duél, flatérer, Papír, Parti, Fórbud, Forbúd, Humór, Lys.* Ligeså i hans Forelæsninger over det danske Sprog 3. Udg. 1804. i det ortografiske Register. Han havde til disse Verker meget gode gotiske Bogstaver, endog ꝛ, ꝛ, ꝛ, med Tonetegn over, men derimod havde han ladet sig nöje med det ene såkaldte skarpe Tonetegn (ˊ), hvormed hans Hensigt blot var at antyde Tonens Sted eller, som det kaldes, Tonefaldet (44), ikke som Höjsgård tillige at adskille de mangehånde fine Tonehold, som findes i Modersmålet. I Telegrafen for 1824 Nr. 21 og 22 findes også i en velskreven Opsats: *Bemærkninger over Modersmålet med flere Sprog*, ytret det Önske, at man "kunde blive enig om at formindske Bogstavmængden i Ordene, og i dets Sted bruge Aksenter; f. E. *Dèl* for *Deel*, *Hùs* for *Huus*, *Rìs* for *Riis*, *vèd* for *veed* o. s. v. Herved vandt man også, hedder det fremdeles, et Adskillelsestegn

for en Mængde Ord, hvis Lydforskjellighed ikke ved Skrivningen har kunnet göres tydelig siden den Tid, man ophørte at fordoble *o, u, ø, y*." Dette Forslag blev også understøttet i en liden Afhandling i Skilderiet Nr. 101. s. Å.; men er dog ikke blevet fulgt af mange; formodentlig fordi ingen af de nyere, som anvendte eller önskede Tonetegn, har fremsat noget fast System for deres Brug; man har altså hidindtil været uvis, hvor man skulde sætte dem, og heller holdt sig til den gamle Måde at fordoble eller understøtte Selvlyden.

123. Det andet Spörgsmål bliver da, *i* hvilke Tilfælde man vel skulde anbringe Tonetegn *i* Dansk. For at bestemme dette må man først tydeliggöre sig Hensigten med deres Anvendelse, som er forskjellig i forskjellige Sprog. Vi skulle her for Korthedens Skyld holde os til Modersmålet. En Tonetegnsordning som Höjsgårds vilde hindre Skrivningens Hurtighed, og være altfor fin for Mængden af de skrivende (79); kan derfor aldrig væntes iagttaget; og med Baden at anvende et eneste Mærke, for at tilkjendegive Tonefaldet, vilde, når det regelret skulde sættes igjennem, dog fordre alle eller næsten alle Ord tonetegnede, hvilket dels vilde være besværligt i Skrift og Tryk, dels utilstrækkeligt til at betegne Udtalen; f. E. i Ordet *Kópar* (Badens ortografiske Ordbog) udviser Stregen over *o* endnu aldeles ikke, at *o* har den åbne Lyd, og at *p* hører til første Stavelse, men forleder snarere til at antage *o* for langt og lukt, og forvilder altså mere end den vejleder. Den Hensigt, vi i Dansken bör have med Tonetegn, og som især bör lede os i Bestemmelsen af deres Brug, mener jeg da bör være at adskille lignende, men dog virkelig forskjellige Ord (jf. S. 158). Slige Ords Forskjellighed kan ligge: 1) i Tonetholdet (42); f. E.

det er bekjèndt, det kan man ikke være bekjèndt; 2) i Tonefaldet; f. E. *Fórslag - Forslág,* 3) i Lydens Væsen; f. E. *fôr-for.* Dette findes især ved *e* og *o;* måskje man dog tillige kunde hidregne Forskjellen imellem det brede og smalle *i, u, y;* f. E. *lig, lig! Brûd, Brud; lŷst, Lyst.* 4) i Ordenes forskjellige Oprindelse, når de nemlig kun hændelsevis ere komne til at ligne hinanden, eller vel endog blevne aldeles lige; f. E. *led,* styg, og han *led,* tålte. Det sidste er dog kun sjælden Tilfældet, og det første, som indtræffer oftere, kan man ikke vel indlade sig i at adskille, uden at drages ind i en kunstig Betoningsordning, som Höjsgårds, der er aldeles uantagelig i almindelig Skrift. Det bliver da især Tonefaldets og Lydens Forskjellighed, man i Dansken kunde tænke på at tilkjendegive ved Tonetegn. Begge ere næsten lige vigtige, og bör derfor lige omhyggeligen betegnes. Heraf følger at man ikke med Baden må bruge samme Tonetegn til forskjellige Lyde; f. E. *Kornét, Profét, Profós, Idiót;* men må anvende (ˋ) udelukkende til åbne Selvlyde og (ˊ) til lukte, altså skrive *Kornèt, Profós; Profét, Idiót.* Da man endnu har et tredie Tonetegn (ˆ) og tillige et tredie Slags Selvlyde, nemlig de brede, så gjorde man måskje rettest i at bestemme det til disse; f. E. *lig, Brûd, lŷst.* Da der ikke gives flere Selvlyde som kunne være åbne og lukte end *e, o,* ej heller flere, der kunne være smalle og brede end *i, u, y,* så er det efter denne Grundsætning blot de 5 Selvlyde *e, o, i, u, y,* der kunne komme til at tonetegnes. De øvrige kunne nemlig blot i Henseende til Toneholdet eller Tonefaldet være forskjellige; men Toneholdene var det, hvis Adskillelse vi måtte opgive, og Tonefaldet er næsten altid på *æ, å, ö, ø;* det blev da endnu blot *a,* som undertiden kunde behøve

at tonetegnes, og helst med (ˆ); men selv dette vil såre sjælden indtræffe; f. E. spille *Bås* — spille *Bas,* (blive) *vâr* — (jeg) *var.* Ja endog denne Forskjel hører under Toneholdet, som vi ikke skulde betegne, ej heller adskiller Svenskerne *vâr* fra *var,* uagtet de foruden disse tvende Ord, endnu have to andre ligelydende, som vi adskille, nl. *var,* et Vår, Dynevår, og *var,* Vór, Edder i Sår. De tre Tegn kunde da, efter deres forskjellige Bestemmelse, på Dansk benævnes *det åbne, det lukte* og *det brede Tonetegn.*

124. Da det imidlertid vilde være hensigtsløst, at belæmre vor Skrift med unødvendige Mærker, så bör man vel ingenlunde overalt anbringe det åbne Tonetegn over åbent *e, o,* det lukte over lukt *e, o,* eller det brede over bredt *i, u, y,* eftersom både Lyden og Tonefaldet i de fleste danske Ord af sig selv er iöjnefaldende. Fremmede Ord have derimod ofte et ganske andet Tonefald, nemlig på sidste Stavelse, som i Dansken tværtimod sædvanlig er toneløs; når nu de fremmede Ord i sidste Stavelse have samme Bogstaver, som ere sædvanlige i danske Endelser, så opstår såre ofte en Forveksling, som næppe kan forebygges uden ved Tonetegn. Slige toneløse Endelser i Dansk, som ofte ere betonede i fremmede Ord, ere fornæmmelig: *e, et, en, el, er, es;* disse betegnes altså med (ˊ) hvis de have lukt, med (ˋ) hvis de have åbent *e;* f. E.

Alle	— Allé,	Kvart-er	— Kvartér,
Arme	— Armé,	Maner	— Manér,
Korn-et	— Kornèt,	Kanoner	— Kanonér,
Kors-et	— Korsèt,	Morter	— Mortér.

Således og alle lignende fremmede Ord, da den danske Udtale er så forskjellig, at Tonetegnets Udeladelse

ofte må göre enhver uvis, der ikke har lært fremmede Sprog; altså: *Idé, Defilé, Komét, Planét, Fakultét, Trompét, Ballèt, Kadèt, Kamél, Kanél, Duèl, Tabèl, Komprès, Kongrès.* Derimod i de fremmede Ord, hvis Endelser ikke lettelig kunne blandes med danske Endelser af forskjelligt Tonefald, og forvilde Læseren, anbringes ingen Tonetegn; f. E. *Student, Testament, Arrestant, kontant, Advokat, Konsulat, Kontrast, Arrest, Areal, Apotek, Dusin, Kredit, Profit, Parti, Konditori, Religion, Kanon, Kujon, Kapun, Direktør, religiøs, Natur* o. desl. Baden tonetegner vel også disse Ord, og anfører i sin Fortale (S. 15.) "*Kánon,* en Regel, og *Kanón* at fyre af" som Ord, der kunne forveksles; men *Kánon,* Regel, er intet dansk Ord, og bör derfor ikke komme i Betragtning ved Regelens Bestemmelse.

125. Man skulde også kunne tonetegne de danske Enstavelsesord, som endes på *et, en, el, er, es* med lukt *é;* f. E. *sét, Stén, Dél, sér, Snés,* til Forskjel fra: *lèt, hen, Skjel, der, des* o. desl.; så og Flerstavelsesord på *e,* som: *belé, besé;* ikke Enstavelsesord, som *tre, Sne, te, Te,* o. desl. da de umulig kunne udtales anderledes end med deres rette Lyd. Dog må man tilstå, at der yderlig sjælden indtræffer Tilfælde, hvor slige danske Ord kunne forveksles, der gives intet *sèt, Stèn, Dèl, sèr, Snès,* og omvendt intet *lét, hén, Skjél, dér, dés,* i Modersmålet; så at det ingenlunde for Læsningen er nødvendigt i disse Tilfælde mer end med andre Selvlyde, hvor ingen Adskillelse bruges, f. E. *Tid - Vid, ud - Bud, Nord - Sorg* o. desl. Men for Begyndere og Udlændere kunde det vel være en Lettelse; ligesom det og kunde synes mere selvoverensstemmende at indbefatte de nysomtalte danske Ord under Regelen. Ellers kan jeg ikke undlade at bemærke en Ulejlighed, som finder Sted herved, når de danske Enstavelsesord komme i Sammensætning. Det hændes nemlig i slige Tilfælde undertiden, at de ikke få Hovedtonen, og undertiden, at de blive ganske toneløse; f. E. *Dél* har ikke Hovedtonen i *Overdél,* og er ubetonet i *fordélagtig.* Skal man nu også tonetegne *O* i *Overdel,* og *a* i *fordelagtig,* eller skal man betegne Bitonen, og i det sidste Tilfælde ingen Tone, men derimod lade Hovedtonen eller det virkelige Tonefald i Ordet ubetegnet? Det første synes aldeles ugörligt, fordi en stor Del Ord i så Fald måtte tonetegnes dobbelt, og Hovedtonen ofte vilde falde på *æ, å* og *ö;* f. E. *Hjörnesten, Håndsbred;* så og fordi man i så Fald vilde savne et eget Tegn til Hovedtonen, uden hvilket man endnu kunde være uvis om *fordélagtig* skulde have Tonen på *e* eller på *a,* og således i alle lignende Tilfælde. Det sidste, nemlig ikke at bekymre sig om Hovedtonen, vilde da være den eneste Udvej, og kunde forsvares med Fransk, hvor sligt ofte hændes; f. E. *général, dériver,* hvor Mærket sættes over ubetonede Stavelser og ikke over de betonede. Imidlertid har dog Frygt for, at dette i Dansk kunde forvilde mere end hjælpe, afholdt mig fra at forsøge det; såvel som den Bemærkning, at der sjælden eller aldrig opstår nogen Tvetydighed. Jeg har f. E. læst hele Dr. *G. L. Badens* Udkast til en Historie om Danmarks og Norges Handel og Næringsveje igjennem, uden at støde på nogen eneste Vanskelighed, uagtet Forf. ikke engang har tonetegnet de fremmede Ord. Da man nu heller ikke i Latinen adskiller *legit* i Nutiden (λεγιτ) fra *légit* i Förnut. (ληγιτ), *sedes,* du sidder (σεδης) fra *sédes,* Sæde (σηδης), *regis,* du styrer (ρεγις) fra *régis,* Kongens (ρηγις), *legis,* du læser (λεγις) fra *légis,* Lovens (ληγις) o. utal. fl., og dog aldrig sporer nogen Tvetydighed deraf, så synes mig, vi

også i Modersmålet kunne undvære denne Adskillelse i vore egne Ord, hvor Tonefaldet og Udtalen er os bekjendt nok, såsnart vi se et enkelt Tegn for hver enkelt Lyddel, hvoraf Ordene bestå. Dette stemmer også overens med svenske Akademiets Regel S. 242: "I alla öfriga (ikke under Regelen om *armé*, og *rôl* indbefattede) ord, skulle också någon förvillelse om tonvigtens rum blifva någon gång möjlig, synes likväl bättre, att hänskjuta undervisningen derom till vanan och bruket, än att införa i språket en vidsträcktare användning af dessa främmande tecken.

126. De anførte danske Ords Tonefald er for det meste klart af deres Dannelsesmåde, kun i ét Tilfælde er det aldeles ubestemt, og burde måskje derfor tilkjendegives ved Tonetegn. Af de Ord, der ere sammensatte med Forstavelsen *for*, have nemlig nogle Tonen på Ordet selv, nogle på *fór*; dog behøver kun én af Delene at tilkjendegives i Skriften, da det andet følger af sig selv. Man vil da finde det bekvemmest at tonetegne *fór* overalt, hvor det har Tonen, dels fordi disse Tilfælde ere de færreste, dels fordi man, ved at antage det modsatte, ofte vilde komme til at tonetegne *æ*, *å*, *ö*, f. E. i *Foræring*, *forrådne*, *forøve* o. desl. Ved denne Regels Iagttagelse ville mange lignende Ord adskilles; f. E.

Fòrfald — *Forfald*, *Fòrret* — *forret!*
fòrlægger — *forlægger*, *Fòrskærer* — *Kanonforskærer*,
fòrnem — *fornæm!* *Fòrslag* — *Forslag*,
Fòrklæder — *forklæder*, *Fòrsætter* — *forsætter*.

Og denne Adskillelse må anses såmeget billigere, som andre beslægtede Sprog, navnlig Hollandsk og Tysk, her virkelig have to forskjellige Ord: *voor*, *ver*; f. E. holl. *voordeel*, *ik verdeel*, t. *Vorsätze*, *ich versetze* o. desl. Denne Tonetegning vil desuden, når den anvendes overalt, ikke blot udvise Tonefaldet af de

Ord, hvorover Mærket sættes, men tillige af de øvrige med *for* sammensatte, der intet Mærke erholde; f. E. *Forklædning*, *Forretning*, *forsvarlig* o. desl., hvor Tonen ikke kan falde på første, efterdi den ikke har Tonetegn, ej heller på sidste, efterdi det er Afledsstavelser, som aldrig have Tonen, altså må falde på den mellemste.

127. For øvrigt tonetegnes kun sådanne danske Ord, som kunne forveksles, efter Reglerne i Nr. 123. De vigtigste ere måskje følgende tyve:

ét, én (unum)	*et, en* (Kjendeordet)	*vís* (sapiens)	*vis* (certus)
véd (af *vide*)	*ved* (Forholdsordet)	*víst* (af *vise*)	*vist* (af *vis*)
tó (duo)	at *to*	*lídt* (af *lide*)	*lidt* (f. *lidet*)
Rós (laus)	*Ros* (equus)	*Brûd* (sponsa)	*Brud*
fór (rejste)	*for* (Forho.)	*Dûg* (mappa)	*Dug* (ros)
dèr (ibi)	*der* (Stedo.)	*dû* (*duer*)	*du* (tu)
tí (decem)	*ti* (nam)	*Rûs*-en	*Rus*-set
tïende (dec.)	*tiende* (af *tier*)	*kŷste*	*kyste*
síd (talaris)	*sid* ned!	*nŷs!*	*nys*
líg (similis)	*lig* (af *ligger*)	*Fŷr* (Mand, Ild)	*Fyr* (abies).

Man ser heraf at nogle aldeles enslydende Ord også stundum kunne adskilles med Tonetegn. For imidlertid at forebygge Forveksling i sådanne Tilfælde, hvor det ene Ord kunde synes ligeså berettiget til Tonetegnet som det andet, mener jeg man burde foretrække Tillægsordene for de andre Ordklasser til at udmærkes herved, ligesom Navneordene udmærkes ved store Begyndelsesbogstaver, altså:

léd (styg)	jeg *led*	*héd*-t	jeg *hed*
vréd	— *vred*	*vég*-t	— *veg*

Hvis man vil indlade sig på denne Adskillelse af aldeles enslydende Ord, vogte man sig i det mindste for at overdrive den. Der gives dog alligevel nogle forskjellige, men enslydende Ord, som der ingen Mulighed synes i at adskille uden Pedanteri, især når

ikke engang Ordklassernes Rang kan göre nogen Forskjel; f. E. *en Sti*, Vej, og *en Sti* for Svin, *vilde* Dyr, og han *vilde* gjerne, *vis*, klog, og *vis* mig den Tjeneste, han *nød* meget godt, og *nød* ham til det! han *bed* om sig, og *bed* ham om det! o. desl. Sådanne Tilfælde findes i alle Sprog, og have heller ikke hidtil været adskilte i Modersmålet. De ville dog blive meget få og ubetydelige, når det ovenstående iagttages.

13. *Hovedstykke.*

128. I det vi gå over til Medlydenes Retskrivning, støde vi allerførst på de svage Medlyde Ve og Je, der af nogle regnes for Selvlyde, når de stå efter virkelige Selvlyde i samme Stavelse; f. E. i Ordene: *tavs*, *Haj* o. desl. Sådanne Bogstavforbindelser (*av*, *aj*, *ev*, *ej* o. s. v. med allehånde Selvlyde foran *v*, *j*) skrives da af dem *au*, *ai*, *eu*, *ei* o. s. v., og anses for Tvelyde. Jeg vil ikke gjentage her hvad ovenfor er sagt om Je og Ve (54. 65.) eller om Tvelydene i Almindelighed (33); men indskrænke mig til de såkaldte danske Tvelyde og deres Retskrivning. Ingen har klarere fremsat disse Lydforbindelsers Væsen end Dr. *J. J. Dampe* i hans ovenanførte *Forsøg til en Opløsning af Problemerne i den danske Retskrivning*, Kh. 1811. Det hedder der S. 21 "Have Diftongerne i Enden en Konsonant eller Vokal? Dette er Spörgsmålet. Vi ville forudskikke Lidet om Vokaler og Konsonanter. Vokaler give Lyd for sig selv, Konsonanter kunne ikke lyde alene. Dette er jo det sædvanligen opgivne Skjelnetegn. Vokalerne udgjöre Lyden selv, Konsonanterne dens Modifikasioner," eller, som man også siger, dens Artikulatsioner, d. e. de Slag med Taleredskaberne, hvorved Lyden begrændses (jf. S. 6). "Tage vi (siger Dr. Dampe videre)

Lyden *au* (f. E. i *taus*), da mærkes let, at det er en Lyd, sammensat af to. Først erkjende vi Lyden *a*, dernæst een foruden den. Denne sidste er ikke *u*; thi da måtte det hedde i to Stavelser: *a*, *u*, med Lyden af Vokalen *u*; men vi høre ikke denne Lyd, *u*. Den er heller ikke *v*; thi *av* (f. E. i *Stav-en*) udtale vi ganske anderledes. Denne sidste er dernæst en Konsonant; thi vi kunne ikke frembringe den uden i Sammensætningen. Den er altså en Konsonant, hvortil vi endnu ikke have noget eget Tegn. Vi burde have det." Det er nemlig det bløde Ve eller rettere Ew (68), som jeg har omtalt Nr. 66, og betegnet med *w*, ligesom i Engelsk og gammel Dansk, f. E. hos H. Gerner; men som vi (i Følge 76.) formedelst Vanskeligheden at skjelne det overalt fra *v*, og Forskjelligheden af den danske og norske Udtale i denne Punkt, ikke bör adskille fra *v* i Skrivningen. Dr. Dampe siger videre: "Betegnelsen med *u* er feilfuld; thi den kan jo meget let mistydes. Hvo skulde vel, når han Intet vidste deraf, falde på, at *au* lyder som vor Diftong *au* (d. e. *aw*)? En Sådan vilde evig blive ved at nævne de enkelte Lyde, *a*, *u*." Ligesom i Navnene: *Nikolaus*, *Archelaus*, *Menelaus*, o. desl. Men Betegnelsen med *v* er rigtig, efterdi *v* er den ved *w* nærmestliggende bekjendte Medlyd, der også almindeligvis anses for at komme af *u*; ligesom Tegnet *v* oprindeligvis er det samme som *u*, og først i nyere Tider adskilt derfra; samt efterdi *v* i utallige Tilfælde allerede bruges i Modersmålet til at betegne den selvsamme Lyd; f. E. *Gavl*, *Havn*, *Havre*, *revse*, *hævne*, o. s. v., hvor *v* lyder aldeles som i: *tavs*, *Snavs*, *Lavrbær*, *forbavse*. Hvad her er sagt om *av*, gælder naturligvis også om *æv*, *ev*, *iv*, *ov*, *øv* med alle Selvlyde foran det bløde *w*; der i Dansken ikke adskilles fra det hårde *v*. *Evropa* lyder jo i

Henseende til *v* aldeles ligesom: *Ævre, lævne, revse, levret,* o. desl., kan altså umulig efter dansk Udtale antages for at indeholde *e, u,* der skulde lyde som i: *Museum, Spondæus, Pircæus, Trær,* eller som i de lat. Ord: *Oleum, linteum,* og i de danske: *Kirkeugle, Lommeur* o. desl. Vilde man derfor endelig skrive *Evropa* med *u,* fordi det ikke er hårdt *v*, der høres, så burde man også skrive *Æure, læune, reuse, leuret* o. s. v., da Lyden af *v* her ganske er den samme; men så vilde man göre Læseren aldeles uvis om Stavelsernes Antal og Lyden af Ordet. *Brovte* har selvsamme bløde *v* efter åbent *o*, og *flåv-t* efter *å*, bör altså unægtelig skrives på samme Måde. Kort sagt, hvorledes Lyden af slige Stavelser end monne være i andre Sprog, hvoraf vi have optaget slige Ord, så bliver den i Dansk til en Selvlyd med blødt *v* efter, og vi kunne ikke skrive den anderledes, uden at göre Udtalen ukjendelig, og antage to stridige Betegnelsesmåder til samme Lyd (*tause, Havre,* det ene med *u* som Medlyd, det andet med *v* som Medlyd) samt to stridige Udtalemåder af samme Tegn (*Museum, Europa*, det ene med *eu* som to Selvlyde i to Stavelser, det andet med *eu,* som Selvlyd og Medlyd i én Stavelse). En Kvaklen med Tegnene og Forvirring i Retskrivningen, som er aldeles uantagelig.

129. Ej heller har det nogen historisk Grund, at antage *av, ev, ov* o. s. v. for Tvelyde i Dansk; ti man vil finde at dette *v* næsten bestandig kommer af én eller anden bestemt og tydelig Medlyd; f. E. *Tavle* af isl. *tafla*, lat. *tabula; Gavl* af isl. *gafl,* sv. *gafvel; revse* af isl. *refsa; Favn* af isl. *faðmr*, sv. *famn*; *Bavn* af isl. *bákn,* sv. *båk-en,* hvor man har forblandet Endelsen med Kjende-tillægget; *savne* af isl. og sv. *sakna; gavne* af isl. og sv. *gagna.* Skrivemåden *Hauge* er da både efter Udtalen og Oprindelsen fejlagtig; ti den første Stavelse af dette Ord måtte jo lyde aldeles ligesom den første i *Havre,* og burde følgelig skrives aldeles ligeså, altså: *Havge;* men dette er ikke Ordets rette Lyd, da enhver dansktalende, som jeg mindes at have hørt, siger *Have,* hvilket også Oprindelsen og Overensstemmelsen fordrer; ti *Have* kommer af isl. *hagi*, sv. *hage,* ligesom *Krave* af isl. *kragi,* sv. *krage; Mave* af isl. *magi*, sv. *mage; lave* af isl. og sv. *laga; gnave* af isl. og sv. *gnaga* (d. *nage*) o. m. fl. Ligeså forholder det sig med *Laug-et,* som burde skrives *Lavg-et,* hvis dette virkelig var den rette Form af Ordet; men det er det ikke, ti *g* udtales aldrig; se Blochs Sprogl. Nr. 25., hvor det udtrykkelig siges at lyde som *av* i: *havde, Grav.* Den rette Form bliver da *Lav,* overensstemmende med første Stavelse i: *Gnav-spil, Nav-le* o. desl., hvilket også tydelig skönnes af den gamle Hensynsform, der findes i Udtrykkene: *i Lave, af Lave;* samt af Oprindelsen, ti det kommer af isl. og sv. *lag,* t. *Gelag,* og er Roden til nysanførte Gjerningsord *lave,* isl. og sv. *laga.* Det svarer også til Ordet *Lov*, som er det gamle Flertal deraf, isl. *lög,* sv. ligesom i Entallet *lag*, hvilket man i senere Tider har gjort til et eget Ord i Dansk og Svensk; på samme Måde som *biblia, arma* ere gåede over fra Intk. i Fl. til Hunk. i Ent. i de nyere romanske Sprog. Ligeså urigtigt er det at skrive *Saug* for *Sav,* da *g* heller ikke her udtales, ligeså lidet som *i saver,* og da det kommer af isl. *sög* (i Ejef. *sagar*), sv. *såg,* holl. *zaag*, t. *Säge,* ital. *sega,* hvor der aldeles ingen Tvelyd findes, men kuns *g*, som hos os er gået over til *v*. Så og *taug* for *tav;* ti der findes kun én Artikulatsion efter Selvlyden, og den var i gammel Dansk *g*: *tiger, tagde* (Jærtegnspostil. 2. b.), sv.

tiger, teg, men er nu, som i nysanførte og mange flere Ord, gået over til *v*, der svarer til det *j*, som ligger i *tier* for *tijer*, ingenlunde til *u*. Af dette *tav* kommer atter *tavs, Tavshed*. Det er endvidere höjst fejlagtigt at skrive *Ploug* og *Toug* for *Plov* og *Tov*. Ingen Dansk lader nemlig *g* høre i disse Ord, ej heller er Skrivemåden *oug* grundet i Oprindelsen; ti *Plov* kommer af isl. *plógr*, i Gjenstandsf. *plóg*, sv. *plog*, holl. *ploeg*, t. *Pflug*, hvor der overalt kun findes en enkelt Medlyd efter Selvlyden; denne enkelte Medlyd var tilforn *g*, men er nu hos os bleven til *v*, som sædvanlig; f. E. *skógr*, Skov; *lágr*, lav; *gágn*, Gavn; *voga*, vove; det vilde altså være ligeså urigtigt at skrive *Ploug*, som: *Skoug, laug, Gaugn vouge!* Desuden vilde det forstyrre den indre Regelrethed i Sprogets Overgange; ti af *Plov* kommer at *plöje*, ved en såre naturlig Forandring af *o* til *ö* og *v* til *j*, ligesom i *flyver-flöj, lyver löj* o. desl.; men når man vilde skrive Stamordet *Ploug*, burde man skrive Afledsordet *plöjger* eller *plöyger;* ti *g* forandres ikke gjerne i slige Tilfælde (*Beg-beger, Lag-lægger*), men *ou* måtte blive til *öi* eller *öy*. Hvad *Tov* angår, så have vi i Dansken tvende lignende Ord: det ene er *et Tog* med *g*, som svarer til det tyske *Zug*, holl. *toog*, (*togt*), hvori der er ingen Tvelyd og intet *v;* det andet er *et Tov* med blødt *v*, svarende til det tyske *Tau*, holl. *touw*, hvori der er intet *g*, og bör intet være. Svenskerne skrive vel *täg*, og det isl. *tág* er måskje samme Ord, men det er just dette *g* i Sv. og Isl., som efter nysanførte Overgange bliver til *v* i Dansk, og altså ingenlunde bör tilföjes endnu en Gang efter *v*. Disse Ord findes også hos de ældste danske Sproglærde med *v* eller *w*, ikke med *ug;* såsom i Pontoppidani Gramm. S. 21. *Lov, Skov*, S. 127, 140. *Sav, Rav*, S. 44. *Ha-*

we, Krawe, rawer, sawer, S. 155. *Plog*, men ingensteds: *Saug, Hauge, Ploug* ell. desl. Ligeså Gerner i ovenfor (S. 74) anf. St. af Skriftverictigheden: *Skow, Tow* o. desl., og i Ped. Syvs Betænkn. S. 46. *Lowen, Vrtehawe*, S. 61. *Lav og Madegilde*, ikke *Hauge, Laug*. Ja endnu Höjsgård i sin Gramm. skriver S. 12. *Åndelav* og i Fl. *Åndelave*, som var hans Kunstord for Toneholdene, S. 35. *en Sav*, og S. 37. *et Tov* o. s. v. At skrive disse Ord med Tvelyde er da en meget silde opkommen Forvanskning, lige uhjemlet i Lydenes Beskaffenhed og i Ordenes bevislige historiske Oprindelse og Slægtskab med alle fire Nabosprog, har vel heller aldrig været almindelig, og er i alt Fald jo för jo heller at forkaste.

130. Bogstavet Je efter Selvlydene forholder sig aldeles ligesom Ve. Det er forunderligt at der endnu kunne gives dem, der indrömme at *v* i *Ævre, Hævd, hævde* er en Medlyd; men påstå at *j* i *Hejre, Vejr bebrejde* er en Selvlyd. Hvorledes kan man dog miskjende den fuldkomne Overensstemmelse imellem *revse* og *rejse, levret* og *lejret, Tavle* og *Söjle* o. desl., og antage den logiske Urimelighed, at dette *j* er en Selvlyd men *v* en Medlyd? Den selvsamme Artikulatsion, som her betegnes med *j*, skrives også ofte med *g;* f. E. i Ordene *Vej* og *jeg, Sejl* og *Segl, dejner* og *tegner, Drejning* og *Regning;* er da nu, måtte jeg spörge, *g* også en Selvlyd og *eg* en Tvelyd? Visselig ikke; men Sagen er at de hårde Medlyde bestandig gå over til blødere, således er *k* blevet til *g* i: isl. *taka*, tage; *riki*, Rige; og *g* blevet til *j* i: *vega*, veje; *lega*, Leje; *hegri*, Hejre; på samme Måde atter *jeg* til *jej, tegne* til *tejne* o. s. v. i Udtalen, skönt Retskrivningen ikke er fulgt med; men at *k* eller *g* skulde blive til *i* vilde være urimeligt. Også i andre

Sprog, f. E. i Bömisk, har *g* Lyden af *j*, såsom: *zegména* (læs: *ze-jmena*), ved Navn, og således overalt; men aldrig regnes *g* derfor blandt Selvlydene. I Vindisk og Krajnisk bruges *j* i alle sådanne Forbindelser, hvor *i* taber sin selvstændige Lyd, d. e. ophører at være Selvlyd, være sig for eller efter Selvlyde eller Medlyde; f. E. *jajce* (*jajze*), et Æg; *moje*, mit; *olje*, Olie o. desl. Ja Servierne i Tyrkiet, som ellers bruge slavoniske Bogstaver, have indført det lat. *j* overalt, fordi det syntes tydeligt og bekvemt at anvende i alle Forbindelser. Således vide barbariske Folkefærd at benytte sig af den lat. Bogstavrækkes Fordele, som vi forsömme eller overse! Hvad kan da vel være Grunden til denne Blindhed? Uden Tvivl dunkle eller urigtige Begreber om Lydenes Natur tillige med Tyskernes Eksempel, som vi blindt hen pleje at efterabe. Vor berömte P. A. Heiberg, som er den sidste, der har ytret sig herover, siger i Nyt Aftenblad for 14de Jan. 1826. S. 11. "Det synes at være en urokkelig Regel i det *latinske* Sprog, at Bogstavet *i*, allevegne, hvor det findes foran en Vokal, *enten* ender Stavelsen, og er da selv Vokal, der smelter sammen til Diftong med den foregående Vokal, *eller* bliver til Jod, når det begynder en ny Stavelse." f. E. *juventus*, *ejus*, o. s. v. Men dette synes næppe tilstrækkeligt til at skjelne imellem *i* og *j* i Latinen, end sige de nordiske Sprog; da her forbigås de Tilfælde, hvor *i* findes foran en Medlyd eller i Enden af Ordene; f. E. i: *rei*, *ei*, *cui*, *fui*, *monui*, *audii* og utallige flere; men heri ligger just en vigtig Forskjel imellem Latinen og Dansken, da (efter vor Forfatters Retskrivning) d. *Vei* ingenlunde lyder som lat. *rei*, ej heller d. *ei* som lat. *ei*, eller d. *Hui* som lat. *cui* o. s. v., hvoraf synes at følge, at de danske Ord heller ingenlunde bör skrives som de

latinske! Den berömte Forfs. Regel er vel altså ingenlunde, som han mener, "aldeles anvendelig i det danske Sprog;" den er jo slet ikke grundet på Lydens eller vort Sprogs Natur, men blot på en Skrivebrug i Latinen, som er opkommen et Tusindår efter at den gamle romnerske Tunge var forstummet. Det er jo desuden bekjendt, at den lat. Skrivebrug i flere Tilfælde forblander Selvlyde og Medlyde; f. E. *quod*, *qui*, *quando*, hvor *u* vel ikke er Selvlyd, med mindre *ua*, *ue*, *ui*, *uo* skulle være Tvelyde i Latinen! I så Fald måtte de vel også være Tvelyde i danske Ord, som: *hvad*, *hvi*, *hvem*, *Kvart*, *Kvint*, *Kvotum* o. desl., som vilde være urimeligt. Det er klart mener jeg at, hvis man nogensinde skal komme til Endelighed heri, må man gå ud fra Lydens Væsen, som Dr. Dampe har gjort. "Vokaler give Lyd for sig selv, Konsonanter kunne ikke lyde alene, Vokalerne udgöre Lyden selv, Konsonanterne dens Modifikasioner" eller Artikulatsioner. I Følge heraf udfandt vi lettelig, at den sidste Lyd i den såkaldte Tvelyd *au* (i *taus*) var en Medlyd og burde skrives med *v* (*tavs*). "Det samme gjelder om *ai*, siger han S. 23, det sidste Bogstav deri har ikke den rene Lyd: *i*. Det er en Konsonantlyd, som ej kan frembringes uden i Sammensætning. Det er vistnok den samme Konsonantlyd, som i: *jo*, *Stjerne*. Her have vi altså et Tegn, og kunne skrive *aj*, og bör lade den, i samme Henseende som *au*, fejlfulde Betegnelse *ai* fare." Rigtigheden af dette er indlysende. Det sidste Bogstav i *Vej*, er jo klarligen en Artikulatsion, der slutter sig til *e* ligesom *l* i *vel*, og er den selvsamme, som betegnes ved *g* i *jeg*, der umulig kan frembringes uden i Forbindelse med Selvlyden, da ingen kan udtale *Vj*, *jg*, *vl*. Med andre Ord det er en Medlyd, der bör skrives som Medlyd med *j*, og ikke som Selvlyd

med *i*. Denne Prøve holder Stik overalt: i *ja*, *jo* *Jærn* høres en Medlyd; ti man kan ikke udtale *j*, *Jrn* o. desl. allene: i *Bjælde*, *Björn*, *Kjole*, høres en Medlyd; ti man kan ikke udtale *Bj*, *Kj*, allene; i *Vejr*, *sejre*, *sejle* høres en Medlyd; ti man kan ikke udtale *Vjr*, *sjre*, *sjle* allene. Denne Regel kan aldrig fejle, og aldrig lade os i Uvished.

131. Et Par Indvendinger møde os dog her, som det bliver nødvendigt at besvare. Prof. S. N. J. Bloch bemærker i sin fuldstændige danske Sprogl. No. 26: 1) at de formentlige Tvelyde *au*, *eu* lyde lidt anderledes og mere fyldigt end *av*, *ev*; 2) at Slutningsmedlyden (*j*), når en Vokal kommer efter Diftongen, tvært imod Udtalen, måtte forbindes med samme, efter den sædvanlige Stavemåde, "så at f. E. *Öie* kom til at hedde *Ø-je*." Hvad det første angår, så har Dr. Dampe bemærket det samme, og vi have nys forklaret Årsagen, at det nemlig i de såkaldte Tvelyde er det bløde *w*, som lyder lidt anderledes end det hårde *v*, men vi have tillige set, at denne Forskjel er for ubetydelig til at optages i Skriften; og det er klart, at det i alt Fald er en langt mindre Fejl at skrive *v* for *w*, end at skrive *u*, som er en Selvlyd, for *w*, som er en bestemt Medlyd. I Anmældelsen af I. Hæfte af denne Bog (se Litteratur-Tidenden 1825. Nr. 45) S. 715. påstås ligeledes, at de såkaldte Tvelyde med *i*, nl. "*ai*, *ei*, *äi*, ere i Lyden virkelig forskjellige fra *aj*, *ej*, *öj* (ligesom *au*, *eu* fra *av*, *ev*), og skönt den almindeligste Udtale dog nok er Diftonglyden, så hører man dog også ej så ganske sjælden, den Udtale, der lader et Jod høre; og denne forskjellige Udtale har sikkert en betydelig Indflydelse på Striden i denne Henseende. Nogle sige virkelig: *Veje*, *Öje*, *taus*; medens de fleste sige *Veie*, *Öie*, *taus*." Den her bemærkede fine Forskjellighed i Udtalen er aldeles overensstemmende med den nysomtalte (imellem *w* og *v*), hvad Anmælderen kalder Diftonglyden er Udtalen med blødt *j* (55), som jeg vilde kalde *Ej*, og hvad han kalder *at lade et Jod høre*, er Udtalen med hårdt *j*, som jeg kalder *Je*. Hans Synsmåde stemmer altså ganske overens med Hr. Skougårds, som er omtalt S. 63. men hvad enten vi udtale *j* hårdt eller blødt i Ord som: *Haj*, *Vej*, *Konvoj*, *Huj*, så er det efter nys fremsatte Prøve ikke rigtigt at antage det for en Selvlyd, og altså *aj*, *ej*, *oj*, *uj* for Tvelyde; ti vi kunne umulig frembringe den sidste Lyd i disse Ord, når vi borttage den forangående Selvlyd, hvoraf følger at det er en Medlyd, og bør skrives som sådan: *j*. Forskjellen nægtes ikke, ej heller at Udtalen med blødt *j* (den såkaldte Diftonglyd) er den almindeligste og rigtigste (se S. 74. L. 18-27., hvor jeg udtrykkelig har ytret samme Mening, jf. S. 93. L. 20-22.); men den er, ligesom Forskjellen imellem *w* og *v*, for ubetydelig til at optages i Skriften, og det er iöjnefaldende, at man begår en mindre Fejl ved at forblande *j* og *j*, som intet Folk i Evropa adskiller, end ved at forblande *i*, som er en Selvlyd, med *j*, som er en bestemt Medlyd. Vi have nemlig foruden Lydforbindelserne *aj*, *ej*, *oj*, *uj*, *öj*, så mangfoldige Ord med *ai*, *ei*, *oi*, *ui*, *øi*, at det synes yderst fordærveligt at forblande disse höjst forskjellige Lyde; f. E. *Kaldaisk*, *Prosaisk*, *naiv*, *odenseisk*, *struenseisk*, *sfæroidisk*, *Hoboist*, *overtroisk*, *mistroisk*, *uindtagelig*, *uimodsigelig*, *Jesuit*, *Druide*, *fæisk*, *evropæisk*, *Skråis*, *sorøisk*, *østersøisk* o. desl. (54.). Hvad kan være urimeligere end at skrive *höjst* ligesom *Hoboist*, *bebrejde* ligesom *Æneide*, *huje* ligesom *Ruin*, hvorved man vilde lade Læseren blive aldeles uvis om Stavelsernes Antal og Ordenes Lyd, når vi dog i Sproget have et rigtigt og bekvemt Tegn til at göre dette tydeligt? Den an-

den Indvending har ofte været fremført imod Brugen af *j* efter Selvlydene, og det er ikke at nægte, at ligesom *Grav* bliver til *Gra-ve*, *Tab* til *Ta-bet*, og *vå-ge* staves således at *g* henføres til sidste, således synes og *höj* at burde blive til *hö-je*, *Dej* til *De-jen*, og *Ö-je* staves så at *j* henførtes til sidste: men Sammenligningen er dog ikke rigtig; ti Selvlyden foran *j* er altid korttonet i Dansk (jf. S. 63. L. 8. nedfr.); man burde altså ikke sammenligne disse Tilfælde med *Grav-e*, *Tab-et*, *vå-ge* o. desl., men med andre Ord, som have en kort Selvlyd foran en enkelt Medlyd. Det viser sig da, at ligesom *tyk* bliver til *tyk-ke*, *Vel* til *Vel-let*, *Tal* til *Tal-let*, *hug* til *hug-ge*, således burde *höj* blive til *höj-je*, *Vej* til *Vej-jen*, *Haj* til *Haj-jer*, *huj* til *huj-je*. Man burde følgelig ikke læse *Ö-je*, *Trö-je*, fordi man anser *j* for en Medlyd, men man burde skrive *Öj-je*, *Tröj-je*, *höj-je*, *Dej-jen*, *Vej-jen* o. s. v., fordi Selvlyden foran *j* er kort. At man nu i Skrivningen ikke fordobler *j* ligesom de øvrige Medlyde, hvor Udtalen og Ordenes Beskaffenhed synes at fordre det, har sin simple Grund deri: dels at man først i nyere Tider efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse, da Sproget var dannet, har begyndt at skille *j* fra *i* og *v* fra *u*, da Forfædrene intet Begreb havde om *j*, uden som langt *i*; dels i den gamle Udtales Forskjellighed fra den nu brugelige. Svenskerne sige endnu *φga*, *bøja*, *väga*, *segla*, med langt *ø*, *ä*, *e*, og Almuen i det mindste i Fyn siger *φj*, *bøj*, *væj*, med meget langt *ø* og *æ* for *öje*, *böje*, *veje*, o. desl. I Hollandsk og Tysk have også disse Ord lange Selvlyde eller Tvelyde; f. E. holl. *oog*, t. *biegen*, holl. *weegen*, t. *segeln* o. desl. Det er altså upåtvivleligt, at disse Ords ældste Skikkelse har været: *φ-je*, *bø-je*, *Trø-je*, *vè-je*, *Dè-jen*, *Vè-jen* o. s. v.; men da Udtalen forandredes umærkelig, så har man ikke

været betænkt på at forandre Skrivningen, men beholdt den gamle, bevante Form, uden at mærke at den ikke længer passede. Ligesom nogle endnu ville skrive *Numer*, *Romer*, uagtet Udtalen for længe siden er forandret til *Nummer*, *Rommer*; ligesåfuldt som *camera* til *Kammer*. Forfædrene have dog stundum følt Trang til dobbelt *j*. Således findes i gammel Svensk: *Leijon* for *Lejon*, Løve; *Tröija* for *Tröja*, Tröje o. desl., og i Isl. indskydes ofte *j* efter Tvelydene, f. E. *eyjar*, Øer; *deyja*, dø o. m. desl. Men at den Omstændighed, at vi skrive enkelt *j* for dobbelt *jj* imellem tvende Selvlyde, i alt Fald ingenlunde forandrer denne Medlyds Natur, som er ganske uafhængig af Måden at skrive den, er let at indse, som også at den deraf tagne Indvending slet ikke rører *j* i Enden af Ordene eller foran andre Medlyde; f. E. i *Baj*, *Vejr*, *höj*, *höjt*, *föjte*, *Bebrejdelse* o. desl. Biskop Fr. Nannestad i Trondhjem skrev: *ike*, *tyke*, *dete*, *retskafen* for *ikke*, *tykke*, *dette*, *retskaffen*, o. desl. Kan nu denne Omstændighed göre *k*, *t*, *f* til Selvlyde, og *ik*, *yk*, *et*, *af* til Tvelyde? Ligeså lidet kan nys oplyste Omstændighed göre *j* til Selvlyd, eller *aj*, *ej*, *oj*, *uj*, *öj* til Tvelyde.

132. Her møder imidlertid et andet Spörgsmål: bör vi da ikke skrive *jj* imellem tvende Selvlyde, eller kan det forsvares at bruge enkelt *j*? Det er unægtelig Skade, at man ikke har iagttaget at fordoble *j* ligesom alle andre Medlyde ved lignende Forandring i Udtalen. I den ældre Dansk sagde man *hemæ* for *hjemme*, isl. *heima*; *rymæ* for *römme*, isl. *rýma*; *dømæ* for *dömme*, isl. *dœma*; *gøma* for *gjemme*, isl. *geyma*; *hanum* for *hannem*, *ham*, isl. *hánum*; *hæræth* for *Herred*, isl. *hèrað*, se K. Eriks sjæl. L. 2, 6. og således i mangfoldige Tilfælde. Alle disse Ords Skrivning er forandret efter Udtalens Foran-

dring, og man burde vist nok have gjort det samme ved *j;* men da man nu én Gang ikke har gjort det i noget eneste Tilfælde, vil jeg ikke råde til noget så aldeles nyt. Den hele Vanskelighed hæves også ved at stave *j* til den foregående Selvlyd, således: *Öj-e, vèj-e;* ligesom de der bruge *x*, dog alligevel stave *Øx-e, hex-e* o. s. v. Vel sandt at dette bliver en Undtagelse fra den almindelige Stavemåde, som følges ved de fleste Medlyde; men da *j* aldrig i noget dansk Ord findes efter en lang Selvlyd, hvor det kunde synes at høre til efterfølgende Stavelse, kan det heller aldrig forårsage nogen Uvished. Desuden er Ubekvemheden i Stavningen ingenlunde opkommen ved at skrive *j* for *i*, da man ligeså lidet kan se på *i*, som på *j*, at det skal regnes til foregående Selvlyd; f. E. hvis jeg skriver *huie, reise* o. s. v., hvorledes kan jeg da se at *i* skal staves til *u, e,* og danne hvad man kalder Tvelyde, ikke læses særskilt, som en rigtig Selvlyd, ligesom i: *ruinere, beivre?* Tværtimod er Utydeligheden ved den gamle Skrivemåde med *i* langt større, da man ikke kan se, om man skal læse: *hu-i-e* eller *hui-e;* ved den nyere langt mindre, da det er en ubetydelig Forskjel, om man læser *hu-je* eller *huj-e.* Hvortil kommer at ingen lettelig vil falde på at henføre *j* til efterfølgende Selvlyd, og göre den foregående lang, efterdi vi som sagt slet ingen sådanne Ord have i Modersmålet, hvoraf en Forveksling eller Uvished kunde opstå. Det er desuden overensstemmende med den nu brugelige lat. Retskrivning at skrive enkelt *j;* og når man kun udtaler *vaje* ligesom *majus, eje* ligesom *ejus, huje* ligesom *hujus* udtales her i Riget, kan det fineste Øre intet have at indvende mod Lyden, hvorledes man end vil stave det. Man finder også i andre Sprog mange Tilfælde, hvor en Selvlyd udtales kort og skarpt

foran en enkelt Medlyd; f. E. foran *v, m, n, s, p, l,* i de eng. Ord: *love, clemency, many, present, proper, element,* o. s. v. I Spansk, fordobles Medlydene næsten aldrig, men det overlades til Læserne at vide, når den foregående Selvlyd skal være skarp; f. E. *expreso*, udtrykker, *coluna*, en Pille, o. s. v. Ja i vort eget Sprog have vi en korttonet Selvlyd foran en enkelt Medlyd i Ord som: *Artikel, Kapitel, Discipel* efter den sædvanlige Skrivemåde. Det var formodentlig i Overensstemmelse hermed, at Biskop Nannestad skrev: *Nejen og Buken, Pote* (Potte), *Naten,* o. desl. I Henseende til Stavningen regnes Medlydene ofte til foregående Selvlyd i Engelsk; f. E. *hear-ing, teach-er, pow-er* o. desl., og hos os selv bemærkede P. Syv allerede 1663 i Betænkn. §. 45, at "Medlydende skulle følge de foregående og ikke de efterfølgende Selvlydende, anderledis end i andre sproge sædvanligt er." fordi, siger han, de fleste Ord hos os komme af enstavelses Grundformer, "og ligesom de sættes sammen, så skulle de og skilles ad, f. E. *elskeligen, Ev-angelium.*" Man kan ikke nægte at det i mange Tilfælde synes bekvemmere og rettere at stave på denne Måde, især at henføre det bløde *d, g* og *ng,* (*ð, g', ng'*) til foregående Selvlyd; efterdi disse dog ellers aldrig begynde nogen Stavelse, altså *Moð-et, Sag'-en, mang'-en* o. desl. Botin har i Bogen: *Svenska språket i tal og skrift,* S. 14–16. udførligen bevist Rigtigheden af denne Stavning for sit Modersmål, og svenske Akademiet har antaget at samme finder Sted i Udtalen i Følge det svenske Sprogs Indretning, skönt den ikke følges i Skrivningen. I Islandsken er denne Stavning derimod almindelig antaget, og har været det fra Arilds Tid; f. E. *fað-ir, dótt-ir, hús-it, Edd-a, sag-a, val-a, all-ir, stein-ar,* o. desl. Det synes derfor ikke så unaturligt, at stave

vej-e, Öj-e, Haj-er o. s. v. i Dansk, især om man vilde stave *Dag-e, lad-er, læng-e* på samme Måde. De Svenske skrive også bestandig enkelt *j*; f. E. i *Lejon*, Løve; *dreja*, dreje; *bojor*, Lænker o. desl., og det vil heller ikke hos os kunne synes urimeligt, at skrive denne ene Medlyd (*j*) enkelt efter en kort Selvlyd, da den allene aldrig forekommer i vort Sprog efter en lang, altså klarligen har en ejendommelig Beskaffenhed.

133. Skrivemåden med *i* for *j* efter Selvlydene har heller ingen historisk Grund i det ældre Sprog eller Ordenes Oprindelse. Begge vore Stammesprog Islandsk og Tysk have vel Tvelyde, men disse ere hos os forkastede, og blevne til enkelte Selvlyde, og det allerede i skånske Lov (33), og hvad man i Dansken har villet give hint Navn er hos Islænderne og Tyskerne en Selvlyd (eller Tvelyd) med en hård Medlyd efter; f. E. Ordene: *háls, breiðr, góðr, heyra, rauðr, vænta, grœnn*, indeholde efter den islandske Udtale Tvelyde; men *Hals, bred, god, høre, rød, vænte, grön* indeholde unægtelig i Dansken enkelte Selvlyde. Ligeså indeholde de tyske Ord: *grau, bauen, Haut, streuen, eigen, steigen*, efter den sædvanlige Forestilling, Tvelyde; men de tilsvarende danske: *grå, bo, Hud, strø, e-gen, sti-ge* uden Modsigelse enkelte Selvlyde. Derimod er *Vej* kommet af isl. *vegr*, sv. *väg*, holl. og t. *Weg; höj* af sv. *hög*, holl. *hoog*, t. *hoch; veje* af isl. *vega*, sv. *väga*, holl. *weegen*, t. *wiegen, wägen*, lat. *vehere, vec-tum; eje* af isl. *ega*, sv. *äga*, gr. ἔχω. *Vejr* af isl. *veðr*, sv. *väder*, holl. *weder*, t. *Wetter; Lejr* af sv. *läger*, holl. *Leger*, t. *Lager*; *bebrejde* af isl. *bregða*; *Hejre* af isl. *hegri*, sv. *häger; bejle* af isl. *biðla*, som atter kommer af *biðja*, bede; *Spejl* af isl. *spegill*, sv. *spegel*, holl. og t. *Spiegel*, lat. *speculum;*

dejlig af isl. *dægiligr*, sv. *dägelig; Möje* af isl. *mæða*, sv. *möda*, holl. *moeite*, t. *Mühe*. Ligeså *Öj-e* af isl. *aug-a*, hvor Tvelyden *au* er bleven til Selvlyden *ö*, og *g* til *j*, samt *a* til *e*, sv. *öga*, holl. *oog*, t. *Auge; dröj* af isl. *drjúgr*, sv. *dryg; feje* af isl. *fægja*, sv. *fäja*, holl. *veegen*, t. *fegen; böje* af isl. *beygja*, sv. *böja*, holl. *buigen*, t. *biegen, beugen; neje* af isl. *hneigja, hnîga*, sv. *niga*, holl. og t. *neigen; Dej* af isl. *deig*, sv. *deg*, holl. *deeg*, t. *Teig*, hvor Tvelyden først som i Svensk er bleven til en enkelt Selvlyd, derefter Medlyden *g* til *j*. Denne sidste Forandring af Ordene i Dansken er foregået meget sent. Næsten lige ned til Trosforbedringen 1530, finder man også hos os *g* eller *d* eller en anden Medlyd isteden for *j* i disse Ord; f. E. hos Hr. Mikkel fra Odense (1515) findes *væghen* for *Vejen, høghed* for *Höjhed, høgræ* for *höjre, føghæ* for *föje*, sv. *föga*, ital. og sp. *poco*, af lat. *paucus; væderet* for *Vejret, arbeygde* for *arbejde, degligeræ* for *dejligere, møthæ* for *Möje, øgnæ* for *Öjne, bøghæ* for *böje* o. desl. Ligeså i Rimkrönniken, Jærtegnspostil og andre Lævninger af gammel Dansk. Enkelte Gange træffes vel *y*, men dermed menes Medlyden *j* ligesom i Engelsk og Spansk. Dette *y* findes derfor og som *j* foran Selvlydene; f. E. *dywr* (ɔ: djúr), et Dyr; *dywb* (ɔ: djúb), dyb; *syæl* og *siæl*, så og: *böyæ, nöyæ, ey, Keyser, reysæ;* ja i Kong Christian 2's *Lejdebrev* af 1532 findes at *regse* og to Gange *en Regse*, hvilket alt tydelig viser at dette *j* efter Selvlydene er kommet af en bestemt Medlyd, og langt ned i Tiden ansås som en bestemt Medlyd, skönt man ikke havde noget bekvemt Bogstav at skrive det med; thi *y*, der i Dansk hyppig forekommer som Selvlyd med sin egen mundværlige Lyd var ikke synderlig skikket dertil. Oprindelsen kan stun-

dum være dunkel, men hvis det endog i nogle enkelte Tilfælde kunde bevises at være kommet af en Selvlyd, så er det naturligvis gået over til samme Lyd, som ellers var sædvanlig i Sproget, nemlig til Medlyden *j*; f. E. *nei* har i Islandsk en Tvelyd, men Udtalen er aldeles forandret i Svensk og Dansk, hvor Ordet *nej* lyder som *næj*; det hænger desuden sammen med Gjerningsordet: sv. *neka*, d. *nægte*, lat. *nego*, hvor Medlyden kommer tydelig nok til Syne. Vi kunne da trøstigen forandre de øvrige dunklere Ords Skrivning, om de end have Tvelyde i Tysk og andre Sprog; f. E. *Meissel* til *Mejsel*, hvor vi dog alligevel må forandre *ss* til *s*, *peilen* til *pejle*, *Säule* til *Söjle* o. s. v. efter de Svenskes Eksempel, der også skrive *mejsel*, *pejla* o. s. v., ubekymrede om Skrivningen i Hollandsk og Tysk, der dog er ganske anderledes indrettet end i Dansk og Svensk. Men ikke blot i Stammesproget, Nabosproget samt Hollandsk og Tysk findes *g*, *k*, *ch*, *d*, hvor vi have *j*, men også i vort eget Sprog er Overgangen af *g*, *k*, *v* til *j* temmelig hyppig både i Böjningen og Afledningen; f. E. *nöje* kommer af *nok*; *plöjer* af *Plov*; *flöj* af *flyver*, *Flugt*; *böjer* er beslægtet med *Bugt*, *bukker*; *Leje* med *ligger*; *vejer* med *Vægt*, hvorimod der ikke falder mig noget Eksempel ind, hvor *j* er kommet af en tydelig Selvlyd i Dansken.

134. Denne i Sprogets Natur og Oprindelse så dybtgrundede Anskuelse, at *j* efter Selvlydene er en Medlyd, har heller ingenlunde været overset af vore ældste danske Sproglærde. Prof. Nyerup anfører i Bogen om det danske Sprogs Retskrivningslærer S. 3. af Prof. *Jacobi Matthiæ* tractatus de literis, Basil. 1586. 8. følgende: "I vort danske Tungemål forekommer Konsonanten Jod, især efter den jydske Dialekt, meget hyppig, hvorfor det også er höjst nyt-

tigt og nødvendigt, at have en egen Figur dertil; såsom i Ordene: *Jagt*, *Jord*, *Tjære*, *gjerne*, *Fjel*, *Bjelke*, *Maj*, *sej*, *nej*, *Vej*, *Dej*." Med ham var *Ivar Stubæus* enig i sine: Theses de orthographiæ orationis latinæ, Hafn. 1592, og disse Mænd kaldes anf. St. "to af den Tids störste Lærde i Danmark." Peder Syv udtrykker sig derom i Betænkningerne 1663. §. 35. 36. således: "Det synes ikke at vi have nogle Tvelydende bogstave behov ... Thi Æ er end neppe en Tvelydende, eftersom mand ikke hører uden en lyvd der udi, som er è. Det samme er at agte om Ø og andre sådanne (å, ö). Langt mindre er *ej*, elder andre af det slags, Tvelydende. Thi J er en Medlydende og ingen Selvlydende, og imellem J og I er stort forskæl, enddog få agte det. Det samme skal mand og vide om V og U ... Y er ingen Medlydende, som J og V, hvorfor mand skriver ikke ret *föye*, men *föje*, såat Trykkerne skulde undertiden bruge et lidet J (efter Selvlydene), ligesom de bruge et lidet V." Til P. Syv sluttede sig 1668. E. Pontoppidan i sin med megen Skönsomhed forfattede Grammatica Danica. S. 20. opregner han Tvelydene: *æ*, *ai*, *au* o. s. v. Dernæst tilföjer han: "Ex his qvædam (ikke *æ*) Diphthongorum numero demi queunt, ut: *ai*, *au*, *ei*, *eu* &c. et ita per *j* et *v* scribi, ut: *baj*, *maj*, *brav*, *lav*, *navle*, *hej*, *nej*, *dej*, *Kejser*, *gjev*, *lov*, *skov*; *huj*, *höj*, *öje*, *nöje*. S. 37. anmærker han endnu en Gang udtrykkelig: "Jod et Vav etiam syllabam claudunt, ut in his: *Baj*, *maj*, *stav*, *lav*; *gjev*, *skjev*, *liv*, *giv*, &c." og følger også denne Skrivemåde overalt i Bogen, som det kun er at beklage, han har forfattet på Latin. H. Gerner modsatte sig vel 1679 i sin *Skriffvericighed*, men uden gyldige Grunde og uden klare Begreber om Tingen. Han skjemter således S. 27. med P. Syvs Regel om

v for *f*, i *Hav* for *Haf* o. desl. "Det er Under, siger han, at de vil oc icke bruge den (*v*) istedenfor *f* for på (i Begyndelsen), som de Tydske!" og S. 59. hvor han lærer, at man ikke må skrive *nej, Vej, Kejser*, men *ney, Vey, Keyser*, tilföjer han udtrykkelig, at man ikke bör skrive: "*Navn, Gavn, Hevn, jevn*, men *Naffn, Gaffn, Heffn, jeffn*, et si *ff* rejicerentur, scribendum esset *Naun, Gaun, Heun, jeun.*" ved hvilket Tillæg han tydelig beviser, at Lyden i hans Tid aldeles ikke har været forskjellig fra den nuværende, men at hele Fejlen ligger i hans Mangel af Tænksomhed til at skjelne imellem Selvlyde og Medlyde. Det må nemlig bemærkes, at han selv S. 57 udtrykkelig antager *j* og *v* for Medlyde, svarende til *i* og *u*, og at han slet ingen Grund angiver for den Grille, at disse tvende Medlyde ikke som alle de øvrige måtte bruges efter Selvlydene, ligeså vel som foran samme. Det var derfor intet Under at P. Syv vedblev sin Mening, og i sin danske Sprog-Kunst 1685. S. 71. bemærkede, at "de 9 Tvelyde, som siden antages (af Gerner S. 87., nl. *ay, ey, ia, ie, io, iö, iu, oy, öy*) findes ikke i det Latinske Sprog, ej heller i vort Danske, men er kun Skrivernes og Trykkernes påfund." Ej heller var Brugen, de störste Forfatteres Brug, på Gerners Side i det 17de Hundredår. *A. C. Arøboes* Hexaemeron, Kh. 1661. har overalt *j* efter Selvlydene, f. E. *ej, Vej, Öje, föje, Fejde, höjt* o. s. v. *A. Bording* skrev på samme Måde; ligeså *W. Helt*, o. fl. og denne Brug vedblev i Begyndelsen af det 18de Hundredår; f. E. i "En nye Psalmebog." Flensborg 1717. Holberg ligeså i Forvandlingerne 1726; f. E. *ej, Vejr, Fornöjelse, Öjne* kun foran en Medlyd skrev han som oftest *i*; f. E. *Reise*, så og i Begyndelsen af Ordene efter en Medlyd; f. E. *Hierte, Hielp, Siæl, kiølig*; men

allerforrest *j*, f. E. *jeg* o. desl. Således var Anvendelsen af *j* i lang Tid i Dansk omtrent den samme som i Italiænsk. Men 1743 fremkom Höjsgård med sin: Første Prøve eller Tres faciunt collegium, hvori han lod P. Syvs udødelige Fortjenester af vor Retskrivning vederfares Ret, og befæstede hans og Pontoppidans Lære om *j* både for og efter Selvlydene såvel ved Grunde, som ved sit eget Eksempel. Samme Skrivemåde fulgdes i Agent Holks (af N. Prahl udarbejdede) Håndbog til Danskens Retskrivning, som udkom første Gang 1779, og anden Gang 1787. Prof. J. Baden var enig heri 1785, da hans Forelæsninger over det danske Sprog udkom, og i Udtoget 1798, såvel som i de følgende Udgaver af Forelæsn., tilföjede han foran Beskrivelsen af de enkelte Bogstavers Lyd den udtrykkelige Anmærkning: "Egentlige Dobbeltlydende eller Diftonger har det danske Sprog ikke. De man har anseet derfor, nemlig *aa, æ, ø* ere selvlydende, og *ej, aj, oj, ev* (*eu*), *av* (*au*), *ov* (*ou*), ere virkelige Stavelser (eller Dele af Stavelser), sammensatte af en Selvlydende og en Medlydende," og under Beskrivelsen af Bogstavet Je siger han: "Vi have også en Medlydende eller Consonant *J*, som burde altid skrives og trykkes *j* (jod), såsom: *gjorde*, ikke *giorde; Hjerne, Stjerne*, (*Stierne* er et Trestavelsesord af *Sti**), *skjule, skjult.*" "Kun Skade (anmærkes i den 2. Udg. af Holks Håndbog S. 21) at denne Konsonant *j* er ikke blevet trykt overalt i Badens Grammatik, især i det ortografiske Register; ti man finder i dens Sted næsten stedse Vokalen *i* at være brugt." Det er virkelig besynderligt, hvilken

*) Ligeså *Hi-er-ne* af *Hi*, *Björnehi*, og *Gierne* af *Gi-er*, *Bierne*, *Lierne* o. s. v.

Skødesløshed eller hvilket ondt Væsen, der i Badens Skrifter har indbragt *i* næsten overalt for *j*, tværtimod hans egne ofte gjentagne udtrykkelige Regler. Imidlertid fremtrådte kort efter en vældig Forsvarer af *Je*, og overhovedet af sund Sands og videnskabelig Behandling af Retskrivningen, nl. *Dichman*, der 1799 udgav sine *Regler for Retskrivningen*, hvor han overalt skriver: *gjorde, kjender, hjemler, ej, Vejr, Möje*, o. s. v. 1800 udkom hans *Forsøg til en dansk Sproglære*, hvor han rettede sig en Del efter sine Foresattes Önske, men skrev dog bestandig *j* efter *e*, f. E. *plejer, rejste* o. s. v., og kun *y* efter *ö*; f. E. *Böyning, höy* o. desl. Denne Forandring, ihvem den end skyldes, røber kun liden Skönsomhed; ti indeholder *höy* en Tvelyd, så indeholder unægtelig *Vej* også en sådan; men erkjendes *Vej* for at slutte med en Medlyd, så er det klart at *höj* også gör det, og det med den selvsamme. 1801 udgav Kapt. *W. H. F. Abrahamson* sin Omarbejdelse af *Langes dänische Sprachlehre für Deutsche*, hvori han også billigede Brugen af Je, og forkastede Tvelydene. I den anden Udgave af 1812 hedder det S. 27. om "Die Doppellauter:" "Zween Vokale, die zugleich ausgesprochen, einen dritten von beyden verschiednen Laut ausmachen, hat die dänische Sprache nicht, da *ei* und *oi* noch dem Zweifel unterworfen sind. Allein es finden sich in derselben Konsonante, die mit einem Vokale so zusammenfliessen, dass sie einen von beiden unterschiednen Laut bilden . . . Ihrer sind eigentlich nur die vier *av, ej, oj* und *ov*." Han anfører derpå til Eksempler: *Gnav, Rav, Fejl, sej, Stoj, floj* (ɔ: *Stöj, flöj*, da han ikke antog *öj* forskjelligt fra *oj*), *grov, Skov*. Hvilket fuldelig viser hans Overbevisning, uagtet han for øvrigt i Sproglæren skrev *ei, oi*, "*da doch wirklich noch die Mehresten das i, statt das j, setzen*." Men dette forvilder naturligvis ikke den, der spörger om det i og for sig selv rigtige. At dog også mange flittige og udødelig fortjente Forfattere fulgde Peder Syvs, Höjsgårds og siden Dichmans Lære er begribeligt. Til Eksempler vil jeg blot anføre: Biskop *Nannestad* i Trondhjem, Etatsråd *C. Martfeld*, Gehejmeråd *Moth*, den danske Ordbogs Ophavsmand, *K. H. Sejdelin*, Dagens Ophavsmand, Assessor *Bärens*, Provst *Gutfeld*, og af nulevende Dr. *G. L. Baden*, Lektor *J. H. Bredsdorff*, Stiftsprovst *Clausen*, Prokurator *Høst*, Prof. *Magnusen*, Pastor *Michelsen*, Prof. *Nyerup*, Prof. *Kolderup-Rosenvinge*, Pastor *Thisted*. Således have da alle Heroerne i den danske Sproglære fra 1586 til 1812 og mange ellers ulige Forfattere været enige deri, at vi ingen Tvelyde have, og at vi bör skrive *j* ligesåvel efter som foran Selvlydene, hvor der ikke, som i *Gi-erne, Hi-erne, Sti-erne, Prosa-ist, evropæ-isk, Ate-ist, overtro-isk, ru-inere, u-indtagelig* o. desl., dannes en egen Stavelse af *i*. Jeg vil herved ingenlunde nedsætte de andre Forfattere af Sproglærer i nyere Tider, der i denne Punkt have ladet sig lede af Mængden, der atter, rimeligvis ubevidst, har ladet sig forlede af Tyskernes Eksempel; men deres Verker have dog næsten alle været skrevne for enkelte Skoler, og aldrig erholdt den almindelige Anseelse, som de nysnævnte. Ej heller kunne de mange, der endnu skrive med Tvelyde forstyrre os, da de fleste naturligvis ere sådanne, der have studeret andre Ting dybere end Sprogets Natur, og mange vel sådanne som ingen Ting have studeret.

135. Men hvorledes forholder det sig da med Tvelydene i Tysk og andre Sprog? ere de også der ligeså fejlagtige som i Dansk? vil man vel her spörge.

Jeg må tilstå, jeg ikke skönner rettere, end at det tyske *Bauer* lyder ganske som det engelske *bower*, og at dette sidste meget bedre betegner Udtalen; ti den første Selvlyd er unægtelig ikke *a* men *å* eller åbent *o*, og det næstfølgende Bogstav ikke *u* men blødt eng. *w*. Kapt. Abrahamson har også (anf. St. S. 28.) anmærket: "*Ej* lautet auch rein wie das deutsche *ei ey*;" og "*oj* (hvori han indbefatter *öj*) hat den Laut völlig wie das deutsche *eu* oder *äu*." Om det tyske *ei* ikke skulde være lidt nærmere ved *aj*, lader jeg stå derhen; men jeg kan ikke nægte, at det synes mig let, således at opløse alle de tyske Tvelyde i en Selvlyd og Medlyd, som er enten *j* eller *w*, efter Zeydelaars Anskuelse og Forklaring af de hollandske (se ovenfor S. 75). Men hvad der formodentlig til evig Tid vil göre det umuligt, at opløse de tyske Tvelyde således i Skrivningen, er at man så måtte forandre begge Bogstaver; ti *au* er ikke *aw* som i *Havre*; *eu* ikke *ew*, som i *Levnet*, *äu* ikke *æw*, som i *Hævn* o. s. v. Man måtte da ganske kalfatre alle slige Ords Skrivemåde; f. E. *Hows*, *Höjser*, *nöj*, *ajn* o. s. v.; men da disse Lydforbindelser i Tysken forekomme så hyppigen, så vilde det således skrevne komme til at se ud som et andet Sprog. Hin besynderlige Skrivemåde med Tvelyde har også i Tysk været i Brug fra Arilds Tid, og har uden Tvivl sin Grund i en ældre og fra den nærværende hel forskjellig Udtale, da man f. E. har sagt: *new* eller *nöw* overensstemmende med holl. *nieuw*, eng. *new*, lat. *novus*. I Dansk derimod vare allerede ved Sprogets Opkomst alle Tvelyde forsvundne, og man finder blot *æi* for *æj* o. desl. i de gamle Love; fordi *j* som Konsonant af *i* endnu ikke var bekjendt, ligeså lidet som *v* var adskilt fra *u*. Men det er klart at Udtalen i Dansken er i denne Henseende endnu den selvsamme, som

da skånske Lov blev skreven, og at den kan betegnes nöjagtigen, uden mindste Forkvakling af Ordene, blot ved mekanisk at skrive *j* for *i* og *v* for *u*, hvilket sidste allerede siden Peder Syvs Tid har været den herskende Brug. Langt anderledes forholder det sig med Tvelydene i Islandsk; f. E. *ei* kan ikke opløses til isl. *e* og *j*, da *nei* lyder ganske anderledes end vort *nej*, næsten som *né-i*. *ó* kan ikke opløses i nogen Selvlyd og Medlyd, der særskilt findes i det isl. Sprog; f. E. *tón* udtales ganske anderledes end eng. *town*, og dog er det åbenbar en sammensat Selvlyd, d. e. en Tvelyd, der går over til en anden ligeså klar Tvelyd *æ*; f. E. af *tók*, tog, kommer i beting. Datid *tæki* o. s. v. Her kan man da vel umulig undgå at antage Tvelyde. Ligeså lidet kan man nægte at Fransken indeholder Tvelyde i Ord som *roi*, *loi*, *lui* o. s. v. samt Italiænsk i: *noi*, *voi*, *lui* o. desl., når disse udtales i én Stavelse. Men af alt sligt findes jo ikke mindste Spor i den nuværende danske Tunge; ej heller har det fundet Sted hos os, siden Dansken begyndte at vise sig som et særeget Sprog. Således kan det være nødvendigt i nogle Sprog og rigtigt i andre, at beholde en Skrivemåde, som i Dansken er fejlagtig og uantagelig.

14. *Hovedstykke.*

136. Men skönt *j* efter Selvlydene ikke bör anses for en Selvlyd, der med den foregående danner en Tvelyd; så er dets rette Anvendelse endnu dermed ingenlunde afgjort. Der gives endogså dem, der ikke antage *j* foran Selvlydene og i Begyndelsen af Ordene for en rigtig Medlyd. Denne Mening fjærner sig dog så meget fra det rimelige, at den for længe siden er forkastet af det danske og norske Folk, der nuomstunder, på enkelte Mænd nær, som søge at ud-

mærke sig ved Særhed, bestandig skriver: *ja, Jord, Bjælke, Fjeder, tjener, Fjord, Hjul, Hjörne* o. desl. med Je, ligeså vel som: *var, vorde, Svælg, sveder, tvende, hvor, hvid, svøber* med Ve. Bogstavet *j* er desuden i disse Forbindelser forsvaret med så megen Lærdom af P. A. Heiberg i Nyt Aftenblad for 14. Jan. 1826, at jeg ikke vil opholde Læserne med at bevise, hvad ingen mere kan betvivle. Men efter *g* og *k* er det blødt Ej (55), høres stundum meget svagt, og plejer snart at skrives snart at udelades: at bestemme disse Tilfælde, er en Sag af ikke ringe Vanskelighed. De ældre Sproglærere synes imidlertid ikke at have mærket denne. Pontoppidan skriver: *kjær, gjöre, skjøed, Kjøbenhavn, gjerne, skjev, kjeedsom, Begjeringer, skjule*, ligesom *Sjæl, Hjerte, Stjernholm* o. desl.; men: *skærer, Kön, skøtter, skyder, skenkker, Skee.* P. Syv omtrent ligeså; men uden at give nogen bestemt Regel, altså dog i mange enkelte Tilfælde anderledes. Höjsgård ligeså; f. E. *Skjæl*, Markeskjel, *Jordskjælv, Kjön, skjøtter, Skjød, kjelen, Forskjel, igjen, Gjerde, gjelder, gjöre*, men *Skæl* på Fisk, *Skæg, Gæd* o. s. v., kun, som det synes, uden at følge nogen vis Regel. J. Baden har undersøgt disse Tilfælde omhyggeligere, han bemærker i sine Forelæsn. at dette *j* høres ikke i mange Ord, som *Kjerlighed, skjenker, kjemper, forskjøde, Gjerning, Gjerrighed* o. fl.; samt at det hos vore ældre Skribenter, som Wedel og Hvitfeldt ofte udelades; f. E. *Begering, Skenk, endskönt*, men stundum anbringes, f. E. *gienstridig, tilkiender* o. s. v., hvoraf han slutter: "at man allerede tidlig har hældet til at give disse Konsonanter, når de bløde Vokaler *e, æ* eller *ø*, (*ö*) fulgde efter, Lyden af *i*," d. e. et Tillæg af *j*, "men at Skribenterne have villet forebygge at denne Udtale ikke skulde gribe formeget om sig, og derfor indskrænket den til de Ord, hvor *i* (d. e. *j*) hørtes i de fleste Munde, som *Kjerlighed;* men siden har man givet for meget efter, og således fået *i* (*j*) ind efter *g* og *k* i næsten alle de Ord, hvor *e, æ, ø* (*ö*) følger efter." Udslaget bliver, at dette Tillæg til Kålyden "aldrig burde skrives uden i sådanne Ord, hvor det høres så fornæmmelig (tydelig) som i: *gjorde, Hjerne, Stjerne* o. fl., og der skrives med *j*." Dette er vel ingenlunde fremsat med Klarhed og Bestemthed, men har dog vel ligget til Grund for mange efterfølgende Sproglærdes Meninger herom, og fortjener derfor udførlig at anføres og begrundes. Kapt. Abrahamson bemærkede også, at man stundum næsten slet ikke hører *j* efter *g, k;* f. E. i *Gjek, gjelde, begjere, Gjede* (Gjedde), *Gjæs, gjængs, gjöre, Gjörn, skjere* (skære) *Skjæg, Skjød, skjön;* og P. Thonboe gjorde det til en udtrykkelig Regel, at "når Lyden af *j* ikke høres, da bör man ikke bruge Jod, (men *i*); f. E. *gierne, Gierning, gientage, kiøre*, ikke: *gjerne, Gjerning, gjentage, kjøre.*" Denne Regel var meget urigtig; da den forudsætter at en Selvlyd var bedre skikket til et stumt Tegn på andre Bogstavers Beskaffenhed end en Medlyd; men det forholder sig tværtimod, ti stumme Selvlyde forvirre Stavningen, f. E. af *Gi-er-ne* og *gjerne*, hvilket stumme Medlyde aldrig kunne. Hvis derfor *i* i disse Ord var stumt, burde det unægtelig blot derfor heller skrives med *j* end *i*, hvilket også den nyere Brug har antaget; men det er egentlig ikke stumt, man hører samme Lyd i *Kjole* og *kjøbe, skjule* og *skjøde, Skjold* og *skjön, gjorde* og *gjöre, gjaldt* og *Gjæld* o. s. v. men i *Kjole, skjule, Skjold, gjorde, gjaldt* kan ingen sige at *j* er stumt. Den første af Badens Bemærkninger at *j* skulde være stumt i *Kjerlighed, Gjerning* o. desl. er altså ikke rigtig fremsat; men Sagen er at *j* er her det

svage eller bløde *Ej* (55), der ganske nöje slutter sig til *K*, *G*, og synes især mindre tydeligt, når én af de bløde Selvlyde kommer efter. I *Skjald*, *Skjold*, *Skjorte*, *Skjule*; *gjaldt*, *gjorde* o. desl. er *j* tydeligt ja ligesom afstikkende imod den hårde Selvlyd, og kan umulig udelades, da *Kald*, *kold*, *skorte*, *skule*, *galt*, *gold*, udtales ganske anderledes; men i *skjærer*, *skjönner*, *kjøber*, *skjød*, *skjyder*, og *Gjæld*, *gjör*, *gjød*, *gjyder* er *j* dunkelt, fordi den påfølgende Selvlyd er blød, det kan derfor bekvemt udelades, skönt de første Medlyde i disse Ord lyde ganske anderledes end i: *skar*, *skåner*, *skod* (den københavnske Udtale af *skød*), *Skud* og *gal*, *Gård*, *god*, *Guder*. Rigtigere er derfor Reglen udtrykt af J. Baden i Udtoget således: "*K* (og *G*) forved Vokalerne *(i)*, *y*, *æ*, *ø* (og *ö*) lyder som et *j* var imellem, f. E. *kær*, *køber*, *kön*, som *kjær*, *kjøber*, *kjön*. Dette *j* har man også i nyere Tider indført at skrive, som: *kjær*, *Kjærlighed*, *kjön*, men uden Grund, da det (bløde *j*) er for lind en Lyd til at udtrykkes med *j* (foran de bløde Selvlyde: *i*, *y*, *ø*, *ö*, *æ*). I det mindste bör vi vogte os for at skrive *j* efter *k* (og *g*), når Stammeordet ikke har denne Lyd; såsom ikke *kjæmme* fordi det kommer af *Kam*, eller *skjæmme*, *Skjændsel*, efterdi det kommer af *Skam*, *(Schande)*, men *kæmme*, *(skæmme)*, *Skændsel*." Her have vi uden Tvivl den ene rigtige Regel, som bedst forener Udtalens tydelige Betegnelse med Brugens og Oprindelsens Fordringer.

137. Det kunde vel synes som Udtalen ikke betegnedes fuldstændig, når man udelod dette *j*, men den gör det dog; ti den bløde Selvlyd blødgör af sig selv det foregående *g* og *k* i alle Tilfælde i alle nordiske Sprog, så at *kæ*, *kö*, *kø*, *ky*, *ki* med hårdt *k* (uden Tillæg af det bløde *j*), og *gæ*, *gö*, *gø*, *gy*, *gi* med hårdt *g* (uden Tillæg af blødt *j*) aldrig forekommer i danske eller svenske Ord. Det bløde *K* (d. e. *Kj*) tilkjendegives da umiddelbart af den efterfølgende bløde Selvlyd, og det behøves således ikke at indskyde noget nyt Tegn *(j)* derpå; især da det Tillæg, Kålyden i disse Tilfælde erholder, er så svagt, at det stundum næppe er at skjelne, og da det i alle Tilfælde uden Undtagelse af sig selv løber med, såsnart en hård Selvlyd efter *k*, *g* forandres til en blød; omendog den hårde Grundlyd ligger udenfor Modersmålet; f. E.

	med hårdt *k*,	blødt *k (kj)*;	med hårdt *g*,	blødt *g (gj)*;
	Kamp	*kæmper*,	*Gang*	*gængse*,
lat.	*carus*	*kær*,	t. *Gast*	*Gæst*,
	Skår	*skærer*,	*Gård*	*Gærde*,
holl.	*schoon*	*skön*,	*god*	*gøder*,
isl.	*skaut*	*skød*,	t. *goss*	*gød*,
	Skud	*skyder*,	*Guld*	*gylden*.

Og således overalt både i Dansk og Svensk. Man har indvendt mig, at der dog gives nogle Tilfælde med hårdt *k* og *g* foran *i*; f. E. *tyrkisk*, *logisk*; det sidste er det tydeligste, men da det er et ganske fremmed Ord, så er det ikke heller indrettet efter de nordiske Sprogs Natur, og gör derfor næppe engang en Undtagelse fra den almindelige Regel for de nordiske Sprog; desuden forekommer det så sjælden (i nogle Sammensætninger, som *filologisk*, *teologisk*), at det aldeles ikke kan komme i Betragtning ved Bestemmelsen af den almindelige Regel. En anden mærkeligere Omstændighed er det at Islænderne skrive *gjöra*, o. desl. med *j* (51), men dette har sin Grund deri, at de hårde og bløde Selvlyde ere ikke de samme i Isl. og Dansk: i Islandsk er *ö* en hård Selvlyd, ligesom *a*, og har ofte hårdt *k*, *g* foran sig; f. E. *kör*, Sygeleje, *köttr*, Kat, *görn*, Tarm; det er derfor umuligt nødvendigt at indskyde *j*, når den bløde Lyd

skal udtrykkes; f. E. *kjör*, Valg; *kjöt*, Kød; *gjörn*, begjerlig (i Hunk.) o. desl. Derimod er *e* i Islandsken altid blødt, sådanne Ord som *Aske*, *takke*, *begge*, hvor man hører hårdt *k*, *g* foran *e* i samme Stavelse, findes slet ikke i dette Sprog; ti hvor et *e* kommer efter hårdt *k*, *g*, der skjer det blot hændelsevis formedelst Böjningen, og hører endda ikke til samme Stavelse efter den isl. Stavemåde; f. E. *eig-endr* Fl. af *eigandi*, Ejermand, o. desl. Det er derfor hel naturligt at Islandsken indskyder *j* foran *ö*, men udelader det forved *e*, uagtet Dansken fordrer det modsatte i disse tvende Tilfælde, og det skönt Retskrivnings Regelen er den selvsamme, nl. at indskyde *j* efter *k*, *g* overalt, hvor det høres, foran en hård Selvlyd, men udelade det overalt foran en blød. I Svensken ere derimod de bløde Selvlyde aldeles de samme som i Dansken nl. *i*, *y*, (*ø*), *ö*, *ä*, derfor udelades også altid *j* efter *k*, *g* foran hvilken som helst af disse; f. E. *skilja*, *skytt*, *skøta*, *skön*, *skära*, *gifva*, *gynna*, *gødsel*, *gøra* (ti således udtales *göre* på Svensk), *gömma*, gjemme, *gäld* o. s. v. uden nogen Undtagelse.

138. Det er vel en blot Forglemmelse af Baden, at han på sidstanførte Sted forbigår *g*, og blot omtaler *k*; ligeledes at han udelader *i*, hvor han opregner de bløde Selvlyde; ti ingen kan tvivle på, at det hører til de bløde ligeså vel som *y*, og at man hører selvsamme Artikulatsioner foran Selvlyden i *gide*, *gyde*, *gøde*, *göre*, *gære*; men at man aldrig skriver *gjide*, *gjyde* er naturligt nok, efterdi *gi*, *gy* med hårdt *g* aldrig findes i nordiske Ord, og denne ældgamle aldrig overtrådte Brug kan tjene til at bevise, man heller ikke bör skrive *gjøde*, *gjöre*, *gjære*; efterdi *gø*, *gö*, *gæ* med hårdt *g* ligeså lidet forekommer i noget dansk Ord. Skrivemåden: *kjø*, *kjö*, *kjæ*, *gjø*, *gjö*, *gjæ* tjener da kun a) til at forstyrre Harmonien imellem de bløde Selvlydes Anvendelse, da de dog alle i Sproget selv have samme Natur; b) dernæst til at fordunkle Overenstemmelsen med Nabosproget og Grundsproget, hvor det bløde *j* efter *g* og *k* altid udelades foran alle de bløde Selvlyde; og endelig c) göre Sprogets regelrette Böjning og Afledning tilsyneladende uregelret; når der snart tilligemed Omlyden indskydes et *j*, snart ikke; f. E.

Skår — skjærer, men *Bære — bærer* ikke *bjærer*,
gyder — gjød, *— lyder — lød — ljød*.

Man vil nemlig næsten overalt finde, at Stamformen intet *j* har, og at det kun mekanisk følger med Omlyden, når *g* eller *k* går foran; f. E. *Gøg* kommer af isl. *gaukr*, sv. *gök*; *kølig* af *kold*, t. *kühl*; *Görn* af *Garn*; *Kön* af isl. *kyn*, lat. *genus*, gr. γενος; *kær* af isl. *kær*, lat. *carus*; *Kæde* af t. *Kette*, lat. *cate-na* o. s. v., hvad enten Roden ligger i vort eget Sprog eller uden for. Men når vi da forkaste dette *j* i Ord som: *skærer*, *gød*, *Gøg*, *kølig* o. s. v., bör vi da også forkaste det i: *gælder*, *skælver*, *gör*, hvor de afledte Former *gjaldt*, *skjalv*, *gjorde* synes at vise det er væsentligt? Hertil svares at *j* ikke er væsentligt i disse Afledsformer; ti *gjaldt* og *skjalv* hedder på Isl. og Sv. *galt*, *skalf*, ligeså på gammel Dansk, og det så langt ned i Tiden, at endnu P. Syv har *gelder gald*, *skelver skalf*, og det sidste hedder på Isl. ikke blot: *gjöri gjördi*, hvor *j* mekanisk følger med *ö* ligesom stundum i gammel Dansk (*giördhæ* K. Eriks Krönn. 7.), men også *geri*, *gerdi*, *gert*, hvilket uden Tvivl er den rette oprindelige Form af dette Ord, som er det lat. *gero*, *gessi*, (for *gersi*) *gestum* (for *gertum*) uden noget *j*; men om også *j* var væsentligt i hine Datider, så synes dette ikke tilstrækkelig Grund til at antage det i Former, hvor det efter en almindelig Regel ellers ikke behøves. Det indskydes jo dog

oftere i Afledsord, f. E. *Hjörne Tjörne*, uden at nogen falder på at anbringe det i Stammeordet og skrive: *Hjorn Tjorn*. Ej heller erkjende de Svenske nogen eneste sådan Undtagelse; men skrive *kärna*, *gäld*, o. s. v. uagtet det gamle: *kjarni*, *gjald* o. desl.

139. Den Brug at indskyde *j* efter *g* og *k* foran *æ*, *ö*, *ø* er heller ikke gammel i det danske Sprog, som Baden rigtig bemærker. Kun var det vel ingenlunde de ældre Forfatteres, Wedels og Hvitfeldts Hensigt med Udeladelsen af *j* at hindre Udtalen af *gj*, *kj* fra at gribe om sig; men hel simpelt at udtrykke Udtalen efter den almindelig bekjendte Regel, der fra Arilds Tid havde været antaget i alle de nordiske Sprog, nl. overalt at udelade *j* efter *g*, *k* foran de bløde Selvlyde. Der kan overalt ikke tænkes på at indskrænke Udtalen af *gj*, *kj* i disse Tilfælde; den er jo, og har fra Arilds Tid været, almindelig i dem alle, endog i Islandsken, og at indskrænke den, og antage Kjøbenhavnernes Udtale *g'ör*, *g'orde*, *g'ort*, med hårdt *g*, o. desl. i det dannede Sprog, vilde være en dårlig Forbedring, der kun vilde forstyrre den ældgamle Regel. De ældste Forfattere vare vel desuden langt fra slige Hensigter, og tænkte blot på at skrive deres Tale læseligen; men jo længere man går tilbage, jo sjældnere finder man dette overflødige *j* i nöjagtige Bøger eller Håndskrifter, såsom: Christian 3s. Bibel f. E. 2 Mos. B. 4 findes: *Kæp*, *göre*, *Kød*; Chr. Pedersens Ny Testam. har: *begærde*, *sköne*, *göre*, *købe*, se f. E. Matt. 13. Ligeså Jærtegns Postil; Hr. Mikkels Bøger ere trykte den ene i *Købmandhaffn*, den anden i *Køpmanhäffn* 1514, den tredie i *Købmanhaghen* 1515. I Teksten selv har han: *kær*, *göræ*, *købæ* o. desl. I Lovene er dette endnu nöjagtigere; i Oldbogen F. og i skånske Lov findes vel næppe nogen eneste Undtagelse. Det var denne gamle Regel

som foresvævede Wedel og Hvitfeldt, og som adskillige nyere, f. E. Pastor *Grundtvig* i Optrin af Kæmpelivet og Dr. *G. L. Baden*, have vedblevet at følge med mere eller mindre Nöjagtighed.

140. Således kan Badens Regel at *j* efter *k* og *g* udelades foran de 5 bløde Selvlyde *æ*, *ö*, *ø*, *y*, *i* vel anses som afgjort rigtig, uden at man derfor nægter, at der høres *kj*, *gj* eller blødt *k*, *g* i alle disse Tilfælde. Men hvorledes skal forholdes med samme Lyd foran de hårde Selvlyde *a*, *å*, *o*, *u*, *e*? At *j* må skrives foran de fire første, hvis man vil udtrykke den bløde Lyd af *k*, *g* er unægteligt, f. E. *Skjald*, *Skjold*, *Kjole*, *skjule*, *gjaldt*, *Gjord*; da man hyppig finder hårdt *k*, *g* foran disse Selvlyde, f. E. *Skal*, *Skål*, *Skole*, *Skure*, *Gang*, *Gård*, *god*, *gul* o. m. desl. Kun foran *e* er det tvivlsomt, Brugen hælder dog bestemt til at indskyde *j*; f. E. at skrive *begjere*, *gjærrig*, *Gjedde*, *gjemme*, *Gjenvej*, *gjerne*, o. desl. er almindeligt; *kjed*, *Kjedel*, *Kjetter*, *Kjelder*, *kjender*, *Skjerm* ligeså. Denne Brug synes også bestemt rigtig, ti *e* forekommer ofte efter hårdt *k*, *g* i Dansk; f. E. *Aske*, *Elsker*, *Silke*, *Tanke*, *rokker*, *Række*, *sværge*, *sælge*, *længe*, *begge*, *bager*, *Bøger* o. utal. fl., hvoraf følger at *e* i Dansken er en hård Selvlyd, foran hvilken må skrives *kj*, *gj*, hvis den bløde Lyd skal udtrykkes; og at Baden med Rette har udelukt det af de bløde Selvlydes Antal i den sidst anførte Regel i hans Udtog. Man indvende ikke at *k*, *g* burde regnes til foregående Stavelse efter den islandske Stavemåde, og ikke til samme Stavelse som *e*, ti der gives klare Eksempler nok, hvor *ke*, *ge* åbenbare høre til én og samme Stavelse efter Ordenes Oprindelse; f. E. *Tallerken* af *Teller*, *alskens* af *alsköns*, *dyrke*, *sinke*, *herske*, *formindske*, *Gødske*, *Vædske*, *Sangerske*, *Bagerske* o. desl. Man vil også finde at vort hårde *e* ofte

kommer af *a*, *u* eller en anden hård Selvlyd i Isl. og Svensk; f. E. *Aske* af isl. og sv. *aska*, *Elsker* af *elskari*, *Morgen* af isl. *morgun*, sv. *morgon*, *Ager* af *akur* o. s. v., hvorved det bliver så meget begribeligere, at dette Bogstav hos os må være hårdt. Man kan derfor aldrig udelade *j* foran *e*, uden at göre Udtalen dunkel, og lade Læseren gætte sig dertil: *Forsker* og *Tærskel* lyde jo ikke som *Forskjel*, *Påske* ikke som *måskje*, *Handske* ikke som *kanskje*, *Pigen* er hel forskjelligt fra *igjen*, *beger* (af *bege*) fra *begjer! blegere* fra *begjere*, *rigere* fra *regjere*; hvis man derfor skriver: *Forskel*, *måske*, *kanske*, *igen*, *beger*, *begere*, *regere*, så fordunkler man ikke blot disse Ords rette Lyd aldeles, da Læseren ikke af det efterfølgende *e* kan vide, at det foregående *k*, *g* skal være blødt; men tillige de øvrige Ords, da enhver, som ikke kan gætte sig frem, må formode at *Tærskel* lyder som *Forskel*, *Pigen* som *igen*, *rigere* som *regere* o. s. v. Man indvender at det bløde *skje*, *kje*, *gje* kun finder Sted i betonede Stavelser og følger med Tonen, kan altså sluttes af denne, uden at behøve nogen særegen Betegnelse (med *j*); men det forholder sig ikke så; ti *e* har ikke Tonen i *Forskjel*, *Afskjed*, ja ikke engang Bitonen i: *Afskjedstime*, *Kjedsommelighed*, *Gjebærde* o. desl., og dog er den bløde Lyd *skj*, *kj*, *gj* her tydelig. Omvendt er det vel hårdt *k* i *riskere*, *maskere*, *Pakket* (Paquet) o. desl., og hårdt *g* i *en Gemme* (gemma), uagtet disse Ord have Tonen på *e*. Men hvis det også var sandt at *Je*-lyden fulgde med Tonefaldet; så kunde det dog ikke hjælpe os til at kjende slige Tilfælde, og skille f. E. *igen* fra *Pigen* o. s. v., sålænge vi intet Mærke på Tonefaldet anbringe, hvoraf man kunde slutte sig til Lyden. Desuden vilde det vel være en Misbrug af Tonetegnet, at antyde Medlydenes Udtale dermed, og det vilde være aldeles

vilkårligt at betegne med et Mærke over *e*, hvad man betegner med *j* foran alle andre hårde Selvlyde (*a*, *å*, *o*, *u*); det vilde også bringe os i Forlegenhed med de Ord, der slet ingen Tone have på den Stavelse, hvor *gj* forekommer; f. E. *Gjebærde*, *gjerâde*, o. desl.; samt med dem, der have en dobbelt Tone, f. E. *Forskjel*, *Afskjed*, der måtte have Tonetegn på *e*, for at betegne Tillægget af svagt *j* til Kålyden, men et andet Mærke på første Stavelse, for at vise den har Hovedtonen.

141. Men findes da også virkelig den bløde Lyd *kj* i Ord som: *en Skje*, *det skjer*, *måskje*, *Afskjed* o. desl.? Jeg tror ikke, nogen danskfødt, som er vant til at bemærke de Lyde, han selv lader høre i Talen, kan påstå for Alvår, at (Tonefaldet tilsidesat) Lydene selv ere de samme i sidste Stavelse af *Påske* og *måskje*, *Handske* og *kanskje*; *Tærskel* og *Forskjel*. Benægtelsen heraf er nok; ti det er klart at *Påske* og *Handske* have hårdt *ske* af isl. *páska*, Gjenstf. af *páskar*, lat. *pascha*, gr. *πασχα*, samt isl. *hanzka*, Gjenstf. af *hanzki* sv. *handske*, *handskar*, med hårdt *ske*, *skar*; men at *skje* har blødt *skj*, og har haft det fra Arilds Tid over hele Norden: i Isl. er dette en nødvendig Følge deraf, at *e* i dette Sprog hører til de bløde Selvlyde; det skrives desuagtet udtrykkelig med *j* af Konferensråd M. Stephensen og andre; f. E. i Klosterposten 1818, S. 16: *Ef skje mætti*, om det kunde skje o. s. v., skönt det i Isl. ikke behöves. At dette Ord i Svensk har blødt *skj* (skönt *j* her sædvanlig udelades), er bekjendt. Det skrives også endnu efter Trosforbedringen med *i* eller *j* i dette Sprog; f. E. af *Olaus Petri* † 1543. i den svenske Krönnike, som er trykt i I. Del af Script. rerum svecicarum, og som anföres i Geijers Svea Rikes Häfder I. 132. "*ty är det ock ganska ovisst om så skjedt eller ey*" o. desl. Ligeså i den ældre Dansk, f. E.

Flensborg Skrå §. 126 *høghæ sakæ, the thær å land skjethæ*, höje Sager, (de) der skjede på Landet, ligesom §. 93 *buk eldær gjet*, Buk eller Gjed; men derimod §. 94 *gæst*, 110 *køpær*, 127 *göræs*. Ja end og i Frisisk; f. E. Brokmannerbrevet 69. *Al thet-ter efter skjeth*, alt det der efter skjer. Der kan da vel umulig tvivles om den rette Udtale af disse Ord; men hvor man muligvis kunde tvivle, om man burde sige *sk* eller *skj*, *g* eller *gj*, der kan den norske og svenske Udtale tjene til Vejledning; Nordmændene og Svenskerne udtale nemlig *skj* som eng. *sh*, t. *sch*, og *gj* som blot *j*, men *sk* og *g* hårdt ligesom dansk *sk*, *g* hårdt, hvilket er så forskjelligt, at det umulig kan forblandes. De nysomtalte Ord lyde da hos Nordmændene som: *en She*, *at she*, *måshe*, *Afshed*; det var derfor Kølle skrev i disse Tilfælde *sj* (se S. 140. Anm.); ligeledes udtales *Gjed*, *gjerrig* som *Jed*, *jerrig* o. s. v. Jeg bifalder ingenlunde denne Udtale; men anfører kun at den kan vise håndgribelig, hvor man bör skrive *skj*, *gj*. I *Aske*, *Elsker*, *Forsker*, *Tærskel* o. desl., som have hårdt *ske*, høres nemlig hin Lyd *she* aldrig, ej heller udtales hårdt *g* i *Ager*, *Læge*, *begge* o. desl. nogensinde som *j* hverken af Nordmænd eller Svenskere. Hvis nogen derimod tilstår at *skje*, *måskje*, o. s. v. indeholder den bløde Lyd *skj*, men vil ikke desmindre skrive *ske*, *måske*, så betager han sin Retskrivning Muligheden til at skjelne for Öjet de for Øret meget forskjellige Lyde: *skje* og *ske*, *kje* og *ke*, *gje* og *ge*; og når han da, for at blive selvoverensstemmende, forkaster *j* overalt i deslige Tilfælde; kommer han derved i langt mere Strid med Brugen, end ved at indskyde det overalt, da det plejer at skrives i langt flere Tilfælde, end det udelades; f. E. *igjen*, *Gjenfærd* o. s. v.; *igjennem*, *Gjennemgang* o. s. v.; *Kjedel* hos Amberg; *kjedsom* hos Pontoppidan; *Skjel*, *skjelne*, *Forskjel* o. desl.

De med Brugen mest stridende Tilfælde, som derfor og ville støde Öjet mest, ere nogle fremmede Ord, især de som i Tysk begynde med *ge*; f. E. *gjeråde*, *gjebrækkelig*, *Gjemal*, *gjevaltig* o. desl. Men Overensstemmelsen imellem:

gjerne og t. *gern*, *kjende* og t. *kennen*,
begjærer — *begehre*, *Kjedel* — *Kessel*, o. desl.

viser tydelig nok, hvad vort Sprogs Natur udkræver. Denne bløde Lyd har *g*, *k* dog ikke allene i tyske Ord, men næsten i alle fremmede Ord i Almindelighed, Udtalen er vel således *redigjere*, *Gjeografi*, *Kjerub* o. desl., og såvel Nordmændene som Svenskerne have ligeledes den bløde Lyd i alle slige Tilfælde uden Undtagelse. Det er mærkeligt at de sydevropæiske Folkefærd næsten bestandig have blødt *g*, *c* foran *e*; f. E. ital. *leggere*, læse; *leggeva* læste; *ricerca*, Forsøg; *pace*, Fred; og fr. *géographie*, Jordbeskrivelse; *diriger*, bestyre; *ouvrage*, Verk; *cérémonie*, Skik; *perceptible*, mærkeligt; *surface*, Overflade, hvoraf følger at *e* hos dem er en blød Selvlyd, og at de med Rette skrive blot *ge*, *ce* (ikke *gje*, *cje*); men derimod hvor det modsatte, især i Ordenes Böjning eller i fremmede Navne, indtræffer, indskyde stumt *h* eller *u*; f. E. fr. *Copenhague*, *remarque*. Men da vort Sprog har den modsatte Beskaffenhed, nl. at *e* der er hårdt, så er det naturligt at vi følge den modsatte Regel, d. e. udelade *h*, *u*, hvor *ge* skal være hårdt, men indskyde *j*, hvor det skal være blødt. I vore egne Ord er det for det allermeste bestemt Brug, men de fremmede forekomme dels så sjælden, at det vel næppe er værd for deres Skyld at göre Undtagelse fra en almindelig Regel; dels bör de, som en åbenbar Vansir for Sproget, såvidt muligt undgås, og jo för jo heller forkastes; imidlertid bör de vel i det mindste

ikke forstyrre os, i at skrive vore egne nordiske Ord efter vort eget Sprogs Natur.

142. Nogle have ment, at man skulde indskyde *j*, når Lyden af det efterfølgende *e* var åben, f. E. *Skjel;* men ikke når den var lukt, f. E. *Ged* (d. e. *Gjed*). Lydenes naturlige Forholde synes dog snarere at fordre det modsatte, som også virkelig andre have villet; ti *é* er unægtelig den egentlige hårde Selvlyd, som svarer til den bløde Selvlyd *i* (S. 41), og som i *Påske, Bægere* o. desl. forbindes med hårdt *k, g,* og just derfor behøver *j* indskudt, når den bløde Lyd skal betegnes, som i *måskje, begjere; è* derimod synes at være det samme som *æ,* der hører til de bløde Selvlyde, foran hvilke *j* kan udelades. Ikke desmindre anser jeg det heller ikke for ret at udelade *j,* hvor det høres foran dette åbne *è,* da også dette i mangfoldige Endelser træder i Forbindelse med hårdt *k, g,* hvorved det just skiller sig fra *æ;* f. E. *Marken, Drengen, takket, hugget,* og altså fordrer *j* indskudt, hvor den bløde Lyd skal tilkjendegives. Man skulde vel kunne sige, at *è* i disse Tilfælde hverken er *e* eller *æ,* men et Slags Halvlyd *(Shva),* og at det derfor ikke burde skrives efter samme Regler som *é;* men da vi endnu ikke have noget eget Tegn for dette Shva, og ikke kunne se på *e,* hvor det står i den ene eller i den anden Egenskab, så kan denne Forklaring af Årsagen til Udtalen kun lidet hjælpe os til at synliggöre denne for Öjet, som er Retskrivningens Sag. Det åbne *è* kommer desuden så ofte ganske mekanisk af toneløst *é;* og omvendt, f. E. *Kongé, Kongèn; Himmèl, Himmélen* o. s. v., at det kunde anses som Pedanteri, at ville adskille disse to E-er ved forskjellige Retskrivningsregler. Ej heller har Brugen i nogen Måde hjemlet sådan Adskillelse: at skrive *Kjédel, kjéde, begjére, gjérrig* er ligeså almindeligt

som: *kjènde, skjèlne, gjèrne, gjèmme* o. s. v. Det synes da rettest at indskyde *j* foran *e,* være sig lukt eller åbent, ligesom foran de øvrige hårde Selvlyde, overalt hvor et foregående *g, k* skal have den bløde Lyd. At man hos ældre Forfattere og især i Lovene så ofte finder det udeladt, har uden Tvivl sin Grund deri, at *e* i Oldsproget var en blød Selvlyd (S. 57 og 234), foran hvilken man ikke plejede ej heller behøvede at skrive *gj, kj,* men at Svenskerne endnu vedblive at skrive *ge, ke,* efterat *e* hos dem ligesom hos os er gået over til de hårde Selvlyde, synes at være en Fejl i deres Retskrivning. (jf. Skild. for 1826, 4 Apr. 426 Spalte.) Dog vilde denne Fejl unægtelig være langt större i vores, da hårdt *e* hos os forekommer langt hyppigere; f. E. *Skranker, Ringe,* o. utal. fl., hvor de Svenske have andre hårde Selvlyde; såsom: *skrankor, ringar* o. desl.

15. *Hovedstykke.*

143. Jelyden efter Selvlydene betegnes endnu stundum på en anden Måde i Dansken, nl. ved *g;* f. E. *jeg, Egn, regne, Dögn,* der lyder aldeles som *jej, Ejn, rejne, Döjn;* og hvis det holder Stik, hvad vi ovenfor have antaget (131), nl. at det egentlig er det bløde *Ej,* som de såkaldte Tvelyde indeholde, så må man tilstå at *g* her står istedet for blødt *j,* (ikke hårdt *j*). Dette kunde synes en stor Afvigelse fra Udtalen, som burde forandres og rettes efter denne; men det er at mærke, at Udtalen stundum er forskjellig, og at netop disse Ord virkelig udtales med *g* af Almuen i Norge og adskillige Egne i Danmark, f. E. i Sönderjylland. Det synes derfor ikke rådeligt at forandre dette *g* til *j* efter den bløde danske Udtale, for ikke at skille Sproget ad, eller opløse det i Sprog-

arter. Udtalen er, som sagt, ikke overalt derimod, ja endnu J. Baden i sine Forelæsninger, hvor han beskriver Udtalen af *g*, vil slet ikke lade det gælde for rigtigt at sige *Döjn*. Oprindelsen er bestemt for *g*, da *jeg* kommer af isl. *eg*, angels. *ic*, lat. *ego*, gr. *εγω*; *regne* af isl. *reikna*, sv. *räkna*, t. *rechnen*, *Dögn* af isl. *dægr*, sv. *dygn* o. s. v. Brugen er også énstemmig derfor, da det endnu aldrig er faldet nogen ind at skrive *jej*, *rejne*, *Döjn*, uden Kølle, der skrev *jæy* o. desl. (se S. 139), men som ingen Efterfølgere har fundet. Man kan også sige at Udtalen af *eg* nogenledes tydeliggöres, ved at skrive *æg*, hvor *g* er hårdt (113 f.); det er nemlig i så Fald blot med *ég* i *egen* o. desl. at dette *eg* for *ej* kunde forveksles: men dels høres *eg* som *ej* næsten blot i Ord, hvor endnu et *n* eller *l* kommer efter i samme Stavelse; f. E. *Hegn*, *Egn*, *Negl*, *Tegl*, og når disse Ord forlænges; f. E. *hegne*, *Negle*; som *ég* derimod, i Enden af Ordene, hvor *g* læses over på en efterfølgende Selvlyd; f. E. *Eg*, *Egen*, *bleg*, *Neg*, *Segel*, *egen*, *stegen*, og når slige Ord sammentrækkes; f. E. *stegne*, *Segler*, sa at Forskjellen for det allermeste er indlysende af Ordenes Bygning selv: dels skulde man lettelig kunne afhjælpe al Utydelighed ved Tonetegn, da man enten kunde anbringe (`) over *eg*, hvor det lyder som *ej* (*æj*), f. E. *jèg*, *Strèg*, eller (´), hvor det lyder som *é-g*; f. E. *Stég*, *vég*; det første vilde vel, som det sjældnere indtræffende, være at foretrække. Lyden *öj* for *øg*, forekommer endnu sjældnere, og skjelnes tilstrækkelig ved at skrive *ög* med åbent *ö*, f. E. *Dögn*, *Sögndag*, da der foran tydeligt *g* altid høres *ø*; f. E. *Bøg*, *Forsøg*, *Eftersøgning* o. desl. Det forstår sig, at man i Danmark vel bör vogte sig for den stygge københavnske Udtale, der næsten overalt sætter *j* for *g*; f. E. *Baj* eller *Bæj* for *Beg*; *blæj*

for *bleg*, *Loj* for *Løg*, *Forsoj* eller *Forsöj* for *Forsøg* o. s. v. Ligesom man i Norge må undgå den i det mindste i de til Sverrig grændsende Egne temmelig almindelige men fejlagtige Udtale af *g* efter *l*, *r* som *j*; f. E. at sige: *spörje*, *sælje*, *Berj*, *Valj* for *spørge*, *sælge*, *Bjærg*, *Valg*. Også i Oldsproget er *g* bestandig hårdt efter *l*, *r*; f. E. *bjarg*, *belgr*; ligeså i den færøiske Sprogart; f. E. *Björg*, Bjærg; *sirgja*, sørge; *filgdi*, fulgde o. desl.

144. Ligesom med *èg*, *ög* forholder det sig med *òg* foran et til samme Stavelse hørende *n*, f. E. *Sogn* *Vogn*, og når slige Ord forlænges, som: *Sogne*, *Vognе*: dette *òg* lyder nemlig sædvanligvis som *ov*, men denne Udtale er dog hverken så bestemt eller almindelig, at Ordenes Skrivning imod Oprindelse og Brug bör forandres derefter. *Sogn* kommer nl. af *søge*, og hedder på Isl. *sókn*; *Vogn* af det gl. *vega*, føre, lat. *vehere*, *vec-tum*, og heder på Isl. *vagn*; Brugen fordrer også énstemmig *g* i disse Tilfælde. Det forstår sig at man bör vogte sig for den platte Udtale, som forandrer *g* til *v* overalt efter *o*, *å*, *a*, ligeså vel som for den nysomtalte, der gör det til *j* efter *e*, *ö*, *æ*, *i*, og siger *Bov*, *Böjer* for *Bog*, *Böger*, *våvne* for *vågne* (af *vågen*), *Havl* for *Hagl*, *Ej* for *Eg*, *Kvæj* for *Kvæg*, *sije* for *sige* o. desl. Det bör vel ikke forties at *g* i mangfoldige oldnordiske Ord er forandret på lignende Måde til *j* efter de bløde og til *v* efter de hårde Selvlyde (133, 129); men denne Overgang er nu i flere Hundredår standset, efter at Sprogbrugen har fastnet sig, og bör derfor næppe drives videre efter den daglige Udtale i visse Egne. Vilde man antage den bløde Udtale for afgjort i visse Tilfælde, og altså rette Skrivebrugen derefter, måtte det være hvor Oldsproget har *g*, ikke hvor det har *k*; f. E. *det rejner* af isl. *rignir*, t. *regent*; *Vovn* af isl.

vagn, t. *Wagen*, ikke: han lærer *at rejne*, han hører til et andet *Sovn*, formedelst isl. *reikna*, sv. *räkna*, isl. *sókn*, sv. *socken*; ti den naturlige Regel er at *k* bliver til *g*, og *g* til *j*, *v*; f. E. *bók*, Bog, *bógr*, Bov; *vík*, Vig, *vegr*, Vej; kun i nogle enkelte uregelrette Ord finder man *k* at være blevet til *j*, *v*; f. E. *sakna*, savne. Forandringen af de først anførte Tilfælde vilde derfor kunne anses som en Fortsættelse af Forfædrenes Sprogdannelse, af de sidste derimod som en Overdrivelse eller Fordrejelse deraf.

145. Når *g* er hårdt, ligger det derimod nær ved *k*, og kan stundum let blandes med dette. Det bedste Middel til at skjelne dem retteligen, er at agte a) på andre Former af Ordene, hvor Lyden viser sig tydeligere; f. E. *tyg! tygge*, *tyk*, *tykke*; *tryg*, *trygge*, *tryk! trykke*; *og*, *øge*, *Stok*, *Stokke*; *Vagt* af *våger*, *vakt* af *vækker*; *Lugt-en*, *lukt* af *lukker* o. m. desl. b) på Ordenes Oprindelse, da man vil finde at *gt*, *gs* er sædvanligst i nordiske Ord; *kt*, *ks* i fremmede, og hvor man plejer at skrive *x*; f. E. *Agt*, *at agte*, *en Akt*, lat. *actus*; *Magt* af isl. *mega*, *Takt* af lat. *tactus*; *tungt-Punkt*; *Slags* af t. *Schlag*, *straks* af t. *stracks*; *flugs* af t. *Flug*, *en Buks* Ejef. af *Buk*. Ligeså *Laks*, *Saks*, *Heks*, *seks*, *fiks*, *Okse*, *økse* o. s. v.; altså *gt*, hvor Tyskerne have *cht*, og *ks*, hvor Tyskerne have *chs*. Nogle have antaget at Lyden foran *t* egentlig var *k*, så at *Dragt* egentlig burde skrives *Drakt*, ligesom Latinerne af *rego* danne *rectum* o. desl., men de nordiske Sprog ere i denne Henseende anderledes indrettede end Latin og Græsk; vi have to Slags *g* (foruden det bløde *g* eller *gj*), nemlig et stærkere, f. E. i *flyg*, *styg*, *Hug*, *Dug*, og et svagere eller åndende, f. E. i *Sag*, *Vrag*, *dog*, *Skrog*, *Rug*, *Trug* (52); det sidste er det som findes foran det svage eller åndende ð, f. E. *sagðe*; det

første derimod foran *t*, f. E. *sagte*. Ligeså i Islandsken, hvor *byggt*, *tryggt* o. desl., ingenlunde kunne siges at lyde som *bykt*, *trykt*, skönt *gg* er meget hårdt og nær ved *k*. Andre have antaget at *gt* skulde lyde som tysk *cht*, men dette kan ligeså lidet indrömmes; da *ch* er en aldeles unordisk Lyd, og *Drachter*, *Indtæchter* o. desl. altså vilde forestille en ganske falsk Udtale, der i det höjeste måskje stundum høres i København. Kapt. Abrahamsón har kjendt den rette Udtale, da han angiver Lyden af *Slægt* med tyske Bogstaver at være *Släggt* (dänische Sprachlehre 1812, S. 80). — Nogle skrive *gs* for *x*; f. E. Hr. *J. L. Berg* i hans Tanker om Fædresprogets Retskrivning, hvor jeg finder *vegsler*, *stregs*, o. desl. For denne Opløsning af *x* tale især to Omstændigheder, nl. a) at Almuen, som (i det mindste i Fyn) aldrig udtaler *x*, bestandig sætter *ws* eller *js* isteden, efter som den foregående Selvlyd er hård eller blød, f. E. en Saws, ej Owse, sæjs, en Øjse, for *en Sax*, *en Oxe*, *sex*, *en Øxe*, hvilket er den sædvanlige platte Udtale af *ag*, *åg*, *og*, *ig*, *eg*, *øg* (144); b) at Tyskerne her for det meste have *chs*, der synes at burde blive til *gs* i Dansk, ligesom *cht* til *gt*. Ikke desmindre synes dog *ks* for *x*, både efter Udtalen og Oprindelsen at burde foretrækkes; mig i det mindste forekommer *Heks* at lyde som *Hæks*, *seks* som *Sæks*; hvorimod *en Saks* lyder anderledes end *en Sags*, *en Laks* anderledes end *et Lags*, *ortodoks* anderledes end *et Sprogs*, lat. *trux* anderledes end *et Trugs*; ja endog om det er hårdt *g* foran *s*, synes det at lyde forskjellig fra *ks* (*x*); f. E. *en Rygs* og *et Ryks*, *flugs* og *en Buks*. P. Syv skrev allerede *Sakser* med *ks*, men *flugs* med *gs*, hvilket også er rigtigt efter Oprindelsen af det tyske. *Matthias Moth* skrev *Esseks* o. desl. (Se S. 163), og de fleste nyere, som forkaste *x*, skrive *ks*

isteden; f. E. *E. L. Grüner* i Oversættelsen af Støvers vort Århundrede, *P. N. Skougård*, *G. L. Baden*, *N. Petersen* o. fl. Dette er også Bogstavets oprindelige Bestemmelse i Latin og Græsk; ti når *x* står istedèn for *gs*, *chs* (eller ξ isteden for γς, χς), er det altid således at forstå, at *g* og *ch* først have antaget Lyden af *c* (eller *κ*) foran det hårde *s*, og *cs* (κς) derefter ere betegnede med Forkortelsen *x* (ξ), hvilket Tegn vilde være urimeligt, dersom derved forblandedes så ulige Lyde, som *gs*, *ks* og *chs* ere, når de virkelig adskilles i Udtalen. Det er også at mærke, at Overensstemmelsen med det tyske *chs*, ikke strider imod Brugen af *ks*; ti *ch* lyder her som *k*, ikke som i *cht*; det er følgelig hel naturligt at *chs* bliver til *ks*, skönt *cht* bliver til *gt*. Det holl. *x* anses også for at betegne *ks* ikke *gs*; f. E. i Zeydelaars Spraakkunst S. 5 udtrykkes Bogstavets Navn med *iks*, og S. 6 anføres de 4 i Hollandsken fremmede Bogstaver *c*, *q*, *x*, *y* med det udtrykkelige Tillæg: "voor welke men beter *s*, *kw*, *ks* en *ij* stelt."

146. Endnu må vi her omtale en Uskik, som i senere Tider har indsneget sig i den danske Retskrivning, nemlig i mange Tilfælde at skrive *vt* for *ft*, hvorved Ve altså erholder samme Lyd som det tyske *V*, foruden den sædvanlige som det tyske *W*. Denne Brug er måskje først opkommen i Ordet *haft*, som er en Böjning af *have*, hvor man derfor vilde bevare Rodbogstaverne *h*, *a*, *v*, og hvor man desuden fandt det gamle *hafde* for hårdt, til at udtrykke Lyden af Datiden *havde*. Men snart efter at det var kommet i Brug at skrive *havde*, *havt*, begyndte man at udstrække denne Skrivemåde til Böjninger som *grovt* af *grov*, og til alle Afledsord af Rodord, der indeholde *v*, f. E. *Skrivt* af *skrive*, *Løvte* af *lover*, for *groft*, *Skrift*, *Løfte*. Urigtigheden heraf falder i Öjne, når man

betænker: 1) at det kun er *v*, man, skönt Udtalen forandres, vil beholde uforandret, ikke andre Bogstaver, da ingen skriver *vidtløbtig* for *vidtløftig*, *vægge* for *vække*, *hemte* for *hente* ell. desl., uagtet Rødderne til disse Ord hedde *løb*, *våg*, *hjem* (eller *hem*); 2) at dette *vt* kun anvendes i Böjninger og Afledninger, at altså selvsamme Lyd i Stammeord betegnes anderledes; f. E. *stifte*, *hæfte*, *Hofte*, *Luft* (ikke *stivte*, *hævte*, *Hovte*, *Luvt*): ikke at tale om, hvor vanskeligt det er at sige hvad der er Stammeord; f. E. om ikke *hæfte* kommer af t. *Haft*, (*Verhaft*, *hab-haft*) og dette af *haben*, have, altså dog burde skrives *hævte*; *stifte* af *stiv*, ligesom *oprette* af *opret*, fr. *établir* af lat. *stabile*, altså dog burde skrives *stivte et Stivt* o. s. v. 3) at denne Brug strider både mod Grundsproget og Nabosproget, samt mod Hollandsk, hvor man skriver *hij heeft*, han har, af *hebben*, *schrift* af *schrijven*, *drift* af *drijven*, *belofte* af *beloven*, og mod Tysk, hvor man skriver *Schrift* af *schreiben*, *Trift* af *treiben*, samt endelig mod Latin og Græsk, hvor man skriver *scriptum* af *scribo*, *κρυφα*, *κρυπτω*, *ἐκρυβην* o. desl. uden al Betænkning; 4) mod vor egen gamle Brug og mod Ordenes Oprindelse af Rodformerne i de nordiske Sprog; ti *haft* kommer af isl. *hafa*, sv. *hafva*; *groft* af isl. *grófr*, sv. *grof*; *Skrift* af isl. *skrifa*; *Løfte* af isl. *lofa*. Disse Ord have også hos os i ældre Tider været skrevne med *f* eller *ff*; f. E. i Efterskriften til *Christiern Pedersens Psaltere* 1531 finder jeg: "men vaart Tungemaal er faar meget *grofft* der til"; og siden: "Hun *hagde* och huercken *hafft* hoffuit eller hale." *P. Syv* er måskje den første som (i Sprogkunsten) skrev *havde*, *havd*, men dog *Skrift* o. desl. Formen *havd* blev imidlertid ikke antaget af nogen. *Holberg* skrev *haft*, *Skrift*; og Höjsgård *havde*, *haft*, *Skrift*, *Løfte* o. s. v. Ligeså *J. Baden*, der endnu i sit Udtog i

Slutningen af I. Kap. giver den Regel: "Ofte forvandles *v* såvel i Lyden som i Skrivningen til *f:* som af *skriver* kommer *Skrift*, af *driver*, *Drift* o. s. v." og Prof. *Bloch* i sin Sprogl. N. 32 bemærker, at det egentlig er de andre Former af Ordene, hvor *v* kom foran en Selvlyd, som ere forandrede, men at *f* foran de hårde Medlyde *f*, *t* stedse forblev uforandret; f. E. *Drift*, *Skrift*, *haft*, *Løfte*, *skaffe;* "ti aldrig sagde nogen (nl. dannet Mand) *Skrivt*, *Løvte* o. desl." Dog må man vel vogte sig for at udstrække Brugen af *ft* for vidt, da *v* også meget gjerne kan stå foran *t* i Dansken; f. E. *läv*, *lavt*, ikke *laft; flåv*, *flåvt*, ikke *flåft*; *vt* findes vel især, hvor den foregående Selvlyd er lang; det forekommer mig også, at man i *halvt*, *tolvte*, *djærvt* o. desl. hører *v* ikke *f*, i Følge den bedste Udtale.

147. Da vi således i Dansken have både *g* og *v* foran *t*, er det ikke at undre, at vi også have *b* i samme Forbindelse; f. E. *tabt*, *skabt*, *dræbt*, *døbt*, *støbt*, *dybt* o. desl. Ligeledes foran *s;* f. E. *Tabs*, *Ribs*, *Dybs*, *Håbs*, *Kræbs*, *Svøbs*. Dette *b* svarer til hårdt *g*, *d*, da vi intet svagt eller åndende *b* have i Modersmålet, svarende til g', ð; det ligger derfor meget nær ved *p*, ligesom hårdt *g* ved *k*, og hårdt *d* ved *t;* men *bt* bör derfor ingenlunde forblandes med *pt*, der høres i *knapt*, *skarpt* o. desl., ej heller *bs* med *ps*, der høres i *Taps*, *Vips*, *Tops*, *Torps* o. desl. Man finder også undertiden i Dansken *bd* at støde sammen; f. E. i *Dybde*, men dette adskilles i Udtalen temmelig tydelig fra *bt;* f. E. i *døbte*, og forårsager således ingen videre Vanskelighed. Den Regel, som gælder i Latin og Græsk, at *b*, *f* (β, φ) foran *t*, *s* (τ, ς) altid blive til *p* (π, hvilket i Gr. sammentrækkes med ς til ψ), kan altså ingenlunde anvendes på de nordiske Sprog, ligeså lidet som *g'*, *g* og *ch* hos

os eller de germaniske. Folk i lignende Tilfælde blive til *k*, eller sammentrækkes med *s* til *x* (ξ) således som i de gamle (frygiske) Sprog. Vi må da allene rette os efter en tydelig og nöjagtig Udtale, og, hvor denne måtte være tvivlsom, se hen til simplere Former af Ordene, f. E. *dyb*, *dybe*, *taber*, *døber*, *knap*, *knappe*, *skarp*, *skarpe* o. desl.

16. *Hovedstykke.*

148. Vi komme dernæst til Bogstavet *d*, som stundum forårsager store Vanskeligheder, når det står foran en Medlyd i Slutningen af Stavelser. I Begyndelsen, det er foran Selvlyden i Stavelserne, er det altid tydeligt, være sig ene, som i *dag*, *dèr*, eller i Forbindelse med andre Medlyde, *r*, *v*, *j*, som *drager*, *dvæler*, *Djævel* o. desl., så og efter Selvlyden, når det er allene; f. E. *Bad*, *hed*, *vid*, *god*, *Gud*, *Lyd*, *Råd*, *græd*, *bød;* samt endnu om *s* følger på; f. E. *Bads*, *Kreds*, *Tids*, *Gods*, *Guds*, *Lyds*, *Råds*, *Trods*, *stedse*, *trodse* o. desl.; men kommer endnu en Medlyd efter dette *s*, så bortfalder *d* i Udtalen, og bliver altså i Skriften blot et etymologisk Mærke på at Stamformen eller Stamordet har *d;* f. E. *hadsk*, *bedst*, *sidst*, *vidst*, *vidste*. Det må her en Gang for alle bemærkes, at stumme Medlyde ere langt mindre skadelige i Retskrivningen end stumme Selvlyde, da de ikke forvirre Stavningen; de ere også i og for sig selv mindre unaturlige, da de aldrig betegne nogen egentlig Lyd, men kun Afdelinger eller Grændser for Lydene. Man er efter sædvanlig Skrivebrug meget rund med dette stumme *d*, men det forstår sig at det ikke bör skrives, hvor det ikke hører til Roden; f. E. ikke *kydsk*, men *kysk* af t. *keusch*, holl. *kuisch; vaske* af t. og holl. *waschen*, eng. *wash*, *Søskende* af isl. *syskin*, sv. *syskon*, ikke af *kyd*, *vad*, *sød;* måskje

heller ikke, hvor Roden med *d* ligger uden for de nordiske Sprog; f. E. *tysk* uagtet *deutsch*, *Pisk* uagtet *Peitsche*, *klaske* uagtet *klatschen*, især i Stammeord, som de sidste, hvor *Peit*, *klat* ikke udgöre betydningsfulde Dele af Ordene, men *tsch* blot er den hårde tyske Hvislelyd, som svarer til vort *sk*. I Tilfælde, hvor Rodordet i Dansk har et tydeligt *d*, kan det derimod ikke vel undgås, f. E. *jydsk* af *Jyde*, *bedst* af *bedre*, *vidst* af *vide*, fordi Brugen så almindelig har antaget det; det tjener også til at tydeliggöre disse Ords Rodform; men bedre havde det dog vel været at bortkaste det, ligesom de Svenske göre, der skrive *bäst*, *visste*, *tysk*, *piska*, *plaska* o. s. v. Overensstemmelsen med andre Bogstaver, som bortkastes, når de i lignende Tilfælde ikke længer høres; f. E. *græsk* (ikke *græksk*) af *Græker*, synes og at retfærdiggöre *jysk*, *best*, *viste* (forskjelligt fra *véste*) o. desl., ja Rigtigheden synes næsten at fordre dette, da hint *d* dog altid *kunde* udtales, altså egentlig giver Ordet et falsk Udseende; men man må tilstå at det ikke frembringer sådan Uvished i Stavningen, som de stumme Selvlyde eller Tvelydene, altså i sig selv hører til de mindre vigtige Punkter af Retskrivningen.

149. Tilföjes der (isteden for *s*) et *t* efter *d*, da synes *d* at forsvinde aldeles, hvis den foregående Selvlyd er kort, og kun at høres meget dunkelt, hvis den er lang; f. E. *hedt*, *hvidt*, *godt*, *rødt* lyder som *hét*, *hvit*, *got*, *røt*, men i *udbredt*, *velklædt*, *udbløde* o. desl. synes *d* at høres. Der er en temmelig tydelig Forskjel på *brédt* af *bred* og *brédt* af *bréder*, på *bløde* af *blød* og *bløde* af *bløder*, og denne Forskjel består vel deri, at man i Intk. af Tillægsordet intet *d* hører, men siger *brét*, *bløt*, i Intk. af Tillægsformen derimod lader *d* høres, og siger *brédt*, *bløde* med længere Selvlyd. Således også i *berédt*, *bédt*, *nødt*,

født o. m. fl., når de udtales tydelig og bestemt. Dog må man tilstå at *d* er dunkelt, og at Forskjellen især ligger i Selvlydens Tonehold; ti *beredt* lyder i Slutningen næsten som *besét*, *belét*, skönt disse intet *d* have, fordi Toneholdet er det samme; men i hine Tilfælde (*hvidt*, *rødt* o. desl.) vil enhver tilstå at *d* slet ikke høres. Man finder derfor og stundum *d* udeladt af Tillægsordenes Intetk., f. E. *got*, især i ældre Bøger. Pontoppidan gör dette til den almindelige Regel S. 251 i sin Gramm.; men den nuværende almindelige Brug er dog tværtimod at beholde det overalt, hvad enten det høres eller ej. Ja ikke blot i slige Böjninger af To. og Tf., men endogså i Afledsord plejer man bestandig at beholde *d* foran *t*, som blot etymologisk Mærke på at Roden har *d*; f. E. *Skridt* af *skrider*, *Brædt* af *Bræde*. Kun i gamle eller dunkle Afledninger udelades det; f. E. *mæt* af *Mad*, der lyder aldeles som *ædt*, *grædt* o. desl., skönt det skrives uden *d*, fordi det er dannet i Oldsproget (isl. *mettr*), imedens *Mad* endnu hed *matr*, og optaget således dannet i det nyere Sprog, hvorimod *ædt*, *grædt* ere nyere Former, dannede efter at Dansken var adskilt fra Islandsken. Nogle have vel begyndt at udelade det i enkelte Tilfælde også af de ny-danske Ord; f. E. Prof. Molbech (i sin Ordbog) skriver *Bræt*; men al den Stund det beholdes i andre Tilfælde, f. E. *Skridt*, tjener sligt kun til at forstyrre Regelen, der i den sædvanlige Skrivebrug følges uden Undtagelse. Denne Brug kan ikke anses for at stride meget imod Udtalen, da *dt*, især når den foregående Selvlyd er kort, som er det sædvanligste, næppe kan udtales anderledes end *tt* eller *t* allene. Ej heller strider den imod Overensstemmelsen, som det kunde synes, da *gk* og *bp* ikke forekomme i vort Sprog; ti i *dt* er *t* altid Böjnings- eller Afledningsmærke, men *k* og *p* ere

ikke i Modersmålet Mærker på nogen Böjning eller Afledning, hvorved de kunde komme til at föjes til Rodord, hvis Kjendebogstav var *g* eller *b*. I *skrider*, *Skridt* er *t* en Tilsætning ligesom i *skriver*, *Skrift*, men i *Dråbe*, *Dryp* er *p* en blot Forstærkelse, altså en Forandring af *b*. Da nu Brugen af *dt* tydeliggör Ordenes Oprindelse, næppe kan lede til en urigtig Udtale, er ganske almindelig antaget, samt findes i så utallige Tilfælde, der ved en Forandring vilde blive ukjendelige, så synes det hverken nødvendigt eller rigtigt at kuldkaste den. Det bör og her bemærkes, at de Svenske ligeledes skrive *dt* i mange Tillægsord og Tillægsformer; f. E. *vidt*, *bredt*, *godt* (ikke *vitt*, *brett*, *gott*), ja i mange Tilfælde, hvor vi ikke have det; f. E. *bodt*, boet; *trodt*, troet; *sedt*, set; *väntadt*, ventet (exspectatum). Derimod mener jeg *dt* ikke bör anvendes, uden hvor Ordet slutter med *t*, men sammensmælte til *tt* i alle længere Afledninger, hvor en Selvlyd følger på; f. E. *gotte*, *hvitte*, *lytte*, *vittig*, ikke *godte*, *hvidte*, *lydte*, *vidtig*, ti Endelsen er ikke egentlig *te*, *tig*, men *e*, *ig*, foran hvilket Medlyden er forstærket, ligesom i *svag*, *svække*, *Hob*, *hyppig* o. desl. Dette har også Brugen i de allerfleste Tilfælde antaget, og man bör ingen Undtagelse göre fra denne så simple Regel, altså ikke skrive *Midte*, ligeså lidet som *Bidte*, men *Mitte*, hvilket også Oprindelsen fordrer; Ordet er nl. hverken svensk eller isl., men ligefrem det tyske *Mitte*, som vi have optaget isteden for det gamle *Midje*. Overensstemmelsen med *Tag*, *Dække*, *Bid*, *Bitte*, *Læbe*, *Lippe* fordrer det samme, da *kk*, *tt*, *pp*, blot ere Forstærkelser af *g*, *d*, *b*.

150. Anderledes forholder det sig, når en anden Medlyd, navnlig *r*, *l*, *n*, kommer imellem Selvlyden og *d*; dette bliver nemlig i slige Tilfælde dunkelt, og ytrer sig i daglig Tale næsten blot i et kor-

tere eller længere Stød på Stavelsen; f. E. *værd*, *Jord*, *Fald*, *Guld*, *Bind*, *Bånd*. Et lignende Stød høres imidlertid også ofte, hvor intet *d* skrives, f. E. *stor*, *Bal*, *kan*, *hen*, *skön*, det kan derfor ikke egentlig være Hensigten med *d*, at tilkjendegive denne Stødetone, hvilket også vilde være urigtigt, da Medlydstegnene ikke ere bestemte til at betegne Toneholdene, men Artikulatsionerne; men dette *d* har også fra Arilds Tid været en væsentlig Artikulatsion i slige Ord, som kun nu i den daglige Udtale, især efter *l* og *n* er bleven mindre tydelig. Dette ses klarlig ved Jævnførelse såvel med Oldsproget og Nabosproget som med de tyske Sprog, hvor det sædvanligvis udtales tydelig; f. E. isl. *verð*, *jörð*, t. *Gold*, *Band*. Stundum er dog *ld*, *nd* kommet isteden for isl. *ll*, *nn*, hvor disse udtales som *dl*, *dn*, altså ved et Slags Omsætning af Lydene; f. E. isl. *fall*, Fald; *sveinn*, Svend; stundum for *nn*, hvor dette afveksler med ð efter en enkelt Selvlyd; f. E. *maðr*, *mann*, Mand; *munnr*, *muðr*, Mund; *brunnr*, *bruðr*, Brönd o. desl. Dette *d* kan derfor ikke udelades, uden at forvanske disse Ord; men for at vide, hvor man skal skrive det og hvor ikke, da Udtalen er så dunkel, har man atter her at agte på a) Ordets Form, når en Selvlyd følger efter, da Udtalen bliver tydeligere; f. E. *kan* ikke *kand* formedelst *kunne*; *Vand* ikke *Van* formedelst *Vande*; *den* formedelst *denne*; *vend* formedelst *vende*; *værd* formedelst *værdig*, *vær* formedelst *være*; b) Oprindelsen af Oldsproget og Overensstemmelsen med de beslægtede Sprog; f. E. *Huld* af isl. *hold*, Kød (σαρξ); *Hul* af isl. *hol*; *Bund* af isl. *botn*, t. *Boden*, ved Omsætning; *undgå* af isl. *undan-gánga*, sv. *undgå*, holl. *ontgaan*, t. *entgehen*. I Böjninger og Afledninger af Ordene på *rd*, *ld*, *nd* beholdes også dette *d*, skönt én eller flere Medlyde følge efter, og Ud-

talen altså bliver endnu mindre tydelig; f. E. *Verden, verdslig; Kald, Kalds; mindre, mindst.* I Ordet *Island* er *d* allerede mindre tydeligt end i *Land,* fordi Stavelsen har mistet Tonen; i *islandsk* endnu utydeligere eller ganske stumt, men skrives dog, da vi ikke vedkjende os den isl. Brug af *z,* som Tegn på *s,* foran hvilket *d* eller *t* er bortfaldet, altså ikke kunne skrive *islanzk,* således som Islænderne skrive *islenzkr,* ej heller have nogen anden Måde, at tydeliggöre Oprindelsen. Ligeså *Handske, Kundskab, kundgör* o. desl. Mod således overalt at beholde det *d,* som findes i slige Rodord, kan heller ikke indvendes meget fra Udtalens Side, da *d* for det meste er ligeså utydeligt i Stammeordet, som i det afledte, ja næppe kan udtales tydeligt i sådan Forbindelse. Anderledes forholder det sig med *d* umiddelbart efter Selvlyden, hvilket udtales ganske tydeligt i Stammeordene; f. E. *vide, bedre,* men derimod foran *st, sk* o. s. v. bliver ganske stumt; f. E. *vidste, bedst,* der udtales *viste, best.* Det vilde derfor ikke være nødvendigt at bortkaste *d* af *verdslig, vildsom, islandsk,* fordi man bortkastede det af *jysk, viste, best* (148), da disse Tilfælde ikke ere overensstemmende, hvorfor de også i Svensk behandles ganske forskjellig. Svenskerne beholde nemlig også *rd, ld, nd,* hvor de have det i Rodordet; f. E. *handske, islandsk, verldslig* o. desl. Men upåtvivlelig bör vi vogte os for, at indskyde det, hvor det ikke hører til Roden; f. E. i *ænse,* bemærke, bryde sig om, sv. *ansa; granske,* sv. *granska,* af et *Gran,* der atter kommer af lat. *granum; Vanske, forvanske, vanskelig,* sv. *vansklig,* af Forstavelsen *van;* f. E. i *Vanskabning,* ikke *Vandskabning;* så og hvor det blot findes i et Stammeord uden for de nordiske Sprog, altså er en Følge af de germaniske Sprogs hårdere Hvislelyde; f. E. *ganske,* sv. *ganska,* uagtet t. *ganz,*

holl. *gants, gantsch.* I alle slige Tilfælde bortkastes det, som man ser, også i Svensk.

151. Også foran *t* plejer *rd, ld, nd* at beholdes, skönt *d* ikke høres; f. E. *et lærdt Fruentimmer* *), *fuldt Hus, faldt, holdt, trindt, tyndt, sundt, ondt, bandt, fandt, brændt, kjendt,* hvilket også kan forsvares med nysanførte Grunde, nemlig: at det ikke hindrer Stavningen, ej heller skjuler Udtalen, da dette *d,* som svagere Tungebogstav, dog af sig selv må blive stumt foran det stærkere *t;* at det viser Rodordets Beskaffenhed, og stemmer overens med de Svenskes Brug; ti også dé skrive: *lærdt, vildt, ondt* o. desl. i Intk. overalt, hvor de have *rd, ld, nd* i Fælleskönnet. Men naturligvis bör man intet *d* indskyde, hvor Stamformen intet vedkjender sig; f. E. *spildt* af *spilder,* men *skilt* af *skiller, vandt* af *vinder,* men *vant* af *vænner, vendt* af *vender,* men *vænt* af *vænter,* og *hent* af *henter.* At skrive *skönt, endskönt* med *d,* er derfor at forvanske dette Ord, da Roden ikke hedder *skönd,* men *skön.* Det er nemlig intet andet end Intk. af To. *skön,* holl. *schoon,* svarende til *vel* i: *hvorvel,* holl. *alhoewel,* t. *wiewohl,* ital. *benche, sebbene,* nygr. *αγυαλὰ* (for *εαν καλα*). Men om man også vilde antage det tyske *obschon* for en anden Rod end *schön,* der i senere Tider har forandret Selvlyden, når det er Tillægsord, så har dog dette *schon* heller intet *d,* ej heller findes der i noget andet

*) Spörgsmålet om man skal skrive *værd* eller *værdt* i Intetk., hører egentlig ikke til Retskrivningslæren, men til Sproglæren, da det kommer an på, hvilket man skal sige. Jeg må ellers tilstå, at *værd* synes mig i Dansken at være uböjeligt, da vi dog ikke kunne sige i Fl. *de Bøger ere meget værde,* men: *de ere meget værd* o. desl.

R.

Sprog noget *d* i dette Ord. De Svenske skrive også *skönt* uden *d*, og det forstår sig selv, at hvis man vil opnå Hensigten med det stumme *d*, nemlig at göre Grundformen kjendelig, så bör man ikke tilflikke det, hvor det ikke tilhører Grundformen. Amtsprovst Bøgh har derfor unægtelig Ret, når han forkaster det i dette Ord (se hans Retskrivningslære S. 102 ned.) Man beholder også *ndt*, skönt endnu flere Medlyde formedelst Afledning komme umiddelbar efter; f. E. *mundtlig, fjendtlig;* og det med Rette, ti andre Ord, som intet *d* have, f. E. *væsentlig, egentlig,* vise, at *t* er indskudt, og de ovenanførte Tilfælde vise, at *d* foran *t* plejer at beholdes. Hvad derimod det Forslag at skrive: *egenlig, mundlig* o. s. v. angår, da kan dertil i Korthed svares, at vi her i Retskrivningslæren ikke befatte os med at forandre den antagne Afledningsmåde eller omgöre Sproget; men kun med at skrive det således som det nu én Gang er, skönt det muligvis kunde have været fuldkomnere i en anden Skikkelse. Dette er også Amtsprovst Bøghs Mening i hans Retskrl. S. 97. Anm. 2, hvor han udførlig undersøger denne Sag.

152. Bogstavet *t* er også blevet anvendt, hvor det ikke høres, fornemmelig i Intk. af To. på *sk;* f. E. *friskt, ferskt, barskt, falskt, engelskt, danskt, tydskt, hollandskt* o. desl. Disse To. endes virkelig på *t* i Oldsproget og Nabosproget, men det er vel at mærke, at dette *t* i disse Sprog også virkelig udtales, og derimod det foregående *k* næsten forstummer, så at disse Intetkönsformer lyde på Islandsk omtrent: *fris't, fers't, dans't,* þýz't, *hollenz't.* I Dansken finder det modsatte Sted, da *k* udtales meget hårdt, og *t* derimod aldeles bortfalder. Dette skjer også i en Del andre Tilfælde, f. E. *glad, tro, ublu, sky,* der alle have haft *t* i Intetkönnet; f. E. Chr. Pedersen om börn ath holde till Scole, Bladet ciiii, skriver *tyst øll* for *tysk øl;* Pontoppidan i sin *gramm.* lærer at man bör skrive: *hårt, bløt, bret, hvit, got,* undtagen *glad,* som i Intk. bör skrives *gladt,* for at skilles fra *glat; trot* forekommer i Eriks Krönnike 83; *bluu, bluut* S. 251 hos Pontoppidan. Da nu *t*, såsnart det er blevet stumt i disse Ord, også er bortkastet i Skrivningen, så må det vel ligeledes i hine bortkastes, hvor det er ligeså stumt. Dette er også antaget af Baden, Bloch og flere af vore nyere Sproglærere.

153. Imellem *n* og *s* har man også i mange fremmede Ord indskudt stumt *t*, og skrevet f. E. *Avdients, Differents,* for *Avdiens, Differens.* Dette stumme *t* synes dog aldeles overflødigt og forkasteligt; ti det oprindelige *t* i *audientia, differentia* er efter Medlyden *n* blevet til *s*, og bör derfor ikke indskydes endnu en Gang som *t*, ligesom *Direksion* af *directio, Aksion* af *actio* ikke bör skrives *Direktsion, Aktsion.* Regelen er nemlig, at det lat. *t* foran *ia, io* o. s. v. i Dansken forvandles til *s* efter en Medlyd, men til *ts* efter en Selvlyd. Til Eksempler på dette sidste må tjene: *Horats, Fundats, Justits, Milits, Motsion, Natsion* af *Horatius, fundatio justitia, militia, motio, natio.* Det er besynderligt, hvorledes man har kunnet forvilde sig i disse Ord, så at ikke få, som troede at følge Udtalen, have skrevet *Nasion* og *Audients,* altså tværtimod samme udeladt *t*, hvor det høres, men indskudt det, hvor det er stumt! Regelen synes ikke desmindre ligeså simpel som sikker, når man sammenligner sådanne Ord, som *et Regiments, et Kontinents, en Regjents, en Students, en Dilettants, en Horisonts, Sagunts,* der virkelig have *nts*, med *Avdiens, Regjens, Allians, Dissonans,* der blot have *ns*, og derfor og udtales langt anderledes. Det er uden Tvivl det stødende Tonehold (41),

som man har villet betegne med dette stumme *t*, men hvis det måtte agtes fornødent at betegne Toneholdet, vilde det vel være langt rettere at skrive *Potèns, Reverèns* o. desl. Man kunde nemlig med Grund henføre disse Ord til de Nr. 124 omtalte, da den samme Endelse i danske ja endog i andre fremmede Ord udtales anderledes; f. E. *Alens, Pótens, Eksamens.* Svenskerne skrive dog ligefrem *Allians, Residens,* o. s. v. Ligeså have mange fortjente danske Forfattere skrevet og skrive endnu; f. E. Prof. J. Baden i den ortografiske Ordbog: *Restans, Recompens,* skönt ikke konsekvent overalt, Kapt. Abrahamson *Potens, Reverens,* Pastor P. D. Faber i Oversættelsen af Blumaners travesterte Æneide 3, 19 *Audiens, Eminens,* Prof. Øhlenschlæger i Øen i Sydh. 4, 146 *Tolerans.* I nogle Tilfælde have vi dog i Dansken *ds* (ikke *ts*) efter en Selvlyd, og det med Rette; man vil nemlig finde at dette svarer til Italiænernes bløde *z*, der lyder som *ds*, eller *gi*, der lyder som *dsh*, forskjellig fra det hårde (tyske) *z*, d. e. *ts*, og ital. *ce*, d. e. *tsh*; f. E. *Plads*, it. *piazza*; *Palads* ital. *palazzo* eller *palagio*; *Buskads* fr. *bocage*; *spadsere*, it. *spaziare.*

154. En Del Ord, som i Latinen have *ce, ci* udtales, hvis en Medlyd går foran, ligesom de nysomtalte, der have *te, ti*, nemlig med *se, si*, eller *s*, bör derfor og skrives således; f. E. *Lanse* af *lancea, Provins* af *provincia, Prins* af *princeps.* Men hvis en Selvlyd går foran *c*, eller det står i Begyndelsen, bliver det alene til *s*, ikke som *t* til *ts*, f. E. *Duodés* af *duodecimus* ikke *Duodets, Desember* af *december*, ikke *Detsember, Sirkel* af *circulus* ikke *Tsirkel.* Vort Sprog er heri forskjelligt fra Tysken, der overalt sætter *z* (*ts*) for dette *c* ligeså vel som for nysomtalte *t*, f. E. *Lanze, Provinz, Prinz, Duodez, Dezember, Zirkel*, ja endog i Bogstavets Navn *Ce*, som udtales *Tse.* Det er derfor

en blot Efterabelse af den tyske Retskrivning, uden alt Hensyn til de nordiske Sprogs Natur, når man skriver: *Prinds, Landse, Provinds*, som om de sidste skulde udledes af *Land, vinde*, men derimod *Gevinst* uden *j* og *d*, som om hverken den danske Lyd, ej heller Slægtskabet med det danske Ord *vinde* burde komme i Betragtning. Endogsåa Ordene *Krans, Dans, Sans* skrives næppe rigtig med *d*; det første have vi vel taget af det tyske *Kranz*, og det andet måskje af *Tanz*, men dette *z* er vel intet andet end den sædvanlige tyske Hærdelse af det simple *s*, de Franske skrive derfor og *danse*, og Islænderne såvel *krans, dans* som *sans*; dette sidste kommer vel desuden åbenbare af det lat. *sensus*, fr. *sens*, hvori der er intet *d.* Hvad der mest kunde synes at tale for Brugen af *d* i disse Ord, er vel Toneholdet, som fuldkommen ligner det i *Lands, Mands, Vands*; men vi have nys set (151), at vi ikke skulle bruge *d* som Tonetegn, hvor det ikke tilhører Ordets Rod, og det vilde vist nok være meget forkjert, om nogen isteden for *Hans, Jens, Höns*, for at udtrykke Toneholdet, vilde skrive *Hands, Jends, Hönds!* Svenskerne skrive også bestandig: *lans, krans, dans, provins, prins, ranson, duodes, pjes*, og hos os selv skriver Prof. Bloch *Provins*, C. F. Bay *Duodes*, Dr. G. L. Baden *Prins, Dans* o. s. v.

155. Endnu et hyppig forekommende stumt Bogstav have vi her at omtale, nl. *h* foran *v* og *j* i Begyndelsen af Ordene; f. E. *Hval, Hværv, hver, hvid, hvor, Hjald, Hjærte, ihjel, Hjord, Hjul.* Hvad der kan siges imod dette *h* er, at det i den sædvanlige dansknorske Udtale ikke høres; men vi have allerede (148. 149) set at dette ikke er nok, til at fordömme stumme Medlyde aldeles. Til dets Forsvar kan siges meget; men da kun såre få have angrebet det, og ingen nuomstunder forkaster det, vil jeg blot i Korthed bemærke:

1) at det virkelig udtales i Jylland, såvel som i visse Landskaber i Sverrig, og derfor 2) ligeledes er beholdt i svensk Skrift indtil denne Dag. 3) At det også udtales tydelig i Oldsproget, og altså oprindeligvis har hørt til Ordets væsentlige Bestanddele; f. E. isl. *hvalr, hvarf, hverf, hvítr, hvör, hjallr, hjarta, í hel, hjörð, hjól,* hvor man overalt tydelig hører *h*, undertiden (*í hel*) uden *j*. 4) I nogle Sprogarter er det gået over til *k* (eller *q*); f. E. i Færøisk: *Kveâlur*, Hval; *kvør*, hvem; ja dette er måskje den allerældste Form af disse Ord; ti det er den isl. Udtale ejendommeligt at sætte *h* for *k* i Begyndelsen af Ordene; f. E. *horn* for *cornu*, *hnè* for *Knæ*. *Hval* er vel således det finlappiske *guolle* eller *kuolle*, laplandske *qvele*, finske *kala*, Fisk; *hvad* er det lat. *quod*, *hvem* det lat. *quem*, *hvi* det lat. *qvi*; *Hjærte*, holl. *hart* er det græske καρδια; *hvid* det pers. سفيد (sefid), hvor *s* svarer til *h*; *hjem*, isl. *heim* er Stamordet til *hente*; *ihjel*, isl. *í hel* af *Hel*, Død, Dødens Gudinde, hvoraf også *Helvede*. Heraf ses at *h* er fuldt så væsentligt i disse Ord, som *v* eller *j*, der synes senere indskudte, og stundum savnes aldeles. 5) At det ikke forvilder eller hindrer Stavningen, da det aldrig forekommer i Midten eller Enden af Ordene. 6) At det tjener til Adskillelse af en Del grundforskjellige Ord, f. E. *hvor* og *vor*, der ellers kunde forveksles. Således erindrer jeg en Gang at have set Begyndelsen af et bekjendt Vers efter Hørelsen afskrevet på følgende Måde:

Vær Glædens Ven!
og Verdens tro Veninde!

7) Er det en bestemt og udelt Brug. Hos os har kun Kølle i Kristiania forsøgt at forkaste det; men hverken P. Syv eller Höjsgård, Baden eller Abrahamson eller nogen anden af vore berömte Sproggranskere i Danmark eller Norge. I Følge af alt dette anser jeg det

for rettest at beholde *hv*, *hj* som en Lævning af den gamle Sprogform, der ikke engang endnu er ganske forsvunden af daglig Tale her i Riget. I ét Ord, hvor *h* fra Holbergs Tid af er begyndt at forkastes med Urette, burde det vel på ny inføres, nl. i *hvægelsindet*, som plejer urigtig at skrives *vægelsindet*, da både den jydske Udtale, som i Følge Vid. Selsk. Ordb. under dette Ord, er *hvegelsindet*, fordrer det, og tillige Oprindelsen af det isl. *hvikull*, ustadig; dog bör *æ* derfor ikke ombyttes med *e*, da dette vilde forandre den antagne Lyd af Ordet.

156. Man finder endnu undertiden stumt *h* efter *t* i Begyndelsen af Ordene *thi*, *Thing*, som udledes af isl. *því*, *þing*. Anmælderen af det første Hæfte af dette Verk i Literaturtidenden for 1825 Nr. 45 har også (S. 713) søgt at forsvare det med omtrent samme Grunde, som nys omtalte *hv*, *hj* forsvares med; men disse kunne dog næppe komme det til Gode. "*Th* har, siger han, hos os i sin Tid (!) været forskjelligt fra *t*, som i så mange andre Sprog, og Udtalen har da adskilt dem." Meget rigtig, men vi tale nu Dansk, ikke Islandsk, og den danske Udtale adskiller ikke *th* og *t*. "I Følge Udtalen må Bindeordet *ti* skrives *ti*; da kun disse to Bogstaver høres," siger derfor Hr. *N. Petersen* i Undersøgelsen om hvorvidt den danske Retskrivning bör forbedres, Odense 1826, S. 6. Anmælderen vedbliver: "Er man da så ganske vis på, at der ikke mere gives nogen Egn i Danmark og Norge, hvór denne Forskjel har bevaret sig i Udtalen?" Hertil svares: *Affirmanti incumbit probatio*; men Beviset torde blive vanskeligt; ti blandt de slesvigske Ord, som Erik Pontoppidan har indrykket i Vid. Selsk. Skr. I. Bd., blandt de jydske i K. Ågårds Beskrivelse over Thy, og blandt de bornholmske i P. N. Skougårds Beskrivelse over Bornholm findes intet med *th*, ligeså lidet som i L. Hallagers norske

Ordsamling, eller E. G. Schyttes lofotiske Ord i Skand. Selsk. Skr. 1807, 2., uagtet deriblandt ere mange, som i Oldsproget have þ. Ej heller findes *th* i den færøiske Sprogart, i Følge *J. Chr. Svabo's* Samlinger af Viser og Oldudtryk o. desl. på det store kgl. Bibliotek, se min Vejledning til det islandske Sprog S. 265 L. 24, f. E. *tistil*, en Tidsel, isl. þistill; *tuj*, ti, isl. því, þí o. s. v. Således er det også trykt i *H. C. Lyngbyes* Udg. af de færøiske Kvæder; f. E. Brynhildeskvad 18.

Tuj han fedlir Hajdningar.

Det er derfor såvelsom de falske Tvelyde på *i* med Urette indflikket i den færøiske Udgave af Matt. Evangelium; f. E. Matt. 22, 28. 29. *"thui tair heâva adlir aatt heâna... eâv tui á Tîd kjenna ikkje Skriftinar*, isteden for: *tuj tajr heâva adlir átt heâna... eâv tuj á tíd kjenna ikkje Skriftinar;* hvor det klarligen er samme *tuj* (isl. því), der forekommer to Gange, og ikke burde adskilles ved forskjellig Skrivning. Der hører kun liden Kundskab i gammel Dansk til at se, at den gamle Udtale af *th* alt i 15de Hundredår var forsvunden; ti i den Tids Sprogmindesmærker finder man allerede *th* ganske forblandet med *t*, uagtet de i ældre Lævninger adskilles nöjagtig ligesom i Islandsk; f. E. i Rimkr. 59.

Wed tw twsende sywhundrede og XL *aar*
effther ath werdhen skaffther waar
Saa komme tha tydskæ i iutland ind

hvor *effther, ath, skaffther* skulde have hårdt *t*, og *twsende, tydskæ* derimod *th* efter den gamle Udtale, ligeså i Eriks Krönnike o. fl. desl. "Men om og så var (vedbliver Anm., nl. at Lyden *th* var forsvunden overalt i Danmark og Norge), bör man ej bevare Sprogets Mindesmærker, Mindelserne om hvorledes Fædrene talede finere, adskilte nöjagtigere end vi, for såvidt de endnu ere tilovers? Nu er netop *th* et sådant *i* Skriftsproget endnu bevaret Mindesmærke." Sandt nok, men kun i ét eller to Ord! nl. *thi, Thing*, og selv dette sidste skrives efter den almindelige Brug *Ting*, f. E. i Ambergs dansk-tyske Ordbog, i Badens ortografiske og i hans dansk-lat., i Bays dansk-engelske, i Hasses dansk-franske, ligeledes i Grönbergs, Molbechs og Müllers danske Ordbøger, såvel som allerede i danske Lov, og derefter i alle sædvanlige juridiske Skrifter; altså egentlig kun i det ene Ord *thi*, og selv dette skrives *ti* af Biskop *Nannestad*, Prof. *Gamborg*, Dr. *G. L. Baden*, Hr. *N. Petersen* o. fl. Hvor unyttigt og hensigtsløst er ikke dog et sådant Sprogmindesmærke i ét Ord, efter at det er forkastet i alle øvrige af nordisk Oprindelse! Anm. siger videre: "Ej ville vi bringe sådanne Mindesmærker ind igjen i Sproget eller Skriften, når de én Gang ere udslettede, så lidet som vi ville lægge Kæmpehöje an igjen, hvor vi vide de have været, og Stenene endnu kunne findes." En træffende Lignelse; men hvorfor vil man da påtvinge Sproget *th* igjen, efterat næppe et halvt Ord med *th* står til at finde? Jeg siger med Flid et halvt Ord; ti *di* i *fordi, efterdi* er det samme som *ti*, og deraf er *h* for længe siden forsvundet, *forthi* findes dog endnu i Rimkrönniken 3728, men nu bruges det aldeles ikke. Hr. Petersen bemærker derom S. 63. "Efter Etymologiens Lov burde *th* beholdes overalt (hvor det fandt Sted i Oldsproget), men Brugen har med Rette (efter Udtalen) forkastet det i de allerfleste Ord, hvad enten det kom af det isl. þ eller ð; f. E. *Tyv* af þjófr, *tærske* af þreskja, *méd* af með; *ned* af niðr, der ellers måtte skrives: *Thyv, thærske, medh, nedh*, som i gammel Dansk." Adskillelsen af Talordet *tí* og Bindeordet *ti* har man endnu påberåbt sig; ja en Modstander af Petersen tror endog "i en Samtale at have hørt et godt Bevis for Nødvendigheden af Skrivemåden *thi* i den vigtige For-

skjel, der er imellem "*ti tusende Rbd.*" og *thi tusende Rbd. skal De få hos mig*;" men uden at tale om, at Tydeligheden i sligt synes ligeså vigtig i mundtlige Samtaler som i Skrift, vilde jo al Utydelighed bortfalde, når man efter Nr. 127 skrev *ti Tusende* eller, som sædvanlig, 10000, i Fald dette var Meningen. Hr. Petersen ytrer sig om denne Ordadskillelse omtrent således: "Brugen har beholdt *th* i *thi* og *Thing*, for at skille dem fra *ti* og *Ting*; men da burde man også skrive *fordhi*, isl. fyrir því," da nemlig *di*, som nys bemærket, er det selvsamme som *ti*, isl. þvi, Hensynsformen af þat. Fremdeles: "Og hvorfor skiller man da ikke på samme Måde en *Thræl*, isl. þræll, og *Træl*, tyk Hud; *Thyve*, isl. þjófar, og *tyve*, isl. tuttugu; at *thræde* af Tråd, isl. þræða, og at *træde*, isl. troda; at *tho*, vaske, isl. þvo, og Talordet *to*, isl. tveir (tvo)? Da endelig *et Ting* og *en Ting* begge svare til det isl. þing, hvorfor skiller man da ikke på samme Måde at *thrættes*, blive træt, og at *trættes*, kives," o. s. v. Det er nemlig höjst mærkværdigt, at *et Ting* og *en Ting* oprindeligvis er ét og samme Ord, og Adskillelsen altså aldeles vilkårlig. Hertil kommer at Svenskerne også skrive *ett ting*, *ty* uden *h* ligeså vel som *ting*, *förty*. Alt dette synes da fuld gyldig Grund til at forkaste det stumme *h* i disse Tilfælde aldeles. Vi have vel også *th* for *t* i mange fremmede især græske Ord, men da dette forsvares og fældes med andre Grunde, opsættes Undersøgelsen derom til Hovedstykket om fremmede Ords Behandling i Dansk.

17. *Hovedstykke.*

157. Næsten alle Medlydene forekomme i en Forbindelse, hvor de af nogle antages for stumme, nemlig hvor de fordobles, hvilket skjer med dem alle, så nær som *h*, *j*, *v*. Det sidste af de dobbelte er stumt,

siger man, da man ikke lettelig kan frembringe samme Stød med Taleredskaberne to Gange efter hinanden, uden at göre et Ophold i Talen, eller og indskyde en Selvlyd, hvis man vedbliver at tale. Jeg tvivler om Rigtigheden af denne Bemærkning; *m* er i denne Henseende ét af de tydeligste Bogstaver, da det frembringes med de ydre Taleredskaber, Læberne, det dannes efter en Selvlyd ved at lukke Læberne sammen, f. E. *Kam*, *slem*, *Dom* o. desl., hvorved man ikke behøver at åbne Munden på ny, uden for de følgende Ords Skyld; foran en Selvlyd derimod dannes det, i det man åbner Munden eller adskiller Læberne, som tilforn ere tæt sluttede til hinanden; f. E. *man*, *må*, *med*, o. s. v. I det man nu udtaler Ord som *Kam-men*, *frem-med*, gör man virkelig begge disse Handlinger, først sammenföjer dernæst adskiller Læberne, hvorved virkelig to *m* dannes. Det synes mig snarere som der behøves et Ophold, hvis der blot skal udtales ét *m*; f. E. *Bremen*, *frem-ad*. Således og, mer eller mindre tydeligt, med de andre Medlyde, f. E. *oppe*, *Knubben*, *Straffen*, *tætte*, *Midde*, *Bækken*, *Hugget*, *Vennen*, *alle*, *forrige*, *visse*, hvor det synes som man virkelig hører tvende Medlyde imellem Selvlydene, den ene sluttende den første Stavelse, den anden begyndende den næste. Hvad der især taler herfor, er Overensstemmelsen med Isl. og Svensk, hvor der ofte findes *nn*, *ll*, hvor vi have *nd*, *ld*, og omvendt, såsom: isl. *kenna*, kjende; *kalla*, kalde; sv. *ville*, vilde, *skulle*, skulde. Ligeså isl. *telja*, tælle; *venja*, vænne; *temja*, tæmme; t. *trinken*, drikke; *danken*, takke; *richten*, rette o. s. v. Men at *nd*, *ld*, *lj*, *nj*, *mj*, *nk*, *cht*, virkelig bestå af tvende Medlyde kan ikke lettelig nægtes af nogen. Hertil kommer Afledninger som: *kynd-ig* af *kunne*, t. *jemand* af *Mann*, og Böjninger som isl. *finn*, *fann*, *fund-um*, *fund-it*, hvor *nd* kommer af *nn*, og dette altså synes at være to

virkelige Medlyde, hvoraf den ene beholdes, den anden forandres. Undertiden ere også de dobbelte Medlyde fremkomne ved en åbenbar Sammenstilling; f. E. *Toppunkt, Nattöj, Middag, fremmane, annamme Vellevnet, tillægge, Forråd;* eller Sammensmæltning; f. E. *Jylland* af *Jyd-land, ikke* af *ét,* gl. *it* og *ke, ge,* en nægtende Endelse. Grunden til Medlydsfordoblingen er altså uden Tvivl fra første Færd, at man har troet at høre to virkelige Medlyde, ikke at man ved dette Påfund har villet betegne den foregående Selvlyds korte Tonehold; man kan derfor heller ikke forkaste denne Fordobling, på Grund af at Selvlydenes Korthed ikke bör udtrykkes på Medlydene. Ej heller kan den forkastes af nogensomhelst anden Grund; da vi ikke have noget andet Middel til at tilkjendegive Udtalens Forskjellighed i Ord som: *Pote* og *Potte, Fader* og *Fadder, læger* og *lægger, Huler* og *Huller, spile* og *spille, vise* og *visse, kyser* og *kysser,* o. utal. desl.; og da såvel vor egen Brug, som næsten alle andre skrivende Folks i Verden, gör det umuligt heri at tilvejebringe Forandring; samt endelig da slig Forandring, om den var mulig, vilde unødigen give vort Sprog et nyt, unordisk ja barbarisk Udseende.

158. Men da Lyden i *ql, Ven* og desl. er den samme som i *all-e, Venn-er,* siger Hr. *J. L. Berg* i ovenanførte lille Afhandling, så bör man og skrive *all, Venn, sætt, ligg,* hvis man vil beholde Fordoblingen imellem Selvlydene, og ikke skrive *al-e, Ven-er, sæt-er, lig-er.* Dette sidste går imidlertid, som vi nys have set, umulig an, og det såmeget mindre som vi ikke have noget brugeligt Tegn på Stavelsedelingen, og det desuden vilde blive yderst besværligt, at bruge et sådant rigtig og nöjagtig overalt, om vi end havde det, eller vilde antage (-) dertil. Det første synes derimod langt mere rimeligt, og bruges virkelig af vore Naboer og Islænderne, forekommer også stundum i danske Oldbøger, dog sjælden, og kun ligesom tilfældigvis undsluppet Pennen. Allerede i skånke Lov skrives, ligesom for det meste endnu: *sit,* isl. sitt, *sin,* isl. sinn; *man,* isl. maðr, Gjenstandsf. af maðr; *alt,* isl. allt, o. s. v. kun enkelte Gange findes en dobbelt Medlyd, især *ll,* i Slutningen af Ordene; f. E. *kull,* et Kuld, *till, all,* I, 19. men sædvanlig *til.* Ligeså i de øvrige gamle Love; f. E. Kong Valdemars sjællandske Lov I, 1. *ful lot,* fuld Lod, sv. *full lott; fik,* sv. *fick,* isl. *fékk.* Ligeså K. Eriks sjæll. L. I, 4. o. s. v. I senere skødesløs Skrift findes vel ofte dobbelte Medlyde; f. E. hos Hr. Mikkel fra Odense: *gaff, liiff, sckalff, stock, hoss, hanss* for: *gav, Liv, skalv* (*skjalv*), *Stok, hos, hans* o. desl., men uden nogen bestemt Regel eller nogen synlig Hensigt, da Fordoblingen endogså bruges efter lange Selvlyde og efter Medlyde. Når man betragter hvilke Vanskeligheder, Undtagelser og Selvmodsigelser Endemedlydenes Fordobling leder til i Svensk, vil også næppe nogen skönsom Kjender önske at belæmre vor Skrift med sligt, som aldrig har været antaget hos os, siden vort Sprog blev adskilt fra Islandsk. Det vilde desuden, i det mindste efter vor Udtale, næppe være rigtigt; ti i Enden af Ord eller foran en Medlyd, fattes den Selvlyd, som den sidste af de dobbelte skulde falde over på, for at blive tydelig hørt: den bliver da i det höjeste kun en stum Anstrængelse af Taleredskaberne, ikke nogen skjelnelig Lyd. Heraf kommer det uden Tvivl, at denne Fordobling af Slutningsmedlyden hverken finder Sted i Frisisk eller efter Regelen i Angelsaksisk, hvorvel den i dette sidste forekommer enkelte Gange med de flydende Bogstaver, heller ikke i Hollandsk, hvor man skriver: *zak,* Sæk, Lomme; *bevat,* indbefattet; *man,* Mand; *vol,* fuld, o. s. v. ikke *Zack, mann* eller desl., men såsnart Ordene forlænges: *bevat-*

ten, volle o. s. v. aldeles ligesom i Dansk. Ej heller endelig i Latin og Græsk; f. E. *curro*, løber, *cursus*, Løb; *fallo*, skuffer, *falsus*, falsk; ψαλλω, spiller, ψαλμος, Salme; σφαλλω, skuffer, σφαλμα, Fejl; ikke *currsus, fallsus*, ψαλλμος, σφαλλμα; så at Fordoblingen, såsnart en Selvlyd kommer efter, og Bortkastelsen af det sidste af de dobbelte Bogstaver, såsnart dette ikke længer er Tilfældet, er grundet i vor Bogstavrækkes oprindelige Bestemmelse og Anvendelse. Ja endog i Hebraisk er det selvsamme Tilfældet, da det er bekjendt, at Fordoblingsprikken hortfalder af Medlydene i Slutningen af Stavelser og Ord; f. E. אִישׁ-הוּ (ish-tó), *hans Kone*, af אִשָּׁה (ishsha), *Kone*, o. desl. Vor nuværende Brug synes da i dette Stykke at være så gammel, så udelt, almindelig og naturlig, at vi ingenlunde bör tænke på at forandre den.

159. Det eneste vi da have at göre, er at være selvoverensstemmende i denne vor Brug, at anvende Fordoblingen imellem tvende Selvlyde regelret, hvor Udtalen fordrer det, og borkaste den overalt i Enden af Stavelser og foran andre Medlyde. Det første plejer man i danske Ord temmelig nöje at iagttage, hvilket da og er os det vigtigste for det første, sålænge det endnu er et Spörgsmål, hvorledes de fremmede Ord bör behandles. I disse anvendes imidlertid dog også Fordoblingen, ikke blot hvor den findes i Grundsproget, f. E. *parallel, Affekt, pittoresk*, men tillige ofte, hvor Grundsproget har en enkelt Medlyd, når vor Udtale fordrer en fordoblet; f. E. *Kammer* af lat. *camera; Ramme* af t. *Rahmen; Taffel* af lat. *tabula*, fr. *table*, t. *Tafel; dobbelt* af lat. *duplum*, fr. og eng. *double; Kattun* af arab. قُطْن (qoþon); ital. *cotone*, fr. *coton; lutter* af t. *lauter*, o. m. fl. Dette blev også i gammel Dansk udstrakt til alle de Tilfælde, hvor Lyden fordrede det; f. E. *Krönnike* af χρονικα findes alt i Overkriften og Efterskriften til den danske Rimkr. 1495 med *nn; rommersk* findes i Gerners Skriffverictighed S. 22 med *mm*, så og i Kalls Verdenshist. 4de af Justitsr. Werlauf besørgede Udg. S. 205, 206 og *Rommer* i Prof. og Ridder Blochs Retskrivningslære S. 30. Dette er også i sig selv rigtigt, såvel efter Udtalen, da *Rommer* forholder sig til *Rom*, aldeles ligesom *kommer* til *kom*, som også efter Oprindelsen af det Isl., hvor Ordet hedder *Rómverr*, med *mv*, der i Dansk er sammensmæltet til *mm*. *Nummer* af lat. *numerus* er også temmelig almindeligt, f. E. i Bays, Grönbergs og Molbechs Ordbøger, det fr. *nombre* og eng. *number*, hvor der ere to tydelige Medlyde *mb*, godtgöre også Rigtigheden deraf end mere. Men i nogle Tilfælde anvender man ikke gjerne Fordoblingen; f. E. *Tittel*, uagtet det oprindeligvis er det samme Ord, som *Tøddel*, hvor vi alt have dobbelt Medlyd; *Artikkel* o. fl. især ved Ordenes Forlængelse, f. E. *Fabrik-ken, Musik-ken, Minut-ter, Klarinetter* o. desl. Prof. Bloch og Amtsprovst Bøgh lære endog, at fordoble Slutningsmedlyden, hvor Grundsproget har dobbelt Medlyd, ellers ikke; f. E. *Politiken, Krystal-let, Proces-ser;* formedelst κρυσαλλος, *processus;* men dette vilde være at tilsidesætte alt Hensyn til vort eget Sprog i disse Tilfælde, og må uden Tvivl anses for urigtigt. Vi have jo af de foregående Eksempler set, at vi endog midt i Ordene ikke sjælden fordoble Medlyden, skönt den i Grundsproget er enkelt, vi bör derfor vist nok göre det samme i Endelserne, efter vor egen Udtales og ikke efter fremmede Sprogs Natur. Vi have desuden så ofte forandre Tonefaldet tilligemed Böjningen, at det synes umuligt at rette sig efter de fjærne Grundsprog, uden at forvanske Ordene aldeles; f. E. *Æsel* kommer af *asèllus*, men man bör derfor ikke skrive *Æsèllet;* ligesà *Musik* kommer af *música*, men man bör derfor ikke skrive *Músiken*.

Hvad der har givet Anledning til, at man så ofte har forsömt Fordoblingen ved slige Ords Forlængelse, er uden Tvivl at man i lang Tid har beholdt den fremmede Skrivemåde med tvende Medlydstegn; f. E. *Musique, Philosoph* o. desl., hvorved Fordoblingen bliver næsten umulig; men da vi nu have aflagt eller aflægge denne Skrivemåde, synes intet at være til Hinder for at udtrykke den for vort Sprog naturlige Lyd på den sædvanlige Måde i disse såvelsom i alle andre Ord. Således skrive også mange; f. E. Kapt. Abrahamson S. 76 *Musikken*, Prof. og Ridder *P. E. Müller* i Sagabibl. Fort. 10 *Kritikken; Tittel* og *Krönnike* findes i Morgenbladet for 17de Juni 1826 S. 286. Jeg skönner derfor ikke rettere end at vi bör skrive *parallel-le, kriminel-le, Kadet-ter, Minut-ter, Fabrik-ker, Musik-ken*, især da vi ikke have nogen anden naturlig Måde at tilkjendegive den höjstforskjellige Lyd i *Hotel-ler* og *Kavtel-er, Rabat-ter* og *Krabat-er, Pakketten* og *Trompeten, Balletter* og *Planeter, Kasjotten* og *Idioten, Hottentotter* og *Moreoter, Kritikker* og *Kritiker, Diplomatikker* og *Diplomatiker* o. desl., ti at betegne dette med Tonetegn, vilde dels være en Misbrug af disse Tegn, dels et Brud på vor i mange andre fremmede Ord brugelige Skrivemåde, f. E. *Tobak-ken, Paryk-ken, Gjemyt-ter, Biskop-per* o. s. v., ligeså *Filosof-fen*, hvis vi udtale det som tysk *offen*, som jeg mener er det almindelige. Dette hindrer os dog slet ikke fra at skrive *musikalsk, Filosofi* og *filosofisk* med enkelt *k, f*, da det er ganske almindeligt i danske Ord, at de snart have lang Selvlyd og enkelt Medlyd, snart omvendt kort Selvlyd og dobbelt Medlyd; f. E. *Fod, Foden, Fødder, Fødderne.* Således behandle også Hollænderne slige Ord ganske efter deres sædvanlige Skriveregler; f. E. *tijtel*, fordi de her udtale langt tvelydagtigt *i* ligesom Engellænderne i *title*, men *kapittel*, fordi de her

udtale kort *i* og dobbelt Medlyd, ligesom vi; hos os har også Münthe i den græske Sproglære overalt skrevet *Capittel.* Men ikke blot Hollænderne tillade sig sådanne Friheder med latinske og græske Ord, også Italiænere og Franskmænd, som ere de gamle Sprog så meget nærmere; f. E. it. *ruggine*, Rust, lat. *ærugo, ærugine; immagine*, Billede, lat. *imago, imagine; abbiano*, at de have, lat. *habeant; accademico*, Akademiker, *ακαδημικος*, lat. *academicus, doppio* (med *i* for *j*) dobbelt, lat. *duplum, duplo; fabbrica*, lat. *fabrica* o. s. v. Kunne dé fordoble *b* i dette Ord, end- og foran en Konsonant, så kunne vi vel fordoble *k* imellem to Selvlyde, uden at göre os skyldige i noget Barbari. Franskmændene skrive ligeledes *donner*, give, af lat. og it. *donare; salle*, af t. *Saal*, ital. *sala; jeter*, af it. *gettare, gittare* o. s. v., ganske utvunget. Det må dog her endnu bemærkes, at de Svenske have ligeså megen Ret som vi Uret, i at skrive de fleste af disse Ord med enkelte Medlyde; da de udtale dem med lang Selvlyd, således: *Ró-mare*, (= t. Römer), *nu-mer, Musi-ken, Kriti-ken*, hvilket er det modsatte af den danske Udtale. Ejeformerne af fremmede Navne på *us, es*, burde vel egentlig endes på *usses, esses*, men da de vilde klinge ilde, og derfor sjælden udtales således tydelig, er det vel rettest at skrive som sædvanlig: *us's, es's*; f. E. *Krøsus's, Moses's.*

160. Fordoblingens Bortkastelse, når Selvlyden ikke længer følger på, synes ligeså nødvendig og naturlig. Flere af vore bedste Sproglærere udstrække også denne Skrivemåde til alle Tilfælde; f. E. Baden anfører i Udtoget ved Tillægsordenes best. Böjning: *gammel, gamle; sikker, sikre.* Abrahamson skriver: *tapper, taprere; Offer, ofre.* Men nogle ville beholde dobbelt Medlyd, skönt den efterfølgende Selvlyd

bortfalder, når den derefter følgende Medlyd er *l, r.* Foran *l* beholdes Fordoblingen dog kun af få; f. E. *fordobble*, hvilket endog synes stridende imod Udtalen. Den almindelige Brug, som følges f. E. i Vid. Selsk. Ordbog, er *fordobler, Gafler, Fakler, Midler, Sysler* af *dobbelt, Gaffel, Fakkel, Middel, Syssel.* Ligeså foran *n;* f. E. *Bygning, Slutning, retskafne, visne* af *bygger, slutter, retskaffen, vissen.* Det skönnes ikke rettere, end at denne Brug er rigtig efter vort Sprogs Natur, og at den også bör udstrækkes til de Tilfælde, hvor *r* følger efter. Hvis man skriver: *sikkre, yttre, offre*, så må man enten stave: *sikk-re, ytt-re, off-re*, som vilde være åbenbar urigtigt, da ingen Stavelse i Dansk endes på en dobbelt Medlyd, eller og: *sik-kre, yt-tre, of-fre;* men dette synes dels stridende mod Oprindelsen, da f. E. *ytre* kommer af *ud, yder*, hvor der kun er ét *d*, der hærdes eller forstærkes til *t;* Endelsen ikke heller er *tre* men *re*, ligesom i *belæm-re* af *lam;* dels imod Overensstemmelsen, da *ytre* i Udtalen fuldkommen ligner *betle, hutle*, der på lignende Måde kommer af *beder*, t. *hudeln*, altså og bör ligne dem i Skrivningen. Ligeså de øvrige *sikre* ligner *stikle, vakle; ofre* ligner *ofte, trufne; tapre* ligner *flapre, klapre*, der i det mindste skrives således af Baden i hans lat. og ortogr. Ordbog, så og i Vid. Selsk. Ordb. o. s. v. Ja denne klare Analogi strækker sig ikke blot til alle lignende Tilfælde i vort eget Sprog, men også til Græsk og Latin, hvor man f. E. aldrig finder *νιτρον, vittrum, gesstum, usstum* eller engang *disspergo*, uagtet dette er sammensat, men altid *νιτρον, vitrum, gestum, ustum, dispergo.* Man skriver altså rigtigen: *Sukker, sukre* ligesom *drukken, drukne; sikker, Forsikring* ligesom *trykker, Trykning; strækker, stræk, strakt* ligesom *lægger, læg, lagt* o. s. v. Kort i alle de Tilfælde,

hvor Selvlyden bortfalder, som den fordoblede Medlyd skulde falde over på, for at udtales og høres dobbelt, der bortfalder også Fordoblingen, og Medlyden skrives enkelt, være sig i Enden af Ordene eller foran en Medlyd. Man har understøttet den modsatte Brug med den Grund, at det ene af de fordoblede Bogstaver synes at læses over på *r* ligesom på Selvlydene; f. E. i *sik-kre;* men det læses ligeså meget over i *Brækning, hykle* o. s. v., som ingen skriver med *kk.* Sagen er vel blot, at den første Stavelse i disse Tilfælde er kort og skarp, og slutter sig derfor ganske tæt til den følgende, men læses ikke over derpå. Meget mindre kan man dog endnu antage det Forslag, at skrive dobbelte Medlyde i Slutningen af visse Ord, for at skille dem fra andre; da der i så Fald slet intet er, hvorpå den sidste Medlyd kunde læses over; f. E. *hedd, Vidd, Dugg, Rygg, ligg!* Det dobbelte *dd, gg* i slige Ord vilde da blive et blot stumt Mærke på det korte Tonehold; men da dette strider imod Medlydenes Bestemmelse i Almindelighed, og imod den danske Retskrivning i Særdeleshed, der i Ord, som: *Straf, Knub, Bid, Brig, Hug, styg* altid bruger enkelt Medlydstegn, så er vist nok den Nr. 127 foreslåede Udvej rigtigere, nl. at tonetegne de modsatte lange Ord, som ellers kunde forveksles med disse; f. E. *Dúg, lig, Fŷr*, eller om man vil *Dúg, lig, Fýr*, ligesom *véd, fór* og ligesom Islænderne skrive dem: *dúkr, líkr, nýr, fór*, med ét og samme Tonetegn. Mærket er sig selv ligegyldigt; kun Grundsætningen, at betegne med et Mærke over, ikke med stumme Bogstaver tværtimod vor hele øvrige Skrivebrug, hvad vi måtte behøve at adskille, er det som ikke kan opgi-

ves, uden at Vejen åbnes for Misfostre, som *Rehd, Thing, skjöndt, vaer, Kuur* o. desl.

161. For de sammensatte Ords Retskrivning er Regelen, at hver Del, for såvidt den ikke forandres for Sammensætningens Skyld, skrives som når den står særskilt; f. E. *Vandspand, Vanddråbe, Avdienssal, Dugperle, Rygstød, Dûgmager, Fŷrsten, Kopar, Utak.* Nogle få sammensatte Ord forårsage dog endnu Vanskeligheder; f. E. *allene, Læssø, Sjælland, Lolland* og om flere deslige findes. Almindeligvis skrives de således med dobbelt Medlyd; men efter Regelen for de sammensatte Ord synes de at burde have enkelt. *Al-ene* er unægtelig sammensat af *al* og *ene* (ikke *lene*), og skrives også med enkelt *l* af mange; f. E. Etatsråd Thårup i Dagen og af Dr. G. L. Baden; ja denne Skrivebrug er så gammel, at den forekommer overalt i Chr. 3's Bibel af 1550. Det bör derfor næppe komme i Betragtning, at Svenskerne skrive *allena* og Tyskerne *allein;* da det er overensstemmende med deres Retskrivning, at fordoble Slutningsmedlyden i Stavelserne, og navnlig at skrive *all,* når dette Ord står alene, så at Sammensætningen *all-ena, all-ein* er lige så rigtig hos dem som urigtig hos os. *Læsø* er ligeledes sammensat af *Læs,* som er Ejeformen af et gammelt Mandsnavn *Lær,* og *ø* (ikke *Sø*), Øen kaldes også på Islandsk sædvanligvis *Hlèsey,* og skrives med enkelt *s* i mange Brevskaber, som forefindes i *Bings* Beskrivelse derover. Denne Skrivemåde må vel derfor anses som den afgjort rigtige. *Sjælland* hedder på Isl. *Sæ-lundr,* Sø-lund, eller *Sjá-land,* Sø-land, da Ordet *Sø* på Isl. hedder enten *sær* eller *sjár,* hvor *r* i begge Tilfælde er uvæsentligt, ligesom *us* i Latinen, og bortfalder overalt udenfor Nævneformen; det dobbelte *ll* kan altså heller ikke her forsvares med Oprindelsen; men det kan, såvidt jeg skönner, ikke heller fældes af den; da den er aldeles fordunklet i Udtalen, og kun historisk at udfinde. Man kan derfor vel efter Udtalen og Brugen skrive *Sjælland* eller *Sælland,* til hvilket sidste der også er god Grund, såvel i Udtalen som i Oprindelsen af isl. *sær,* Sø. I *Lolland* er der endnu mere Grund til dobbelt *ll;* ti det kommer af isl. *lágt,* sv. *låg-t,* lavt og *Land,* så at *t,* som er Intetkönnets Mærke, er bortkastet, og *g* eller *v* sammensmæltet med *l* i *Land* til *ll,* ligesom *Jylland* af *Jyd-land, Gulland* af *Got-land* o. desl.

18. *Hovedstykke.*

162. De fire fremmede eller overflødige Bogstaver i Dansk, nemlig *c, q, x, z* have fra Arilds Tid været Tvisteæbler i vor Retskrivning. Allerede 1663 bemærkede P. Syv i sine Betænkninger §. 34, at de "i vort Sprog kunne næsten undværes." H. Gerner modsatte sig vel snart derefter, men de ere ikke desmindre siden den Tid indskrænkede overordentlig, ja næsten virkelig aflagte i Dansk. Dog da de ere af forskjellig Brug og Beskaffenhed, må de betragtes hvert for sig. *C* betegner i de nordiske Sprog ikke nogen egen Lyd, men a) det samme som *k,* nl. foran *a, o, u,* samt Medlydene og i Enden af Stavelser; b) det samme som *s* foran *e, i, y, æ, œ,* som anses for bløde Selvlyde i Latinen. Det er en stor Fejl ved dette Bogstav, at det ingen ejendommelig Betydning har, det bliver nemlig derved aldeles overflødigt til Udtalens nöjagtige Betegnelse; og det er en anden ikke meget mindre, at det udtales på to så forskjellige Måder som *k* og *s,* da dette ikke lidet forvilder Begynderen, og i sig selv må forekomme enhver urimeligt. Det har dog ingenlunde i Latinen været så urimeligt efter sin første Bestemmelse, tværtimod er det der logisk rigtigt og uundværligt. Rom-

merne brugte det nemlig, som P. Syv rigtig bemærker, Sprogk. S. 62, overalt for *k*; det havde da (ligesom *g*) hel naturlig en hårdere Lyd foran de hårde Selvlyde *a*, *o*, *u*, og en blødere som *kj* foran de bløde, aldeles ligesom *k* i Græsk, Islandsk og Dansk. Det sættes derfor overalt isteden for *κ*, uden at Lyden derved forandres; f. E. *κεδρος, cedrus; κιστη, cista; κυπαρισσος, cypressus*, læs: *Kjedrus, Kjista, Kjypressus*; men dette bløde *j* behøvedes ligeså lidet som i Dansk foran de bløde Selvlyde, hvor *c* overalt antog denne Lyd, der tilstrækkelig betegnedes ved de bløde Selvlyde alene, så at man kan sige Lyden var, som en Dansker vilde udtale *Kedrus, Kista, Kypressus*. Ligeså i Navne; f. E. *Κεκροψ, Cecrops*; *Κιμων, Cimón*; *Κυρος, Cyrus*, og omvendt *κ* for *c* i Latinen, f. E. *Cicero, Κικερων*, hvilket vilde have været urimeligt, hvis ikke Lyden af *c* og *κ* havde været overalt den samme. Den blødere Ganelyd *kj* gik imidlertid siden over til et Slags Hvislelyd, omtrent *tsh*, hvilken endnu bestandig betegnedes med *c*, og betegnes endnu den Dag idag således i Italiænsk; f. E. *cedro, circolo, cipresso* læs: *tshedro, tshirkolo, tshipresso*. Selvsamme Overgang har også det bløde *k* gjort i den nuværende attiske Sprogart (ti i almindelig Nygræsk lyder det endnu som vort *kj*), så og i Svensk, så at det isl. *kenna, kinn, kyrkja* læses *kjenna, kjinn, kjyrkja*, omtrent som i Dansk: *kjende, Kind, Kirke*; det svenske *känna, kind, kyrka*, derimod udtales *tshänna, tshind, tshyrka*. De gotiske Folkefærd lærte Latin af Italiænerne, men vare ikke bevante med denne Lyd *tsh*, de udtrykte den derfor med andre simplere Hvislelyde. Tyskerne med *z (ts)*, som kommer *tsh* temmelig nær, skönt det er forskjelligt nok fra *kj* og *k*; f. E. *die Ceder, der Cirkel, die Cypresse*, der lyder som: *Zeder, Zirkel, Zypresse*. Nordboerne derimod med *s*; f. E. *Ceder,*

Cirkel, Cypres, der lyder: *Seder, Sirkel, Sypres*, hvilket er så fjærnt fra *tsh*, og fra det bløde såvel som hårde *k*, at det synes en ubegribelig Absurditet, at betegne to så ulige Lyde med samme Tegn; f. E. *Cúr, civil*, læs: *Kur, sivil*, ja stundum i ét og samme Ord; f. E. *Cyclus*, en Kreds, læs *Syklus*. Lige fra Bogtrykkerkunstens Indførelse har derfor og dette Bogstavs Brug aftaget i Dansken. Det brugtes den Gang ikke blot i fremmede Ord, men også i danske, i det man skrev *ck* overalt for *kk*, f. E. *icke, fick*; *ch* ofte for *g*, f. E. *och, æchtæ*; og *c* ellers ofte for *k* eller hårdt *g*, f. E. *thu scalt, hwn screff, mact* o. s. v., i utallige ubestemte Tilfælde. I Slutningen af 17 Hundredår begyndte det især ved P. Syvs Bestræbelser at afskaffes i danske Ord. *H. Gerner* forsvarede det dog endnu 1690 i *det Danske Sprocks Lyst oc Artighed*, det er (siger han S. 22) "baade en lettere Bogstaff end *G*, at den slæber icke; saa oc en mildere Bogstaff end *K*, at dend knager icke. Saa bör *C* da at beholde sin fulde Brug, som dend haver haft til denne Dag." Han beklager at den ny Skrivemåde med *g* og *k* allerede havde begyndt at få Indpas. "Saa snart henger det Onde ved, at det tvert imod det som har været ved i 200 Aar oc var i sig self ret, som tilforn er bevijst af Runebogstavernis mangel, skulde hastig faae Efterfølgere! enddog det er (disz bedre) ey saa mange, at de jo kand rettis, naar de faaer at vjde, hvor fra Vildfarelsen kommer." Især ivrer han imod at skrive *og* for *oc*. "Thi *og* er it stycke som følger dend Fynske *Dialect:* hvilken oc drager mere paa Ordene end sömmeligt er: *ut* magt, rigtig, vigtig *pro* mact, rictig, victig. Derforuden er det *imperfectum* af *age, jeg og:* ligesom *at drage, tage, jeg drog, tog*." Jeg har med Flid anført så meget af hans Ræsonnement, for at man kan se, hvor svagt det er, og hvor ligt det, man nu an-

fører mod enhver Forbedring, samt desuden bemærke, at han her i meget er gået over til P. Syvs Skrivemåde, uagtet han endnu bestandig bestrider P. Syv.

163. Det er bekjendt at *C*, skönt det hverken *slæber* eller *knager*, og havde 200Års Hævd (1490-1690), dog nu har måttet vige for *g* eller *k* i alle danske Ord, ja endog i mangfoldige fremmede; f. E. *Biskop, Krone, Kammer, Kadet, Kabinet, Kyrassér, Sekel, Logik, Apotek, Tobak, Frugt.* Man har derfor i nyere Tider begyndt på at afskaffe det aldeles, hvor det lyder som *k*, og kun anvende det, hvor det, overensstemmende med Navnet *Ce* (ɔ: *Se*), lyder som *s*, altså at skrive: *Ceder, Circel, Cypres*; men *Kanal, Kommission, Kur, Rektor, Musik, Kancelli* o. s. v. Denne sindrige og dog simple Regel, hvorved den störste Urimelighed hæves, nemlig Bogstavets dobbelte Brug, og den forvildende Stavning *c, a* siger *ka*, er måskje først anvendt af Prof. Olivarius i Overs. af Archenholzes England, 1787, hvor man dog tillige finder *Provinc, Milic* o. desl., men siden uden slig Overdrivelse optaget af J. H. Bärens, Etatsr. A. S. Ørsted, f. E. om Trykkefrihedsforordn. 1801, Brødrene Høst o. m. fl. Prof. Blochs Måde, nl. blot at skrive *k* i Ord, som komme af Græsken, men *c* i dem, som komme af Latin eller Fransk, til at betegne Kå-lyden, synes derimod ikke at hæve Vanskeligheden, da man ligefuldt må stave *c, a* siger *ka; c, e* siger *se* o. s. v.; men snarere at forøge den, da det dels ikke er let i en Hast at erindre så nöje, hvilke Ord der ere græske og hvilke latinske, f. E. Professoren selv anfører *Kiste*, som et latinsk eller fransk Ord, hvor man gjerne bruger ren dansk Skrivemåde, uagtet det ligefrem er det græske κιστη; dels er det en vilkårlig Bestemmelse, som derfor lider mange Undtagelser, da almindelig Brug fordrer

Skrin af *scrinium, skriver* af *scribo* o. s. v. Han skriver også selv *Klasse* af *classis, Artikel* af *articulus, Cloak* af *cloaca* o. desl.; ja det indses ikke vel, hvorledes slige Ord kunne skrives strængt efter Latinen, uden at Lyden ukjendeliggöres; man måtte da skrive *Circel* af *circulus, Articel* af *articulus, Provinc* af *provincia*, fr. *province, Princ* af *princeps*, fr. *prince*, som vilde være urimeligt. Det skönnes derfor ikke bedre, end at ovenanførte Regel, nl. at ombytte *c* med *k* overalt hvor det har denne Lyd, er den rette, hvis man ikke aldeles vil forkaste *c*. Den stemmer også overens med svenske Akademiets Regel, der er grundet på et udförligt og ypperligt Ræsonnement S. 213-238, hvori der vises at Grækerne forandrede *c* til *κ* og Latinerne *κ* til *c*, ja Franskmændene ombytte *c* med *que*, når Sprogets Art fordrer det, (f. E. *Bibliothèque, Critique*), ligeså lidet skåne de *k, g* i Ord af de nordiske Sprog; (f. E. *choisir* af isl. *kjósa*, kjejse; *trinquer* af t. *trinken; Copenhague* af *Kopenhagen; Leipsic* af *Leipzig*); så det synes at vi heller ikke behøve at tvinge os til en fremmed Brug heri. "Men, hedder det S. 218, utom andra nationers efterdöme, återstår ännu ett, att här anföra, som synes förtjena all vår uppmärksamhet; och detta efterdöme är vårt eget, hvarmed bör förstås, våra närmaste förfäders. Just det, hvarom vi strida, var hos dem vidtagit; hvad vi tveka att våga, det hafva de längesedan verkställt" o. s. v., f. E. *Kalk* af *calx, Kobber* af *cuprum, Kjelder* af *cella, Karpe* af *carpio, klar* af *clarus, Karre* af *carrus, Kobbel* af *copula, kåge* (sv. *kóka*) af *coquere* o. desl. Dette er uigjenkaldelig antaget; vi kunne ikke afvige fra denne Brug, uden at fordærve vor Retskrivning, og göre den uregelret. Svenske Akademiet gör en Undtagelse for de Ord, hvor to *cc* støde sammen; f. E. *Accise, Accent*, "då dessa

ord äro i språket öfvermåttan sällsynta och knappast lära i antalet öfverstiga åtta eller tio:" jeg mener derimod, at jo færre og sjældnere de ere, jo mindre er det værd for deres Skyld at afvige fra en almindelig Regel; vi vilde jo ellers dog beholde *c* med Lyden af *k*, og altså tilintetgöre Nytten af Regelen.

164. Det er desuden et stort Spörgsmål, om det engang er værd, at beholde *c* med Lyden af *s*. Vi have set, at vi alt i Slutningen have erstattet, ja måttet erstatte det med *s*; f. E. *Prins, Provins, Lanse, Duodés* (154). Ligeså *Ranson*, fr. *Rançon, Finanser*, fr. *finances* o. m. fl., hvor vi ikke kunne bruge *c*, med mindre vi tillige antage *ç*, og skrive: *Prinç, Provinç, Rançon, Finançministen*, som ingen har forsøgt. Svenske Akademiet erstatter også, uagtet Regelen at beholde *c*, når det har denne Lyd, i disse samme og mange lignende Ord *c* med *s*; f. E. *Allians, Kansli, Polis*, fr. *police, Prejudis* o. desl. Tyskerne efter deres Udtale med *z*; f. E. *Prinz, Lanze, Duodez, Ranzion, Finanzen, Allianz, Kanzelley*; ja endog *Zirkel, Zitrone* o. s. v. finder man i ganske almindelige Bøger. Jeg skönner derfor ikke, hvorfor vi atter skulle göre Undtagelse herfra, eller rettere göre dette allerede af Forfædrene fastsatte og af Naturen selv givne til en Undtagelse, og antage *c*, som Tegn på *s* i Begyndelsen og Mitten af mange Ord, som ingen kan vide bestemt, uden han forstår Latin. Islænderne have også aflagt, eller aldrig ret antaget *c* med Lyden af *s*. Gudmund Andresen har vel i sit Lexicon Islandicum, 1683, omtrent 30 Ord under *c*, men de skrives alle sædvanligvis med *k*, *s*. Björn Haldorsen har derfor og henført dem under disse Bogstaver, sigende: "Litera *C* olim et *K* sedem reciprocavere, at *C* jam fere superflua nobis est, nisi cum *K* geminatur, quando *c* prioris vicem implet. Exoticæ etiam voces hodie *k* pro

c admittunt, quando *c* latinis cum sibilo profertur nobis simplici *s* cedit loco; sic: *kontrakt, kúrant, seremonia, sitazia*. For *ck* findes dog også *kk* i meget gamle Oldbøger og trykte Udgaver, f. E. Njálssaga Kh. 1772 og i det nordiske Oldskriftselskabs Udgave af Olaf Tryggvesens Saga, hvor det også fandtes i Oldbogen, som er lagt til Grund. Det synes da som vi ligeså vel som Islænderne, kunne skrive *Seremoni, sitere, Sirkel* o. s. v., så at vi ikke behøve to Bogstaver til Lyden af *s* mere end til Lyden af *k*; ja det forekommer mig rigtigere at skrive *s* overalt, hvor denne Lyd skal udtrykkes, og overlade de Lærde at kjende, hvorledes Ordene skrives i andre Sprog. Man indvender sædvanlig at denne Forandring vil göre Ordene ukjendelige for de sydlige Folk selv, som de oprindelig tilhøre: men dels studere disse så sjælden de nordiske Tungemål, at det næppe er værd at tvinge sig synderlig for deres Skyld; dels forekomme slige Ord så sjælden i ren og rigtig Dansk, at den Vanskelighed, deres fordanskede Skrivning kunde forårsage fremmede, næppe bör komme i Betragtning mod den Lettelse, som derved skaffes Begynderne såvelsom de almindelige danske Læsere, og den Enhed, som derved tilvejebringes eller håndthæves i vort Retskrivning. Peder Syv anmærkede (i sin Sprogkunst S. 59), at allerede Kingo skrev *Kanseller*, J. Baden antog i sin ortografiske Ordbog næsten overalt *s* inde i Ordene, f. E. *Prosent, Prinsip, Septer, Sise, Aksise, Suksessor* o. desl. Undertiden vel og *ts, ds, z*; f. E. *Kantsler, Prinds, Duodez*, men med Urette og uden Tvivl forført af den tyske Skrivebrug *Kanzler, Prinz, Duodez*; da der hverken i den danske Udtale eller i Oprindelsen er nogen Grund til sligt. S. 34 anmærker han dog selv: "når Vokalerne *e, i, y* følge efter, begynde mange at skrive *s*, og jeg tror at denne

Skrivning bör understøttes, allerhelst da det er imod vor Udtales Natur, at göre Forskjel, som de Tyske, imellem Ordene (Stavelserne) *ce*, *ci* og *se*, *si*. Med Tiden må man vænte, at Bogstavet *c* ganske taber sig i Sproget." Grüner i Oversættelsen af Støvers vort Århundrede skrev: *Sirkulær*, *Offiserer*, *Dissiplin* o. desl. ganske konsekvent. Ligeledes Hr. P. N. Skougård i Bornholms Beskrivelse, og Dr. G. L. Baden har i sine mange Skrifter fulgt den samme Skrivebrug. Jeg tror ikke man mærker den ringeste Ulejlighed deraf ved Læsningen, men tværtimod at den ulærde finder stor Lettelse derved, både for Udtalen og for sin egen Skrivning. Jeg mener derfor *c* kan undværes aldeles i det danske Sprog, undtagen i Egennavne, hvilke Dr. Baden heller ikke forandrer.

165. *Q* har ligeså lidet som *c* nogen ejendommelig Lyd i vort Sprog, men udtales aldeles som *k*, og anvendes blot når *v* kommer efter; f. E. *Qval*, *beqvem*, *qvidre*, *qvæde*. Deri have vi nemlig alt betydelig forbedret denne fremmede Skrivemåde, at vi ikke bruge *qu*, som Tyskerne og de sydlige Folkefærd, men altid *qv* endogså i fremmede Ord, f. E. *Qvart*, *Qvint*, *Qvotum*. Det er vist nok fuldkommen overflødigt at have et eget Tegn til *k* foran *v*, ja ligeså urimeligt, som om vi skulde have særegne ny Tegn til *h*, *g* og *d* foran *v*, eller til *k* foran *j*, *l*, *n*, o. desl. Det er tvivlsomt, om *Q* har været ligeså ørkesløst i Latinen som hos os, men vist er det, at det i de østerlandske Sprog har sin egen Lyd, hel forskjellig fra *k*, da nemlig det heb. ק og arab. ق udtales langt hårdere og ligesom af Struben, det heb. כ arab. ك derimod som vort sædvanlige Ganebogstav *k* eller *kj*. Det er altså ligeså lidet som *c* oprindeligvis urimeligt, men kun blevet det, ved at overføres til Sprog, hvor der ikke fandtes nogen tilsvarende

Lyd. Adskillige gamle Folkefærd, som antoge Bogstavskriften af Rommerne, da Latinen endnu var et levende Sprog, antoge derfor heller ikke *q*, men anvendte *c* for *k* i alle Forbindelser; f. E. *Kymrerne*, *Gælerne* og *Angelsakserne*. Det er mærkværdigt at Kymrerne, som under Rommernes lange Herredömme i Brittannien antoge såmeget af det lat. Sprog, dog aldrig have antaget *q*; men Angelsakserne, som vore nærmere Slægtninge, fortjene dog endnu mere Opmærksomhed, da de for det meste have de samme Ord som vi. De skreve da: *cvalu*, Drab, Undergang; *cveman*, behage, tilfredsstille; *cveþan*, sige; *cvén*, Dronning o. desl. Islændere skrive også allerede fra gamle Tider af sædvanlig *kv*, f. E. *kvelja*, *kveða* o. desl. i Landnámabók, Vatnsdælasaga og Olaf Tryggvesens Saga. Ligeledes skrive Hollænderne bestandig: *kwaal*, Sygdom; *bekvaam*, bekvem; *kwetsen*, kvæste; *kwikzilver*, Kvægsølv o. desl. Det bör desuden bemærkes, at Ordene, som begynde med *kv* i Dansk, så ofte gå over til andre med *k*, og komme af andre med *k* eller *g*, at det synes forvildende, at skrive dem anderledes end med *kv*; f. E. *kvæle* er det engelske *kill*, dræbe; *bekvem* udledes af *komme*; *Kvinde* er i Grunden samme Ord som *Kone*, gr. γυνη; *Kvast* er det samme som *Kóst*; ja endog i fremmede Ord finder samme Forhold Sted; f. E. *Kvartér* og *Kortér*. Det er også i Enden af Ordene forlænge siden antaget at erstatte *q* med *k* (ligesom *c* med *k* eller *s*); f. E. *Lak* af fr. *laque*, *Kok* (ikke *Coq*) af lat. *coquus*, *kåge*, sv. *kóka* af lat. *coquere*. Med Grund siger vel derfor P. Syv i Betænkn. §. 34: "Så skrive vi og rettist *Kvinde*, *bekvem* o. a. fl.," og da Gerner mente *Q* måtte beholdes for "Trykkens Magelighed", anmærkede han i Sprogk. S. 66: "Det er större Umagelighed, at umage sig med en sær Bogstav, ikkun for nogle få

Ords Skyld." Prof. Bloch bifalder også den nyere Skrivemåde med *kv*, i danske Ord, og følger den selv, ja den følges så almindelig endog i Bladene, f. E. Dagen, Telegrafen, Politivennen, at man næsten kan anse *q* som forsvundet af Dansken.

166. *X* udtales altid som *ks* (145), men bruges langt fra ikke overalt for disse Bogstaver. Prof. Bloch forsvarer det i sin Sprogl. S. 293 just på Grund af dets *karakteristiske Forskjel* fra *ks*, nl. "*at det alene betegner Artikulatsionen* (Artikulatsionerne: *k-s*), *når den er oprindelig i Ordet; men aldrig, når den fremkommer ved en senere Tilföjelse af* s *til* k," f. E. *Oxe* ikke *Okse*, men *Bæks* af *Bæk* ikke *Bæx*. Mig forekommer just dette en vigtig Grund imod *x*; ti hvorfor skulle disse Medlyde *(ks)* mer end alle de øvrige betegnes anderledes, når de begge ere oprindelige i Ordene, end når de ere komne sammen ved senere Tilsætning af den ene? Hvortil nytter denne Adskillelse? *Rk* er oprindeligt i *Verk-et*, men kommet sammen ved Tilsætning i *hver-ken*; skulde det derfor skrives forskjellig? *gt* er oprindeligt i *Agt, ægte*, men sammenstillet ved Afledning i *Magt, Vægt*, skulde vi derfor have et eget Bogstav til *gt*, at bruge i første Tilfælde, ikke i sidste? Slige Adskillelser synes mig falske og unyttige; ti når de anvendtes regelret i alle lignende Tilfælde, vilde der udfordres en dobbelt Betegnelsesmåde til den störste Del af Sproget, ikke at tale om, hvilket uendeligt Antal af Forkortelser, der med ligeså god Grund kunde antages, hvorved Bogstavskriftens Hovedfordele, Simpelhed og Lethed, vilde tilintetgöres. Det må endnu bemærkes, at den omtalte Forskjel imellem *x* og *ks*, at det første er oprindeligt, det sidste fremkommet ved Sammenstilling, hverken finder Sted i Græsk eller Latin. Man skrev der κορᾰξ for κορακ-ς, ἴξω af ἐχω, ᾰξω af ἀγω,

ligeså vel som ἀξων, ἑξ, og *dux* for *duc-s*, *rexi* af *rego*, ligeså vel som *axis*, *sex*, så at *cs*, *chs*, *gs* aldrig forekomme særskilt skrevne i ét og samme Ord. Just derfor er dette Bogstav dèr logisk rigtigere, og nyttigere som Forkortelse end hos os. Vi kunne ikke skrive: *en Mark en Marx*, *en Sæk en Sæx*, *et Tryk et Tryx*, *et Bjærg et Bjærx*, *et Verk et Verx*, *en Dag en Dax*, *en Ryg en Ryx* ell. desl., skönt disse Tilfælde forekomme langt hyppigere, og det altså havde været nyttigere, at anvende Forkortelsen lige omvendt, hvor *s* er senere tilsat. Ved denne Indskrænkning i Bogstavets Anvendelse er det afveget fra sin oprindelige Brug og Bestemmelse, og blevet hensigtsstridigt og unyttigt ligesom *c*; ti en Forkortelse kan vel med Rette kaldes hensigtsstridig, når den ikke tör bruges overalt for det, den er en Forkortelse af, og unyttig, når de Tilfælde, hvor den ikke tör anvendes, ere de hyppigste, altså just de, hvor den kunde være af mest Betydenhed. Som *x* nu bruges hos os, gör det uendelig liden Nytte som Forkortelsestegn, da man kan læse mange Blade, ja hele Ark, uden at støde på nogen *Oxe* eller *Øxe*, *Lax* eller *Sax* eller deslige få og sjælden forekommende Ord, hvori det anvendes. Således gjennemlæste jeg hele Fortalen til Hr. Translatør *P. N. Skougårds* Bornholms Beskrivelse, uden at finde, om denne Forfatter bruger *x* eller *ks*; først S. 5 i Bogen selv, forekommer Ordet *Eksemplar*, S. 7 *seks*, *Kvadratmile*, og S. 9 *Erts*, *Prosent*, der vise at han hverken bruger *c*, *q* eller *x*, *z*. Prof. Bloch tilföjer: "*Denne væsentlige Forskjel overse altså de, som overalt ville udkaste* x, *på Grund af, at der ikke ere flere Dobbellyd, som have særegen Betegning i Dansken.*" Jeg véd ikke om jeg forstår Forfatteren ret, men skönt jeg, som man ser, ikke ganske har oversat den omtalte Forskjel imellem *x* og *ks*, sy-

nes mig dog virkelig, atter dette, at vi ikke have flere særskilte Tegn til Dobbellyde i Dansk (da *z* ikke kan gælde derfor) endnu en vigtig Grund mod *x*. *St* er jo også i mangfoldige Tilfælde oprindeligt; f. E. *stå, kaste, Hest, Kvist, Lyst,* og i atter andre fremkommet ved Tilsætning af det sidste; f. E. *hvast, vist, lyst, læst, løst;* her kunde vi altså göre samme Adskillelse imellem det oprindelige Sammenstød og det senere fremkomne, hvis den var af ringeste Værdi; ligeså *ls*, f. E. *Hals, Bal-s; nd*, f. E. *unde, kun-de* o. s. v., hvorfor skulde vi da ikke lige så vel have egne Tegn for disse Sammenstød, når de vare oprindelige, men skrive dem særskilt, når de vare fremkomne ved Sammenstilling? Hvad kan det nytte, at vi have det for ét eneste yderst sjælden forekommende, og ikke for alle de øvrige? Det må vel bemærkes, at denne Indvending heller ikke rammer ξ i Græsken, ti der ere jo virkelig ψ og ζ, ligesådanne Forkortelser, og især ψ ganske analogt med ξ, såvel oprindeligt som fremkommet ved Sammenstilling; dèr er altå ξ i Harmoni, hos os derimod er *x* i fuldkommen Strid med den hele øvrige Skrift. Prof. Gamborg beholder også *x*, da han anser det for lettere at stave *Taxt* end *Takst*, formedelst de færre Medlydstegn (Skild. 1825, Nr. 88). Men vi have jo så utallig mange andre Stavelser, hvor tre ja endog fire Medlyde komme efter Selvlyden, at det kun nytter lidet, at afhjælpe Vanskeligheden i dette ene sjældne Tilfælde; f. E. *Lands, Farts, tænkt, trangt, Hugst, Fangst, længst, yngst* o. desl. Den der nu kan stave disse, og navnlig *gst, ngst*, han vil vist også kunne overvinde Vanskeligheden ved *kst*. Desuden kan Vanskeligheden for Begynderen hæves aldeles, ved at stave kun én Medlyd til ad Gangen; f. E. *t, a, k, — Tak; t, a, k, s — Taks; t, a, k, s, t — Takst*, såmeget mere

som vi have mange andre Stavelser og Ord, der slutte på *k* og *ks*. Derimod strider Brugen af *x* imod den simple og for Letheden såre fordelagtige Regel, at hver Lyd betegnes med sit særskilte Tegn. Enhver Forkortelse er et Indgreb i Bogstavskriftens Rettighed, som skader eller hindrer Stavningen, og gör Ordenes Deling usikker, ja ofte urigtig. Skal man f. E. stave *hex-e* eller *he-xe?* og efter hvilke Grunde deles slige Ord, ihvilken Måde man antager? Man siger jo hverken *Ex-emp-el* eller *E-xe-mpel*, men *Ek-sem-pel*, hvorfor også Englænderne ved Bortkastelse af første Stavelse have dannet Ordet *sample*, en Prøve, og vi af *Alek-sander* Navnet *Sander*. Til hvilken Side man da end henfører *x*, så begår man en Fejl, da kun *k* hører til den ene Side, og *s* til den anden. Denne Skade overvejer uden Tvivl langt den ubetydelige Vanskelighed, som Opløsningen til *ks* kan göre Begynderen i nogle få Ord, som *Takst, Tekst*. Det må desuden bemærkes at Overensstemmelsen med Tysk, hvor der for det meste findes *chs*, fordrer hos os *ks;* f. E. *Ochs*, Okse; *Lachs*, Laks; *Wachs*, Voks; *wachsen*, vokse; *Sachsen*, Saksen; ligesom *sch* bliver til *sk;* f. E. *schaffen*, skaffe; *waschen*, vaske o. desl. I Hollandsk bruger man også nuomstunder *ks* for *x* i Følge Zeydelaar S. 102. Dette Bogstav er da hos os unyttigt, logisk urigtigt og praktisk skadeligt: det synes derfor med Rette at forkastes af det dansk-norske Sprog.

167. *Z* er unægtelig i Modersmålet det ubetydeligste af de fremmede Bogstaver; da det forekommer så sjælden, at det kan anses som allerede forsvundet af Sproget. Det lyder overalt som *s;* f. E. *Zinnober, Zink, zire* lyder som *Sinnober, Sink, sire*. Dette erkjender også Kapt. Abrahamson i sin dän-

Sprachl. S. 51, hvor han siger: *Z ist kein dänischer Buchstaben, wo es noch in deutschen Namen geschrieben wird, spricht man es immer wie s.*" Det bruges ikke i noget bestemt Slags Ord, men kun i nogle enkelte Tilfælde, især hvor Tysken har *z*, hvorved man har tilsidesat alt Hensyn til Ordenes rette oprindelige Beskaffenhed og til vort Sprogs Art, som just fordrer *t* eller *s* for tysk *z*, og slet ikke vedkjender sig dette Bogstav; f. E. *Magazin* efter t. *Magazin*, uagtet det fr. *Magasin*, sp. *magácen* synes at kunne hjemle os Ret til at skrive efter vor egen Udtale og ikke efter den tyske. *Zifre* eller vel endog *Ziffer*, uagtet det hedder på Svensk *siffra*, Holl. *cijfer*, Eng. *cipher*, Ital. *cifera*, Sp. og Portug. *cifra*, og egentlig kommer af det arab. صفر (çifr) med hårdt *s*. *Zinnober*, uagtet dette i Følge fr. *cinabre*, lat. *cinnabaris*, gr. κινναβαρι er ligeså urigtigt, som *Zirkel*, *Zukker* o. desl. vilde være. *Zobel*, uagtet det hedder på Isl. *safali*, hvoraf endnu forekommer hos Kingo: *et brun-sort Sabelklæde*, på Svensk *sobel* og på Holl. *sabel*. *Zitre*, uagtet holl. *sidderen*. *Zire*, uagtet sv. *sira*, og måskje et Par Ord endnu. Baden i sin ortografiske Ordbog skriver dog *Sinober*, *sire*, *Sink* med *S*, som vist nok er det rigtige i alle de anførte Tilfælde. Endnu nogle få græske Ord ere tilbage; f. E. *Zephyr*, Vestenvind; *Zone*, Himmelegn; *Horizont*, Synskreds, men disse ere dels ganske unødvendige Lån, dels så få, at det vilde være urimeligt, for deres Skyld at antage et Bogstav, som ellers aldrig forekommer i vort Sprog. Prof. Bloch skriver desuden alt *Zefyr*, men Ordet kan ligeså vel fordanskes i Begyndelsen som i Mitten, og skrives *Sefyr*; *Horisont* med *s* er allerede temmelig almindeligt, f. E. i Dagen; og *Zone* er vel så aldeles udansk, at det aldrig bör bruges. Prof. Gamborg forsvarer *z* (i Skilderiet 1825 Nr. 88.) som

en nyttig Forkortelse for *ts*, ligesom *x* for *ks*; men vi have set, at Nytten af *x* er ubetydelig i Forhold til Skaden, og det falder i Öjnene, at Fordelen af *z* for *ts* endnu er ubetydeligere. *Z* udtales jo i Dansk aldrig som *ts* eller *ds*, hverken i Stamord eller Böjninger; ingen Dansk skriver *beize*, *æze*, *Plaz*, *Krez*, eller *Fart*, *Farz*, *Hat*, *Haz*, *Blad*, *Blaz*, *Bud*, *Buz*. Det vilde derfor være aldeles vilkårligt, efter den tyske Udtale, imod Bogstavets oprindelige Bestemmelse i Græsk for *sd*, samt i Hebraisk, Arabisk, Portug., Fransk, Engelsk og Hollandsk for svagt *s*, at betragte det som en Forkortelse for *ts*. Da dette tillige vilde stride imod vor egen hidtilværende Brug, så måtte man desuden enten tillægge det en dobbelt Betydning, dels som *s* alene, dels som *ts*, hvilket synes at indeholde en Modsigelse, eller og udmönstre det af alle de Ord, hvor det hidtil har været brugt, for at anvende det som Forkortelse, og denne Forkortelse vilde endda blot kunne anvendes i fremmede Ord, f. E. *Nazion*, *Revoluzion* o. desl., der dog ikke skrives således i Grundsproget. Desuden vilde det afstedkomme samme Uvished eller Urigtighed i Stavningen som *x*, da man hverken siger *Nats-i-on* eller *Na-tsi-on*, men *Nat-si-on* i Følge den almindelige Udtale. Det vilde således vist nok som Forkortelse göre höjst ubetydelig Nytte, og denne måtte desuden vindes på Rigtighedens Bekostning. Da vi altså ikke behøve det som Tegn på *s*, og ikke kunne antage det som Forkortelse for *ts*, så følger at det bortfalder som ubrugeligt.

168. Skönt disse fire Bogstaver c, q, x, z således forkastes i Dansk, er Meningen derfor ikke, at de skulle udryddes af den almén-evropæiske Bogstavrække; vi overlade dem til hvem der tro at behøve

dem, men benytte os ikke deraf uden i fremmede Navne, ligesom af ç, ñ, w, ü, þ o. desl., som vi ingenlunde ville forfølge, eller formene andre at betjene sig af, men som vi ligeså lidet ville indflikke i vor Skrift, hvor de slet ikke behøves, om de endog findes i Ord, som vi have optaget i Modersmålet. Til at betegne fremmede fjærne Sprog nöjagtigen med lat. Bogstaver, kunne de göre fortræffelig Nytte, når de bruges logisk rigtig: q for ق, x for خ, z for ز, ç for ص, þ for ط o. s. v., og ikke misbruges til at betegne *k, ks, s, s, t.* Således forkaste ogsåa Italiænerne k, x, y, æ, œ, Spanjerne og Franskmændene *k*, omendskönt det kunde synes langt bekvemmere og mere overensstemmende med de gotiske Folks Skrift at antage *k*. Ja hvis et Folk f. E. fattedes *l*, skönnes ikke hvorfor det skulde optage sådant et Bogtav til almindelig Brug i Skrift, og når man har et bekvemt og almindelig bekjendt *t*, begribes ikke hvorfor man skulde antage endnu et ד til de Ord, som komme af Græsk, eller et ת til dem, der komme af Hebraisk. Der vilde da ingen Grændse blive på Forvirringen og på Antallet af vore Bogstaver, eller i det mindste en vilkårlig, der grundede sig på tilfældige, udvortes Omstændigheder, ikke på vort Sprogs indre Natur, som det altså synes under vor Værdighed, som et selvstændig talende og skrivende Folk at antage.

19. *Hovedstykke.*

169. Skönt vi allerede ofte have omtalt de fremmede Ord i Dansk, og set at vi for deres Skyld ikke kunne antage andre Bogstaver, end dem vi bruge i vore sædvanlige dansk-norske Ord, ja næppe engang *c* som *s* foran og i Mitten af Ordene; så have vi dog hidtil bestandig holdt os til de enkelte Bogstaver; men der er endnu meget at sige om de fremmede Ord, da de, som alle fremmede, sædvanligvis have meget store Prætensioner. Det forstår sig, at man først må være enig om, hvad for fremmede Ord der menes, nemlig ikke Egennavne for det første, ikke heller Anførelser af fremmede Sprog, men sådanne Ord, som, skönt hentede af andre Tungemål, bruges som natsionaliserede danske i dansk Sammenhæng, i det Håb at de ville forstås af danske Læsere. Her opstår da det Spörgsmål, når fremmede Ord ere natsionaliserede? Man kunde måskje sige, når de ere alménforståelige; dog er dette noget ubestemt. Hr. N. Petersen, som i ovenanførte Undersøgelse afhandler dette Æmne med megen Skönsomhed i sidste Afsnit, svarer: "når de have fået dansk Udtale og dansk Böjning," især dog det sidste. Herved bliver alligevel at iagttage, at nogle efter deres Endelse måskje kunne være uböjelige, men derfor ikke at forskyde, som vildfremmede; f. E. *jaloux*, skinsyg, udtales *sjalu*, og er uböjeligt ligesom *ædru, ublu.* Amtsprovst Bøgh har ellers og temmelig udførlig afhandlet denne Materie; kun Skade, at han ikke har kjendt det svenske Akademis Afhandling, hvor den drøftes med megen Grundighed, ej heller taget mindste Hensyn til de kraftige Ord, som Pastor Grüner ytrede derom foran Oversættelsen af I. Del af Støvers: "vort Århundrede." Hans Mening om denne Punkt, synes dog at være omtrent den samme som Petersens, skönt ingensteds så klart udtrykt.

170. I slige fremmede Ord anvendes da Bogstaverne, som i Almindelighed i fremmede Sprog, ofte til at betegne ganske andre Lyddele end hos os, f. E. *u* i Fransk betegner *y*, såsom: *assurer*, forsikre, læses *assyré*. Ja de forbindes i de ved Blanding omkomne, og derfor hel forvirrede Sprog, Engelsk og Fransk, ofte ganske besynderlig, for at udtrykke de simple

Lyde, som vi udtrykke med enkelte Tegn; f. E. *ai* betegner i Fransk sædvanligvis Lyden *æ*, såsom *affaire*, Forretning, læses *affær'*; *ou* Lyden *u*, såsom *cour* læses *kur*; *gue* i Slutningen af Ordene blot hårdt *g*; f. E. *longue*, lang, i Hunk. læses *long*. Da hvert Sprog har sin egen Art, så lyde fremdeles slige Sammenstillinger ofte ganske forskjellig i de forskjellige Sprog; f. E. det græske og lat. *eu* lyder *ev*, såsom: *Europa* læses *Evropa*; det franske *eu* udtales som *ø* eller *ö*; f. E. *Directeur* som *Direktør*; det tyske *eu* lyder som *öj*; f. E. *Preussen* læses *Pröjsen* (*ss* lyder nemlig desuden kun som enkelt hårdt *s* i Dansk). Lydene selv ere også i fremmede Sprog ofte hel forskjellige fra vore, ja stundum så vanskelige, at vi ikke kunne udtale dem, men lade os nöje med at sætte andre lignende isteden; f. E. *j* tjener i Fransk til at betegne et blødt *s*, eller rettere *z*, med Åndelyd, altså *zh*, som Nordboerne med störste Vanskelighed lære at udtale, da vi heller ikke have det simple franske *z* (det tyske bløde enkelte *s*) i noget af de nordiske Sprog. Vi sætte da *sj* isteden; f. E. *Journal* udtale vi *Sjurnal*. Skulle vi nu i de fremmede Ord, vi bruge, iagttage alt dette: anvende Bogstaverne i ganske andre Betydninger end de have i Dansk, forbinde dem ganske anderledes, og bruge samme fremmede Bogstavforbindelser i ganske forskjellige Betydninger? samt endelig udtrykke de fremmede Lyde i vor Skrift, som vi ikke lade høre i vor Tale? Dette er hvad vi her især have at betænke.

171. At besvare disse Spörgsmåle bekræftende, synes imidlertid ved første Öjekast umuligt. Man måtte da indlemme i det mindste den græske, latinske, italiænske, franske, engelske og tyske Retskrivningslære i den danske, når Lærlingen skulde blive i Stand til at stave, læse og skrive Dansk fuldstændig,

da vi have optaget Ord af alle disse Sprog; og dette vilde endda være unyttigt og uforståeligt for dem, som ellers ikke studere fremmede Tungemål. Denne Del af det danske Sprog vilde da slet ikke lade sig fyldestgörende afhandle i den danske Retskrivningslære. Amtsprovst Bøgh indskrænker vel i sin Retskrl. (S. 152. Anm.) de Sprog, vi have at agte på, til Græsk, Latin og Fransk; men dels vilde dette være tilstrækkeligt til at göre vor Retskrivning aldeles urimelig, dels er det ligeså forgæves at nægte, at vi have optaget utallige Ord af Tysk, f. E. *Säule, Uhr*; af Engelsk, f. E. *shawl, ale*; og af Italiænsk, f. E. *conto, banco*, som urigtigt, at frakjende Ordene af disse tre Sprog samme Ret, som de af hine skulle nyde, nemlig at skrives hvert på sin Måde. Men om endog dette lod sig afhandle i Retskrivningslæren, så skönnes lettelig, hvor umuligt det vilde blive for de ulærde, at erindre og anvende det uden idelige Fejltagelser. De fleste simple Lyde måtte jo da udtrykkes hver på tre, fire forskjellige Måder; f. E. *f* ved *f*, *v*, *ph*, såsom: *fin, Violin, Philosoph*; *g* ved *g, gh, gu, gue*; *k* ved *k, c, ch, q, que*; *s* ved *s, c, z, t* o. s. v.; og de fleste Bogstaver vilde erholde en dobbelt eller flerdobbelt Betydning; f. E. *a* som *a* og *æ*: *Aloe, Ale*; *u* som *u*, *y* og *v*: *Tumult, Nuance, Qualitet*; *t* som *t, tt, ts*, og *s*: *Politi, Capitel, Condition, Faction*; *g* som *g, gj, j, zh, dsh*: *galant, Regent, forsegle, Genie* o. s. v. ja Stavningen selv vilde blive ganske forbistret, f. E. *Allieret, Canaille, Villie, Spadille* o. desl. Et Virvar, hvori det er klart, at ingen ulærd, endog med den bedste Dannelse, kan finde Rede uden Hjælp af Ordbøger i fremmede Sprog, ja hvori endog de Lærde ikke sjælden forvildes, når de glemme at efterse Ordbøgerne. Hertil kommer, at det Öjeblik vi antage at skrive fremmede Ord efter andre end danske Reg-

ler, dele vi ligesom vort Sprog, og åbne Adgangen for den Forvirring, som hersker i den engelske Skrivebrug, som Engellænderne selv tilstå og beklage, samt udelukke Almuen fra Belærelse, Dannelse og Underholdning af Bøger; ti det er dog i Sandhed en urimelig Fordring og Forventning, at almindelig Mænd, endogså af Borgerstanden, skal forstå så mange fremmede Sprog, eller more sig ved at læse, hvad han ikke engang kan stave det halve af. Det vilde desuden være i fuldkomneste Strid med vor Hovedgrundsætning for den danske Retskrivning, som er at betegne Udtalen; ti dels betegne de fremmede Bogstavforbindelser ingenlunde Udtalen rigtig, efter vort Begreb om Bogstavskriften; dels kan man sige, at om de endog, efter fremmede Folkefærds Brug og Vane, betegne den nok så skönt, så er det ikke den Udtale, vi lade høre i dansk Tale, altså ligefuldt en falsk og for os barbarisk Udtale, de betegne. Amtsprovst Bøgh giver §. 58 *a)* den i sig selv meget gode Regel: "*Forsåvidt dansk Talebrug har forandret nogen Stavelse, skrives denne på dansk Vis, såsom:* Cirkel, *ikke* Circul." Men det er besynderligt, han ikke har mærket, at den danske Talebrug har forandret næsten alle Stavelser i fremmede Ord; *circulus* udtaltes jo af Rommerne *Kjirkulus* eller *Kirkulus* med sædvanligt blødt *k* (162), som skönnes af gr. κιρκος, κρικος, den første Stavelse er jo altså forandret ligeså meget som den anden, og det endog om man vil udlede Ordet af fr. *cercle* eller tysk *Zirkel;* kun med isl. *sirkill* stemmer den overens. Hvorfor da ikke også skrive den på Dansk efter Forfs. Regel og efter Islændernes Eksempel? Ligeså *Capitaine, Lieutenant, Journal, jaloux* o. s. v.; ikke den mest affekterede Spradebasse udtaler disse Ord på Fransk: *Ka-pi-tæn', Li-ø-te-náng, zhur-nál, zha-lú;* men enhver siger: *Kaptejn, Löjtnant, Sjurnål, sjalû.* Hvorfor ikke da skrive dem, som de dog nu én Gang hedde på Dansk? Ligeså *shawl: sh* er det tyske *sch,* som vi ikke have, men sætte *sj* isteden; *aw* er et dunkelt *â* (31), som vi heller ikke have, men sætte klart *a* isteden; endogså Toneholdet er i det eng. Ord slæbende, i det danske standsende, så at blot *l* lyder éns. Hvorfor ikke da skrive som vi sige: *Sjal, Sjaler?* Hvorfor skjule vor Udtale, og skuffe både danske og fremmede Læsere? Ti kunde vel nogen Franskmand, som ellers forstod Dansk, falde på at læse: *Kaptejn, Löjtnant* o. s. v., når han så skrevet *Ca-pi-taine, Lieu-te-nant?* eller nogen Engellænder læse *Sjal,* når han så skrevet *Shawl,* og i Fl. *Sjaler,* når han så skrevet *Shawls?!* At have dobbelt Skrivebrug i ét Sprog, synes da ligeså urigtigt, som at have to Tunger i ét Hoved, og Horatses Regel gælder også i Retskrivningen:

Denique sit quodvis simplex duntaxat et unum!
Endelig hver Ting bör være ét og enkelt!

172. Endnu en Hovedgrund for at skrive de fremmede Ord som danske er det, at dette er den Vej Forfædrene have betegnet os fra Sprogets förste Dannelse af (77). Alle de Ord, som høre til Religion og Undervisning o. desl., have de således bestandig afført den fremmede Dragt, og behandlet aldeles som Danske; f. E. *Pave* af *papa, Biskop* af *episcopus, Prest* af *presbyter, Degn* af *Diaconus, prædike* eller *præke* af *prædicare, Bibel* af *Biblia, Kirke* af κυριακη, *Skole* af *schola, Kloster* af *claustrum, Munk* af *monacus, Krönnike* af χρονικα, *Anker* af *anchora, Kant* af *canthus, skriver* af *scribo, regjere* af *regĕre,* o. utall. fl. Hvad vilde vi tænke, om vi hørde en Dreng sige: "*Scholæ-magister*-en sagde, at jeg skulde have en *tabula* samt *papyrus* og *penna*-er med i *schola*-en imorgen?" Og således omtrent skulde vi have

talt nu, hvis Forfædrene havde fulgt den Fremgangsmåde, man nu vil påtvinge os! Amtsprovst Bøgh, synes at påstå det modsatte, når han (S. 156. i Anm.) siger: "*Hvad her er lært* (nl. at skrive fremmede Ord på fremmed Vis, fornemmelig på latinsk) *var man i fordums Dage omtrent ganske enig om at følge; — — men for omtrent tredive År siden begyndte den Mening at indtage mange, at de her omhandlede Ord burde skrives som ægte danske.*" Heri ligger uden Tvivl en dobbelt Fejltagelse. Dels er vel Tiden fra 1760-80 forvekslet med *fordums Dage*, dels har Forf. måskje anset Ordene for at være skrevne efter hans Lære, når de blot vare fulde af *c, q, x, z, h;* men det er vel at mærke, at disse Bogstaver brugtes i gamle Dage også i danske Ord, og at det følgelig var höjst naturligt, at de også brugtes i fremmede, skönt man for øvrigt skrev efter den danske Udtale. Det bör heller ikke overses, at Retskrivningen af vore egne Ord var vaklende og overlæsset med overflødige stumme Bogstaver, at følgelig enkelte Særheder, og navnlig stumme Bogstaver, i fremmede Ord heller ikke kunde synes at støde an mod Udtalen; f. E. i Fort. til jydske Lov, Kofod Anchers Udg., forekommer vel *biscop, scriue* med *c*, men også *sculæ*, skulle, derimod: *Cristofer, sancte Knuth, pavæ, pilgrim, marz* ikke *Christopher, sancte Canut, papæ, peregrin, martii*, således og i de andre gamle Love f. E. skånske L. I, 2-3. findes *cristindom*, undertiden skrives *kristændom*, hvoraf det er klart at man ikke bekymrede sig stort om den latinske Skrivebrug, men næsten alene om den danske Udtale. Ligeledes ved Trosforbedringen, uagtet man studerede mere Latin, også virkelig begyndte at bruge fremmede Bogstavforbindelser hyppigere; f. E. vor store Reformator og vort nyere danske Sprogs Fader, C. Pedersen, skriver i Bo-

gen, Den rette Vej til Himmerige, 1531, endnu: *cristendommen, Cristoffer, capittel, artickel, Rommere, wkristelige* o. s. v. Fra samme Tid omtrent finder man *Ordinantz, Penitentz, Fandzone* (Fason), *Fröicken*, o. desl. klarligen indrettede efter den danske Udtale, stundum, som er naturligt nok, lidt efter den tyske Skrivebrug, men ingenlunde efter Grundsprogets Retskrivning. Således skreve da Forfædrene; hvis vi afvige fra den af dem banede Vej og begyndte Plan, så fejle vi, om ikke i andet så deri, at vi dele vor Retskrivning af fremmede Ord, i det vi skrive de i fordums Dage optagne på dansk, de i nyere Tider lånte på fremmed Vis.

173. Svenske Akademiet, som har udfört dette med stor Klarhed og Veltalenhed, vedbliver S. 222. omtrent således: "Om vi nu fra alle disse ældre Eksempler vende os til os selv, og rådspörge ikke vore Meninger, men vor virkelige Brug, hvormeget nærme vi os ikke da i Skrivningen selv til hvad vi som Grundsætning misbillige? Just i det vi påstå, at de fremmede Ords udenlandske Dragt skal beholdes, forandre vi den uformærkt mer og mer! Man skriver ikke nu så almindelig som för: *Throne, Monarch, Diete, Supplique, laqvere*, men *Trone, Monark, Diæt, Supplik, lakkere.* Slige Afvigelser fra Grundsætningen, der blive daglig talrigere, bevise de ikke, at vi hemmelig erkjende Rigtigheden af hvad vi af Vane og Fordom bestride? Det kommer da blot an på at blive ved, som vi have begyndt i Udøvelsen, og at blive fuldkommen enige med os selv." Da vi skrive *Tactik, Colik* med *k* i Slutningen, hvorfor ikke også med *k* i Mitten og Begyndelsen: *Taktik, Kolik?* Da vi skrive *Kyrasseer, Qvarteer, Coureer*, hvorfor ikke også *Officeer?* eller på ren Dansk *Kyrassér, Kvartér, Kurrér, Offisér?* Er det ikke urimeligt, at

skrive anderledes i den ene Stavelse af Ordet end i den anden? Da vi skrive *Flöjte;* hvorfor ikke *Löjtnant* efter samme Grundsætning? Er det ikke urimeligt at skrive det ene fremmede Ord efter andre Grundsætninger end det andet? At skrive *Söjle* på Dansk og *Uhr* på Tysk, *Provinser* (*Provindser*) på Dansk og *Restancer* på Fransk, *Ranzon* på Tysk og *Façon* på Fransk, *Nüance* og *Büreau* halv på Tysk halv på Fransk, *Marsch* og *Depescher* på ren Tysk for *marche, dépêches,* som nu sædvanligt, er det samme som ingen Regel at have, ingen Retskrivning at følge, og må altså erkjendes for virkelig Fejlskrivning; ti én Regel må vi følge, den være så hvilken den vil. Men at skrive alle fremmede Ord hvert på sin oprindelige Måde, vilde, som vi have set, dels grændse til det umulige, dels aldeles barbarisere og dele vor Retskrivning, samt göre den unaturlig og vanskelig fremfor de fleste andre Folkefærds, da vi have optaget Ord af så mange fremmede Sprog: at skrive alle efter danske Regler, er da den eneste Udvej til at vedligeholde i vor Skrift den Enhed, der sömmer et dannet Folk, og den Simpelhed, der virkelig tilhører vor Tale.

174. Men Amtsprovst Bøgh, som ivrig forsvarer det modsatte, bemærker, at vi have de gr. og lat. Ord, hvorom her tales "*tilfælles med alle andre kultiverte Folkeslag, som have det lat. Alfabet . . . men overalt er det Brug at disse Ord, forsåvidt de have indfört sig uforvanskede (!), skrives som i Latinen. Hvorfor skulle de da i vör Skrift se anderledes ud end hos alle andre, der bruge dem ligesom vi? Disse Ord ere jo ligesom et almindeligt Sprog, der altså bör hos alle i Skrift se ens ud, at de kunne gjenkjendes allevegne at være de samme.*" Det er ubegribeligt, at Forf. har kunnet påstå sligt. Disse Ord ligne

jo såre lidet sig selv hos de forskjellige sydlige Folk, som bruge dem, end sige hos de nordlige; f. E. *jaloux* hedder på Eng. *jealous*, Ital. *geloso*, Spansk og Portug. *zeloso*; hvorfor da ikke en Gang på Dansk *sjalu?* Fremdeles: *en Biskop* hedder på Lat. *episcopus*, Ital. *vescovo*, Fr. *évêque*, Port. og Spansk *obispo*; *en Kamel* hedder på Gr. *καμηλος*, Lat. *camelus*, ital. *cammello*, Fr. *chameau*, Holl. *kameel*, Sv. *kamel*; skulle *vi* da tilvejebringe Enhed heri ved at skrive *Biscop, camel!* eller skulle vi opofre Enheden og Selvligheden i vor Retskrivning for en Sjimære, som aldrig har fundet Sted? Den italiænske Retskrivning anses endog af Udlændere for ypperlig, den store engelske Sproglærde *Sir Wm. Jones* nævner biloabig i Afh. om de asiat. Ords Retskrivning "the *Italian* orthography" med Tillæg "which of all *European* systems approaches nearest to perfection." Men der tages jo ikke det alleringeste Hensyn til Retskrivningen i Græsk og Latin, undtagen for såvidt den passer med den i Sproget ellers brugelige Betegnelsesmåde; der skrives f. E. *filosofia, teatro, christiano, specchio* (lat. *speculum*), *fisica, erede, cena, eroe, escludere, acqua,* altså *f* for *ph*, *t* for *th*, *c* for *ch*, *ch* for *c*, *i* for *y*, *e* for *æ, œ*, *h* udelades, *s* for *x*, og dobbelte for enkelte Medlyde. Ligeså i Spansk, hvis nyere Retskrivning også hører til de bedst ordnede i Evropa; f. E. *filosofia, teatro, anfiteatro, cronica, Diccionario, heregla* (*αἱρεσις* lat. *hæresis*, Kjetteri) *escribir, obispo* (*episcopus*), hvor man ser at der sættes til, tages fra og forandres ganske utvunget lige efter Udtalen. Ligeså omtrent i Portugisisk; ja selv i Fransk forandres i utallige Tilfælde den lat. Skrivebrug, f. E. *appeler* af *appellare*, *caractère* af *character*, *chanteur* af *cantor*, *motif* af *motivum*, *monarque* af *monarcha*, *musique* af *musica*, *trône* af *thronus* o. s. v., altså

c for *ch*, *ch* for *c*, *t* for *th* o. desl. Tör vi alene da ikke tilegne os samme Ret, som de fire berömte sydlige Folk tillige med vore Fædre? og hvortil nytter det, at vi pedantisk efterabe den latinske Retskrivning, når alle de, hvis Sprog nedstamme derfra, såvel som vore Naboer, forkaste og forandre den? Skulle disse Ord hos os se ud som hos Rommerne, men stikke af imod den spanske og italiænske Retskrivning, der anses for den fuldkomneste i Evropa, såvel som imod Svensk og vort eget hele øvrige Sprog?

175. Samme Forf. mener dernæst at "*den lat. Skrivebrug* (også i græske Ord) *nöje må følges, såfremt, vi ville have fast Skrift.*" Men det synes vigtigere at have logisk rigtig Skrift; og det er unægtelig logisk rigtigere med Prof. Bloch at tilstå de græske Ord samme Rettighed som de lat., franske, engelske o. s. v., altså at skrive *Krisis*, *Filosof*, *Fysik* o. s. v. Forf. vedbliver at bemærke: "*at disse Ord ere mere for Öjet end for Øret, og bruges især af dem der have lærd Dannelse, men disse önske helst at se dem i den Skikkelse, hvori de i Latin ere vante til at se dem. I denne Skikkelse er meget som antyder Ordenes Etymologi, og når de afklædes dette, have de ligesom halv tabt deres Betydning.*" Men den danske Læser önsker vel helst, i en dansk Bog at se dem i deres rigtige danske Skikkelse. For øvrigt måtte man vel spörge: hvorfor tabe de da ikke sin Betydning i Portugisisk og Spansk, Italiænsk og Fransk? Betydningen beror jo på Sprogbrugen og ikke på Oprindelsen eller Retskrivningen. Jeg har ved en anden Lejlighed, omtrent således, udtrykt mig herom: "Alle de Bogstaver, man skriver, fordi de findes i Stammeordet, hvorvel ikke i det Ord eller Sprog, hvorom det gælder; f. E. *Psalme* for *Salme* af ψαλλω, *tydsk* for *tysk* af *deutsch* (og dette af *Teut*, *Deut?*), *Theologie* for *Teologi* af *Theologia*, eller omvendt udelader, skönt de virkelig høres i Ordet, og fordres efter Sprogets Natur, fordi de ikke findes i Stammeordet, såsom: *Minuter* for *Minutter*, *Commodité* for *Kommodität*, *forkert* for *forkjert*, må nødvendig göre Læsningen vanskelig, og, om det drives vidt, næsten umulig for alle ulærde, som ikke kunne vide hvad alt det overflødige skal betyde, og hvor meget af Ordet de må kaste bort, eller hvormeget og hvor de må föje til, for at få den rette Lyd og derved Tanken af Ordet. Når f. E. en Bonde læser Ordene *Psalme*, *tydsk*, *Theologie*, mon han da tænker på ψαλλω, *Teut*, θεος, eller mon han har allermindste Vejledning eller Gavn af hint *p*, *d*, *h*, *e* til at kjende Ordenes rigtige og nöjagtige Begreber? men den som besidder lærd Kundskab, og kjender Ordenes Herkomst, mon han glemmer den, fordi der ikke indflikkes noget uvedkommende Mærke derpå? Det fornemste Tilfælde, hvor Ordets Udledelse kommer i Betragtning til at bestemme Skrivningen, er, hvor den selvsamme Lyd kan betegnes på tvende Måder; ti der er det naturligst at vælge den, som stemmer mest overens med andre Former af Ordet eller med dets Stammeord; f. E. *sætter* (ikke *setter*) formedelst *satte*; *Regel* (ikke *Rægel*) formedelst fr. *règle*, ital. *regola*, lat. *regula*, beslægtet med *regjere*, *Regjent* o. desl. (113). Et andet Tilfælde er, når Grundformen kan bevares, ved at beholde et Bogstav, som desuden næppe kan forandre Udtalen; f. E. *brædt* (ikke *bræt*), af *bred* (140-152). For øvrigt synes det ligeså tåbeligt at ville tilkjendegive Ordenes Udledelse i deres Skrivning, som om en Forfatter vilde ledsage sit Verk med en grammatikalsk Analysis, som ukyndige ikke kunde forstå eller bruge og kyndige ikke vilde behöve." Ja dette bliver des urimeligere og mere pedantisk, jo fjærnere Kilden til Ordene er fra Modersmålet; f. E. *Nan-*

quin for *Nankin*; *Thee* for *Te*, eng. *tea*, ital. *te*; *Caffee* for *Kaffe* af arab. قهوة (qahve), o. desl.

176. "*Forlades den lat. Skrivemåde*, siger Forf., *vil dette dels göre dansk Skrifts Læsning usikker*; f. E. *at* clarere *kan forblandes med* klarere (*den höjere Grad af* klar), *hvis det skrives med* k; *dels have til Følge, at de fremmede Ord efterhånden ville lide megen Forvanskning.*" Jeg vil ikke være vidtløftig ved denne Punkt, da intet forekommer mig lettere, end at skjelne *klarére* fra *klarere* ved et Tonetegn, og da man ud. Tv. vilde anse det for Pedanteri at skrive *klarére* med andre Bogstaver end *klar*, som åbenbare er Roden dertil, ligesom og *Scribent* anderledes end *Skriver*, *Skrift*, *Reskript* o. desl., hvortil kommer, at slig Skrivemåde er håndgribelig falsk, da den lægger Forskjellen i det, hvori Ordene ere aldeles lige! Jeg indser heller ikke hvad det kan skade at fremmede Ord efterhånden forandres; just derved blive de først ret brugbare i Dansk, når de ligesom ophøre at være fremmede; f. E. af *Biskop* have Islænderne *at biskupa*, *biskupsdæmi*, og vi *biskoppelig*, af *Prest* have vi: *Presteskab*, *Prestinde*, *prestelig*, *Prestekone*, *Offerprest*, *Afgudsprest*, af *Peber*, *pebre*, *pebret* o. desl.; men af *Löjtnant* ikke engang *Löjtnantinde* eller *Löjtnantskone*, af *sjalu* ikke engang *sjalulig* eller *Sjaluhed*; vi have således kun lidet Gavn, men megen Fortred af de fremmede Ord, indtil de blive forandrede og underkastede samme Love som de danske. Fortræffelig ytrer det svenske Akademi sig omtrent således herom, S. 219. De der ikke have bemærket Ordenes mangehånde Overgange fra det ene Sprog til det andet, og alle Tungemåls ligesom Folkefærds Trang til hverandre, forestille sig sædvanlig, at det hele Sprog, med Undtagelse af de her omtalte fremmede Ord, tilhører os selv, og ligesom er opvokset på vor egen Bund. De ville måskje med Forundring erfare, at hvis den Skrivemåde, som her foreslås, i gamle Dage havde været så bestridt, som man nu vil göre den, så skulde vi i dette Öjeblik savne en såre betydelig Del af de Ord, hvoraf vi nu betjene os, som fuldkommen danske, uden at mindes eller engang ane deres fremmede Herkomst;" f. E. *Skrift*, *Ark*, *Måde*, *rigtig*; *fløjter*, *Kork*, *Orden*, *Pris*, *Sprog*, *Væsen*, *Art*, *Fornuft*, *Forstand*, *Bibegreb*, *betaler*, *erfarer*, *forærer* o. utall. fl. „Havde man nu i alle disse fordum fremmede Ord brugt samme fremmede Bogstavering, som man nu, når man ret vil vise sin Lærdom, bibeholder i: *Classe*, *Capitaine*, *Lieutenant*, *Scribent*, *Méubel*, *Rubrique*, *Boutique*, *Auction*, *Psalme*, *Zelot* o. desl., så ser enhver, hvor stor en Del af vort nuværende Sprog derved bestandig skulde have blevet os fremmed. Den Grundsætning, man således tror at burde følge, nl. samvittighedsfuldt at udmærke alle fremmede Ord ved fremmed Skrivemåde, er vel derfor, når den strængt iagttages, af alle Skriveregler den uklogeste eller, ligefrem sagt, den skadeligste, der nogensinde kunde optænkes. Man skulde ikke behøve andet, for at göre næsten al nyere Sprogberigelse umulig; ti det er uden for al Tvivl, at disse fremmede Ord, så uadskillelig de nu må anses at tilhøre vort Sprog, alligevel, ved Bibeholdelsen af deres udanske Bogstavdragt, altid skulle forblive fremmede for Öjet og Tanken, og aldrig ret indlemmes i Sproget. Hvis derimod den udenlandske Bogstavering ombyttes med dansk, vil derved ikke blot vindes en Overensstemmelse eller Enhed i Skriveregelerne (171), som synes jo mer og mer at blive et Slags Fordring af Orden i ethvert dannet Tungemål; men tillige ville de fremmede Ord inden stakket Tid

ophøre at synes fremmede, og antage samme Art og Skik som de øvrige. Denne Grund, som allerede er tilstrækkelig ved sin blotte Fornuftrigtighed, bestyrkes overflødigen af Erfaring og Eksempler." De alt anførte må være nok for os her.

177. Dog vor danske Forf. er omtrent af modsat Mening. „*For vort eget Sprogs Renheds og Rigdoms Skyld* (siger han), *er det endelig vigtigt, at det fremmede står i vor Skrift som fremmed. Aflægges den fremmede Dragt, da gör man sig ikke Umage med at danne ny danske Ord isteden; men bruger det danskklædte fremmede som ægte Dansk. Tilforn skreves disse Ord med lat. Bogstaver* (de øvrige med gotiske); *denne Skik er afskaffet; men mon vi ikke have den at takke for megen ægte dansk Sprogberigelse? Med de latinske* (udmærkede) *Bogstaver, vilde man tillige have afskaffet den latinske Skrivemåde, men lad os holde fast ved denne, at Sprogberigelse af Sprogets eget Væld ikke ganske skal ophøre iblandt os.*" Jeg tvivler på, den fremmede Skrivemåde vil drive den til at bruge ægte danske Ord, som ikke drives af Smag og Kundskab i Modersmålet samt Følelse for dets Renhed og Rigtighed. Erfaringen er for mig. Have vi nu færre fremmede Ord end da man skrev dem med udmærket Stil, eller bruge de færre fremmede Ord, som følge den fremmede Skrivemåde? Vor Forf. skriver jo ganske utvunget på fremmed Vis; *Distinctionstegn, Grammatik, Lexicon, Nationalsprog, Dialectsprog, Ideekreds, Qvantitet, Etymologie, Analogie, Anomalie, classificere, auctorisere*, og det blot på første Ark, uden at lade nogen Ting bevæge sig, jeg vil ikke sige til at danne, men ikke engang til at anvende danske Ord; f. E. *Skilletegn, Sproglære, Ordbog, Folkesprog* eller *Landssprog, Landskabssprog, Tankekreds, Stavelsemål, Oprindelse,*

Overensstemmelse, Uregelrethed, inddele, hjemle. Hvor dårligt er ikke da det Middel, at skrive fremmede Ord på fremmed Vis, til at bringe Forfatterne til at berige Sproget med ægte danske?! Mon ikke den modsatte Skriveregel snarere skulde bevæge én og anden, til at være sig om danske Udtryk, når han ved at skrive de fremmede på Dansk, ikke blot hører men tillige ser, hvorledes de skurre og stikke af imod den øvrige Del af Sproget? Mig i det mindste er det gået således. Men det er ellers vist nok hverken denne eller hin Skrivemådes Sag, at tjene til at få Sproget beriget. Hensigten med Retskrivningen er kun at skrive det, som det er: Smag og Snille og Fædrelandssind er det, som skal rense, berige og danne det. Men når skal det blive så renset, at vi kunne afskjedige sådanne Ord, som: *Psalme, Scribent, Capitaine, Lieutenant, Boutique, Shawl?* og hvor langt klogere er det ikke da, at omklæde disse Spøgelser således, at de, uden at beskæmme Sproget, og forarge den læsende Alménhed, kunne stå ved Siden af andre naturlige Ord i vore Bøger!

178. Denne Omklædning er ikke så vanskelig som man i Almindelighed forestiller sig. De vigtigste Punkter, man herved har at mærke sig, ere følgende. De græske Selvlyde betegnes i Dansk omtrent ligesom i Latin, hvortil Årsagen er, at vi have fået de fleste og første græske Ord igjennem Latinen, altså *ε* og *η* ved *e*, f. E. *Epistel, Komét; ο* og *ω* ved *o*, f. E. *Podagra, Idiot; υ* ved *y*, hvilket Bogstav fattedes i Latinen, og just er opfundet for at udtrykke *υ* i de af Græsken optagne, altså: *Pyramide, Hyasint, Labyrint, Olymp, Sefyr* o. s. v.; *ει* og *ι* ved *i* og *u*; f. E. *empirisk, Kirurgi:* sandsynligvis betegnede *ει* i Græsken selv fra første Færd bredt *i*, og *ου* bredt

ú, så at λιτανεια og Ουρανος udtaltes ligesom vort *Litani, Uranus*. Derimod udtrykte *αι* og *οι* vel Lydene *aj, oj*, og det latinske *æ, œ* vare vel ligeledes oprindelige Tvelyde med samme Udtale som i Islandsk (hvor dog nuomstunder *æ* er glemt og blandet med *œ*), men gik siden, för vi begyndte at låne af Sproget, over til at betegne de enkelte danske Selvlyde *æ, ø* eller *ö*, og betegnes derfor rettelig således; f. E. *Sfære* af σφαιρα, lat. *sphæra; Föniks* af φοινιξ, lat. *phœnix*. De øvrige Tvelyde *au, eu*, lat. *au, eu* beholdes, kun at de skrives med *v* (*av, ev*); f. E. *Avgust, Avripigment, Evropa, nevtral*. De uegentlige Tvelyde *ᾳ, ῃ, ῳ* findes ikke i Ord, som vi have optaget; ti *Komedie, Tragedie* have vi taget af Fransk. I mange Tilfælde have vi således andre Selvlyde i Dansk end i Græsk, ved Fordrejelser eller fordi vi have taget Ordene nærmest af et andet mellemliggende Sprog; f. E. *Engel*, isl. *engill*, t. *Engel* af αγγελος; *Pine*, isl. *pína*, t. *Pein* af ποινη; *læg* af λαϊκος, *Kloster*, t. *Kloster* af *claustrum*. Heraf også Endelserne *um, us* for *ον, ος*; f. E. *Evangelium, Fœbus*. Stundum have vi derfor, og antaget et og samme Rodord i tvende Skikkelser; f. E. *Lire* og *Lyra*, *lyrisk; Rim* og *Rytme, rytmisk*. At ville føre de således uregelret, skönt ikke uden naturlig Grund, forandrede tilbage til den oprindelige Form, vilde dels være Pedanteri, dels at omgöre Sproget, som ligger uden for Retskrivningens Enemærker.

179. I Henseende til Medlydene lære allerede Baden og Bloch at skrive *f* for φ, lat. *ph;* f. E. *Filosof, Fysik*. Baden siger herom i sine Forelæsn. S. 52. „P. Syv påstår, vi bör skrive de anførte Ord med *F*, og uden Tvivl er dette det rigtigste, ligesom og Italiænerne skrive *Filosofo*, og i Jærtegnpostillen (1515) forekommer *Profet*." Hertil kan föjes at Spanjerne også skrive: *filosofo, profeta*, og at Skrivemåden *Prophet* er urimelig i Dansken, hvor vi have *ph* med dets rette Lyd i: *Snaphane, Tophöne, Slaphed, Skarphed* o. desl., hvilket er meget langt fra *f*, så at *Prophet* måtte staves og læses *prop-het* efter vort Sprogs Natur. — Men det er ligeså rigtigt, at skrive *k* for *ch;* ti det græske χ og lat. *ch*, som blot forekommer i græske Ord, betegner et åndende *k*, burde altså hos os egentlig skrives *kh*, ligesom hos de ældste Græker för χ blev opfundet, men vi have ikke denne Lyd i noget af de nordiske Sprog. „*Ch*", siger Abrahamson, „ist gar kein Laut im Dänischen. Schreibt man solches noch (aus Nachlässigkeit oder der Deutlichkeit wegen) in fremden Namen, so wird es immer als ein *k* gesprochen." Fædrene have derfor også overalt sat *k* (eller *c*) isteden, f. E. *Skole, Krönnike, Anker, Ærkebiscop* o. desl.; derimod forestiller *kh* hos os to ganske andre Lyde, f. E. *Frækhed, Smukhed*, tilforn Smuched (se S. 164). Det er også temmelig almindeligt nuomstunder, at skrive *Monark, Epoke, mekanisk, Karaktér*, hvor de Franske have *qu* eller *c*: *Monarque, époque, mécanique, caractère;* men da de såvel som Italiænere og Spanjere forandre *ch* overalt, hvor deres Sprog eller Skrift fordrer det, så kunne vi vel göre det samme, hvor de nordiske Sprogs Natur fordrer det, altså forandre *ch* til *k* eller *kj* overalt, og skrive: *Kronologi* ligeså vel som *Krönnike, Skisma* ligeså vel som *skille, Skjema* ligeså vel som *Epoke* (begge Dele nemlig af εχω). Ja da Grækerne selv uden Betænkning forandrede χ til κ, såsnart deres Udtale fordrede det; f. E. ἑκτικος, hektisk, af samme εχω, hvorfor skulle vi da undse os ved at göre det samme, hvor den danske Udtale fordrer det, d. e. overalt? Stundum fordres dobbelt *kk*, f. E. *likker, slikker* af λειχω med langt *i*, *Ekko* af ηχω med langt *é* og derfor en-

kelt Medlyd. — Ligeledes skrive vi med Rette *t* for *th*; da *th* forestiller to hel forskjellige Lyde, f. E. *Smuthul*, *Gjethuset*, *Lethed* o. desl.; og da *th* er forkastet i alle nordiske Ord (156), og det trods Overensstemmelsen med Engelsk; f. E. eng. *a thing*, en Ting; *thorn*, Torn; *these*, disse; *three*, tre; *thrive*, trives. Ligeså eng. *throne*, Trone; *theology*, Teologi; lat. *thema*, Tema o. s. v. Da vi ikke have beholdt *th*, hvor både Oldsproget, den ældre Dansk og Svensk havde det, og hvor Engelsk, som er så nærbeslægtet med Dansk, har det endnu; så synes det urimeligt, at beholde det i græske og lat. Ord, som ere os langt fjærnere, hvor vi altså have endnu langt mindre Nytte af det, fordi vi slet ingen Følelse have af disse Ords Oprindelse eller Udtale i Stamsproget. Alle Ord med ϑ i Græsk, have også i gamle Dage ombyttet dette med *t* eller *d*; f. E. *Kant* af κανθος, lat. *canthus*; *Datter*, *Dotter*, t. *Tochter* af θυγατηρ. Ja Grækerne selv ombyttede alle Øjeblikke ϑ og τ, efter som Udtalen fordrede; f. E. θριξ, Hår, E. τριχος; τρεφω nærer for θρεφω, o. desl. Latinerne toge sig også den Frihed at sætte *t* for *th*, hvor deres Udtale fordrede det; f. E. *triumphus*, Triumf, af θριαμβος; *patior* lider, af παθεω. Ja Italiænerne og Spanierne sætte overalt *t* isteden; f. E. *trono*, Trone; *teatro*, Teater; *teologo*, Teolog; *ateista*, Ateist; *tema*, Tema; *patetico*, patetisk o. s. v.; og de Franske skrive *trône*, Trone. Vi kunne med så meget mere Grund göre det samme, som *th* (såvel som *ch*, *ph*) i sig selv er en urigtig Betegnelse, da Lyden er enkelt, og altså burde have et enkelt Tegn ligesom i Græsk og Islandsk (ϑ, þ); ti Åndelyden begynder tillige med *t*, *k*, *p*, og ender tillige med *t*, *k*, *p*, burde derfor ikke tegnes særskilt efter samme. Anderledes forholder det sig med *hv*, hvor *h*, når det udtales, virkelig høres foran

v, ligesom *k* i *kv*, *s* i *sv* o. desl., samt udgör et virkeligt Rodbogstav i Ordene (155). — Af samme Grunde skrives *r* for *rh*. Det rette *rh* have vi i *Vejrhane*, *Urhöns*, bör derfor ikke bruge det falske, hvor *h* er stumt. Vore Forfædre havde *hr*, som var rigtigere, hvilket ses af Overensstemmelsen med *hv*, af de Tilfælde, hvor *h* er hærdet til *k*, f. E. *hringr*, *um-kring*, og af andre Sprog, f. E. angels. *hring*, græsk κρικος; men selv dette have vi overalt forkastet, f. E. *hrífa*, Rive; *hrár*, rå (*crudus*); *hryggr*, Ryg; vi bör derfor såmeget mindre beholde det i fremmede Ord af fjærne Sprog. De gamle bortkastede det også i vort Sprogs første Begyndelse, f. E. *Rim*, eng. *rhyme* af ῥυθμος, vi kunne derfor ligeså vel skrive *Rytme* eller *Rytmus*, som er samme Ord: ja Grækerne selv bortkastede Åndetegnet i αριθμος, Tal, en Afændring af samme Rod, hvoraf *Aritmetik*. Ligeså hos Hr. Mikkel i Mariæ Rosenkr. S. 31 *Mirra* af μυρρα, lat. *myrrha*. Dette *h* er også, ligeså lidet som det efter *p*, *k*, *t*, nogen særskilt Artikulatsion, men ῥ forestiller blot den græske Udtale af *r* i Begyndelsen af Ordene og på sidste Sted, hvor det fordobles; *rh* er altså blot en enkelt Artikulatsion, en Afart af *r*, som er os fremmed, og som i Græsken ganske mekanisk anbragtes for *r* i ovennævnte Tilfælde, endog i fremmede Navne uden allermindste Grund i Stamsproget; f. E. μυρρα kommer af arab. مُرّ (murr), hebr. מוֹר (mor), hvor der ikke er ringeste Spor til noget *h*. Italiænerne og Spanierne have også overalt bortkastet dette *h*; f. E. it. *Retorica*, Retorik; *rabarbaro*, Rabarbara; sp. *reumatismo*, Revmatisme; *mirra*, Myrra, hvor vi, formedelst Selvlyden *y*, dog alligevel blive nærmere den oprindelige Form af Ordet.

180. Bogstaverne ξ og ψ ere af en anden Natur, da de virkelig betegne to Artikulatsioner hvert,

nl. det første, som svarer til *x* i Latinen, *ks*, det andet *ps*. Da vi ikke kunne optage *x* (166), og ikke have noget ψ i dansk Skrift, må Regelen blive, at opløse disse Forkortelser til *ks*, *ps*, hvor de forekomme i græske Ord, som vi have lånt; f. E. *Taks-træ* af *ταξος*, *Gips* af *γυψος*. I Begyndelsen af Ordene, hvor vi ellers aldrig have disse Sammenstød, bortfalder den første Medlyd i Udtalen; f. E. *Salme* af *ψαλμος*, *Salter* af *ψαλτηριον*, de eneste Ord af dette Slags i Dansken; ti *Sykologi* eller *Psykologi* af *ψυχολογια* er aldeles udansk, så og ufornødent, eftersom vi have *Sjælelære*, der siger fuldkommen det samme. Da Portugiserne, Span. og Ital. skrive *salmo*, Kymrerne og Gælerne *salm*, Angels. *sealm*, og Islænderne *sálmr*; så kunne vi Danske og Norske vel også, efter Badens Dom, være vor Udtale bekjendt i Skriften. — Det græske ζ var oprindeligvis en Forkortelse for *σδ* (*sd* eller måskje *zð*), men antog siden, længe før vi begyndte at låne græske Ord, den enkelte Lyd af blødt fransk *z*. Da vi ikke have denne Lyd, så udtale vi bestandig hårdt *s* isteden, og skrive derfor og rettest *s* (167); f. E. *Sefyr* af *Ζεφυρος*, *Horisont* af *ὁριζων*, *katekiserer* af *κατηχιζω*, hvilket også stemmer bedre overens med *Katekismus*. I den danske Ordb. skrives alt *catechiserer*; men efter Prof. Blochs Regel, eller efter Nr. 163, rettere *katechiserer*; og, da *ch* ikke betegner nogen Lyd i Dansk (179), rettest *katekiserer*. Det lat. *z* er det samme, og blot indført i Latinen, for at tilkjendegive den græske Udtale, erstattes altså, som sagt, i Dansken med *s*. Det gr. og lat. *g* foran *e* bliver sædvanlig til *gj* (S. 241); f. E. *Gjeometri*, *Gjeneral*, *gjenialsk*, *agjerer*.

181. I Latinen gives ingen andre særegne Bogstavforbindelser end de alt omtalte, der for det meste forskrive sig fra Græsken. De italiænske Ord forårsage os heller ingen særdeles Vanskelighed, da vi dels ikke have mange af dem, dels Udtalen er den danske så lig, og Retskrivningen så simpel og regelret. De hyppigste Overgange ere vel at vi skrive *k* for *c*; f. E. *Risiko*, *Skatol*, *Makroner* af *risico*, *scatola*, *maccheroni*, og *ds* for *z*; f. E. *Palads* af *palazzo*. Som oftest have vi vel også fået de italiænske Ord igjennem Fransk eller Tysk.

182. De franske Ord i Dansken ere des mangfoldigere og vanskeligere. Baden siger S. 53: „at de enten burde ganske udryddes af Sproget, og give Plads for andre af dansk Slag og Malm; eller, om vi endelig skulde beholde dem, lempes i Skrivning og Tale efter vort Sprog; som: *Eksellense*, *Kaprise*, *sjalu*, *Sjalusi*." Det første, nl. at udrydde dem ganske, er vist nok umuligt; det andet bliver da, hvad vi have at iverksætte. I Henseende til Selvlydene kommer Overensstemmelsen med de græske Ord os til Hjælp: *ai* udtrykkes med *æ*, altså *arbitrær*, *prekær*, *Portræt*, *Fadæse*, *Affære*; *au* med *å*, f. E. *Rondå*, *Byrå*, altså ikke *Sovegarde*, men *Såvegarde* af *sauvegarde*, måskje også rettere *Håboje*, *Håbojist* end *Hoboje*, *Hoboist* af *hautbois*; *eu* med *ø*, f. E. *Pøbel*, *Møbel*, *Traktør*, *Direktør*, *religiøs*, *Manøver*; *ou* med *u* ligesom i Græsken, f. E. *Suveræn*, *Guvernør*, *Butik*, *Sufflør*; *u* med *y*, f. E. *Staty*, *Nyanse*, *annyere*; men ofte have vi beholdt den latinsk-danske Udtale af *u*, f. E. *Uniform*, *suffisant*, *Institut*, i så Fald skrives naturligvis ikke *y*. Hvor Selvlydene ere forandrede i den danske Udtale, følges denne; f. E. *Kontor* af *comptoir*, *Löjtnant* af *Lieutenant*, *Såvs* af *sauce* (ikke *kongtoar*, *Ljøtenæng*, *sås*). Det vilde være såmeget dårligere, at antage en udansk Skrivemåde i disse Ord, som den danske næsten bestandig kommer den egentlige Oprindelse langt nærmere end den franske; f. E.

fr. *militaire*, militær, af lat. *militaris*,
- *vapeur*, Vapør, - - *vapor*,
- *courier*, Kurrér, - - *currere*.

Det viser sig også ved den danske, at det besynderlige i disse Ordformer er intet andet end de sædvanlige Overgange *æ* af *a*, *ø* af *o*, *y* af *u*; og da Grundlydene ofte fremtræde i andre beslægtede Ord, frembringes herved mere Sammenhæng imellem dem indbyrdes, samt Overensstemmelse med den øvrige Del af Sproget; f. E. *religion*, *religiøs*, *Religiositet*; *Butik* og *Apotek*; *Sekretær*, *Sekretariat*; *Pøbel*, *publik*, *Publikum*; *Konto*, *Kontor*, *Kontorist*.

183. Ligeledes forandres Medlydene, så at de kunne udtrykke den Lyd, Ordene virkelig have i Dansk: *qu* til *k* eller *kv*, f. E. *Butik*, *ynik*, *Bukèt*, *blokkerer*, *Kvalitet*, *kvalifiserer*; *gu* til *g* eller, hvis det er blødt foran *e*, til *gj*, f. E. *Fatige*, *Girlande*, *Gjeridon*; *ge*, *j* til *sj*, f. E. *Sjeni*, *Kurasje*, *Fustasje*, *Gasje*, *Losje*, *Losji*, *losjerer*, *sjenerer*, *Sjurnal*, *sjalu*; *ch* til *sk* eller stundum til *sj*, f. E. *Skæf*, *Marskandiser*, *Skarpi*, *skikanere*, *Skæse*, *Skalmeje*, *Sjapå*, *Sjåssé*. Man siger også *Sjæf*, *Sjæse*, *sjikanere*, men *sk* synes at burde foretrækkes, som mere dansk; hvor Udtalen af *ch* som *sj* er aldeles bestemt, ere Ordene for det meste ganske ny og uforståelige for menig Mand. Det bløde *l* (*il*, *ille*) til *lj* (eller *llie*), f. E. *Detalj*, *Seralj*, *Kanalje*, *Emalje*, *Punktilje*: sædvanligvis tilføje vi *e*, men skrive også i disse Tilfælde måskje rettere *lje* end *llie*, formedelst Overensstemmelsen med *nj*; *gn* til *nj* (eller *nnie*), f. E. en *Kampanje*, *Sjampanje*, *Kastanje*. Stundum bortkastes *j* i disse Forbindelser, f. E. *Mars*, *marsere*, *Billet*, *Kompani*; det synes ikke værd at tvinge Udtalen efter fremmede Sprog heri, sligt tilkommer i det mindste ikke Retskrivningslæren. Det franske Slut-

nings-*n* er en Lyd, som vi aldeles ikke have, men forandre enten til hårdt *n*, f. E. *Ranson*, *Fason*, *Ræson*, eller til *ng*, f. E. *et Pangdang*, af fr. *pendant*, *Kuseng* og *Kusine*, *Pelotong* o. desl., hvilket sidste dog yderst sjælden forekommer, da vi naturligvis foretrække den latinsk-danske Udtale, hvor det går an, f. E. *Pension* ikke *Pangsion*, som vilde være at göre Ordet fransk i den ene Ende og dansk i den anden, altså med Rette måtte anses for latterligt. Ligeså: *Talent*, *Moment* o. s. v., ikke *Talang*, *Momang* eller desl. *Z* erstattes med *s* ligesom det gr. og lat.; f. E. *bisar* o. desl. Svenske Akademiet følger i det hele taget samme Fremgangsmåde, og skriver f. E. *mätress*, *fåtölj*, *manöver*, *kurtisera*, *harangera*, *battalj*, *Kampanje* o. s. v.; men gör mange Undtagelser især med *-en*, når det lyder som *ang*, og *u* som *y*. Grunden dertil angives at være, at såmange af Ordene med *en* og *u* have antaget den latinske Lyd isteden for den franske, at man må håbe denne Udtale med Tiden vil udstrække sig til flere om ikke alle; men det synes mig forgæves, at vænte til man udtaler *Buste*, *Uvertur*, *envojé* o. desl., og altså rettere at skrive straks: *Byste*, *Uvertyre* ligesåvel som *Æventyr* o. desl. Ligeså beholde de Svenske *g* i *Geni*, *j* i *Jurnal*, *ch* i *charlatan*, og *sch* i *marsch*, *affisch*; men herved tilintetgöres for en stor Del Hensigten, nemlig Retskrivningens Enhed og Lethed; så må man jo alligevel kunne stave Fransk og Tysk, for at læse en svensk Bog indenad! Mange af de Ord, som hos vore Naboer have fransk Udtale, have dog hos os ren nordisk Lyd, eller ere slet ikke optagne; vi møde derfor færre Vanskeligheder, ved at skrive dem efter vor Udtale; f. E. sv. *Pendyl*, Pendul; *Talang*, Talent; *affisch*, Plakat; *enlevera*, bortføre; *envoyé*, Gjesandt; *embuskad*, Baghold o. s. v.

184. Af Engelsk have vi ikke fået mange Ord, men de vi have, skrives efter samme Grundsætninger, som de af andre Sprog, nl. som danske, altså *sj* for *sh*, f. E. *et Sjal, Punsj* eller *Puns* o. s. v. Af Tysk have vi des flere, og skönt vi have på en Måde oversat de fleste, hvor nemlig Roden findes i vort Sprog, så have vi dog og optaget mange, som udfordre mekanisk Bogstavforandring, nl. *æ* for *ä; ø* for *ö; y* for *ü; ej* for *ei; öj* for *eu, äu; åu, ov* for *au*, f. E. *retmæssig, Løve, Gylden, Arbejde, Söjle, flåv;* Bortkastelse af stumt *h*, understøttende *e* og Selvlydsfordoblingen, f. E. *Fart, Aner, Sener, Pral, Sal, Stat, Krig;* samt endelig: *k, g* for *ch, ks* for *chs, gt* for *cht, gje* for *ge*, f. E. *sikker* af *sicher, Voks* af *Wachs, Pagt* af *Pacht, gjerne* af *gern, gjemén* af *gemein; s* for *ss, v* for *w, f* for *v*, f. E. *Mejsel* af *Meissel, Vind* af *Wind, Folk* af *Volk; sk, skj* og foran Medlyde *s* for *sch*, f. E. *Skalk* af *Schalk, Skjelm* af *Schelm, Sne* af *Schnee, Fisk* af *Fisch*, eller rettere svarende dertil; ti den danske Form er den oprindeligste, som også findes i de oldtyske Sprogarter og Stamsprog; f. E. *Sne* kommer af lat. *nix, nive*, med foransat *s; Fisk* af *piscis, pisce* læs *piske*, med *F* for *p*, o. s. v. Da vi således hverken i Dansk, Svensk eller Islandsk have *sch* med den tyske eller overhovedet med nogen som helst Lyd, må det vist nok anses for urigtigt, at erstatte det franske *ch* dermed, især når det blot skjer i Enden af Ordene, f. E. *Depescher*, men ikke i Begyndelsen, f. E. *Chocolade*, efter svenske Akademiets Regel. Ja *sch* er i sig selv en fejlagtig Betegnelse af denne Lyd, der burde have et eget Tegn ligesom i Hebraisk og Arabisk (ש, ش); ti det er et åndende *s*, så at Åndelyden begynder og ender tilligemed *s*, burde altså ikke engang betegnes med et særskilt Bogstav efter samme, som i Engelsk (*sh*),

men allermindst dog, som i Tysk, med *sch*, da der ikke er mindste *c* i den nuværende Udtale. Denne Skrivebrug kommer af en ældre Lyd, nl. *s-kh*, græsk *σχ*, som endnu høres i Hollandsk, og som gjorde Overgangen fra det ældste *sc* (eller *sk*), som vi have beholdt i Dansk, til det nuværende tyske *sch*, men som følgelig burde været forandret i det mindste til *sh*, da Lydens Overgang var afgjort, ligesom man i Slutningen af Middelalderen rigtig forandrede *sc* til *sch* tilligemed Lyden. Men da dette nu ikke er skjet, og Betegnelsen altså er urigtig i Tysk, og ikke i Brug hos noget andet bekjendt Folk, så vilde det vist nok være utidig Efterabelse, at indføre den i de nordiske Sprog, for at bruges i franske Ord! Ligeledes omtrent med *ü;* når det skal være stort, skrives jo *Ue*, som er en Sammenstilling af to Bogstaver, altså urigtigt efter vore Grundsætninger; og i ganske sædvanlige Ord sætte vi altid *y* isteden, f. E. *Hylle, Hylse* o. s. v.; ja dette er just Bogstavets Ys Bestemmelse (178): det måtte da vist nok synes absurdt, at bruge det danske *y* i tyske og græske Ord, men det tyske *ü* i franske; og der bliver intet andet for os at göre, end at skrive alle de Ord, vi anvende som danske, med sædvanlige danske Bogstaver, hvad enten de nedstamme fra Islandsk eller fra Kinesisk.

185. Endnu er tilbage at tale om Egennavne. Prof. *F. Høegh-Guldberg*, giver i sin kortfattede Vejledning til Dannersprogets Retskrivning, Kh. 1813 S. 34, den Regel, at "man har at rette sig ganske efter den Bogstaveringsmåde, de Lande, Stæder eller Personer, der føre dem, følge." Dette kunde vel synes det sikreste, men det grændser til Umulighed, og følges af intet Folk på Jorden: vi skulde da skrive *Sverige* for *Sverrig, Deutschland* for *Tyskland, Espagna* for *Spanjen, La-France* for *Frankerig, Jaʃa-*

qob for *Jakob*, *Aineias* for *Æneas* o. s. v. Pastor *Grüner* fulgde den modsatte Regel, og forandrede alle Navne ligesom andre fremmede Ord efter den danske Retskrivning; f. E. *Høkstæt* for *Höchstädt*, *Mantjester* for *Manchester*, *Karlejl* for *Carlisle*, *Pisjegry* for *Pichegru*, *Løfaar* for *Lefort*. Således omtrent pleje også Italiænerne at forandre alle Navne uden Skånsel efter deres italiænske Udtale; men det forekommer mig ikke desmindre, som begge disse modsatte Fremgangsmåder ere uantagelige for vort Sprog. Rettere har uden Tvivl Dichman fremsat Reglerne for disse Tilfælde således i sin Retskr. S. 59. „Den nyere Ortografi vedtager, at den danske Retskrivning skal bruges i Egennavne, som ere almindelig bekjendte; men ikke i Egennavne, der kunne vorde ukjendelige, og ej heller i Personers Binavne." Man må i disse Tilfælde overlade noget til naturlig Skönsomhed, da det næppe er muligt her at drage nogen mekanisk iöjnefaldende Grændselinie. Med Stedsnavne og Folkenavne især de af den gamle Historie og de almindelig bekjendte, kan man tillade sig noget mere Frihed, da de dog alligevel tilhøre alle Folkefærd, og forandres af hvert især efter dets Sprog og Skrivebrug; f. E. *Skyter, Goter, Slåver, Gjermaner, Gæler, Kartago, Jerusalem, Kaldæer, kaldaisk, Korint, Atenen, Syrakusa, Meksiko, Kina, Kamskatka, Alsjir, Moskov, Petersborg, Hamborg, Florens, Turin, Mejland, Venedig, Lissabon,* hvorved de tyske Former foretrækkes for de franske, som nærmere vort Sprog, f. E. *Genf, Bryssel;* især forsåvidt den oprindelige Lyd ikke forandres, men blot tydeliggöres, ved at skrives med danske Bogstaver; f. E. *Pröjsen* (Engellænderne skrive *Prussia*, Franskm. *Prusse* og Spanjerne *Prusia*), *Kalkutta, Kalikut, Kristiania, Køthen, Lybek* (hvoraf *lybsk*), *Nyrnberg*, hvilket er temmelig

almindeligt, f. E. Lektor Estrups Historie S. 279. Ja det vilde næppe være farligt, om man skrev *Bordå, Tœmsen* o. desl. I de gamle græske Navne, som have *κε, κι, κη, κει, κυ*, hvilket *k* sædvanlig skrives med *c* og udtales *s*, har Prof. *B. Riisbrigh* og andre, villet gjenindføre *k*, f. E. *Makedonien, Fönikien;* derved vindes vel ikke stort, uden Overensstemmelse med den oprindelige Udtale og med andre Navne eller Ord, f. E. *Lakedœmon* med *Lakonien, lakonisk, Kypern*, isl. Kýpr, med *Kobber;* men tabes, såvidt jeg skönner, heller intet, da man næppe kan anse det som Ord i Sproget, der herved vilde omgöres; *c* for *k* burde vi vel aldrig skrive. De ganske fremmede Navne på fjærne Folk eller Lande, indrette vi naturligvis aldeles efter vor Udtale og Skrivebrug; det vilde nl. være urimeligt, om vi skreve dem efter engelsk eller fransk Måde, da de ligeså lidt ere engelske som danske; altså *Ginea* ikke *Guinea*, *Asjantierne* ikke *Ashantees, Amerapúra* ikke *Ummerapoora*. Ligeså omtrent med Personers Navne af den gamle Historie, f. E. *Ægust, Vulkan, Ejnar*, og måskje *Kyros;* samt med Døbenavne: når vi skrive *kristen, kristner*, synes det naturligt at skrive *Kristen, Kristoffer* o. desl.; når vi skrive *Filosofi*, fordrer Rimeligheden *Sofie;* ja endog i Binavne synes visse små Forandringer uskadelige, f. E. *Voltære* for *Voltaire*, efterdi Lyden tydeliggöres ved næsten selvsamme Tegn. Levende Personers og blomstrende Familiers Tilnavne, bör derimod aldeles ikke forandres (uden af dem, som bære dem), hvor urimelige de end måtte synes, da deraf kunde opstå Forvirring og Ulejlighed; ja endog med Fornavne bör man være yderst vårsom, da de også let kunde forårsage Fejltagelser, når de skrives med det blotte Begyndelsesbogstav, og man f. E. fandt *K* for *C* ell. desl.

20. *Hovedstykke.*

186. Efter at have afhandlet de enkelte Ords Retskrivning, komme vi endelig til Lydtegnenes Adskillelser i Skrift efter Lydenes Afdelinger i Talen. Man mærker nemlig let, at Lydene ikke uophørlig og umiddelbar afløse hverandre, i det man taler, hvilket vilde ligne en Sækkepibes Musik, men adskilles ved kortere eller længere Opholde, efter deres forskjellige indbyrdes Sammenhæng i Tankefølgen: disse Opholde fordrer Nöjagtighed, Tydelighed og Lethed ligeledes kjendeliggjorte i Skrift; men da denne Lydenes Afdeling i Talen meget beror på den talende Person, vil man ikke undres over, at der i dens skriftlige Betegnelse hersker nogen Vilkårlighed og Ulighed. Da også unægtelig Ordenes Valg og Stilling fornemmelig er det, der bör udvise Sætningernes indbyrdes Afdeling og Forbindelse, så vil man let indrömme, at dette Æmne ikke hører til de vigtigste i Retskrivningslæren. Følgende må tjene til en Oversigt deraf.

187. Det mindste Ophold er det, som göres imellem Stavelser; men dette er næppe mærkeligt i Talen, og lades ubetegnet i den evropæiske Skrift (70); undtagen når man vil vise Begynderen, hvorledes et Ord staves, da det tilkjendegives ved Bindetegnet (-), f. E. *Ef-ter-ret-ning;* og når man må dele et Ord ved Enden af Linien, da samme Tegn anvendes. En höjst naturlig Brug har nemlig indført, at Enstavelsesord aldrig deles, og at Flerstavelsesord i slige Tilfælde deles efter Stavelseafdelingen. Ved denne Deling har man at iagttage følgende Regler for Stavningen:

a) Sammensatte og afledte Ord deles ligesom de ere sammensatte; f. E. *Kop-ar, Sand-ur, kunst-le, el-ske-lig, be-iv-re, be-un-dre, u-u-de-bli-ve-lig.*

b) Sammenstødende Selvlyde henføres aldrig til samme Stavelse; f. E. *re-el, Sne-en, Tro-en, ti-er, du-er, fly-er, sfæ-ro-i-disk, ru-i-ne-re.*

c) En Medlyd imellem to Selvlyde regnes til sidste; f. E. *Ho-ved, Fa-re, E-gen;* undtagen *j* og *x*, om man bruger dette Bogstav, f. E. *Vej-en, Öj-et, Sax-en.* Jeg ser med Forundring at nogle stave *O-xen, mo-xen*, hvilket synes mig ligefrem urigtigt, da intet Ord og ingen Stavelse i vort Sprog begynder med *x* eller *ks, gs, ts* eller nogen anden Medlyd foran *s;* sikrere og rettere er vist nok i alt Fald: *Sak-sen, Ok-sen, mok-sen* o. s. v. (166).

d) To Medlyde imellem to Selvlyde deles, så at hver regnes til sin Side; f. E. *teg-ne, vak-le, yt-re, hær-de, væn-te.* Således henføres de dobbelte Medlyde aldrig til samme Stavelse; f. E. *el-lers, beg-ge.* Man undtager *sk, st, sp,* som pleje at regnes begge til sidste Selvlyd; f. E. *ru-ske, ho-ste, ha-spe:* måskje man tillige efter Hr. N. Petersens Forslag burde undtage *ng, nk,* som burde regnes begge til første; f. E. *læng-er, Tank-er,* for at forebygge den falske Udtale med hårdt *n* og blødt *g, k.*

e) Tre Medlyde deles, så at den første regnes til foregående, de to sidste til efterfølgende Selvlyd; f. E. *bol-tre, van-dre, el-ske:* med mindre de to første ere *sk, st, sp,* da alle tre regnes til følgende; f. E. *ve-stre, ø-stre;* eller *ng, nk,* da begge disse efter Petersens Forslag regnes til foregående; f. E. *Ank-ler, Eng-le.*

Lange og dobbelte Sammensætninger, især af Navneord, adskilles også ved Bindetegnet for Tydeligheds Skyld; f. E. *Kirkereparatsions-Bekostning, Guld-Dameur, filosofisk-juridisk (Undersøgelse).* Især hvor flere Ord sættes til ét og samme, da kun det sidste kan sammenskrives med Hovedordet, og de foregående altså uden sådant Tegn ikke kunde ses at høre til Sammensætningen, f. E. *Råd- og Domhuset, Låne- og Livrenteselskabet, Landsoverretssamt Hof- og Statsrets-Prokurator.* Ligeledes i kortere Sammensætninger, som kunde misforstås, hvis de

STUDENT FORENING

stavedes urigtig, men i så Fald skrives den sidste Del vel rettest med et lille Begyndelsesbogstav; f. E. *Vand-rende.*

188. Det næste Ophold er det, som göres imellem forskjellige Ord, og dette tilkjendegives i Skriften ved et lidet Mellemrum imellem Ordene. Ofte sammensættes to eller flere Ord til ét; i så Fald lades intet Mellemrum åbent imellem dem; f. E. *Altertavle, Skrivetöj, iverksætte, afstedkomme, overalt, undertiden,* ikke *Alter Tavle, skrive Töj, i Verk sætte, af Sted komme, over alt, under Tiden,* hvilken Adskillelse undertiden vilde frembringe en ganske anden Mening, f. E. *at elske Gud over alt.* Stundum sammenstilles to eller flere Ord, for at udtrykke et enkelt Begreb eller Begrebsforhold, uden at sammensættes; i så Fald sammenskrives de ikke, da de derved vilde komme til at se ud som virkelig sammensatte Ord; f. E. *tage én* ved Vingebenet, *komme én* i Forkøbet, *gå én* i Møde, *falde én* i Talen, ikke *vedvingebenet, iforkøbet, imøde, italen.* Undertiden bliver det dog vanskeligt nok, at skjelne imellem Sammensætning og Sammenstilling; men Afgörelsen af de tvivlsomme Tilfælde hører til Orddannelsen, og falder altså under Sproglæren; da Retskrivningslæren her ikke egentlig kan give anden Regel end den: hvad der er sammensat til ét Ord skrives ud i ét, men ikke hvad der er sammenstillet, for at udtrykke ét Begreb, hvilket vilde gå i det uendelige og aldeles ubestemte. Amtsprovst Bøgh har også S. 168 meget rigtig bemærket dette, men har ikke des mindre afhandlet dette Æmne med stor Udførlighed og Skarpsindighed S. 166-204. Det er også siden virkelig optaget af Hr. N. Petersen, og udført efter en ny Anskuelse i hans lærde Verk om den danske Orddannelse, Odense 1826; det vil da rimeligvis ikke oftere blive forbigået i

Sproglæren, og jeg behøver så meget mindre her at være vidtløftig derom.

Navneord, Tillægsord og Tillægsformer samt Gjerningsord kan man næsten aldrig tvivle om, da Tonen tydelig viser, hvad der er ét Ord; f. E. *en Rigsbankdaler, dårekistegal, iöjnefaldende, iagttage, vedligeholde.* Stedordenes Sammensætninger ere dunklere. Bøgh bemærker, at *selv femte, hver attende* ikke ere sammensatte, da det første ikke udtrykket noget enkelt Begreb, det andet modtager Böjning i første Del (*hvert attende*), som ikke finder Sted i Sammensætning. Efter denne Bemærkning skrives også særskilt *hvo som helst;* ti man siger *hvad som helst, hvem som helst;* men i ét Ord *halvanden,* ti man siger *halvandet, halvfjerde (Pund)* o. desl., ikke *halvt andet. Hverandre* (t. einander) derimod er virkelig sammensat, og i Betydning ganske forskjelligt fra *hver anden* (t. jeder zweite). Bøgh mener også at *en Del,* når det betyder *adskillige,* bör anses som et To. og sammenskrives, da *Del* har tabt Tonen; men det synes ikke at være blevet til To. mer end *en Slump, en Hob, en Mængde, en hel Del, en dygtig Slump, en hel Hob,* ej heller at have tabt Tonen, når det står alene i samme Betydning; f. E. *Jo der var en Del!* Det kan derfor ingenlunde sammenlignes med *tilfreds, tilfredse, Tilfredshed,* men skrives rettest særskilt, f. E. *en Del Folk,* ligesom *en Slump Penge, en Tönde Rug* o. s. v. Kun i Ordet *engang* træder *en* i Sammensætning med et No., og danner et virkeligt Biord; f. E. *ikke engang,* men *på én Gang* (*uno tempore* hos Cæsar) og *én Gang er ingen Gang.*

De uböjelige Ordklasser have den störste Vanskelighed, især Biordene. I Almindelighed er det sædvanligt i alle Sprog at Forholdsord sættes foran No. og To., for at erstatte manglende Biord eller Bindeord, uden derfor at sammenskrives. Sådanne Udtryk ere hos os: *i Stand* (fr. en état), *ved Magt, i Særdeleshed* (fr. en particulier), *i Gjennemsnit, om Bord, over Bord, af Sted* (= t. von Statten), *af Vejen, i Vejen, på Vejen, ved Vejen, til Gaden, til Gården, til Leje, ad Gangen, med Tiden, til en Tid, for be-*

standig, i øvrigt, med mindre, i det mindste, i det hele, med det gode, på det törre; så og når de sammensatte Gjo. opløses; som *sætte i Verk, sætte til Side, tage i Agt;* og skönt No. antager en forældet Forholdsform, som: *i Live, i Tide, i Hænde, ad Åre, på Fode, med Rette, til Hånde, til Døde;* eller Fho. styrer en usædvanlig Forholdsform, som *til Låns, til Gavns, til Søs, til Bords, fra Bords, inden Bords;* og når No. er sammensat, altså temmelig langt, og ved Kjendeord eller Böjningsendelse røber sig som et bestemt No., skönt det ellers ikke er meget i Brug uden for Sammenstillingen; f. E. *i Forkøbet, i Forvejen, i Forhånden, i Baghånden, i Forgårs, i Overgårs.* Man plejer at sammenskrive de Tilfælde, hvor der, som N. Petersen bemærker, er noget udeladt; f. E. *idag* for *i denne Dag, iår* o. s. v.; men det er ubestemt, når og hvad der er udeladt; man skriver derfor måskje rettest, som i Vid. Selsk. Ordbog: *i Dag, i Nat, i Morgen, i Aften, på Söndag, i År,* så og: *i Morges, i Aftes,* som blot er en uregelret Ejeform for *Morgens, Aftens,* sv. *i aftons* o. s. v. Man kommer ellers i Forlegenhed med de længere Udtryk, når flere Bestemmelser indskydes, f. E. *i Mandags Morges, i Torsdags Middags, i Løverdags Eftermiddags,* som det vilde være urimeligt at sammenskrive. Dette er også omtrent den Brug, som hersker i Nabosproget og Stamsproget: i *Svedboms* svenska språklära, Hernøsand 1824, heddet det S. 138: „*Prepositionerna* till, i, inom utom *brukas med Genitivus i vissa talesätt; t. e.* resa till lands *eller* sjöss; sitta till bords; fara till torgs, till skogs; i somras, i lördags; inom skärs, utom dess." Hvormed kan jævnføres Hr. *W. B. Bentziens* danske Grammatik, Kh. 1825, S. 120 §. 1. Derimod sammenskrives slige Udtryk, når Hovedordet taber den sædvanlige Betydning og Brug, som det har uden for Sammensætning; f. E. *underhånden, overhovedet, itu, især, tillige* og når *Sted* er af Fælleskönnet: *andensteds, nogensteds, isteden, tilstede,* sv. *tillstädes, men ét Steds må det vel være, i Stedet (for)* fr. au lieu (de), hvis man ikke antager *isteden,* som ellers er det rigtige: ligeså når Hovedordet aldeles ikke bruges som selvstændigt Ord; f. E. *igjen, iflæng, iffor, igår, især, tilforn, omsider.* Forstavelsen *i,*

sv. *e,* angels. *æg* bör aldrig skilles fra Hovedordet, da den intet selvstændigt udgör, men er ganske forskjellig fra Fho. *i,* såsom: *ihvad, ihvor,* sv. *ehuru,* o. desl. Ej heller bör Ordene skilles, når de ere korte, og forbindes så hyppig, at man ligesom har glemt, at det egentlig er to Ord; f. E. *ligesom, ligeså, også, endogså.*

Forholdsord og Bindeord, som ere dannede ved Sammenstilling, skrives ligeledes ud i ét, når den sidste Del er ubekjendt eller forældet, og gået ud af sin oprindelige Ordklasse; f. E. *igjennem, iblandt, imod, omkring, formedelst, fordi, efterdi, ihvorvel, omendskönt* o. s. v. Måskje tillige når de bestå af Småord, og, som Petersen bemærker, ere dannede derved, "at sidste Del af Forbindelsen er bortfalden;" f. E. *sålænge (som), såsnart (som), forsåvidt (som).* Mange udstrække Regelen til de Tilfælde, hvor sidste Del er et Navneord, f. E. *ifald (at), ifølge (af);* men dette synes mig urådeligt, da vi have mangfoldige slige Udtryk, som umulig kunne regnes for Sammensætninger, f. E. *med Hensyn til, i Betragtning af, på Grund af, i Forhold til* o. s. v., i Overensstemmelse med hvilke vi uden Tvivl rettest skrive *i Fald* (t. im Falle), *i Følge* (fr. en conséquence), da det er noget tilfældigt at: *af, at* o. desl. udelades. For afgjort fejlagtigt anser jeg det, at sammenskrive denne sidste Del *som, at, af, for,* når den undertiden tilföjes; da disse ere aldeles selvstændige Bindeord og Forholdsord, ligesom i de lat. Udtryk *usque ad, usque dum,* og kunne skilles fra det øvrige ved allehånde Indskud, f. E. *Såsnart altså som Pigen mærkede det. Sålænge derfor som de forbleve stille* o. s. v. Ligeledes *end videre,* fordi disse Ord tydelig udtales hvert med sin Hovedtone. Overhovedet er den i nyere Tider forsøgte Sammenskrivning af slige Ord, som desuagtet ingen virkelige Ord i Sproget udgöre, vel blot en Efterligning af den tyske Skrivebrug (*insbesondere* o. desl.) med betydelig Overdrivelse, som det plejer at gå; den kan også så meget sikrere forkastes, som intet andet Folkefærd danner sådanne Ord, og ingen Ordbog optager dem.

189. De øvrige större Opholde i Talen henføres i Græsken til tre Arter, efter en tredobbelt Afdeling af Talen, nemlig Sætningsopholdet (κομμα), hvor

Meningen fortsættes, Ledopholdet (κωλον), hvor den standser eller deler sig, Sammenhørsopholdet (περιοδος), hvor den slutter. I Latinsk Skrift har man antaget tvende Ledopholde, et större imellem Forsætning og Eftersætning, og et mindre imellem de enkelte Led af Forsætningen eller Eftersætningen i et Sammenhør, hvilke Led atter kunne bestå, hvert for sig, af flere Sætninger. Til at betegne disse fire Slags Opholde, har man antaget de fire S. 81 først anførte Skilletegn, som *A. Møller* og *D.S. Birch* derfor meget passende kalde *Opholdstegn*, nl. (,) til Sætningsopholdet, (;) til de enkelte Ledopholde, (:) til at skille Forsætning fra Eftersætning, (.) til at slutte det hele Sammenhør. Det er af denne deres Brug og Bestemmelse, jeg har forsøgt at give dem danske Navne, nl. *Sætningstegn, Ledtegn, Eftersætningstegn* og *Slutningstegn;* da imidlertid alle Skilletegnenes øvrige Navne ere tagne af den Afdelings Natur, som de sættes ved Enden af, så var det vel rettere at kalde (:) *Forsætningstegn*, eller, da det ligesom deler det hele Sætningsomfang i to, *Delingstegn*. De græsk-latinske Navne ere ubekvemme, da de betyde selve Afdelingerne af Talen, og ikke Tegnene derpå; have desuden alle den Fejl, at de intet indeholde, som for danske Øren på nogen Måde antyder deres Natur og Anvendelse.

190. *Sætningstegnet* anbringes a) imellem to sammenhørende Sætninger, omendskönt de ere forbundne med *og, at, da, som, hvor* ell. desl., f. E. *Nu rejste Völsungerne hjem, og havde atter forøget deres Berömmelse meget. Det hændte sig engang, da Signe sad i sit Kammer, at der kom til hende en meget troldkyndig Sejdkone.* Således og skönt den ene Sætning ikke er fuldstændig, som i førstanførte Eks. og i følgende: *Den ene havde de store, den anden de ringe imod sig.* Det er en falsk Forestilling, der hyppig spores i svenske Bøger, at man ikke bör bruge Sætningstegn foran *og;* ligeså at man bör udelade det foran henvisende Ord, hvilket hyppig findes i Engelsk og Fransk: det kommer ikke mekanisk an på noget vist Ord, men på om det forbinder en virkelig ny Sætning, eller blot et enkelt Udtryk, en Del af Sætningen med det øvrige; ti i sidste Fald sættes intet Skilletegn; f. E. *Han har hverken kjendt Fader* eller *Moder. Hun har ikke lært* at *tegne.*

b) Når en Sætning udvides ved et Tillæg, som enten er afhængigt af, eller endnu hyppigere står i Samstilling med én af dens Hoveddele; plejer dette at afsondres ved Sætningstegn; f. E. *Denne Beslutning toge de, Borgerne i Byen med Krigsfolket på Fæstningen, og Krigsfolket med dem. Vi bestege Ætna, dette mærkværdige Bjærg.* Også: *For at arbejde en hél Dag, får jeg nu kun tolv Skilling*, synes mig at udfordre Sætningstegn; men Bøgh anfører det som Eksempel på det modsatte. Når slige Tillæg ere korte, og forbindes med *og, som* ell. desl. eller med et Forholdsord, bruges intet Sætningstegn; f. E. *Denne Beslutning toge Borgerne i Byen og Krigsfolket på Fæstningen. Han kunde have omkommet i Skoven af Mangel.* Dog er det vel i mange Tilfælde vilkårligt, eller i det mindste vanskeligt at bestemme nöje, hvor lange slige Tillæg tör være, uden at fordre Sætningstegn.

c) Når en Sætning afbrydes ved et Indskud, som dog hører nöje til Meningen, sættes dette Tegn foran og efter Indskuddet, skönt hverken det foregående eller efterfølgende af Hovedsætningen, ej heller det indskudte udgör nogen hel Sætning for sig; f. E. *Jeg vil, når det bliver mörkt, løse Båden;* og med to Indskud: *Bødvilde, Kongens Dotter, som sad med Halsbåndet, følte sig også overvældet af den heftigste Tandværk.* Dog ikke når det er et Tillægsord

til et No., et Biord eller biordagtigt Udtryk til et Gjo. eller et Fho. med tilhørende No. ell. desl., f. E. *Den (Lykke) er dig også allerede for nogen Tid siden spået af en Havfrue;* med mindre det indskydes på et usædvanligt Sted, eller man vil have lagt særdeles Mærke dertil, såsom: *Jeg kan, under disse Omstændigheder, slet ikke hjælpe dem.*

d) Når flere Ord af samme Ordklasse stå ved Siden af hverandre uden Bindeord, i samme Forhold i Sætningen, dog forbindes det sidste sædvanlig med det næstsidste ved *og, eller,* og erholder da intet Sætningstegn; f. E. *Jord, Luft og Vand vrimle af levende Skabninger. Nu da min Glæde, min Velfærd, mit Liv står på Spil.* Dog hænder det stundum, når det er To., der sættes ved Siden af hverandre, at det sidste hører så nöje til No., at det tillige med samme udgör Begrebet, hvortil de øvrige lægges; i så Fald må det ikke adskilles fra det næstsidste ved noget Tegn; f. E. *Den længe berömte, uovervindelige* franske Hær; efterdi *den franske Hær* er Begrebet, der omtales.

191. *Ledtegnet* bruges a), efter sin egentlige Bestemmelse, imellem de enkelte Led i Forsætningen eller Eftersætningen, da slige Led ikke ere synderlig forbundne indbyrdes, uden for såvidt de stå i et fælles Forhold til den anden Del af det hele Sammenhør; f. E. *O! blomstrede Fred og Vælde trindt omkring os; stod Vejen til den ledige Trone så åben for Prins Valdemar, som Vejen til vore Hjærter: ved Stedets Hellighed sværger jeg, jeg skulde være den første, der hyldede Kong Kristoffers håbefulde Sön.* Hvor det synes klart, at Forsætningen består af to jævnsides Led; Eftersætningen derimod af sammenhørende Sætninger. Ligeledes: *Jeg har delt mine Indkomster i tre Dele: én Del er bestemt til faste årlige Understøttelser for trængende, og du kan let tænke*

at den fattige Håndverksmands Enke og Börn stå øverst på denne Liste; den anden er for sådanne som behøve Hjælp én Gang for alle; den tredie og störste Del er bestemt til Lån. Her finder nemlig samme Forhold Sted, skönt ikke egentlig Forsætning eller Efterætning.

b) Imellem Led eller Dele af Talen, der ofte hver for sig bestå af flere ved Sætningstegnet adskilte mindre Dele, og ikke høre nöje sammen indbyrdes; skönt de ikke stå i noget fælles Forhold til nogen anden Del af det hele Sammenhør; f. E. *Han foreslog de Anstalter, som bleve gjorte mod Fjenderne; han svarede dem kækt, når de opfordrede Byen til Overgivelse; han lagde Penge til, hvor behøvedes; han opholdt på sin egen Regning over 200 Mand, da Magasinet var tomt; ja han vovede ofte sit Liv, og stred som en Helt.*

c) Når et Led tilföjes, som udtrykker en Modsætning, en Årsag, en Følge, som indskrænker eller udvider Tanken, anvender den på enkelte Tilfælde eller oplyser den ved Eksempler. Dette Tegn kommer altså ofte til at stå foran Bindeordene *men, ti, så, derfor* og andre deslige Småord, såsom: *Han må arbejde Dag og Nat;* ellers *kunde han ikke udrette så meget. Det har han ikke sagt;* i det mindste *har jeg aldrig hørt det af ham. Jeg tiltror eder Afsky for Laster;* men *selv de Laster, I mest afsky, kunne I forfalde til, hvis Letsind først finder Indgang hos eder.* Ligeledes skönt Bindeordet udelades; f. E. *Letsind, overdreven Selvtillid kunne I aflægge; eders Sanselighed må I beholde; den følger eder som Skyggen Legemet.* Det er altså ligeså lidet som Sætningstegnet mekanisk bundet til noget vist Ord; da hine Bindeord ofte kunne forbinde sammenhørende Sætninger, hvor altså Sætningstegnet udfordres; f. E.

Jeg har nok hørt det, men *glemt det igjen. Hun har ikke tænkt*, i det mindste *ikke sagt det.*

d) Overhovedet, hvor Sætningstegnet vilde være for lidet; altså og stundum imellem løse Eksempler, som hvert for sig indbefatte flere enkelte ved Sætningstegnet adskilte Ord; skönt disse Eksempler hverken udgöre Led eller engang Sætninger. Eksempel kan ses S. 183, L. 23 flgg.

192. *Delingstegnet* (:) er a) egentlig bestemt til at adskille Hoveddelene af en sammensat Periode eller et dobbelt Sammenhør, nemlig Forsætningen fra Eftersætningen; se første Eksempel Nr. 191. a) Da imidlertid slige dobbelte Sammenhør hos os ere meget sjældne i sædvanligt Foredrag, erstatte mange det med Ledtegnet, så at det hos dem næsten er gået af Brug i denne Betydning, skönt med Urette.

b) Det bruges også bekvemt i et videnskabeligt Ræsonnement af mange løse Led, når disse indbyrdes afdele sig, så at sige, i visse Sæt, som dog ikke kunne adskilles ved Slutningstegn. Eksempel se S. 320, L. 4.

c) Så og foran en Opregnelse, Anførelse af andres Ord eller af sine egne Grunde, Eksempler, Forklaringer, Synsmåder ell. desl., blot det anbringes som noget nyt, uafhængigt af det foregående; f. E. *Nogle Ord have intet Flertal i Dansk, såsom: Flid, Kød, Lugt, Velbefindende. Sokrates sagde: jeg glæder mig over at finde så godt et Hjærte hos dig. Sagen forholder sig således: Min Fader sagde til mig* o. s. v.

Man ser af det sidste Eksempel, som er taget af Prof. Blochs Retskrivningslære, at der, når en ny og vidtløftig Sammenhæng begyndes, skrives stort Begyndelsesbogstav efter Delingstegnet, ligesom efter Slutningstegnet. Dette antages også i Engelsk af L. Murray, og i andre Sprog.

I korte Sammenhør sættes ofte Ledtegnet for Delingstegnet og Sætningstegnet for Ledtegnet.

193. *Slutningstegnet* anvendes a) i Følge sit Navn, når Meningen er til Ende, hvad enten den er udtrykt i en enkelt Sætning eller i mange sammenhørende; f. E. *Valhejms Kummer lettedes, ved at udgyde sig i Tårer. Efter et Ophold, hvori han og Klingsberg græd tavse, begyndte Valhejm igjen med en blidere Tone. Jeg har lært af hin Tildragelse, sagde han, at* o. s. v.

b) Desuden anvendes det som Forkortelsestegn, når man blot anfører et Bogstav eller nogle få Bogstaver af et helt Ord, såsom: *S.* for *Side*, *nl.* for *nemlig*, *Ent.* for *Entallet* o. desl.

I denne Egenskab har det naturligvis ingen Indflydelse på det følgende Ords Begyndelsesbogstav, ja det kan ikke engang egentlig anses for Skilletegn; man anbringer derfor rettest efter samme endnu et Skilletegn, hvis Sammenhængen udfordrer det; kun ikke lettelig (:), fordi det vilde se ilde ud og sjælden behøves; såsom: *Mange Tillægsord blive uforandrede i Flertallet, f. E. en ringe, tro, ædru, bly Person, i Fl. ringe, tro, ædru, bly Personer*, hvor der efter *f. E.* og *Fl.* ikke bör sættes Delingstegn.

194. De øvrige 6 Skilletegn, som tjene til at tilkjendegive Sætningernes Natur, kunde måskje gives Navn af *Foredragstegn.* De afhandles her i den S. 81 anførte Orden. *Spörgsmålstegnet* og *Udråbstegnet* have meget tilfælles; de sættes når Spörgsmålet eller Udråbet er til Ende. Det sidste kommer altså ofte til at stå efter enkelte Ord, da Udråbet ofte ikke udgör mere. Jeg må her anmærke at mange, isteden for Udråbstegn, anbringe Sætningstegn, efter Navne i Udråbsformen; men jeg ser ingen Grund til denne Afvigelse fra Tegnets Anvendelse efter dets Bestemmelse, med mindre hele Sætningen er et Udråb; f. E. *Der kan du se, Regin, man skal ikke foragte Småfolk!* Undertiden er et Udråb udtrykt i Form af et Spörgsmål; i så Fald sætter man næsten ligegyldig,

hvilket af Tegnene man synes; f. E. *Havde den nu ikke vågnet mig med sit lille Næb, hvad Nytte havde jeg da haft af alle eders blanke Hellebarder!* Når man vil udmærke noget, som en stor Særhed eller Urimelighed, anbringer man to eller tre Udråbstegn; og vil man antyde, at en slig Særhed grunder sig på noget urigtigt eller ubevisligt, sætter man Spörgsmålstegn og Udråbstegn tillige (?!).

Når Spörgsmålet eller Udråbet er kort, og udgör et Indskud, en Sætning eller et Led af et helt Sammenhør, sættes et lidet Begyndelsesbogstav efter samme; men sædvanlig indeholder, især Spörgsmålet, en hel Mening, hvorpå Svaret følger, og dette begynder da med et stort Bogstav. Man anbringer ikke noget Opholdstegn efter noget af disse.

195. *Indskudstegnet* bruges, når en Sætning afbrydes ved et Indskud, som ikke egentlig hører til Meningen, hvilket Indskud da indsluttes i dette Tegn, og afsondres således fra Meningen, som må kunne læses og forstås i rigtig Sammenhæng, skönt Indskuddet ganske overspringes; f. E. *Hvad man egentlig kalder Indhold, Æmne eller (for at tale med nogle af vore ny Sprogforbedrere) Stof til et Digt, kunde i sig selv gjerne undværes.* Men: *havde jeg vidst, sagde han, at hun læste slige Bøger;* ti hvis man borttog *sagde han,* blev Meningen forstyrret og Sammenhængen urigtig, da Talen blev lagt en anden Person i Munden. Ofte er det enkelte Ord, der tilföjes til Forklaring, og dette finder da ligeså snart Sted i Enden som i Midten af Sætningen. Undertiden indslutter man også enkelte Bogstaver eller Skilletegn i Indskudstegnet, når man vil vise, at de ikke høre til den øvrige Sammenhæng, men enten omtales, altså stå isteden for hele Navnet, eller tilkjendegive Forfatterens Betænkning ved en andens Ord, ell. desl.

196. *Anførelsestegnet* består i to krumme Småstreger, der ligne Sætningstegn, og anbringes både foran og efter det, man anfører af en anden. Da det således indslutter det anførte, kan det anses som et Slags Indskudstegn, og stilles uden Tvivl rettest på første Sted nedvendt ved Foden af Linien, på sidste Sted opvendt ved øverste Kant, således som man f. E. finder det i Prof. Rafns Kæmpehistorier, og sædvanlig i gotisk Tryk; da det herved lettest ses at indslutte Anførelsen, som dobbelte mod hinanden svarende Hager. Hvis det derimod, som sædvanlig, sættes i samme Stilling foran og efter Indskuddet, kan det såre let forårsage Trykfejl, og göre Læseren på enkelte Steder uvis, om det slutter en foregående, eller begynder en efterfølgende Anførelse. Når der indskydes hvem den talende er, anbringes Tegnet rettest igjen foran og efter dette Indskud, således: *„Det er underligt," sagde Sigurd, „ej at elske slig en Konge, eller hvad bedrøver dig mest? Mig synes at hans Kærlighed måtte være dig bedre end Guld."* Når man anfører lange Stykker, plejer man at sætte det nedvendte Anførelsestegn foran alle Linier, så langt som det anførte række, for at göre det lettere for Læseren, at finde hvor det ender; men ved korte Anførelser, især af flere Personer, vilde dette idelig bryde Kanten af Siden, og støde Öjet, samt forvilde mer end vejlede.

197. *Tankestregen* og *Afbrydelsestegnet* have noget tilfælles; Tankestregen tilkjendegiver en Standsning i Talen, hvorved Læseren göres opmærksom på, at noget uventet eller vigtigt anføres; f. E. *Drivvåd af Sved, skælvende af Mathed og Hede, kom jeg endelig til den øverste Skanse, hvor jeg pludselig så mig om, og så — lutter Tåge.* Afbrydelsestegnet derimod viser at Talen ophører på et uventet Sted,

og det øvrige overlades til Læseren selv at tænke sig, eller overhovedet at noget overspringes; f. E. *Du frygter ej; men da det gjaldt vor Velfærd . . .* Undertiden forblandes disse tvende Tegn; men der synes at være en så stor og håndgribelig Forskjel på, om noget *udpeges* eller *udelades*, at de vel fortjente nöjagtigen at adskilles. Jeg undrer derfor, at Birch, Bloch, Dichmann, Nissen o. fl., ganske have overset det sidste, og tillagt Tankestregen dets Bestilling, uagtet man dog så hyppig finder det i Bøger. Tankestregen bruges også undertiden til at adskille forskjellige Personers Tale, isteden for at anføre Navnene hver Gang; så og til at adskille de enkelte Punkter, der afhandles i et og samme Stykke, isteden for at begynde en ny Linie med hver. Nogle anvende to Tankestreger isteden for Indskudstegnet, men da der er intet ved en Streg, hvorpå man kan se, om den begynder eller slutter Indskuddet, der ej heller i så Fald gives noget Middel til at skjelne et Indskud fra et Udpeg; så er denne ubekvemme Forblandelse af Tegnene igjen temmelig gået af Brug. Nogle skrive — — — isteden for Afbrydelsestegnet, måskje for ret at skuffe Læseren, når hans Forvæntning er trefold spændt, og dog lades utilfredsstillet, eller og — for at fylde Linien.

198. Foruden de fire Opholdstegn og seks Foredragstegn, gives der endnu nogle Mærker, som forekomme i Skrift, uden egentlig at henhøre til Skilletegnene. Disse ere:

[·] *Klammer*, der bruges i Udgaver af en gammel Tekst, til at indslutte et Ord, som vel står der, men synes at være uægte og at burde bortkastes. På modsat Måde bruges ( ) til at indslutte et Ord, som ikke står der, men som synes at være udfaldet, eller som i alt Fald Udgiveren har troet at burde indskyde,

men som dog ikke må blandes med Teksten. Disse Tegn bör derfor ikke forveksles. En enkelt Klamme [bruges også undertiden i Tekst, hvortil der hører forskjellige Læsemåder, for at vise hvor det Sted begynder, som læses forskjellig i en anden Oldbog, når det er mere end et enkelt Ord; ved Slutningen deraf behøves intet], da der i det Sted anbringes Henvisningstegnet: ¹) ²) *) †) ell. desl., hvorefter man skal finde den anden Læsemåde på Foden af Siden. Omvendt bruges], når man i Begyndelsen af en Anmærkning anfører det Sted af Teksten, som skal forklares, for at vise hvor det ender, og forebygge dets Forblandelse med Forklaringen derover. Ligeledes bruges et halvt Indskudstegn (i Vers, Ordbøger eller overhovedet på korte Linier der indeholde forskjellige Ting, når et Ord må deles, og Slutningen deraf anbringes i Slutningen af foregående, stundum også efterfølgende Linie, hvor Rummet bedst tillader, for at vise, at denne Slutning af Ordet ikke hører til den Linie, hvorpå den står.) bruges også efter Taltegn eller Bogstaver, som tjene til at nummerere enkelte Punkter i en sammenhængende Tekst, samt efter allehånde Henvisningstegn til Anmærkninger, hvoraf de vigtigste nys ere anførte.

' *Afkortelsestegn* bruges i Vers, for at vise at en Selvlyd er bortkastet i Slutningen af et Ord; f. E.

Om tyve glade År mig stod' endnu tilbage,

for *stode*. Ofte bortfalder tillige den foregående Medlyd, hvilken da og bör udelades; f. E. *ta', Fa'r, min Bro'r! på Ho'det*, ikke: *tag', Fad'r* o. s. v.

·· *Adskillelsestegn* kaldes med Urette af nogle *Delingstegn*, holl. *deelteeken*, da det ikke tjener til at *dele* den Selvlyd, hvorover det sættes, men til at *adskille* den fra den foregående, hvormed den ellers kunde læses sammen i en Tvelyd, eller vel endog som

en eneste Selvlyd; f. E. holl. *Poëzij*, Poesi, da *oe* der ellers læses som *u*. Dette forekommer ikke i Dansk; i det mindste ikke efter det her fremstillede System af dansk Retskrivning, da to eller flere Selvlyde aldrig læses sammen i én Stavelse; f. E. *Stueur*, *Duejynder*, *Flyveidé*.

* * * *tre Stjærner* pleje at anbringes, hvor noget fattes eller er ulæseligt i en gammel Tekst; disse Stjærner kunne anses som en Udvidelse af Afbrydelsestegnet (197).

o: eller o. *Forklaringstegn* tilkjendegiver at en Forklaring af noget følger, og kan læses *det er*, *det vil sige*; stundum tages det for *eller*.

:|: *Gjentagelsestegn* sættes foran og efter Dele af Vers, som ere bestemte til at gjentages i Sang.

□ *Kvadrattegn* er temmelig almindeligt i Jordbeskrivelser; f. E. *Fyn er 56* □ *Mile stort*.

† *Dødstegn* sættes foran en Persons Dødsår i historiske Bøger og Tabeller.

§. *Paragrafiegn* sættes ved Begyndelsen af et nyt Stykke i Afhandlingen af et strængt videnskabeligt Æmne; men da man tillige sætter Taltegn, for siden at kunne henvise til en eller anden bestemt Paragraf, så er Tegnet næsten overflødigt, med mindre man har en dobbelt Inddeling i Paragrafer og Nummere, hvilket naturligvis må overlades enhver Forfatter at indrette efter Materiens Beskaffenhed og hans særegne Anskuelse deraf.

199. *Forkortelser* kan enhver Forfatter antage, når han angiver deres Betydning i sin Fortale; men der ere nogle så almindelige, at man stiltiende er kommen overens om, næsten aldrig at skrive dem ud med fulde Bogstaver. De vigtigste ere:

d. e.	for *det er*;	d. s.	for *det samme*;
d. s. s.	– *det samme som*;	sst.	– *sammesteds*;

o. desl.	– *og deslige*;	o. fl.	– *og flere*;
o. s. v.	– *og så videre*;	o. s. fr.	– *og så fremdeles*;
m. v.	– *med videre*;	m. m.	– *med mere*;
nl.	– *nemlig*;	f. E.	– *for Eksempel*;
Nr.	– *Nummer*;	S.	– *Side*;
Bd., D.	– *Bind*, *Del*;	Pd. ℔	– *Pund*;
Rbd.	– *Rigsbankdaler*;	Mk. ℳ	– *Mark*;
Sk., ß	– *Skilling*;	Hr.	– *Herr*.*)

Man kan også forkorte mange flere Ord, som man kan vide, ikke ville misforstås; f. E. *jf.* for *jævnfør*, *flg.* for *følgende*; *r. S.* for *rede Sølv*. Længere Ord afbryder man helst med en Medlyd, f. E. *Hist.* for *Historie*. Når et forkortet Ord sættes i Flertallet, plejer man at fordoble den sidste Medlyd, f. E. *flgg.*, *Hrr.*, *Bdd.*

200. Enkelte Videnskaber ihave desuden egne dels Forkortelser dels ganske symboliske Tegn, f. E. Tegnene på Stavelsemålet i Verselæren (46); Tegnene på de fire Regningsarter, de syv (eller flere) Planeter, de tolv Himmeltegn, de kemiske Tegn, o. desl., men som det hører til Lærebøgerne i disse Fag at forklare, og ingenlunde til Retskrivningslæren, da ingen af dem ere i almindelig Brug. Meget almindelige, ja enhver Mand uundværlige, ere dog endnu de tî Taltegn 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0, den skönneste Opfindelse af denne Art, næst Bogstavskriften, som har sit Udspring fra Indien, men som er bragt til Evropa af Araberne i Spanjen. De-

*) Der gives også nogle falske Forkortelser, nl. som høre hjemme i Latin, og aldrig burde bruges i Dansk, såsom: & læs *et* for *og*; &c. (i gotisk Tryk, ꝛc.) l. *et cetera* for *o. s. v.*; NB. l. *nota bene* for *mærk vel*; L. Sterl. af lat. *libra*, og eng. *Sterling* for *Pund Sterling*, i den engelske Pengeberegning; Do. portug. *dito*, af lat. *dictum*, sagt, anført; o. desl.

res Anvendelse læres i Regnebøger. Endnu må her omtales *de rommerske Tal*, der, som bekjendt, ligne visse store latinske Bogstaver, hvilket har frembragt den Forestilling, at de vare tagne deraf, og altså burde følge med de latinske Bogstaver, som egentlig tilhørende latinsk Skrift. At dette alligevel ingenlunde forholder sig så, er især bevist med megen Klarhed af en italiænsk Lærd, Prof. *Giuseppe de Matthæis*, i en Dissertats „sull' origine de' numeri romani", Roma 1815. Udslaget af hans fortræffelige Undersøgelse er i Korthed, at disse Tal have deres Oprindelse af den ældgamle rommerske Skik, årlig at slå et Söm i Væggen af Jupiters Tempel, for derved at betegne Årenes Løb, för noget Slags Taltegn vare bekjendte, eller overhovedet nogen Skrift i almindelig Brug i Latsien: så at I forestillede ét Söm, og betegnede derfor *ét* (År), II *to* (År) o. s. v. Men for ikke at gjentage disse Sömfigurer til Kjedsommelighed, fandt man på, som Forkortelser, at forbinde dem under forskjellige Vinkler, V blev da *fem*, den samme Figur fordoblet nedad, nl. X, blev *ti*, den större og rette Vinkel L blev 50. Til de höjere Tal forbandt man flere Linier, men altid rette, eftersom de skulde forestille Söm: [blev da 100, [] blev 500 og [[]] 1000; ved siden hyppigere at skrives, blev [til C og [] til D eller IↃ (også CI), samt [[]] til CIↃ eller endelig til M, da dette Bogstav til en vis Tid har haft omtrent samme Skikkelse, og man én Gang skrev de øvrige Vinkler ligesom de lignende Bogstaver. Heraf ses da, at disse Tegn aldeles intet have at göre med de latinske Bogstaver, uden ved Fordrejelse eller tilfældig Lighed, og at de følgelig ingenlunde kunne anses for at følge med, eller på nogen Måde at tilhøre den latinske Bogstavskrift; men at de ere de ældste Rommeres rå Forsøg på at danne et Slags symboliske Tal-

tegn, der dog stå uendelig langt tilbage for Indianernes uovertræffelige Opfindelse. Det skönnes derfor ikke, at vi ere forpligtede til at hænge ved hint, man kan vel sige mislykkede, Talsystem, efter at vi have et langt fuldkommere, som er antaget af alle ikke blot hinduiske, men også muhammedanske og kristne Folkefærd, altså uendelig mere udbredt end selve de latinske Bogstaver. Ligeså lidet indses Nødvendigheden eller blot Rigtigheden af en dobbelt Talskrift, da alle overflødige og unyttige Tegn kun tjene til Forvirring og Forvildelse. Det synes derfor ligeså rigtigt at forkaste de rommerske Tal, som at beholde de latinske Bogstaver.

Rettelser og Tillæg.

S. 8 L. 7 læs næppe
14 - 18 - ej
44 - 29 - *Hævn*
- 31 - *Søvn*
81 - 12 - Spörgsmålstegn
84 - 5 - *Angelsaksisken*
- 12 - optaget
123 - 14 - spitzfindigen
125 - 23 - Hundredår
161 - 26 - *efter* 1801 *tilföjes:* og i en Bog med Overskrift: *Hvad der bör læres udenad af den danske Sproglære*, 14 Sider 8, uden Titelblad, som vist er det af Pastor Joh. Jensen og Kapt. Abrahamson udarbejdede Udtog, der omtales S. 4 i Fortalen til Bøghs danske Sproglære, 3die Oplag.
162 L. 13 ndfr. *efter* 1804 *tilföjes:* Pastor *J. F. Schrejber*, som i „Læsebog for Fædrelandets Sönner og Døtre," Kh. 1805, 1. Bd. udførlig omhandler de 10 Selvlyde, såvelsom de 15 Medlyde, der også her ere antagne, betegner *ö* med ð, og siger S. 221 om *å*: „*Dog var det i Mangel af en egen Figur rimeligere, at vi benyttede os af den sammensatte svenske Figur, et* A *med et Nul over.*"
162 - 2 ndfr. heftigt
165 - 11 - ere til
181 - 24 - *Bare*
239 - 25 - *efter* „f. E." *tilföjes:* det isl. Ny Test. af 1560, Matt. 1, 22 *En allt þetta skiedi;* og Matt. 13, 53 *og þat skiedi . . . at hann gieck þadan.* Ligeså overalt i Kirke-Ordinantzen af 1537, f. E. S. 8: *oc maa skie her forinden dø*, og Bl. D. v. b: *skal skie en almindelig tacksigelse* o. desl.
252 - 12 - ligesom
256 - 26 - *isländsk*
317 - 35 - *España.*